

**Praktické ukázky aplikace
kvalitativních metod
v adiktologickém výzkumu:
Metody rychlého posuzování
(Rapid Assessment and
Response)**

Michal Miovský

VÝUKOVÝ TEXT

**Publikace vznikla a byla vydána pod odbornou
záštitou a koordinací:**

Centra adiktologie, PK 1. LF UK v Praze a VFN v Praze

Díky finanční podpoře:

**projektu Příprava a rozvoj denního magisterského studia oboru adiktologie
CZ.2.17/3.1.00/31430**

**Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti**

**Tento projekt je financován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České
republiky a rozpočtem hlavního města Praha.**

Výukový text

**Praktické ukázky aplikace
kvalitativních metod
v adiktologickém výzkumu:
Metody rychlého
posuzování (Rapid
Assessment and Response)**

Autor: Michal Miovský

Centrum adiktologie

Obsah

Kvalitativní část studie PAD	9
Vztah mezi kvantitativní a kvalitativní částí projektu PAD	9
Role substudie QA PAD v rámci projektu PAD	11
QA PAD jako zdroj dat pro kvantitativní zpracování	11
Spojená s výrobou a distribucí.....	12
Sekundární kriminalita.....	12
Oblast epidemiologických indikátorů.....	13
QA PAD jako zdroj dat pro demonstrace různých rovin dopadu nového zákona na úrovni případových studií	14
Historie „drogové kariéry“	14
Aktuální užívání.....	15
Rizikové chování	15
Oblast výroby a distribuce OPL.....	15
Roviny dopadu represivních opatření	15
QA PAD jako interpretační báze výsledků kvantitativní analýzy .	15
Kvalitativní data jako způsob oživení a „podbarvení“ dat kvantitativní analýzy	16
Cíle substudie QA PAD UD	16
Proces zpracování a analýzy dat.....	17
Organizační, personální a technické zajištění výzkumu.....	18
Regiony.....	18
Personální zajištění a organizační struktura substudií	19
Materiální a technické zajištění:	20
Časový harmonogram:	20
Konzultace a supervize práce:	21
Tři základní úrovně supervize:	21
Etické aspekty práce	22

Přijaté etické normy a pravidla výzkumu QA PAD:	22
Ochrana dat před zneužitím:	23
Techniky kontroly validity dat užívané ve studii QA PAD UD.....	24
Techniky týkající se shromažďování informací o zkoumaném jevu	24
V zásadě lze rozlišit čtyři (pět) základní druhy triangulace:.....	24
Techniky týkající se povahy dat	25
Techniky týkající se role výzkumníka:	26
Techniky týkající se výběru respondentů:	26
Techniky týkající se analýzy a interpretace shromážděného materiálu	26
Techniky týkající se reflexní a diagnostické povahy výzkumu:	27
Popis souboru	29
Pohlaví a národnost participantů	29
Zastoupení dle skupin klasifikace UD	31
Partnerský a rodinný stav participantů.....	32
Vzdělání, sociální stav a způsob obživy participantů.....	33
Věk první zkušenosti s drogou a iniciální droga.....	34
Délka užívání a hlavní užívané drogy.....	35
Přehled hlavních výsledků substudie.....	38
Regionální tým Olomouc: popis souboru	39
Regionální tým Olomouc: Analýza jednotlivých okruhů	42
Regionální tým Olomouc: Souhrn hlavních výsledků	74
Oblast užívání drog.....	76
Aplikace drog.....	78
Sociální oblast a vzdělání	78
Distribuce a černý trh s drogami.....	79
Trestná činnost.....	81
Somatický stav.....	82
Léčba a využívání služeb	82
Změna zákona a její dopad z pohledu uživatelů	83
Analýza výsledků ve zbývajících regionech	85
Oblast Severní Morava:	85
Oblast Brno.....	89
Oblast Třebíčsko.....	90
Oblast Praha.....	92
Oblast Severních Čech.....	99
Aplikace drog	103

Severní Morava.....	103
Brno	106
Třebíčsko	107
Praha	107
Severní Čechy.....	108
Sociální oblast a vzdělání	109
Severní Morava.....	109
Brno	110
Třebíčsko	111
Praha	111
Severní Čechy.....	113
Distribuce a černý trh s drogami	114
Severní Morava.....	114
Brno	120
Třebíčsko	124
Praha	126
Severní Čechy.....	138
Trestná činnost uživatelů drog.....	146
Severní Morava.....	146
Brno	148
Třebíčsko	149
Praha	149
Severní Čechy.....	152
Somatický stav uživatelů drog.....	154
Severní Morava.....	154
Brno	155
Třebíčsko	157
Praha	157
Severní Čechy.....	160
Léčba a využívání služeb.....	160
Severní Morava.....	160
Brno	162
Třebíčsko	163
Praha	164
Severní Čechy.....	166
Změna zákona a její dopad z pohledu UD.....	168
Severní Morava.....	168
Brno	171
Třebíčsko	174

Praha	176
Severní Čechy	181
Souhrn výsledků zapojených regionů.....	185
Celkový přehled výsledků dle sledovaných oblastí.....	185
Vývoj drogové scény 90. let v hlavních rysech.....	187
Jednotlivé oblasti	192
Změny v rizikovém chování a využívání služeb	192
Změny na černém trhu.....	196
Somatický stav a využívání léčby	201
Trestná činnost.....	204
Změna zákona a její dopad z pohledu uživatelů.....	206
Zkrácený souhrn výsledků substudie s UD	211
Substudie Copernicus CZ.....	214
Design studie Copernicus CZ.....	216
Cíl kvalitativní substudie	216
Teoretická východiska substudie.....	219
Organizační, materiální a finanční zajištění	222
Technický a časový harmonogram	222
Popis souboru.....	223
Pohlaví participantů	225
Analýza dat.....	226
Procedurální průběh analýzy dat	226
Proces analýzy probíhal v následujících několika fázích:	226
Třídění a popis dat a jejich zdrojů	227
Poznámka k práci s kasuistikami	228
Otevřené kódování.....	228
Určení kategorií a subkategorií a jejich dimenzí	231
Axiální kódování	234
Identifikace příčinných a intervenujících podmínek a kontextu..	234
Uvádění kategorií do vztahů (miniframeworks).....	235
Zpracování výsledků analýzy do celkového schématu sítě identifikovaných významných faktorů a vztahů mezi nimi.....	237
Selektivní kódování	237
Analýza okruhů, dle částí Life story prostřednictvím VJ	237
Rekonstrukce celého Life story prostřednictvím VJ.....	237
Matice podmiňujících vlivů	238
Analýza jednotlivých okruhů	239

Rodina	239
Případová studie Pavla: okruh „Rodina“	239
Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi	241
Kategorie identifikované v ostatních případových studiích....	242
Model okruhu „Rodina“	244
Diskuse	245
Okruh „Škola“	246
Případová studie Pavla: okruh „Škola“	246
Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi	248
Kategorie identifikované v ostatních případových studiích....	249
MODEL okruhu "Škola"	250
Diskuse	251
Okruh „Sociální prostředí“	252
Případová studie Pavla: Okruh Sociální prostředí	252
Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi	253
Kategorie identifikované v ostatních případových studiích....	254
MODEL okruhu "Sociální zázemí"	254
Diskuse	255
Okruh „Vrstevníkové skupiny“	256
Případová studie Pavla: okruh Vrstevníková skupina.....	256
Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi	257
Kategorie identifikované v ostatních případových studiích....	257
MODEL okruhu Vrstevníková skupina	258
Diskuse	259
Okruh „Volný čas“	260
Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi	260
Diskuse	261
Analýza užívání drog.....	261
Případová studie Pavla: okruh Užívání drog	261
Diskuse	262
Rekonstrukce „Life story“ Pavla	263
„Life story“ Pavla	264
„2D model“ vztahů mezi identifikovanými proměnnými	269
Matice podmiňujících vlivů.....	270
Práce s antitypy a doplnění modelu	272
Profily	273
Profil „průměrné dítě“	275
Základní charakteristika.....	275

Obvyklý průběh	276
Nejčastější konstelace faktorů zvyšujících vulnerabilitu	276
Možnosti včasné identifikace.....	277
Možnosti včasné intervence.....	277
Očekávatelné komplikace při intervenci.....	278
Profil „výkonné dítě“.....	278
Základní charakteristika.....	278
Obvyklý průběh	278
Konstelace faktorů nejčastěji zvyšujících vulnerabilitu	279
Možnosti včasné identifikace.....	279
Možnosti včasné intervence.....	280
Očekávatelné komplikace při intervenci.....	280
Profil „sociálka“	280
Základní charakteristika.....	280
Obvyklý průběh	281
Faktory zvyšující vulnerabilitu	281
Možnosti včasné identifikace.....	282
Možnosti včasné intervence.....	283
Možné komplikace při intervenci	283
Profil „grázl“	283
Základní charakteristika.....	283
Obvyklý průběh	285
Faktory zvyšující vulnerabilitu	286
Možnosti včasné identifikace.....	286
Možnosti včasné intervence.....	287
Očekávatelné komplikace při intervenci.....	287
Profil „za každou cenu šťastný“	288
Základní charakteristika.....	288
Obvyklý průběh	289
Faktory zvyšující vulnerabilitu	290
Možnosti včasné identifikace.....	290
Možnosti včasné intervence.....	290
Očekávatelné komplikace při intervenci.....	290
Profil „prázdná peněženka“	291
Základní charakteristika.....	291
Obvyklý průběh	292
Faktory zvyšující vulnerabilitu	293
Možnosti včasné identifikace.....	293
Možnosti včasné intervence.....	294

Očekávatelné komplikace při intervenci.....	294
Profil „automedikace“	295
Základní charakteristika.....	295
Obvyklý průběh	296
Faktory zvyšující vulnerabilitu	297
Možnosti včasné identifikace.....	297
Možné komplikace při intervenci	298
Závěr.....	299
Omezení využití výsledků analýzy	299
Souhrn výsledků	300

Kvalitativní část studie PAD

Závěrečná zpráva¹ substudie PAD (Projekt analýzy dopadů nové drogové legislativy v ČR) obsahovala přehled základních výsledků kvalitativní části studie PAD složené ze tří velkých substudií dělených dle skupin participantů. První substudie pracuje se skupinou uživatelů nelegálních drog, druhá s pracovníky zdravotnických a nezdravotnických zařízení poskytujících služby a péči uživatelům nelegálních drog. Třetí substudie je zaměřena na policisty, vyšetřovatele, státní zástupce a soudce. Do direstační práce byla vybrána substudie věnovaná uživatelům drog QA PAD UD, neboť splňovala z největší míry kritéria vzorového způsobu zacházení s daty na této úrovni práce. Vynechána je část věnovaná pilotní studii, neboť ta by svým rozsahem překračovala možnosti textu.

Vztah mezi kvantitativní a kvalitativní částí projektu PAD

Výzkumný projekt PAD (Průběžná analýza dopadů) byl původně navržen jako studie využívající především kvantifikujících metod na podkladě metodiky Cost of illness (COI) a Cost and benefit analysis (CBA). Samotné provedení kvalitativní studie bylo navrženo a realizováno na popud supervizního týmu *School of Criminal Justice, Florida State University*, a to ze tří základních důvodů:

- a) Prvním důvodem je **identifikace vztahů a směru působení mezi proměnnými** definovanými v rámci kvantitativní části studie PAD, a to na úrovni případových studií. Ty poskytují

---

¹ Miovský, M. a kol. (2001): PAD: Přehled hlavních výsledků substudií v rámci kvalitativní části projektu.

Závěrečná zpráva. Praha.

dostatečně pevnou interpretační základnu pro kvantifikující vztahy v rámci analýzy nákladů a výnosů (CBA) coby zastřešující – finální – složky projektu PAD. Naším dalším záměrem je v případě potřeby na základě této identifikace navrhnout metody pro zpětné statistické ověření těchto vztahů.

- b) Druhým důvodem, navazujícím na předchozí, je **využití kvalitativních metod jako jednoho z prostředků validizace výsledků kvantitativních analýz**. Chceme tedy ověřit, zda statistické výsledky skutečně odpovídají (respektive v čem se liší) reálným podmínkám a problémům na úrovni případových studií a zda byly statisticky ověřovány a testovány relevantní hypotézy vzhledem k cílům výzkumu. Budou-li výsledky statistických analýz validní a budou-li validní též poznatky získané QA, pak musí vzájemně korespondovat, či eventuálně musíme být schopni užitými výzkumnými nástroji objasnit a zdůvodnit, proč a za jakých podmínek se daný konkrétní případ liší od výsledků dosažených statistickou analýzou.
- c) Třetím důvodem pro použití kvalitativního přístupu je tzv. **„podbarvení“ a doplnění statistických dat a výsledků o příklady konkrétních kasuistik**, což vede nejen k zvýšení bohatosti a zajímavosti těchto dat, ale současně to zvyšuje srozumitelnost prezentovaných výsledků spolu s akcentem etického rozměru výzkumu a „vidění“ konkrétních lidských příběhů a problémů za výslednými čísly. To je současně také jeden z hlavních cílů celé studie PAD – tedy zviditelnění konkrétních dopadů, na nichž se projevila nová legislativní opatření, a to nejen ve formě statistik, tabulek a grafů, ale právě na konkrétních příbězích klientů a pacientů na straně jedné a složek prakticky prosazujících státní protidrogovou politiku na straně druhé – tedy těch, kterých se tato opatření bezprostředně dotýkají.

Po seznámení se s definovanými hypotézami kvantitativní části PAD² je role kvalitativní části srozumitelnější. Hypotézy jsou z hlediska QA

---

² Podrobněji: Zábranský, T. (2000). Průběžná analýza dopadů nové drogové legislativy – stav projektu k 25/1/2000 a návrh provedení druhé fáze (sběr a hodnocení dat). Zpráva pro zasedání Meziresortní protidrogové komise. Str.3.

PAD významné především jako velmi zevrubná operacionalizace výzkumných otázek. Ty však nejsou pro samotnou QA závazné v tom smyslu, že by její průběh a zaměření omezovaly, neboť jedním z dílčích úkolů QA PAD je ověřit, zda takto definované hypotézy jsou skutečně relevantní vzhledem ke zkoumanému problému a zda postihují všechny významné jevy a faktory. Tím spíše, že tyto hypotézy důsledně sledovaly důvodové zprávy vedoucí k přijetí zákona a měly za úkol otestovat výsledky dopadu novelizace předpokládané předkladateli.

Role substudie QA PAD v rámci projektu PAD

Základní čtyři cíle tří kvalitativních studií projektu PAD jsou:

- a) Zajistit data potřebná pro kvantitativní analýzy, která nemají jiný zdroj (a).
- b) Na úrovni případových studií dokladovat různé modelové situace dopadů zákona (b).
- c) Poskytnout interpretační báze výsledkům kvantitativních analýz (c).
- d) „Podbarvit“, doplnit a „oživit“ výsledky kvantitativních analýz (d).

V návaznosti na předchozí kapitulu bude na základě deskripce sledovaných vztahů srozumitelnější také vztah mezi kvantitativní a kvalitativní částí projektu. Na pozadí uvedených čtyř cílů jsou rozpracovány dílčí cíle realizované v rámci jednotlivých substudií QA PAD.

QA PAD jako zdroj dat pro kvantitativní zpracování

Zdroje některých klíčových dat jsou velmi obtížně dostupné a doposud o nich v ČR neexistují žádné výzkumné studie v potřebném rozsahu a hloubce. Konvenčními výzkumnými nástroji jsou za stávajícího stavu tyto zdroje prakticky nedostupné. Kvalitativní metody tak aktuálně představují prakticky jedinou možnost, jak se

---

Zábranský, T. (2000). Průběžná analýza dopadů (PAD) nové drogové legislativy v ČR INFO 2.0. Materiál určený jen pro vnitřní potřebu výzkumného týmu.

k těmto zdrojům dat dostat a použít je pro další substudie kvantitativní části. Jedná se především o oblasti:

- oblast kriminality participantů,
- oblast vzorců užívání a životního stylu,
- oblast výroby a distribuce OPL,

Kriminalitu UD je třeba rozlišovat na minimálně tři základní skupiny. Kriminalitu přímo související s výrobou, držením a distribucí drog. Dále kriminalitu sekundární související s užíváním drog, ovšem nikoli v oblasti „drogových paragrafů“, ale v oblasti majetkové či násilné trestné činnosti mající přímou souvislost s užíváním drogy. Ne všechna trestná činnost UD však má souvislost s drogami. Je třeba vzít v úvahu trestnou činnost, kterou někteří participanti páchali ještě před zahájením kariéry UD, nebo která souvisí s jejich osobností či jinými zálibami (např. kapsář, který se živý drobnými krádežemi a mimo to si jednou za čas (s různou pravidelností) dá nějakou drogu).

Spojená s výrobou a distribucí

Série otázek semistrukturovaného interview sleduje linii informací spojených s oblastí dostupnosti drog, možnosti jejich výroby, přechovávání a prodeje či darování. Nejdůležitější jsou zvyklosti a vztahy, které mezi uživateli navzájem a mezi uživateli a jejich dodavateli existují. Jde tedy o pochopení dynamiky těchto vztahů a faktorů, které je ovlivňují a jak. Kromě těchto informací se dále zjišťovala kvalita drog z pohledu uživatelů a jejich schopnost posoudit tuto kvalitu, dále ceny drog v různých lokalitách, faktory ovlivňující tyto ceny atd. Důležitým kritériem je časová osa posledních 4 let (od roku 1996) a identifikace případných změn v rámci těchto sledovaných okruhů.

Sekundární kriminalita

Sekundární kriminalita, tedy kriminalita přímo související se užíváním drog, má několik rovin. Jednak se jedná o kriminalitu spáchanou v intoxikaci, tedy různé výtržnosti, fyzická napadení apod. Zde je velmi důležité, jaké drogy uživatel zneužívá, neboť potenciál vyvolávat problémy tohoto typu mají spíše stimulační drogy, zejména metamfetamin (pervitin) a amfetaminy. Další oblast tvoří trestná činnost spojená s nutností získávat prostředky na drogy. Zde dominují nejrůznější typy majetkové trestné činnosti od kapesních

krádeží, přes krádeže zboží v obchodech atd. Jakýsi vrchol tvoří nepočtená skupina uživatelů schopných páchat loupežná přepadení apod. Násilná trestná činnost, jak ukazuje klinická zkušenost i výzkum samotný, je spojena s určitými osobnostními rysy uživatele a rozhodně nepatří k obvyklé trestné činnosti. Přestože není vyloučen vliv dlouhodobého užívání drog na degradaci osobnosti a tzv. sekundární psychopatizaci, v jejímž důsledku je páchána také násilná trestná činnost.

Nejvýznamnější pro výzkum bylo sledování možností UD získávat finanční prostředky, tedy způsob jejich opatření (krádeže kol, knih, kapesní krádeže atd.), způsobu prodeje těchto kradených věcí a možnosti i „výkupní ceny“, celkové poměry na černém trhu s kradeným zbožím, objem trestné činnosti potřebné k opatření objemu prostředků na drogy atd., a faktory ovlivňující tuto sekundární kriminalitu. Opět i tato oblast byla sledována v kontextu časové osy posledních 4 let a stěžejní byla identifikace změn v tomto období.

Oblast epidemiologických indikátorů

Oblast epidemiologických indikátorů pokrývá relativně velmi rozsáhlou oblast. Od rizikových vzorců užívání zahrnujících sdílení jehel a parafernálií (míru sdílení) a případná opakovaná (počet) aplikace použitou jehlou, zdroje sterilních jehel a míra jejich využívání, zdravotní stav uživatelů (zejména somatický), čistota aplikovaných drog, sexuální rizikové chování (včetně prostituce) atd. Opět vše zasazené do kontextu časové osy let 1996-2000 a identifikace změn v tomto období.

Další samostatnou částí je oblast dat potřebných pro prevalenční odhady. Za tímto účelem bylo do semistrukturovaného interview zařazeno několik otázek zjišťujících, v jakých partách a místech se uživatelé pohybují a jak veliké tyto party jsou. Kromě toho pak okruh dalších lidí (uživatelů) mimo part, s nimiž udržují pravidelnější kontakt. Tyto zdroje dat pro lokální odhady prevalence slouží jako alternativní zdroj pro triangulaci s běžnými zdroji dat, s nimiž se tyto konfrontují. Kromě jiného pak bylo také využíváno k těmto účelům nominační metody „snowball sampling“ ke získání typů a kontaktů na další uživatele zapojitelné do výzkumu.

QA PAD jako zdroj dat pro demonstrace různých rovin dopadu nového zákona na úrovni případových studií

Možnost demonstrovat různé roviny dopadu represivních opatření na UD vyžaduje práci s kasuistickými studiemi jako celkem. Dvěma hlavními důvody k tomu jsou komplexnost a působení represivních opatření na mnoha rovinách a dále složitost zobrazení tohoto vlivu na život konkrétního UD. Není totiž programově možné vybírat pouze některé aspekty a jiné potlačovat či zcela vynechávat, neboť se tak deformuje celkový obraz, který nevykazuje příliš výraznou konzistenci. To je jedním z charakteristických znaků dat na této úrovni. Způsob života a souvislost mezi jednotlivými jevy v životě UD nepředstavují vždy příliš konzistentní obrázek (příběh), čímž je velmi výrazně omezena možnost zásahu do těchto „příběhů“, neboť, jak ukázala zkušenost, podobné zásahy výzkumníků často vedly k vytváření „umělé“ konzistentnosti dané způsobem, jakým uvažuje výzkumník o těchto jevech. Zpětná kontrola však v mnoha případech odhalila, že tato konzistentnost neodpovídá reálné rovině příběhu a je do něj implantována až zásahem výzkumníka, který data zpracovával.

Bylo tedy třeba zajímat se o celkovou oblast životního stylu uživatelů drog, do níž kromě užívání drog patří také hudba, koníčky, hodnoty, partnerské vztahy a další. Přestože tyto další oblasti netvořily hlavní fokus, bylo třeba jim věnovat pozornost zejména tehdy, vnášeli-li je do hovoru samotní účastníci a jejich prostřednictvím popisovali jiné jevy či používali různé příměry či paralely.

Historie „drogové kariéry“

Drogová kariéra zahrnuje průběh užívání počínaje první zkušeností (zohledňující také užívání alkoholu a cigaret), s kým tato zkušenost byla učiněna, kde (prostředí), jak, co k tomu účastníka vedlo atd. Další průběh užívání, jaké drogy, jak dlouho, jak často, v jakém množství, jak čisté, způsob aplikace a setting aplikace, způsob opatření atd. Dále individuální význam a role drogy v životě uživatele a změny této role. Oblast sociálních a zdravotních problémů lemujících drogovou kariéru atd.

Aktuální užívání

Přehled o aktuálním užívání a vzorcích užívání představuje prakticky totožný set otázek jako v případě drogové kariéry, důraz je však kladen na aktuální situaci UD. Tedy přehled aktuální zneužívané hlavní, sekundární a případně terciární drogy. Množství a frekvenci jejich užívání, dále čistotu a způsob aplikace. Cenu, za níž jsou získávány a způsob, jakým je získává. Kontakt, v jakém jsou drogy nejčastěji užívány a proč. Aktuální zdravotní a sociální stav. Jakékoli problémy spojené s užíváním atd.

Rizikové chování

Na pozadí rekonstruované drogové kariéry byla pozornost znovu věnována oblastem rizikového chování UD. Od sdílení jehel a parafernálií, zdrojů jehel, přes čistotu aplikovaných drog, až po sexuální rizikové chování, prostituci za účelem získání prostředků na drogy apod.

Oblast výroby a distribuce OPL

O ověření identifikovaných vztahů mezi jednotlivými jevy jsme se v kontextu drogové kariéry pokusili také v oblasti výroby a distribuce drog. Od obtíží spojených se získáváním drogy (jaké jsou časté problémy či komplikace při získávání OPL a jakého typu a jak je UD řeší), zvyklosti a poměry na černém trhu s OPL, dealerské zvyklosti, kvalita a ceny drog, faktory mající vliv na kvalitu a ceny drog dle uživatelů atd.

Roviny dopadu represivních opatření

Na výsledcích analýzy materiálů z kasuistických studií jsou vysvětleny vlivy legislativních opatření promítajících se do života UD. Cílem výzkumu v této části není přisuzovat těmto vlivům hodnotící kritéria, ale pouze znázornit a vysvětlit způsob, jakým k ovlivnění dochází a na jaké roviny takový vliv má či může mít. Samozřejmě, že intenzita a rozsah takového vlivu je různý u různých skupin UD, které jsou podobnými opatřeními zasaženy různě.

QA PAD jako interpretační báze výsledků kvantitativní analýzy

Kvalitativní analýza představuje nejen velmi efektivní nástroj k identifikaci vztahů s možností jejich následného testování statistickými metodami, ale umožňuje dále také zpětné ověření

výsledků statistických analýz na úrovni případových studií. To na jedné straně přispívá k objevení tzv. falešných vztahů, ale především k hlubší a více validní interpretaci testovaných vztahů, které lze dávat do vzájemných souvislostí a vysvětlovat způsob, jakým se mohou ovlivňovat. Kromě jiného je tak překlenován problém velmi rozdílných rovin, v nichž jsou některé hlavní hypotézy kvantitativní části projektu PAD testovány a lépe je uvádět do vzájemných vztahů.

Kvalitativní data jako způsob oživení a „podbarvení“ dat kvantitativní analýzy

Jedním z dalších cílů práce s výsledky kvalitativní analýzy dat je zvýšení srozumitelnosti a názornosti kvantitativních údajů při jejich prezentaci. Pokusit se prostřednictvím kasuistických studií a úryvků z interview docílit srozumitelnější představy o významu statistických údajů. Co tyto údaje znamenají v terénu, jak se konkrétní hodnoty statistických výsledků promítají v praxi. To kromě jiného také připomíná existenci konkrétních lidských příběhů skrytých za číselnými údaji, tzv. „vidění za čísla“. Spolu s tím jsou dále akcentována také etická hlediska výzkumu, jehož realizace byla spojena s množstvím etických otázek a problémů.

Cíle substudie QA PAD UD

Původně definované cíle (viz průběžná hodnotící zpráva č.1) představují maximalistický scénář, který přesahoval potřeby samotného projektu a předjímal další, navazující práci s daty, kterých bylo v průběhu studie shromážděno tak velké množství, že by bylo velikou škodou a mrháním finančními prostředky nevyužít jejich potenciál a nevyčerpát informace v nich obsažené, přestože přesahují rámec projektu. Proto došlo k rozdělení cílů dle priorit a po skončení projektu PAD se předpokládá další práce s daty a navazující publikování výsledků.

Znamená to, že prostřednictvím realizovaných tří substudií se jedná o sledování stále týchž oblastí, ovšem z různých perspektiv, daných skupinou participantů. Oblast, v níž se data setkávají nebo naopak rozcházejí přitom tvoří stěžejní část výsledků této části projektu. V nejobecnější rovině jde o zachycení následujících čtyř okruhů problémů z hlediska perspektiv zapojených skupin participantů, jednak profesionálů pracujících v oblasti poskytování péče a služeb osobám užívajícím nealkoholové drogy, dále samotných uživatelů

nealkoholových drog a konečně represivních orgánů a složek (policistů, kriminalistů, vyšetřovatelů, státních zástupců a soudců):

- **Oblast rizikového chování UD a využívání služeb:** znalost změn ve spektru a množství užívaných drog v regionu, vzorce užívání drog, změny v rizikovém chování a interpretace těchto změn, změny v dostupnosti jednotlivých typů služeb, změny v motivaci využívat jednotlivých typů služeb.
- **Změny na drogovém trhu:** „chování scény“ (otevírání/uzavírání apod.), obecné indikátory (cena, kvalita, čistota, dostupnost a časový sled změn), používání nových/jiných prostředků a technologií při prodeji drog, chování dealerů, národnostní zastoupení dealerů, oddělení/propojení trhu s jednotlivými látkami – změny v postavení jednotlivých látek na černém trhu, změny v seskupení a struktuře prodeje.
- **Chování policie a jiných státních institucí a složek:** praktické používání paragrafu 187a (jeho využívání při práci – kde a jak se to projevuje), zacházení s termínem „množství větší než malé“ a jeho praktické naplnění v každodenní praxi, zapojení policistů do struktur černého trhu a riziko korupce, hodnocení vlivu lokálních represivních opatření a akcí na místní drogovou scénu a poměry v ní.

Kvantitativní údaje: údaje o počtech skupin a part v lokalitě, regionu, počtech členů těchto skupin, identifikované vrstvy této struktury atd. Dále spotřebu jehel a stříkaček (např. počet aplikovaných dávek, počet opakovaných aplikací s jednou jehlou apod.), rozsah trestné činnosti (objem, výkupní ceny, druh zboží atd.), počty léčených členů part a počty úmrtí v partách.

Proces zpracování a analýzy dat

Proces analýzy vycházel z požadavků daných zvolenými cíly, které byly relativně velmi obecné a neodpovídají zcela možnostem zobecnění kvalitativních dat. Za tímto účelem tedy byly postupně zpracovány v prvním kole výsledky po jednotlivých regionech a až následně byly tyto výsledky intergovány do hlavního přehledu výsledků (viz).

Postup kopíroval linii analýzy pohybující se po „spirále“, tedy nejdříve byla provedena celková analýza všech sledovaných oblastí v RT Olomouc, která tvoří výchozí referenční rámec analýzy. Všechny ostatní regiony již tento základní rámec pouze doplňují, upřesňují či rozlišují význam jednotlivých zjištění. Neopakuje se tak proces u každého regionu znovu, ale pouze:

- zjišťujeme nové skutečnosti a vztahy, které se neobjevily v přechozích analýzách,
- zpřesňujeme popis a vysvětlení jednotlivých jevů,
- sledujeme frekvenci a kontext výskytu jednotlivých jevů,
- sledujeme vkládané a popisované významy jevů .

V některých případech se tak hlavní zjištěné výsledky stále opakují, jindy se vyskytují jen zřídka, jsou však významné z hlediska vysvětlení vztahů mezi identifikovanými jevy. Až do tohoto momentu je pracováno s plnými přepisy interview. Dále pak po základní deskripci následuje práce s redukovánými záznamy, kde je kontrolována každá z hlavních oblastí.

Organizační, personální a technické zajištění výzkumu

Tři studie realizované v rámci kvalitativní části projektu PAD tvoří pevnou součást jeho celkového organizačního schématu a struktury.³ Věnovat se tak zde budeme podrobnému organizačnímu členění pouze kvalitativní části.

Regiony

Tři realizované studie v rámci kvalitativní části projektu probíhaly celkem v šesti regionech České republiky. Tyto regiony představují reprezentanty různých typů dle úrovně zaměstnanosti, průměrných příjmů a cen, dopravní dostupnosti, kulturní a historické specifičnosti apod. Není samozřejmě možné se skupinou nominovaných regionů a v jejich rámci se souborem participantů zacházet jako s reprezentativním výběrovým souborem v duchu pravidel statistiky.

---

³ Zábanský, T. (2000). Průběžná analýza dopadů (PAD) nové drogové legislativy v ČR INFO 2.0. Materiál určený jen pro vnitřní potřebu výzkumného týmu.

Vycházejí z hlavních cílů studie a v souladu s metodikou užitých metod a přístupů, byl proveden výběr regionů záměrným způsobem, stejně jako v případě počtu a struktury jednotlivých souborů participantů v těchto regionech získaných. Ty opět odrážely především hledisko záměrného výběru (v kombinaci s nominační metodou snowball sampling), s cílem získat dostatečný počet zástupců jednotlivých identifikovaných skupin, nikoli z nich získat reprezentativní výběrový soubor. To je svým způsobem prakticky nemožné díky aktuální neznalosti všech skupin UD v populaci, stejně jako by bylo ekonomicky neadekvátní dělat průzkum v přesném zastoupení profesí a jejich vzájemného poměru v oblasti péče a služeb o UD.

Seznam 6 regionů, v nichž byly prováděny substudie QA PAD UD:

- Ústí nad Labem a Teplice
- Praha
- Brno
- Třebíč
- Olomouc
- Karviná

Personální zajištění a organizační struktura studií

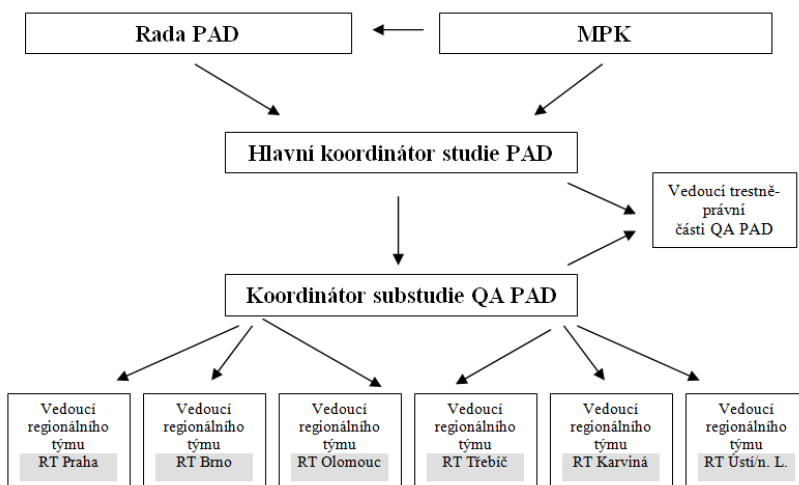
Hlavní koordinátor výzkumného projektu PAD byl MUDr. Tomáš Zábranský (Ústav epidemiologie, hygieny a preventivního lékařství Lékařské fakulty Univerzity Palackého Olomouc).

Koordinátor kvalitativní části projektu PAD byl Mgr. Michal Miovský (Psychologický ústav Akademie věd Brno).

Vedoucí jednotlivých regionálních týmů (dále jen RT):

RT Praha (1):	MUDr. Zábranský
RT Brno (2):	Mgr. Miovský
RT Olomouc (3):	Mgr. Miovský
RT Karviná (4):	MUDr. Mravčík
RT Třebíč (5):	Mgr. Miovský
RT Ústí nad Labem (6):	MUDr. Minařík

Trestně-právní část substudie byla řízena Mgr. Gajdošíkovou. Celkové organizační členění je patrné ze schématu na obr. 4.

Obr.1: Organizační struktura QA PAD

Materiální a technické zajištění:

QA PAD jako součást výzkumného projektu PAD byla materiálně a finančně zabezpečena v rámci schváleného projektu PAD. Technické (softwarové i hardwarové) zázemí je poskytnuto domovskými organizacemi⁴ jednotlivých pracovníků zapojených do projektu. Projekt si tak vyžádal zcela minimální investiční položky a díky participaci zapojených organizací byly výrazně sníženy také mzdové a provozní náklady.

Časový harmonogram:

Celkový časový harmonogram fází QA PAD (časový a technicko-organizační plán jednotlivých fází substudie):

- I. I. fáze (6/99-11/99): vytyčení cílů a požadavků na QA PAD; příprava pilotní studie
  - vytvoření Core teamu QA PAD
- II. II.fáze (11/99-3/00): pilotní studie
  - vyhodnocení pilotní studie
  - návrh metod, technik pro hlavní výzkum

⁴ Lékařská fakulta Palackého univerzity Olomouc, Psychologický ústav Akademie věd Brno, Sdružení Podané ruce Brno, o.s. Sananim, Katedra psychologie FFUP Olomouc, OHS Karviná, ResAd Praha a další.

- průběžná zpráva (zakončeno konzultací a oponenturou)
- III. III.fáze (3/00-04/01): hlavní výzkum: první část
- provedení rámcové analýzy dat
  - konfrontace s dosaženými výsledky kvantitativní část
  - zhodnocení průběhu a závěry pro IV. fázi
  - volba metod kontroly validity
  - Průběžná zpráva č. 3
- IV. IV.fáze (04/00-08/01): dokončení procesu získávání dat (dle výsledků III. fáze)
- provedení hlavních analýz dat
  - dosběr dat a event. korekce výsledků analytických procedur
  - Průběžná zpráva č.4 a Závěrečná hodnotící zpráva QA PAD

Konzultace a supervize práce:

Pro supervizní a konzultní práci byli pro potřeby substudií QA PAD nakontraktováni prof. Bruce Bullington, PhD. a Steve Davis (School of Criminal Justice, Florida State University). Dále v návaznosti na projekt Copernicus (Global Approach on Drugs) realizovaný paralelně s QA PAD plnil roli konzultanta kvalitativní části prof. Roger Palm, PhD. (Belgie).

Konzultantem kvalitativní části studie PAD za Českou stranu byl MUDr. Pavel Bém. Vzhledem k rozsáhlosti a náročnosti studie byli dále o spolupráci požádáni dva nezávislí konzultanti koordinátora QA PAD: Doc. PhDr. Ivo Čermák, CSc. (ředitel Psychologického ústavu Akademie věd Brno) a PhDr. Ladislav Csémy (Výzkumný ústav psychiatrický Praha).

Tří základní úrovně supervize:

- a) supervize na úrovni RT: dva základní způsoby jejího vykonávání: samotnými členy RT navzájem a dále vedoucím RT, který je za oba způsoby zodpovědný, přičemž prvního se zúčastňuje v roli moderátora
- b) supervize na úrovni CT: analogicky s úrovní RT je supervize prováděna jednak všemi členy CT navzájem a jednak osobami hlavního koordinátora a konzultanta metodologie QA. Hlavní koordinátor je zodpovědný za zabezpečení supervizních setkání v dostatečné frekvenci i rozsahu.

- c) externí supervize: vykonávání externí supervize je rozděleno na dvě základní úrovně, a to základní, kterou provádí a je za ni zodpovědný MUDr. Bém, a to vždy po ukončení dílčího výzkumného úkolu, eventuálně na vyžádání hlavního koordinátora, a druhou úrovní, kterou představuje nezávislá oponentura pracovního týmu University of Florida (vedoucí supervize kvalitativní části: prof. Bruce Bullington, PhD.)

Hlavní důraz supervizní práce spočívá v přímé účasti na poradách core group PAD a kontrole všech písemných zpráv vypracovaných regionálními týmy a pravidelnou kontrolou stavu průběžné zprávy QA PAD, za níž je zodpovědný koordinátor QA PAD.

Etické aspekty práce

Realizace jednotlivých substudií s sebou přinesla množství etických otázek. Mezi nimi např. jak ochránit osobní data participantů, kteří pro potřeby výzkumu popisují způsob, jakým si opatřují drogy, chování svých dealerů nebo svoji vlastní trestnou činnost, dále, jak uchránit participanty z řad profesionálů, kteří se poskytnutím některých informací mohou vystavit riziku perzekuce ze strany donátorů programu, nebo ochranu identity policistů poskytujících data o způsobech zjišťování některých dat či zvyklostech na místní scéně atd. Po diskusích s právníky a konzultanty byla přijata následující opatření, kterými bylo předcházeno případným komplikacím a rizikům pro participanty i výzkumníky.

Přijaté etické normy a pravidla výzkumu QA PAD:

- a) Přestože je u mnoha aktuálně probíhajících výzkumů běžnou normou platit participantům za jejich účast ve výzkumu, nedostávali klienti za účast v QA PAD peníze za interview ani ohniskové skupiny, nýbrž pouze cigarety event. jim lze něco koupit k pití – nikoli však alkohol.
- b) V rámci nominační metody Snowball sampling nikdy nedošlo k využití klientů ze strukturované léčby (komunita, stacionář apod.) zpětně na ulici a vystavení jakémukoli riziku s tím spojenému. Pro snowball tak bylo využíváno pouze pomocí klientů v K-centru a na streetworku
- c) Participant byli na začátku seznámeni se všemi základními informacemi o studii a svých právech (včetně práva

odmítnout nahrávání či právo kdykoli žádat o zničení nahrávky). Způsob nebyl závazný a bylo samozřejmě nutné jej modifikovat pro jednotlivé skupiny participantů.

- d) Nahrávky zůstávaly u tazatelů a mohly být využity pouze pro potřeby RT a to výhradně jeho členy. Neměl a nebude k nim mít přístup nikdo další a nesmějí být užity k žádné jiné činnosti ne je činnost přímo související s QA PAD (tedy typu sekundárních analýz dat pro výzkum).
- e) Všichni participanté vystupují pod speciálně sestavenými kódy a veškerá osobní data a případné kompromitující informace podléhaly přísné ochraně. Z písemných záznamů pro práci jsou tato data vymazána nebo změněna na smyšlené názvy a jména, aby bylo zabráněno možnosti identifikace zdroje dat.
- f) Všichni tazatelé byli poučeni o rizicích vyplývajících z jejich práce a možnostech, jak řešit krizové a nebezpečné situace v terénu apod. Vedoucí RT byli zodpovědní za kontrolu a dohled na jejich práci a současně řešení případných krizových situací.
- g) Ostatní, drobná pravidla byla upřesněna a doplněna v průběžné zprávě QA PAD.

Ochrana dat před zneužitím:

Vzhledem k tomu, s jak citlivými daty je ve výzkumu zacházeno, bylo třeba přijmout několik opatření zajišťujících ochranu dat před zneužitím. Všem respondentům bez ohledu na skupinu (uživatelé drog, dealeri, sociální pracovníci, lékaři, kriminalisté, soudci atd.) jsme zajišťovali zachování naprosté anonymity v průběhu výzkumu i po jeho skončení. Všechny záznamy z rozhovorů a ohniskových skupin byly kódovány 17 místným kódem, pod nímž jsou zpracovány a pod nimiž byly předány k vyhodnocení. Všechny dokumenty, nahrávky, poznámky apod. jsou předmětem ochrany a jsou archivovány tak, aby byla zabezpečena ochrana před jejich zneužitím. Neměl k nim přístup kromě vedoucích regionálních týmů a vedoucího studie nikdo další. Při citaci těchto materiálů pak vedoucí QA PAD zvolil ještě další stupeň kódování, a tím znemožnil přečtení kódu, který identifikuje místo, čas a tazatele. Tím je zajištěna plná ochrana údajů. Cílem výzkumu je mapovat, popisovat a vysvětlovat. Nikoli vyšetřovat. A stejná ochrana, jaká byla poskytnuta uživatelům drog a dealerům, se pak vztahuje také na všechny ostatní

skupiny, neboť mnozí z policistů uvedli takové informace, které mohou vést k okamžitému propuštění ze služby či jiným závažným sankcím. Proto se na ně vztahuje stejná úroveň ochrany jako na uživatele a dealery.

Techniky kontroly validity dat užívané ve studii QA PAD UD

Techniky kontroly validity dat byly adaptovány na podmínky studie v souladu se zdroji a doporučeními⁵ autorů Čermák a Štěpaníková.

Techniky týkající se shromažďování informací o zkoumaném jevu

Jednou z nejrozšířenějších technik kontroly validity v kvalitativním výzkumu při plánování, tvorbě i vyhodnocení dat je **triangulace**. Ta v podstatě znamená určování pozice objektu (předmětu výzkumu či pouze určitého jevu) prostřednictvím tří (a více) různých pohledů, měření, postojů, metod, výzkumníků, respondentů, typů a způsobů interpretací, teoretických perspektiv atd.

Takovéto integrování různých zdrojů dat či přístupů se samozřejmě neobejde bez problémů a není vždy pravidlem, aby tyto *varianty* spolu konvertovaly a vytvářely ihned konzistentní obraz. Je do značné míry na schopnostech a poctivosti výzkumníka, jak si s tímto problémem bude schopen poradit. V případě triangulace se tedy nejedná pouze o nástroj validizace, ale současně také o další alternativní zdroj dat.

V zásadě lze rozlišit čtyři (pět) základní druhy triangulace:

- *triangulace* metod získávání dat různými postupy (vhodné zejména je-li kombinován kvalitativní přístup s kvantitativním).
- *triangulace* zdrojů dat (je-li např. užitá jedna metoda a více zdrojů). V našem výzkumu je triangulace zdrojů zajištěna dvakrát: a) porovnáváním dat z různých sezení s jedním

---

⁵ Čermák, I., Štěpaníková, I. (1998): Kontrola validity dat v kvalitativním psychologickém výzkumu.

Československá psychologie 1, LXII.

klientem (nebo různých fází terapie), b) porovnáním dat různých klientů

- *triangulace* analyzandů je pověření různých osob analýzou týchž dat, (lze kombinovat např. s metodou "obhajoby-obžaloby") údajů a interpretací, tedy forma konfrontace dvou táborů v týmu, kdy jedni mají za úkol nalézt maximum dat potvrzujících budovanou teorii a druhá má naopak nalézt maximum vyvracejících skutečností, nekonzistentních údajů ap. V našem výzkumu je tento typ triangulace zajištěn prostřednictvím konzultací s oponenty, kterým jsou předkládána data a kteří mají za úkol provést kontrolu a případně sami interpretovat dostupné údaje.
- *triangulace* teorií či perspektiv je metoda užití různých teorií, přístupů či perspektiv při interpretaci dat.
- Někdy bývá přidávána tzv. *interdisciplinární triangulace*, která může např. psychologickému výzkumu přinést nové rozměry nazírání na předmět výzkumu z perspektivy jiných oborů (antropologický, sociologický, historický atd.).

Techniky týkající se povahy dat

Serióznost a důvěryhodnost výsledků kvalitativně pojatého výzkumu (a týká se to jakkoli jinak pojatého výzkumu) je značně závislá na způsobu a kvalitě získaných dat. Konkrétně v kontextu kvalitativního výzkumu jsou na data uplatňovány požadavky podrobnosti, úplnosti (adekvátně smyslu a cíli), informativnosti a aby jejich získávání bylo provedeno v podmínkách (kontextu) zvyšujících jejich výpovědní (vysvětlující, explikační) sílu a samozřejmě také možnost smysluplné generalizace. Současně je nutné pamatovat a věnovat náležitou pozornost potenciálním zdrojům zkreslení a nejlépe explicitně tyto zdroje vyjádřit (vhodné je provést jejich podrobnější deskripci a analýzu).

V průběhu kvalitativního výzkumu se data, při jejich tvorbě, nepodrobují restrikci z hlediska informací relevantních zkoumané otázce. Naopak snahou je, aby zdroje dat měly při deskripci maximální prostor pro vyjádření svých individuálních významů a zachycení kontextu. Proto se jako *výhodnější* a současně logičtější

jeví potřeba vymezit podmínky, za kterých lze uvedená kritéria naplnit a zabezpečit dostatečné zacvičení, výškolení a výcvik výzkumníků, nežli stanovovat techniky ověřující, zpětně kontrolující apod. - neboť není možné zrekonstruovat tytéž podmínky, tentýž kontext a zajistit tentýž průběh - to by stavělo na hlavu nejzákladnější postuláty kvalitativního přístupu.

Techniky týkající se role výzkumníka:

Stejně jako při jakémkoli jiném typu výzkumu je snahou kvalitativního přístupu zajistit kontrolu efektu výzkumníka. To zahrnuje v definovaném pojetí nejen vliv osoby výzkumníka na data, ale i opačně vliv dat na výzkumníka. Zajištění kontroly lze obecně provést čtyřmi způsoby: a) dlouhodobou přítomností badatele na místě výzkumu (jeho začlenění se do prostředí), b) užití nejméně rušivých metod výzkumu, c) pověření třetí osoby monitorující vliv badatele, d) informování respondentů o záměrech badatele. Dobré bývá užití metody triangulace, zvláště metody "obhajoba - obžaloba" (advocacy -adversary), tedy nacházení spíše krajních variant. Na základě nalézání neobvyklých, krajních variant se pak lépe daří určit kontury předmětu výzkumu a lépe nalézt zdroje možných zkreslení.

Techniky týkající se výběru respondentů:

Důležitost výběru respondentů, a tak zajištění reprezentativního vzorku je společné pole kvalitativního i kvantitativního výzkumu. Hlavní požadavek zní, aby kterýkoli jednotlivý případ (data o něm) bylo možné konfrontovat a konzistentně a smysluplně porovnat se vzniklou teorií (poznatky). Proto se ukazuje jako velmi výhodné, již několikrát vzpomínané, záměrné vybírání extrémních či negativních případů (outliers), zvýšení počtu případů (účastníků), případně náhodný výběr z reprezentativního souboru.

Techniky týkající se analýzy a interpretace shromážděného materiálu

Při analýze a interpretaci dat se zaměřujeme především na jejich smysl (v kvalitativním přístupu vždy smysl, význam pro někoho (konotace)). Vychází se tedy z předpokladu, že člověk má vždy tendenci dávat i těm nejchaotičtějším událostem a jevům nějaký smysl, význam. Otázkou se tak stává, zda významy a smysl, které v datech nacházíme, jsou spolehlivé, opakovatelné a zda správně odpovídají definovaným podmínkám (kontextu) a osobě.

- zachycení vzorců, témat, "gestaltů" a průběžné vytváření jakéhosi "příběhu", do něhož se další data "vestavují",
- vidění plauzibility nejdříve na pocitové úrovni výzkumníka, později v kontextu vznikající teorie a jejího ověřování a potvrzování,
- výčet (counting) má za úkol pomoci odpovědět na otázku, co zde je, co existuje a je nám formou dat k dispozici a naučit výzkumníka uvažovat, kdy má a kdy nemá smysl kvantifikovat, srovnávat, hodnotit, vážit apod.,
- užití kontrastu,
- rozlišení proměnných se užívá v případě, že je nutná diferenciací před integrací. Např. ve výzkumu sledujeme určitou konstelaci proměnných a s postupujícím vhladem a novými informacemi zjistíme, že u některých proměnných musíme rozlišit jejich dílčí části, neboť ty se ukázaly být svým různým významem a konstelací jako významné atd.

Techniky týkající se reflexní a diagnostické povahy výzkumu:

Validizace respondentem (respondent validation, member check) byla původně vyvinuta v sociologii. Jedná se o další pro nás důležitý způsob validizace užitý v našem výzkumu. *Jedná se o získávání spolehlivosti dat prostřednictvím diskuse s respondentem, polemizování nad významy, ověřování, zpřesňování, a tím i korigování. Jedná se o dosahování konsensu v dialogu.* Podstatou je zpětná vazba nejen bezprostředně ve výzkumné situaci, ale také při procesu analyzování dat, kdy se respondentům dají k dispozici předběžné pracovní výsledky a s respondenty se nad nimi vede diskuse a reflektuje se tak to, co se na nich zkoumá. Tím respondenti mohou pomoci hodnotit zjištění výzkumníka a poskytnout tak materiál k jejich doplnění, případně korekci. Důraz je však v takovém případě nutno dávat na odlišení dat z výzkumné situace a dat vzniklých tímto postupem. Tím lze přispět k epistemicky lépe reflektovanému závěru, neboť uvedený způsob má jistě nedostatky např. v tom, že výzkumné osoby nemusí zcela chápat smysl, cíl a prostředky výzkumu, mohou mít tendenci se jevit lepší, nesouhlasit s

hodnocením výzkumníka apod. Z těchto důvodů je vhodnější odlišit a) validizaci prostřednictvím dialogu přímo ve výzkumné situaci a b) proceduru konfrontace respondenta s hodnocením výzkumníka v procesu hodnocení a analýzy dat.

Zpětnou vazbu mohou poskytnout i další osoby mimo výzkumníka a respondenta (jedná se o třetí zdroj dat, dle Frýby⁶ - tzv. pozorování interakce) nebo zpětnou vazbu na základě hodnocení předložené analýzy. Opět je však třeba důsledně rozlišovat mezi jednotlivými zdroji dat, neboť bez jejich náležitého odlišování by vznikla změť epistemicky velmi nejasného původu bez možnosti jakékoli kontroly. Tím se dostáváme k pojmu **nezávislý audit**. Formu pseudoauditů může provést sám výzkumník, bude-li se snažit o nezájatou kontrolu a reflektovaně znovu projde krok za krokem celý výzkum. Pokud se má však jednat o skutečně nezávislý audit, pak je nutné, aby osoba, která se výzkumu sama nezúčastnila, mohla celý výzkum (od prvotních poznámek, nahrávek, prepisů apod.) zkontrolovat a projít hrubou verzí zprávy až po konečný výsledek a shrnutí.

Důležitým kritériem uplatněným i v našem výzkumu je **prezentace průkazných dat**, tedy přístup hodnotitele k hrubým datům před jejich interpretací a analýzou. K dispozici jsou kompletní zápisy z průběhu terapie s odlišeným textem prvotních interpretací, pocitů výzkumníka, nápadů výzkumníka apod. od textu respondenta, jeho poznámek, prohlášení apod.

---

⁶ Frýba, M. (1995). *Psychologie zvládnání života*. Masarykova univerzita, Brno, s. 21-29.

Frýba, M. Interakce v psychotopu a tvoření dat. Seminář na PSÚ FFMU, probíhající v zimním semestru 1996-97.

Popis souboru

Pohlaví a národnost participantů

Z celkového počtu 165 participantů bylo 130 mužů (79%) a 35 žen (21%). Tato vysoká nevyváženost souboru byla způsobena několika skutečnostmi. Jednak tím, že žen je mezi těžšími uživateli méně a hůře se s nimi navazuje kontakt. Dále také tím, že tazatelé byli z větší části muži a ti si vybírali pro rozhovor spíše opět muže, neboť pro ně bylo jednodušší s nimi navázat kontakt.

Pohlaví	Četnost	Procenta
Muž	130	79%
Žena	35	21%
Celkem	165	100%

Tab. 5: Pohlaví participantů

Diferenciace z hlediska národnosti je v souboru velmi malá. 151 participantů (91,5%) byli české národnosti. K romské národnosti se přihlásilo 6 participantů (přestože další 4 i přes svůj vzhled se nehlásili a byli zařazeni do české národnosti). Ostatní národnostní menšiny byly zastoupeny 8 participanty. Nepodařilo se kontaktovat nelegální přistěhovalce či přechodně žijící cizince. Tento výsledek tak znovu potvrdil⁷ již dříve konstatovanou obtížnou přístupnost k sociálně marginalizovaným či etnickým minoritám, které je jen velmi obtížné získat do výzkumu.

Národnost	Národnost (četnost)	Procenta
Česká	151	91,5%
Romská	6	3,6%
Jiná	8	4,8%
Cizinec	0	0%
Celkem	165	100%

Tab. 6: Národnost participantů

Věkové složení participantů v souboru

Věkové složení souboru představuje přibližně obdobné rozložení známé z jiných výzkumů a odrážející skutečnost, že nelegální látky jsou nejvíce rozšířené u skupiny uživatelů ve věku do 30 let. I přesto, že se nepodařilo zachytit více rekreačních uživatelů ze skryté populace, tvoří tito uživatelé podstatnou část u skupiny do 22 let.

Ve věku do 16 let v souboru bylo celkem 6 participantů (3,6%). Ve věku 17 a 18 let v souboru bylo 18 participantů (10,8%). Četnostně nejjobsazenější kategorií je věková skupina 18-22 let, kterou tvoří skupina 66 uživatelů (40,0%). Druhou četnostně nejjobsazenější kategorií tvoří uživatelé ve věku 23-25 let a to počtem 37 participantů (22,3%).

Drtivá část oslovených uživatelů je ve věku do 30 let, jichž je 148 (89,8%). Naopak nad 36 let je v souboru pouze 10 uživatelů tvořících 6% souboru.

Věk	Absolutní četnost	Procenta	Kumulativní procenta	Abs. četnost ženy	Abs. četnost muži
16 let a méně	6	3,6%	3,6%	4	2
17-18	18	10,8%	14,4%	3	15
19-22	66	40,0%	54,4%	21	45
23-25	37	22,3%	76,7%	6	31
26-30	21	12,6%	89,3%	1	20
31-35	7	4,2%	93,5%	0	7
36 let a více	10	6%	100,0%	0	10
Celkem	165	100%	-	35	130

Tab. 7: Věk participantů

Zastoupení dle skupin klasifikace UD

Při výběru zástupců za jednotlivé skupiny bylo přihlédnuto zejména k obtížnosti kontaktování se s nimi a dále obtížnosti pro získávání informací a vedení samotného interview. Skupina experimentátorů byla obsazena pouze jedním uživatelem a ve studii jsme se na tuto skupiny dále nezaměřovali, neboť hypotézy vztahující se k této skupině tvoří součást sekundární analýzy školních studií (viz.) a nebylo třeba se jim zde více věnovat. Naopak na úkor předcházející skupiny byla posílena skupina rekreačních uživatelů drog. Ta byla zastoupena celkem 18 participanty (11 mužů a 7 žen). Skupina dlouhodobých uživatelů OPL, kteří současně patří do skryté populace (tedy nikdy v životě nevyhledali žádnou specializovanou pomoc spojenou s užíváním drogy a rámec jejichž užívání přesahuje rekreační užívání drog), je zastoupena 33 participanty (23 mužů, 10 žen). Skupina těžkých dlouhodobých uživatelů z řad klientů streetworku a K-center, tedy dlouhodobí uživatelé drog, kteří občas nebo pravidelně vyhledávají servis poskytovaný na této úrovni, je zastoupena 87 participanty (72 mužů, 15 žen). Tatáž skupina uživatelů avšak mimo kontakt s léčebnými zařízeními a nízkoprahovými programy je tvořena 26 uživateli (23 mužů, 3 ženy). Skupina uživatelů ve výkonu trestu byla ze substudie z technických důvodů vypuštěna.

Skupina uživatelů	Celkem	Muži	Ženy
1. Experimentátoři	1	1	0
2. Rekreační uživatelé drog	18	11	7
3. Dlouhodobí uživatelé drog se vzorcem užívání, přesahujícím rámec rekreačního charakteru	33	23	10
4. Těžcí dlouhodobí uživatelé využívající služeb KC a streetworku	87	72	15
5. Těžcí, dlouhodobí uživatelé drog, nevyužívající žádných služeb a péče	26	23	3
6. Uživatelé drog ve vazbě či výkonu trestu	0	0	0
CELKEM	165	130	35

Tab. 8: Zastoupené skupiny participantů

Partnerský a rodinný stav participantů

Jak lze intuitivně očekávat na základě přehledu v tabulce č.11 (obsazenost skupin uživatelů), budou se partnerské a rodinné vztahy u takto těžké klientely odvíjet od závažnosti jejich rizikového chování, věku a délky zneužívání. 80,6% participantů (133) je svobodných a současně bezdětných (z toho 100 mužů a 33 žen). 21 (12,7%) jich je svobodných a majících alespoň jedno dítě (z toho 19 mužů a 2 ženy). Ženatý/ vdaná, avšak bezdětní jsou 4 participanti. Pouze 7 uživatelů (4,2%) žijí jako manželé a mají děti (7 mužů a žádná žena).

Stav / děti	Četnost	Procenta	Muž	Žena
Svobodný (á) / bezdětný (á)	133	80,6%	100	33
Svobodný (á) / děti	21	12,7%	19	2
Ženatý (vdaná) / bezdětný (á)	4	2,4%	4	0
Ženatý (vdaná) / děti	7	4,2%	7	0
CELKEM	165	100%	130	35

Tab. 9: Rodinný stav a počet dětí

Totéž lze uvést i u partnerských vztahů. Život s drogou spojený s mnoha negativními faktory vzhledem k partnerskému vztahu velmi zásadně ovlivňuje právě i ty oblasti, které zdánlivě přímo se zneužíváním nesouvisejí. 131 participantů (79,9%) neudrží aktuálně partnerský vztah nebo udržuje pouze krátkodobé známosti většinou spojené spíše se sexuální stránkou vztahu. Pouze 18 participantů (11%) žije v trvalejších vztazích. 10 (6,1%) jsou ženatí nebo vdané a 5 má za sebou rozvod.

Partnerské vztahy	Četnost	Procenta	Muž	Žena
Svobodný(á)	132	80,0%	108	24
Žije s partnerem	18	10,9%	7	11
Ženatý/vdaná	10	6,1%	10	0
Rozvedený(á)	5	3%	5	0
CELKEM	165	100%	130	35

Tab. 10: Partnerské vztahy

Vzdělání, sociální stav a způsob obživy participantů

Pouze 26 participantů v souboru má aktuálně trvalé zaměstnání (15,6%) a dalších 25 (15,2%) jsou studenti. Invalidní důchod mají dva participantů v souboru. Příležitostnými zaměstnáními se žíví 12 participantů (7,3%). Nadpoloviční většina participantů (57,6%) jsou nezaměstnaní, kteří nemají ani příležitostné příjmy ze sezónních prací apod. (ne všichni z nich však pobírají sociální podporu, cca 2/3 z uvedených 95 participantů).

Způsob obživy	Četnost	Procenta	Muž	Žena
Nezaměstnaný/á	95	57,6%	78	17
Příležitostné zaměstnání	12	7,3%	10	2
Trvalé zaměstnání	26	15,6%	23	3
Student	25	15,2%	14	11
Invalidní důchodce	2	1,2%	2	0
Jiný	5	3,1%	3	2
CELKEM	165	100%	130	35

Tab 11: Způsob obživy participantů

Vzdělanostní hladina souboru participantů je obecně velmi nízká. 5 participantů nemá ukončenou základní školní docházku a dalších 17 participantů (10,3%) získalo pouze základní vzdělání. Alespoň započaté střední vzdělání bez maturity má 90 participantů (54,5%) z nichž 42 nemá toto vzdělání ukončené. Dalších 36 participantů (21,8%) započalo střední vzdělání s maturitou a 19 z nich je nemá ukončené. Studenti vysokých škol tvořili v souboru 10,3% (17).

Vzdělání	Četnost	Procenta	Muž	Žena
Neukončené základní	5	3%	4	1
Základní	17	10,3%	15	2
Střední bez maturity	90	54,5%	73	17
Střední s maturitou	36	21,8%	25	11
Vysokoškolské	17	10,3%	12	5
CELKEM	165	100%	129	36

Tab. 12: Vzdělanostní úroveň

Věk první zkušenosti s drogou a iniciální droga

Věk první zkušenosti s drogou bývá velmi často jedním z významných ukazatelů. Proti aktuálnímu trendu mezi středoškoláky,⁸ mezi nimiž V 90.letech došlo ke snížení věkové hranice k období mezi 14-16 rokem, se u našeho souboru (díky věkovému rozdílu) objevilo několik velmi zajímavých skutečností. Zatímco mezi středoškoláky je největší nárůst mezi 15-16 lety, u participantů v souboru je to mezi 14-15 lety.

Před 15 rokem učinilo zkušenost s drogou 57,6% participantů (94). 11 participantů učinilo první zkušenost s drogou na vojně nebo zde došlo k přechodu na jinou drogu a zvýšení frekvence i dávek užívání, a to za okolností, z nichž lze usuzovat, že některé útvary jsou pravděpodobně místy, která jsou velmi vysoce riziková z hlediska šíření nealkoholových drog – stejně jako z hlediska prohlubování a zvyšování míry požívání alkoholu.

Věk první zkušenosti	Četnost	Procenta	Kumulativní (%)	Muž (četnost)	Žena (četnost)
10 a méně	1	0,6%	0,6%	1	0
11	1	0,6%	1,2%	1	0
12	6	3,7%	4,9%	5	1
13	16	9,8%	14,7%	10	6
14	34	20,8%	35,5%	26	8
15	36	22,1%	57,6%	31	5
16	26	15,9%	73,5%	18	8
17	15	9,2%	82,7%	11	4
18	12	7,4%	90,1%	9	3
19	7	4,3%	94,4%	7	0
20	1	0,6%	95%	1	0
21 a více	8	4,9%	99,9%	8	0
CELKEM	163	100%	-	128	35

Tab. 13: Věk první zkušenosti s drogou

⁸ Miovský, M., Urbánek, T. (1999). NEAD 98. Zpráva z výzkumu. Albert. Boskovice.

Miovský, M., Urbánek, T. (2001). NEAD 2000. Zprávy z výzkumu. Albert. Boskovice.

Dle očekávání je naprosto nejčastější první drogou v životě u většiny participantů cannabis (105 participantů, 64,4%), což je přibližně o 30% méně nežli u středoškoláků, kde produkty konopí jsou iniciační drogou přibližně pro 90% z nich. Právě těchto 30% navyšuje míru rizika těchto zkušeností. Toluén jako iniciační droga byl u 15 participantů (9,2%). Pervitin u 20 (12,3%). Relativně vysoký údaj je u heroínu jako iniciační drogy (8 participantů, 4%). Zneužití léků u 13 participantů (7,9%) pak již takovým překvapením není a zjevný je zde také významný podíl žen (viz. tabulka č.17). Na otázku neodpověděli 2 participanté.

První droga	Četnost	Procenta	Muž (četnost)	Žena (četnost)
Cannabis	105	64,4%	83	22
Toluén (ap.)	15	9,2%	12	3
Pervitin	20	12,3%	16	4
Heroin	8	4,9%	8	0
Léky	13	7,9%	7	6
Jiné	2	1,2%	2	0
CELKEM	163	100%	128	35

Tab.14: Druh první drogy

Délka užívání a hlavní užívané drogy

Soubor je složen z poměrně dlouhodobých uživatelů. Délkou užívání drog se rozumí doba, kdy participant začal drogy užívat v minimální frekvenci 1 krát za 14 dní, neboť často dochází k časovému posunu mezi první zkušeností a začátkem občasného užívání. Proto jsme se toto pokusili zmenšit uvedeným údajem. Nedpověděl jeden participant.

Pouze 2 participanté užívají drogu méně, než jeden rok. 1-3 roky délky užívání udává 15 participantů (9,1%). 3-4 roky pak dalších 15. Nejpočetněji obsazenou kategorií je délka užívání okolo 6 let (34 participantů, 20,7%). O dva méně, 32, udává délku užívání nelegálních drog 7-8 let. 24 pak v rozmezí 9-12 let a konečně 17 participantů déle než 12 let.

Délka užívání HD	Četnost	Procenta	Muž (četnost)	Žena (četnost)
do 1 roku	2	1,2%	2	0
1-3	15	9,1%	10	5
4	15	9,1%	10	5
5	25	15,2%	19	6
6	34	20,7%	23	11
7-8	32	19,5%	26	6
9-12	24	14,6%	23	1
Více, než 12 let	17	10,4%	17	1
CELKEM	164	100%	129	35

Tab.15: Celková délka užívání drog

Ačkoli mezi populací klientů K-center a streetworku se velmi zřídka objevují uživatelé, pro něž by cannabis byl hlavní drogou, ve skryté populaci rekreačních uživatelů je procento pravděpodobně nesrovnatelně vyšší. Otázka primární drogy je však velmi obtížnou zejména díky polymorfním uživatelům rychle střídajícím různé drogy a u nichž často o tom, co si právě aplikují, rozhodují naprosto nevyzpytatelné faktory (co je právě dostupné, od koho, v jakém množství, zda je více možností atd.) – tento typ zneužívání drog je však relativně velmi rozšířený u rizikových uživatelů. To velmi ztěžuje jakoukoli klasifikaci, a proto i následující údaje jsou určitou mírou zkresleny tím, že jsme se pokusili klasifikovat i to, co v reálném prostředí podléhá nastíněným souvislostem. Nejvýraznější zkreslení je zřejmě právě u skupiny udávající jako hlavní drogu některý z produktů konopí, neboť u části z nich (přibližně 20%) se jedná o náhradu za jejich primární drogu (nejčastěji pervitin), kterou nyní nemohou z nějakého důvodu získat nebo se jí snaží vyhnout (jsou v podmínce apod.).

V našem souboru byl pro 53 participantů (32,1%) hlavní drogou některý z produktů konopí. Pro 62 (37,6%) pak pervitin a pro 26 participantů (15,8%) heroin. S toluenem jako hlavní drogou jsme se setkali u 11 participantů (6,7%). Alkohol udalo jako svoji hlavní drogu 9 uživatelů (5,4%).

Hlavní droga	Četnost	Procenta	Muž (četnost)	Žena (četnost)	Kumulativní (%)
Cannabis	53	32,1%	43	10	32,1%
Toluen	11	6,7%	9	2	38,8%
Pervitin	62	37,6%	42	20	76,4%
Heroin	26	15,8%	24	2	92,2%
Alkohol	9	5,4%	9	0	97,6%
Léky	1	0,6%	1	0	98,2%
Opioidy	1	0,6%	1	0	98,8%
Metadon	1	0,6%	1	0	99,4%
Extáze	1	0,6%	0	1	100%
CELKEM	165	100%	130	35	-

Tab. 16: Primární droga

Nejrozšířenější sekundární drogou je cannabis - celkem u 18 participantů (10,9%). U 46 participantů (27,9%) je sekundární drogou pervitin a u 14 opiáty (z toho 12 heroin). Pro 7 participantů je sekundární drogou toluen. Pro dalších 5 alkohol a 6 léky. 56 participantů udalo, že neužívá další (sekundární) drogu. Ovšem přibližně 70% z těch, kteří mají nějakou sekundární drogu užívají též drogu terciární, případně kombinují ještě více druhů drog a přecházejí dle potřeby a chuti od jednoho k druhému nebo je navzájem kombinují.

Sekundární droga	Četnost	Procenta	Muž (četnost)	Žena (četnost)
Cannabis	18	10,9%	13	5
Toluen	7	4,2%	7	0
Pervitin	46	27,9%	36	10
Opioidy	14	8,5%	7	5
Alkohol	5	3,0%	5	0
Léky	6	3,6%	4	2
LSD	7	4,2%	5	2
Ostatní	6	3,6%	5	1
Nemá sekundární drogu	56	33,9%	47	9
CELKEM	165	100%	130	35

Tab. 17: Sekundární droga

Přehled hlavních výsledků substudie

Přehled hlavních výsledků má odlišnou strukturu od Závěrečné zprávy QA PAD⁹ v tom smyslu, že pro potřeby disertační práce byl v plném znění použit pouze region Olomoucka. Ten je zpracován v původním rozsahu, va jakém byly zpracovány všechny regiony v Závěrečné zprávě. Tj. od popisu souboru, přes analýzu jednotlivých okruhů až k hrubému a zkrácenému souhrnu. Disertační práce dle této struktury využívání modelově pouze práve výsledky z Olomoucka. U ostatní regionů jsou užita pouze data z analýzy okruhů, bez popisu souborů a obou souhrnů. Naopak, na závěr je použito plné znění celkového souhrnu výsledků substudie i jeho zkrácená verze. Oba způsoby členění přitom odpovídají možnostem jak vyhodnocvat údaje z tak rozsáhlého území (tj.více regionů). Podrobněji jsme se tímto způsobem zabývali v teoretické stati věnované metodice RAP a je na místě zdůraznit, že metodiky je určena především k lokálním typům kvalitativních studií a že její použití pro takto velká území (dokonce s určitým přesahem zobecňujícím některé z výsledků) vyžaduje modifikované použití metodiky. Přitom samozřejmě i takto zpracované a prezentované

⁹ Miovský, M. a kol. (2001): PAD: Přehled hlavních výsledků substudií v rámci kvalitativní části projektu.

Závěrečná zpráva. Praha.

výsledky jsou zatíženy jistou mírou nepřesnosti a potenciální chybou způsobené nereprezentativitou souboru, se kterým i přes jeho velikost nemůže (a bylo by to proti smyslu prezentovaných studií) zacházeno jako s reprezentativním souborem v tradičně pojatém výzkumu.

Regionální tým Olomouc: popis souboru

Soubor participantů v regionu Olomouce čítal 27 osob. Jeho nevyváženost přes pohlaví je způsobena jednak menší ochotou žen k účasti na výzkumu a jednak samotným faktem převahy mužské části populace mezi těžšími uživateli. Základní charakteristiky souboru jsou shrnuty v následujících bodech.

a) Věková charakteristika

Soubor je tvořen 20 muži a 7 ženami. Průměrný věk mužů je 24,4 let, žen 21,4 let. Výrazný rozdíl je způsoben dvěma dlouhodobými uživateli ve vyšším věku, kteří posouvají průměr u mužů výrazně výše. Celkový průměrný věk pro celý soubor je 23,5 let. Lépe je rozdíl patrný z rozdílu mezi nejnižším a nejvyšším věkem osob v souboru. Zatímco u žen je to 1-23 let, u mužů 20-38 let.

	Celkem	Z toho		Z toho	
Celkový počet participantů	27	Mužů	20	Žen	7
Věkový průměr celkový	23,5	Mužů	24,2	Žen	21,4
Nejnižší - nejvyšší věk	19-38	Mužů	20-38	Žen	19-23

Tab. 21: Věková charakteristika souboru participantů v Olomouci

b) Rozdělení do skupin dle charakteru užívání

Nejpočetněji je obsazená skupina č. 4, tedy těžcí dlouhodobí uživatelé využívající péče a služeb streetworku nebo KC, a to 11 osobami. Dále skupina č.3, dlouhodobí uživatelé, u nichž vzorec užívání překračuje rámec běžného rekreačního užívání, 7 osob. Shodně po 4 osobách jsou obsazeny skupiny č. 2 a 5, tedy prakticky oba konce základní škály, neboť interview ve výkonu trestu se získávalo zvláště a experimentátor byl také pouze jediný.

Skupina uživatelů	Celkem	Muži	Ženy
1. Experimentátoři	1	1	0
2. Rekreační uživatelé drog	4	2	2
3. Dlouhodobí uživatelé drog se vzorcem užívání přesahujícím rámec rekreačního charakteru	7	5	2
4. Těžcí dlouhodobí uživatelé využívající služeb KC a streetworku	11	8	3
5. Těžcí, dlouhodobí uživatelé drog nevyužívající žádných služeb a péče	4	4	0
6. Uživatelé drog ve vazbě či výkonu trestu	0	0	0
CELKEM	27	20	7

Tab. 22: Početní zastoupení participantů dle skupin

c) Ekonomická aktivita

Zastoupené skupiny uživatelů se plně promítají do škály ekonomických aktivit. 13 osob v souboru je nezaměstnaných a nemá ani příležitostné zaměstnání. 5 má stálé zaměstnání a 6 jsou studenti středních nebo vysokých škol.

Skupina	Celkem	Muži	Ženy
1. Student, žák	6	3	3
2. Ekonomicky aktivní (stálé zaměstnání)	5	4	1
3. Ekonomicky aktivní (příležitostné zaměstnání)	0	0	0
4. Nezaměstnaný	13	10	3
5. Invalidní důchod	1	1	0
6. Žena v domácnosti	0	0	0
7. Jiná	2	2	0
CELKEM	27	20	7

Tab. 23: Přehled ekonomických aktivit participantů

d) Aktuálně hlavní droga

Přehled hlavních drog u jednotlivých uživatelů je poněkud matoucí. Marihuana sice představuje aktuálně pro 14 uživatelů hlavní drogu, ovšem mezi nimi jsou uživatelé, kteří se snaží zůstat i po dlouhé zkušenosti např. s pervitinem apod. nebo se snaží pervitin či jinou drogu omezit a opět zůstat u marihuany nebo na svoji „oblíbenou“ drogu nemají peníze, a tak ji nahrazují nebo aktuálně nemají dobrý

kontakt na nákup, a tak opět přechod řeší marihuanou. Překvapivých je však kromě 6 uživatelů pervitinu především 6 uživatelů toluenu či jiných těkavých látek. Zejména pak u pervitinistů, kteří přešli právě na toluen.

Typ drogy	Celkem	Muži	Ženy
1. Toluén či jiná těkavá látka	6	5	1
2. Pervitin	6	3	3
3. Marihuana	14	11	3
4. Alkohol	1	1	0
CELKEM	27	20	7

Tab. 24: Přehled hlavních aktuálně užívaných drog

e) Aktuálně převládající aplikace hlavní drogy

Zkušenost s injekční aplikací má 16 osob v souboru, což je poměrně vysoký počet vzhledem ke skupinám uživatelů. Znamená to, že si i několik uživatelů ze skupiny 2 nebo 3 vyzkoušelo injekční aplikaci také. Přestože u ní nesetřvali, je zajímavé, že pro ně zřejmě byla lákavá a stála za vystavením se riziku s tím spojenému. Marihuana je nejčastěji kouřena, ačkoli část ji také požívá v různých úpravách.

Typ aplikace	Celkem	Muži	Ženy
1. Zkušenost s injekční aplikací primární nebo sekundární drogy	16	12	4
2. Kouření	14	11	3
3. Inhalací (toluén)	6	5	1

Tab. 25: Přehled hlavních aktuálně užívaných drog

f) Prodej na černém trhu

Při zjišťování kolik musí uživatel nakrást: více zboží, aby získal prostředky na množství potřebné drogy pro svoji potřebu, jsme zjistili, že se (u skupiny uživatelů 4 a 5) jedná o množství, které (vycházíme-li v průměru z dávky pervitinu nad 0,3g/den = 300,-/den) znamená, že denně musí uživatel udělat obchod za 600,- jen pro drogu = 18 000,-/měsíc. U dávek nad 0,6g se tak jedná o částku dvojnásobnou. Přitom spotřeba 0,5g není tolik výjimečnou. Navíc se jedná o odhad při 50% ceny ukradené věci. Překupníci však v drtivé většině případů dávají méně. Cena za kradené zboží se obvykle pohybuje mezi 30-45%. Úměrně k tomu je tedy třeba zacházet

s částkou, kterou představuje škoda, kterou uživatel za jeden měsíc spáchá, aby dosáhl této částky potřebné na drogu.

g) Ceny drog v regionu

Spodní hranice u domácí marihuany je cca 50-150,-/g při velmi dobrém kontaktu a známosti s dodavatelem. Horní hranice se pohybuje okolo 200-250,-Kč/g. Skunk a hašiš okolo 200-350,-/g. Pervitin 800,-/g u velmi dobrého kontaktu a známosti, obvyklá cena je okolo 1000-1200,-/g. Za vážený gram (tedy dodržená váha většinou relativně kvalitní drogy) až 1500,-/g.

Tripy spodní hranice 140-170,-/kus, horní 300-350,-/kus. Extáze: 200-450,-/kus. Heroin nemá zcela ustálené cenové hladiny, dle údajů se jedná o relace 1000-1300,-/gram.

Regionální tým Olomouc: Analýza jednotlivých okruhů

Oblast užívání drog

Velmi podstatným rysem v oblasti užívání drog je vzájemné prolnutí alkoholových a nealkoholových drog. Není možné oba tyto světy od sebe oddělit již jen proto, že naprostá většina UD (až na 3 výjimky v souboru za RT Olomouc), s nimiž jsme přišli do kontaktu, užívají alkohol (a často též tabákové cigarety). Přitom vzorec užívání v mnoha případech překračuje rekreační styl. Nebylo by tedy ani po eticko-výzkumné (vzhledem k současnému zpolitizování tématu), ani metodologické (odlišení etiologických faktorů) v pořádku tuto skutečnost jakkoli zastírat či zkreslovat. V intencích tohoto zjištění je pak také skutečnost, že prakticky ve všech případech (opět s výjimkou 3 případů) UD v souboru jsou zaznamenány velmi rané zkušenosti s alkoholem a cigaretami.

Konstatované zjištění by samo o sobě nepředstavovalo tak zásadní odlišnost od ostatních vrstevníků oslovených uživatelů v širší populaci, ovšem zřetelným rysem u většiny z participantů bylo současné brzké zahájení pravidelného pití, které již v tomto věkovém období tak rozšířené není. Jeden z participantů to výstižně popisuje se svojí první zkušeností: (protokol 113). „...co si pamatuju, co jsem se ožral, to mi ještě nebylo 15.....pil jsem pivo....no a pak jsem tam chvíli stál...já jsem docela dlouho vydržel a pak jsem se poblil právě..pak mi bylo blbě, nevím kolik jsem vypil, tak pět, šest piv...a

pak jsme jeli taxíkem domů... (dále navazuje na dotaz, jak to s pitím bylo dál)...chlastačky, prostě chlastačky s nějakýma kámošema... občas mejdan, že jo, vobčas...já nevím, v parku nebo do hospody jsme šli, mě všude nalili, já jsem vypadal i starší...pak rozlučák na konci osmičky, taky chlastačka...všichni se úplně brutálně ožrali...pak to přibejvalo...“ U mnoha participantů (zejména ve skupině 3-5) sahá věk první opilosti dokonce do období okolo 10 let (protokol 105): *„...no v devíti letech na tom...na svatbě u bratrance...já jsem měl hned otravu...“* V souboru jsme se dále setkali také s relativně velmi extrémními případy rychlých začátků drogové kariéry prolnuté s legálními drogami (protokol 107): *„...(první opití?) já...ve třinácti...s kámošema, no...rum, čučo, pak prášky, roháče, diáče, kodiény (hned při prvním opití?)...No..pak ve 14 jsem si dvakrát šňupla perník, pak jsem si začala píchat, jsem jela pět let...každý den“* Přestože podobných případů nenacházíme mnoho, je dobré si jich povšimnout zejména v kontextu sociálních vztahů a především pak fungování primární rodiny.

Velmi výjimečně se objevují participanté se zkušeností s nelegálními drogami a teprve následným zahájením také pravidelného užívání alkoholu (protokol 102): *„...alkohol...tak v těch 18.(...)(takže ještě později než techo?)..no.(od 16 let).“*

Velmi obdobná situace je s první zkušeností a začátkem pravidelného kouření nikotinových cigaret (protokol 108): *„...(cigarety?)..tak od 12, tedka asi 40...to začalo mentolkama, znáš to, ve sklepě s holkama...to jsem...to jsem tak moc nekouřila, tedka až tak hodně...ale jo, vždycky jsem hodně kouřila, ale tedka ještě více...(...)..tedka 40 (denně)...“*

Jistě za pozastavení stojí, že s výjimkou 4 participantů jsou všichni v souboru pravidelnými kuřáky s denní průměrnou dávkou převyšující 10 cigaret (větší část více než 20 cigaret/den).

U participantů ve skupině 1-3 se scénář prvních zkušeností s jednotlivými látkami velmi blíží scénáři, který známe z výzkumů mezi středoškolskou mládeží - s odstupem řádově měsíců, častěji však několika let po prvních zkušenostech a zahájení pravidelného, v některých případech spíše excesivního užívání alkoholu, případně také cigaret, se objevují první zkušenosti s jinými drogami. Mezi nimi v pořadí dominuje marihuana. Zajímavé je zjištění, že mezi participanty v RT Olomouc bylo obvyklejší učinit první zkušenost s marihuanou ve stavu opilosti (protokol 113): *„...ono to tenkrát*

nebylo moc dostupný, jo věděl jsem o partičce lidí kteří často hulili, ale nějak jsem prostě s nima nekalil.... A pak jsme byli s bráchou někde a byli jsme opilí a šli jsme do takovýho podniku (...) a tam kouřili nějakí lidi z vodní dýmky...a tak jsme si k nim sedli ...dali si dva potahy a prostě byl jsem úplně ...udělalo se mi nejdřív blbě, protože jsem byl opilej, jsem se poblil...“.

První zkušenosti s nealkoholovými drogami bývají nejčastěji drogy poskytnuty zdarma, vůbec nejrozšířenější je vzorec, kdy kamarád či známý něco má a nabídne, nebo odněkud přiveze. Nic neobvyklého nejsou ani náhodné „nachomýtnutí se“ ke skupince lidí, kteří „něco“ mají a vezmou nového zájemce mezi sebe. Není tedy nic neobvyklého, že první zkušenost je učiněna i s úplně neznámými lidmi, kteří drogu poskytnou. V této oblasti se ukazuje drobný rozdíl mezi jednotlivými skupinami UD, neboť pro skupiny 3-5 je velmi charakteristické, že i první zkušenosti (alkohol, marihuana apod.) u nich bývají velmi dramatické a „nadoraz“ (protokol 105): *„...když jsem se poprvé zhulil, tak jsem se zhulil do takovýho stavu, jak sedíš a nevíš a prostě halušky a jel jsem prostě tunel a furt jsem si říkal: „tak kurva to jsou ty drogy, to je vono?...tak to je tedy super, na tom něco je, že?..(začal se opět smát – pozn.tazatele)..“* Z charakteru mnoha interview s participanty z této skupiny je zřetelná odlišná strukturovanost odpovídající různým typům a intenzitě osobnostních poškození. O kuriózní situace s první zkušeností, kterou učiní zdarma (droga je darována) u jiných typů drog nežli je marihuana či halucinogenní látky, nebyla mezi participanty nouze (protokol 120): *„...jsem tam měla spolustudenta vedle na pokoji, kterého jsem sledovala tak v průběhu půl roku, jakým způsobem to bere, jak u toho vypadá...on se mě půl roku ptal pětkrát denně, jestli si dám taky. A vždycky jsem mu říkala, že si nedám a pak mě to jednou napadlo, když jsem měla blbou náladu...(...)...ten den byl takový překvapený, tak mi to tam nachystal, jsem si šňupla a říkala jsem si „no to zase bude“...mě vůbec nenapadlo, že bych něco mohla cítit v tom rozpoložení, no ovšem po půl hodině, co jsem si dala to piko jsem si říkala „bacha na to, bacha na to“ (směje se – pozn.tazatele)..“* Je tak velmi zřetelné, že moment zvýšené dostupnosti a možnosti získat drogu může sehrát v okamžiku rozhodnutí velmi klíčovou roli i u osob, které by za jiných okolností podobnou zkušenost pravděpodobně neučinily a vyhnuly se jí – na stranu druhou je zřetelné, že zvýšená nabídka není jediným klíčovým faktorem a že připravenost a vědomé, či nevědomé „rozhodnutí“

člověka vzít si drogu má mnohem hlubší konsekvence a není možné celou iniciační situaci redukovat na otázku nabídky - poptávky.

Účinek marihuany při první zkušenosti je momentem, který ukazuje právě předešlé konstatování v konkrétnějším světle. Pro mnoho lidí není první zkušenost s marihuanou ničím zvláštní – prostě proto, že na sobě nevnímají příznaky, které se „objevit mají“ (protokol 114) „... jako já osobně neznám moc ty lidi, kteří se zhulili hnedka na poprvé...“. Přesto se část z nich rozhodne, že těchto popisovaných příznaků chce dosáhnout a vyvine další úsilí, aby se jim to podařilo – zde již je naprosto zřetelné, že jejich motivace je mnohem silnější, než pouze kolísání mezi náhodnou situací skvělé nabídky – jedná se již o naprosto jasné rozhodnutí s aktivitou směřující k dosažení cíle.

Ničím výjimečné není ani „zaškolení“ do drog poskytnuté od některého z rodičů či sourozenců. Podobných případů stále přibývá a také v souboru se objevilo několik participantů s podobnou zkušeností (protokol 102): „...(kdys poprvé bral techo?)..v 16, to mě všechno naučil brácha, právě...“

U participantů ze skupiny 2-3 bylo charakteristické určité nenásilné zacházení s drogami. Jejich vnímání drog odpovídalo představám o rekreačním vzorci užívání: Droga je to něco, co mi může zpříjemnit život, bude mi lépe, užiji si více s přáteli atd. Neobjevuje se zde silná potřeba něco užít, něco přehlušit, něco řešit nebo jen prostý pocit, že je to jediný způsob, jak se dá rozumně fungovat, tedy být pod vlivem nějaké drogy. Nejvíce se ve skupině 2-3 (12 participantů) jednalo o uživatele produktů konopí (7), ostatní (5) tvořili spíše nehomogenní seskupení experimentátorů a náhodných uživatelů nevyhledávajících drogu záměrně. Za povšimnutí tak stojí spíše prvně jmenovaná skupinka pravidelných uživatelů konopí se vzorcem rekreačního užívání. Ačkoli se v mnoha aspektech jejich užívání i způsobu života odlišují, jedno mají společné, když mají kvalitní drogu, mají chuť a mají kde, pak kouří či jinak požívají produkty konopí. Když ne, prostě nekouří a nemají potřebu „lámat to přes koleno“ – tedy např. když jim droga dojde, tak třeba i měsíc nebo déle nekouří a v jejich životě se tato změna zřejmě nijak výrazně nepromítá. Když mají možnost, tak si ji seženou (třeba i koupí), když ne, tak se po ní dále nepídí.

U některých samopěstitelů marihuany mezi participanty se objevují šlechtitelské pokusy. Jeden z nich např. odlišuje úrodu podle různého zdroje semínek i míst, kde pěstuje a pak ta, která mu chutná nejvíce,

tak od té ta nejlepší semínka použije další rok, při popisování této techniky je zřetelný vliv také intoxikace (protokol 112): „...to je myslím nejinteligentnější způsob selekce kvalitní marihuany, tak jak když šlechtíš dva pitbulteriéry a prostě, když ty dispozice furt to..protože samce nevíš, kdo ti omrdal...tedy ktorej samec samicu...ale jako v pohodě, furt mě to chutná....(na otázku, kolik pěstuje, dodává)...tak v roce 1997 mojich sedm samovzklíčených rostlin a po ob roce (1999) to mělo kvantitu, asi 10-15 kilo sušiny...no, už z toho nemám skoro nic...podařilo se mě každé rok vypěstovat...následný roky jsem si vždy vypěstoval minimálně pro osobní potřebu...“. Obdobnou selekci však provádějí i ostatní pěstitelé (protokol 120): „...lidi, co přivezou z Holandska a něco koupili a věnujou ti tři semínka...nějakou trávu, která ti nějak zvlášť chutná, vidíš, že je to maso, tak si to schováš...na filmovku vždycky pěkně cedulka, co to je...pak ti jich tam 15 stojí a říkáš si „kam to zasázím ty kytky?...“

Je však zřetelné, že se zvyšuje počet lidí, kteří místo pěstování chodí těsně před koncem sezóny a kradou rostliny pěstitelům. Většina pěstitelů přichází o úrodu právě tímto způsobem. Zvýšené riziko, že pěstitelé přijdou o svou úrodu, je nutí vyhledávat stále nová, skrytá a hůře přístupná místa a mít více menších políček, nežli jedno velké. Objevily se i kuriózní situace spojené s pěstováním (protokol 114): „... (na otázku kolik vypěstoval před 5 roky)...takových 20-30 rostlin, ale to se mi o to starala mamina, že...(...)...tedka, tak dva roky jsem nesklidil nic.. (...)..ukradli, nebo mi to sklidili zemědělci...(a letos?)...zhruba pět rostlin asi..“ Zřejmě největším producentem v souboru byla particiapntka, která se svým partnerem v jednom období podílela na pěstování konopí (protokol 108): „...kolik rostlin?...my jsme měli zasazených 700...ale z toho, že, oni nám obrali vrchy a zbytek zůstal...to nám vždycky vydrželo dlouho...“

Mezi samopěstiteli v souboru byli pouze dva, kteří marihuanu občas prodávají (jeden pravidelně). Všichni ostatní to považují „za blbost“ a sami by si také nešli koupit (pouze velmi výjimečně se jim to 2-3krát za život stalo, že měli takový nedostatek a současně chuť, že si na černý trh šli koupit).

Užívání marihuany u participantů 4-5 skupiny je doplňkovým či rekreačním, nevnímají ani, že se jedná o nějakou drogu, je to spíše relaxační droga a intenzita jejího užívání je často závislá spíše na

možnosti (resp. nemožnosti) si opatřit „svoji“ drogu (protokol 105): „...*ganja...pokud je, tak prakticky denně, že...to je lék, že* (začal se smát – pozn. tazatele)...“ Marihuana tak má u těchto skupin relativně zvláštní postavení vzhledem k hlavní droze, někdy funguje jako náhražka, jindy jako způsob odreagování apod.

5 z 10 participantů v kategorii 2 a 3 mají zkušenost s minimálně krátkou periodou užívání některé z velmi rizikových drog (pervitin, heroin apod.). Zřetelnější je to u uživatelů v kategorii 3., kde je z charakteru odpovědí výrazněji čitelné, že 2 z těchto 5 uživatelů jsou akcentované osobnosti, u nichž se zdá být experimentování s drogou spojeno s celkovou výraznější tendencí vyhledávat a vystavovat se různým rizikovým situacím a stále fluktuovat a zkoušet další a další drogy a činnosti (protokol 114): „...(po otázce, jak to bylo s houbama)...*po určité době jsem s něma začal experimentovat, že jsem jeden večer dal jednu houbu a přemýšlel jsem, co to dělá...přes pět, deset, patnáct, třicet až po 130 nebo tak nějak...(...)...celkem velkéjch, ale největší mi sežral pes...*(začal se dlouze smát – pozn. tazatele)...(...)...*heroin kouřím, aji šňupu a kokain šňupu...(...)...ale nechci na tom ujet, tak si na to dávám obrovskýho bacha, že...(...)...muchomůrky jsem ještě nezkoušel, ale chystám se na to...(...)...a rajskej plyn...*“.

Vzhledem k uvedeným množstvím a mnohočetným opakováním intoxikací halucinogeny i konopím jsme se zajímali o zkušenosti s tzv. bad tripy. Překvapivě (vzhledem k popisovaným množstvím užitých drog) se ukázalo, že skutečně jsou tyto fenomény velmi vzácné. Pouze 4 participanté ze souboru RT Olomouc mají zkušenost s bad tripem, z toho 2 ne u sebe, ale pouze u některého ze svých přátel. Většinou je však zvládají velmi dobře a žádný neskončil ani úrazem, ani hospitalizací (protokol 114): „...*jednou jsem zažil vyloženě negativní úlet a to bylo z výročního Hofmanna* (papírek s LSD – pozn. tazatele), *to jsem byl s kámošem a ten to fakt psychicky nezvládl, že, rozklepal se, nebylo mu dobře, se rozbrečel a pak utekl do temna a nechtěl vylízt...(...)...já jsem se s ním pořád bavil...(...)...počítám, že by se jinak zbláznil...absolutně negativní stav, úplně...*“ Jiná participantka popisuje bad trip u své kamarádky jako (protokol 106): „...*začala mít šílenej stihomam a nevěděla..nebyla schopná posoudit, co je realita...třeba necítila vůbec nějak tělo, ničemu nerozuměla, prostě nechytala se vůbec a vadilo jí, že to nemá pod*

kontrolou...prostě místo toho aby, to pustila, tak vystíhovala...(…)…vzala jsem jí do kuchyně a bavila se s ní o úplně normálních věcech…jako o škole, o oblečení a o takových blbostech a pak jsem jí dala najíst...(…)…a bylo to v pohodě…“. Zarážející je, jak vysoké množství a tím i dávky si mnozí uživatelé troufnou vzít. Přestože většinou jsou informovaní o možných rizicích, je zřejmě zvědavost a touha zkusit prožít hluboké stavy změny vědomí velmi silná (protokol 106): *„…letos jsem už dávala jenom v lednu, v únoru naložený v medu, kopinatky..no vzala jsem si jich 40...(…)…úplně jsem ztratila kontakt s realitou...(…)…všichni jsme byli úplně mimo...(…)…prostě jsem nevěděla kdo jsem a co jsem posledního půl roku dělala…to jsem taky nevěděla, já jsem nerozuměla nikomu…“.* Podobně vysoké dávky však nejsou žádnou výjimkou a dokonce se objevilo několik participantů, kteří mají zkušenost s ještě větším množstvím, jeden (již citovaný protokol) dokonce pozřel 130 kusů.

Ve spojitosti s experimentováním s různými látkami se v některých interview objevily zajímavé poznámky o užívání méně rozšířených (přestože velmi dostupných) látek jako je např. opium (protokol 114): *„…každý rok...(…)…spíše do kávy…dřív jsem to hodně kouřil, ale pak jsem poznal kouzlo kávy a od té doby mi to nedá..(začal se smát – pozn. tazatele)..no jo, opiáty to je moje slabůstka…“.*

V RT Olomouc nebylo získáno interview se zástupci tzv. taneční scény. Není příliš zřetelné, zda tato scéna v Olomouci vůbec nějaké silnější zastoupení má. Z výpovědí participantů se zdá, že je tato scéna v úplněm počátku svého zrodu a že doposud nemá vytvořeno silnější jádro. Tomu odpovídají ostatní údaje – velmi malé rozšíření a zkušenost s extází (často učiněná jinde nežli v Olomouci) a její horší dostupnost a rozšířenost. Školní výzkumy tento stav potvrzují a zdá se, že se tato scéna začíná rodit spíše mezi velmi nízkými věkovými kohortami, kde však na druhou stranu bude zřejmě jen pozvolna získávat svůj charakteristický ráz.

Naproti tomu představují těkavé látky velmi zajímavou kategorii prodělávající v posledních 4 letech mnoho změn po stránce jejich zneužívání či téměř až renesanci. Překvapivá byla velmi rozšířená zkušenost mezi uživateli, kteří jinak vykazují méně rizikové vzorce chování - přesto mnozí minimálně epizodicky mají zkušenost s některou z těkavých látek (protokol 114): *„…byl jsem na tom asi tak půl roku závislej...(…)…toluen jsem nefučel, to byl Vulkan…a tak od*

jednoho po ty 4 lepidla za den...právě jsem si zničil sliznice, strašně moc...jsem si zničil půl zdraví ty vole...toho opravdu lituju, jako jediné něco co jsem v životě řešil...“

Skupina těžkých a dlouhodobých uživatelů je značně sycena lidmi majícími opakované, v některých případech epizodické (spíše ale dlouhodobé) zkušenosti s těkavými látkami. Přitom množství užitých těkavých látek je v mnoha případech značné (protokol 104): *„...ne půllitr každé den ne..mě půllitr třeba vydrží dva, tři dny..jak kdy...“* V některých případech je až zarážející a nepochopitelné, že někdo může při tak bohaté nabídce různých drog zcela přilnout k těkavým látkám, s jejichž užíváním je kromě značných zdravotních rizik spojen především značný technický zápach identifikující uživatele na dálku (protokol 102): *„...mě ten toluen doslova chutná, tak jako někomu chutnají cigára, tak mě chutná ten toluen. Já právě jdu na to léčení jenom kvůli tomu, abych se z toho dostal, protože už jsou z toho vyřízené psychicky, že...“*

U UD romské národnosti je zřejmě užívání těkavých látek velmi rozšířené (jistou výjimku tvoří regiony Praha a severní Čechy a Ostrava, kde je také velký podíl heroinu) (protokol 110): *„...no já spíš toluen si kupuju...já jsem začal fetovat..lepidla...jsem začal fetovat..Vulkanik...(...)...třináct mi bylo...(a ten toluen?)...tedřka ty dva roky...(...)...půllitr denně, no...skoro každý den....každé den, fakt...já mám plechovku nebo sklínku, víš a za jeden den to mám...do večera...“* Je zřetelné, jak silný vliv v této komunitě má rodina a jak vysoce rizikové je, když se v takto semknutých a uzavřených skupinách objeví první UD a ostatní často rychle následují: *„...my fučíme dva (bratři) spolu...ještě starší brácha...ten začal fetovat jako první...(...)...mě to naučil starší bratr...(...)...venku jsme byli v parku...tam chodíme navečer...“* Zajímavou zkušenost popisuje s policií (skrze toluen): *„...no, kolikrát mě chytli s toluenem...oni si mě zapíší a vylijou mi to...(a odejdou)...“* Rozšířenost těkavých látek v souboru v Olomouci byla jedním z největších překvapení mezi všemi ostatními výsledky.

Silné puzení k vysokým dávkám a riziku ve skupinách UD 3-5 je časté. Nemusí se přitom jednat o nejtvrďší kategorie uživatelů (protokol 105): *„...ty vole..čtvrtku gesa (gramu)..jako fakt pokud...pokud nekotám a neplazím se po zemi pičo, po té ráně, tak to není ono (začal se tomu hodně smát – pozn. tazatele)..tak to nebrat, no (zase*

smích – pozn. tazatele)... tolerance šla hodně nahoru...(...)...chcu od toho trošku něco jinýho, není to taková ta euforie, ale když už, tak už až do útlumu, že...”

Aplikace drog

Přechod od méně rizikových způsobů užívání k více rizikovým (především i.m. a i.v. aplikace) se v některých případech děje velmi nenadále a bezmyšlenkovitě, jinde po úvaze a podlehnutí zvědavosti (protokol 120): „...pak jsem si to dala přes žílu, protože jsem byla zvědavá, jaký je v tom rozdíl a říkala jsem si: „sakra co tady všichni kecají, že je to taková nádhera..“...“ Ovšem otázka, zda do žíly nebo šňupáním může být ovlivněna také množstvím drogy, jakou si participant je schopen opatřit, tedy i množstvím finančních prostředků, které na ni má. Tatáž participantka dodává: „...radši to mám přes nos, akorát když je toho málo relativně, tak si říkáme „no nabořím to do potrubí, abychom z toho něco měli“...(...)...když je toho dost, dám si to raději přes nos....“ Tutéž spojitost uvádí i další participant a je zřetelné, že v době finančních problémů nebo při zhoršené dostupnosti na trhu, se jednoznačně jedná o faktory zvyšující rizikovost užívání. Ovšem uvedený kauzální vztah nemusí být v konkrétních případech tak jednoznačně vyjádřený a ukazuje se, že klíčovou roli zejména na začátku drogové kariéry (nejedná-li se o výjimečně silnou osobnost) sehrává parta a její normy a rituály, které se vytvářejí a sdílejí. Ty často zcela určují směr a způsob, jak se toto malé společenství vyvíjí a jaké v něm jsou sdílené vzorce užívání (protokol 102): „...to bylo v té partě, že..(..)..tak my jsme vařili ve starým leteckým bunkru...ten perník vařili ve starým leteckým bunkru, vůbec jsme ještě nevěděli, o co jde. Tak jsem si právě říkal, jestli bych to nemohl taky zkusit...(..)..jenom nitrožilně, jinak ne, no a potom jsem bral skoro každé skoro 4 roky...(..)..to bylo tak 5 dávek..no, půl gěčka (0,5g/den)“.

Místo, kde je droga aplikována do značné míry určuje možnosti jak po stránce hygieny, tak také určitého komfortu či bezpečí. Stupeň závislosti, sociální zpuštění a somatické devastace tak spoluurčují, co je již únosné a nad čím UD mávne rukou a dá přednost okamžité aplikaci – přestože, jak ukazuje zkušenost s terénních programů a KC, je možné postoj UD k otázkám způsobu a místa aplikace efektivně ovlivňovat (protokol 102): „.....vždycky, když jsem něco sehnal, tak jsem si to hned šlehl nebo jsem to neprodal...(..)..kde? Všude možně,

venku, kdekoli...to jsou rohovky, za rohem nebo někde do baráku, to jsou rychlovky, do vchodu...(...)..to jsi za minutu našitej, když ti to jde, když máš dobrý žíly, že ...jsem se trefil, úplně v klidu jsem se trefil, úplně v klidu...“

O tom, jak silné může být puzení k užití drogy, přestože se jedná o začátečníka či uživatele bez předchozí zkušenosti s i.v. či i.m. aplikací, svědčí popis jedné z participantek, která je dokladem toho, že má-li někdo nastoupenu cestu směrem k drogám, jsou jen omezené možnosti do takovéto zvolené cesty vstoupit a zabránit v ní (protokol 103): *„...(poprvé ses nastřelila sama?) ne známej, nechtěl tedy, že (ukecalas ho?)..ne, ale protože on nám něco sehnal a my jsme mu slíbily, že mu za to dáme (drogu), když nás našije..ještě s jednou kámoškou. No a protože on taky bere a neměl žádné prachy, tak...“* Tento příklad je v podstatě také ukázkou vydírání a zneužití závislosti nestandardním způsobem: dosáhnout toho, že oplátkou za trochu drogy bude to, že zkušený uživatel zaučí do i.v. aplikace dvě začátečnice s i.v. aplikací, které o to tak stojí, že zneužijí jeho špatné finanční situace, aby i přes jeho nesouhlas dosáhly svého: nechat si drogu aplikovat injekčně do žíly.

Některé z výpovědí v protokolech si vzájemně odporují, či lze nalézt nesrovnalosti i přímo v některých jednotlivých informacích. Např. je zřetelné, že již dnes ve všech větších městech většina klientů KC ví, že by neměla sdílet jehly a ví, že je dobré mluvit o tom, že nesdílejí („lidi, kteří se jich na to ptají, to tak asi chtějí slyšet“ a je dobré a potěší je, když jim to tedy řeknou). Je známé i ze zahraničních zkušeností, že UD jsou velmi citlivou skupinou právě na sociálně žádanou odpovědi a že ty představují velké riziko pro validnost zjištěných údajů.

Pravděpodobně ke sdílení jehel a parafernálií stále dochází ve velké míře a přestože si klienti jsou vědomi rizik a dávají si větší pozor než dříve, přesto stále dokola dochází k podobným situacím i u ostřílených UD. Zajímavé opět je, že mnohem snadněji to řeknou o druhých UD, nežli sami o sobě (protokol 103): *„...(chodíš si vyměňovat?)..no tak semka už ted'ka málokdy...nevím..jak kdy...tak náhodou, když to taky nestihnu, tak v lékárně (kupuje)...(...)..já po nikom nedávám...(a po tobě?)...jo tak po mě tady dává skoro každej...kromě dvou nebo tří lidí...“* Jiná participantka bez servítků a pravděpodobně mnohem realističtěji otázku komentuje (protokol

107): „...(Kdes brala jehly?)..tady odsad' (KC) nebo kupovala...vždycky byly..(dávalas někdy po někom?)..no, kolikrát...(i teď?)..ne teďka ne..jako když je krize, kolikrát se stáhne aji vody z kaluže ...nebo rozehřeješ sníh na lžičce...(...)..když na to člověk spěchá, tak na to nemá čas..“ Je zřetelné, že velmi záleží na aktuální situaci, v jaké se UD nacházejí a je třeba si uvědomit, že když řeknou, že v krizi jsou schopni udělat to a to, že se jim tyto krize „stávají“ velmi často a že to znamená, že popisované věci nejsou ničím výjimečným. Filtrujeme-li tedy míru vlivu sociálně žádoucích odpovědí, pak je třeba zdůraznit, že UD sice na kognitivní úrovni jsou díky nízkoprahovým programům vzdělávání, avšak nemají na Olomoucku doposud vybudované natolik silné postojové „mantinely“, aby v krizových situacích neselhávali a nesáhli krizickým vzorcům aplikace, které jsou v dané chvíli nejrychlejší (přestože rizikovější) cestou drogy do těla.

V posledních 2-3 letech se zvýšeně objevují uživatelé kombinující pervitin s heroinem v rámci jedné intoxikace. Jedna z participantek velmi zajímavě popsala způsob, jak se ke kombinovanému brání dostala poprvé (protokol 120): „...ten den, kdy jsme ho potkali, tak ho vyrazili (z detoxu – pozn. tazatele) protože nevstal na rozcvičku, tak první co udělal, že se sebral a našel do sebe něco...(…)...už pěkně fičel na peří i na heru a k tomu jsem se chtěla dostat...(…)...my jsme byli pěkně nastřelený tím pikem, to jsme měli našňupaný, fakt jsme se asi dvakrát nebo třikrát dokrmovali, no a on vytáhl, jestli si nechceme dát hero do toho...(…)...to byl stav, kterému se nic nevyrovná...“

Velmi sledovanou oblastí bylo množství aplikací určitého množství drogy naráz pro zjištění počtu aplikací u určitého množství užívané látky. U pervitinu jsme se u participantů v souboru setkali nejčastěji s aplikací po 0,1g naráz. I při relativně vysoké dávce (0,5-0,7g/den) udávali participanté, že si toto množství aplikují po lajně (0,1g). Eventuálně u větších dávek se objevily aplikace po 0,2-0,3g (protokol 108): „...no já nevím..půl gramu (denně)...nadvakrát, natřikrát...“. Pouze výjimečně jsme se setkali s případy vyšších dávek (protokol 107): „...(denně?) když byl dobrej matroš tak gram...když byl dobrej...nadvakrát, natřikrát..jak kdy, podle toho, co to bylo za matroš...pak jsem se dostala k varům...já chodím s vaříčem...on kvůli mně přestal vařit, takže už teďka nevaříme...“ Poněkud extrémní,

avšak ne výjimečnou odpovědí na počet aplikací jednou jehlou bylo (protokol 119): „...no, já jsem měl jednu píchačku na pětkrát, na osmkrát...já nepotřebuju pokaždé novou...“

U heroinu jsme se setkali s aplikací 3-5krát za den různě vysoká dávka dle stupně závislosti. Vzhledem k počtu participantů v souboru s bohatší zkušeností s heroinem není možné z uvedeného dělat nějaké další závěry.

Sociální oblast a vzdělání

Pro skupinu experimentátorů a rekreačních uživatelů drog je společným znakem zcela standardní sociální zázemí (ubytování, strava atd.). Ne u všech uživatelů drog z kategorie dlouhodobých uživatelů (3) platí totéž, ačkoli stále lze jejich způsob života (po stránce sociálního zázemí) považovat za obvyklý v rámci širší normy. V souboru nebyl jediný participant, který by náležel do jmenovaných skupin a přitom měl zcela rozvrácené sociální zázemí. Pokud nebydlí z nějakého důvodu u rodičů, jsou na kolejích či u svých kamarádů, přátel apod. Není výjimkou, že již během studií pracují a živí se sami, včetně placení nájmů atd. Určitá míra vyrovnanosti a uspořádání základních hodnot je patrná již ze způsobu, jakým o této oblasti hovoří. Pokud naopak se v této skupině vyskytuje člověk s výrazně anomálními projevy vybočující příliš výrazně, lze rozeznávat z různých oblastí, že pravděpodobně směřuje do skupiny těžších uživatelů a že se u něj postupně sociální zázemí rozpadá a on se dostává do stále výraznějších konfliktů s okolím.

Ve skupině těžkých dlouhodobých uživatelů velmi rizikových látek však tato situace je odlišná a dobré zázemí je naopak výjimkou i u věkově velmi mladých participantů (protokol 104): „...(věk 23, otázka kde bydlí)...bydlím na azylovém domě..(kdy jsi odešel z domu?)...to mi mohlo být takových ...ani ne 15 let..nějak před 15. rokem...(...)...probíhalo to tak, že jsem se nejdřív tak flákal po ulicích a pak jsem se přes nějakýho známýho, kterej zjistil, že existuje nějaký azylák...(celou dobu jsi bydlel tam?)...No, po známých, na nádraží a tak, kde se dalo prostě lehnout..tak...“

Vzdělání je velmi významné diferencující kritérium. Zatímco skupiny 1-3 jsou velmi výrazně syceny právě studenty, či mladými lidmi

s dokončeným minimálně středním vzděláním, ve skupině 4-5 je počet lidí s dokončeným středoškolským vzděláním minimální.

Pokud vůbec začnou nějakou školu či učiliště po základní škole, pak velmi často vypadávají již během prvních dvou ročníků (protokol 104): *„...ne já jsem neodešel...no tak měl jsem nějaký problémy doma, že...tak jsem se prostě stáhl s nějakýma kámošama, prostě, začal jsem se flákat, začal jsem chodit za školu...poprvé na učňáku, až poprvé tam jsem vlastně začal fetovat...(…)...na učňáku jsem byl rok a půl...“* U mnoha z nich již do průběhu školy naplno zasáhly problémy spojené s užíváním drog, které nebyly zvládnutelné ambulantní léčbou a v podstatě znamenaly přerušeni nebo dokonce ukončení školy (protokol 105): *„...já jsem chodil na učňák, jsem se vyučil prodavačem, pak jsem dělal nadstavbu, jenomže do toho mi pak už vlezla léčebna, takže jsem tu první nadstavbu nedodělal, pak jsem byl na té komunitě v (...), no a pak jsem šel znovu na nadstavbu, no a zas do te druhé nadstavby mi vlezla tady ta žloutenka...“* Prakticky téměř všichni UD v této skupině (s nedokončeným vzděláním) tvrdí, že nebyli vyhozeni, ale že odešli sami, což se jeví poměrně velmi nepravděpodobné, že by se „náhodou“ sešlo v souboru takové množství lidí, kteří zváží své priority a odcházejí ze školy, protože je nebaví, nebo protože chtějí něco jiného. Pravděpodobnější se jeví nabízející se vysvětlení, že zatímco některé jiné oblasti (léčba a její výsledky apod.) jsou prezentovány značně externalizovaně (za vše můžou lidé okolo mě a ty věci, osud, rodina atd.), tak jiné oblasti jsou naproti tomu prezentovány s až extrémní a nepravděpodobnou internalizací (vědomě a sám jsem se tak rozhodl, vzal za to zodpovědnost a udělal jsem to...). Tento zjevný rozpor odpovídá doposud zjištěným výsledkům u UD v oblasti „locus of control“, ovšem hlubší pochopení dynamiky tohoto způsobu uvažování a vědomých i nevědomých motivů k němu a změn v průběhu drogové kariéry by vyžadovalo samostatný výzkum.

Velmi podobný rozdíl je také v práci, participantí souboru 3-5 v podstatě prakticky nepracují (viz tabulka č. 23) a žijí ze sociálních dávek, pokud je mají vyřízené (protokol 104): *„...nejdelší práce, to bylo tak dva měsíce...(…)...ted' na sociálce...“* Jiný participant popisuje své pokusy pracovat během doby, kdy jeho užívání bylo na vrcholu (protokol 102): *„...no tak na těch dojezdech se to blbě zvládá, ta práce...kolikrát jsem si vzal neschopenku, že abych se z toho dostal*

a pak jsem šel teprve do práce..a jinak průběžně jsem dělal - já nevím ty tři měsíce, měsíc, potom jsem zase kvůli fetu přestal a až jsem se dal zase trochu dohromady, tak jsem si zase nějakou práci našel..“

Dlouhodobí uživatelé, kteří jsou v kategorii bezdomovců, využívají možnosti žebrání, vzhledem k tomu, že stupeň vnější devastace je u nich obvykle vysoký, daří se jim zejména od zahraničních turistů získávat nezanedbatelné finanční obnosy (protokol 102): *„...no a když nejsou peníze, tak chodíme po městě a somrujeme..od Němců a tak. Trochu německy umím, že si vysomrovat nějaký peníze na jídlo a tak...dávají...denně si vydělám ty dvě stovky, někdy třeba i 500,-, někdy zase nic, hlavně ti Němci dávají...“*

Distribuce a černý trh s drogami

3 roky pěstoval, nyní ne, nestojí to za to, má přísun jen ho štve že si nemůže vybrat lidi s kým – 16 má zkušenost s Tramalem a 12 ji má opakovanou nebo dokonce s epizodickým užíváním, když byl k dispozici. Kromě kapek není výjimkou ani ve formě čípků.

Velmi zajímavé bylo rozšíření Tramalu mezi participanty v souboru v Olomouci. Pokud se s ním participant neseznámí přes své kamarády, kteří k němu mají přístup a průběh zkušenosti tak odpovídá běžnému scénáři jako u ostatních drog, má průběh zkušenosti charakter běžný u některých typů lékových závislostí (protokol 120): *„...mi ho jakožto analgetikum posttraumaticky aplikovali, aby mi nebylo tak blbě...pak jsem zjistila, že když je mi dobře a dám si ho, tak je mi ještě líp...“* stejná participantka pak ještě dodává: *„...(...)...Remédia moje nejoblíbenější knížka, a teď si tam kombinuju, no a to jsem si úplně s klidným srdcem našlehla, mě to vůbec netrápí, ani mě nikdy netrápily jehly...víš co...když mi bylo asi tak pět, tak jsem ségre napíchla B12, protože strašně brečela...(....)...no to jsem si jenom hrála na paní doktorku...“*

Ilustrativní rozhovor se podařil s členem skupinky dlouhodobých uživatelů konopí. Tato skupinka je pravděpodobně přirozeným vyústěním v řešení pro její členy jak po stránce relativně bezpečného prostředí pro užívání konopí, tak pro možnosti jeho pěstování (protokol 122): *„...určitým způsobem taková komunita, která si vždycky myslela, že kouří něco jiného než ostatní a ona to svým způsobem byla pravda...(....)...není to taková sprostá konzumace...že to je takový zájem do hloubky a doširoka a určitéj vývoj v tom*

pěstování, v té kvalitě...(kolik je to lidí?)..asi 20..(..)...ti lidi nebo ta skupinka se přeorientovala z té marihuany venkovní napřed na skleníkovou produkci a potom, jak se to tady začalo rozvíjet to pěstování pod tím umělým světlem, tak se všichni vrhli na to...(..)vem, že v těch venkovních rostlinách, když jsi frajer, tak uděláš takovejch 6% a ve skunku, když jsem úplně největší nula, tak uděláš minimálně těch 9%...(..)。(prodáváte?)...když někdo chce, ale spíš mezi uzavřeným okruhem lidí a spíše ve větším množství...(..)samozřejmě s tím tady ta skupina obchoduje...(..)většina z nich to má jako druhé povolání...(..)ceny pro známý?...tak těm co se znají 100-160,- za gram (a těm neznámým?)..od 200-300,- (za gram)....“

Marihuanu jezdí část participantů (4-6) kupovat převážně do Prahy. Jeden ji získává přes dealera arabského původu za cenu 300,-/gram, když odebere větší množství, dává mu slevu např. za 400,-/2 gramy. V Praze je také větší výběr a dostupnost různých skunků. Česká tráva se prodává prý průměrně okolo 150-250,-/gram. Při velmi dobrém osobním kontaktu je možné sehnat hašiš i za 170,-/gram.

Extázi má většina uživatelů v souboru možnost získat přes své kamarády, pouze občas si jdou koupit od někoho jiného, koho neznají (protokol 106): *„...stála 300,- a koupila jsem to prostě přes domluvu v klubu (...).takže jako přibližně vím, jak ten člověk vypadal, ale nebyla jsem s ním nějak v kontaktu a bylo to poprvé, co jsem něco dávala tady takhle...protože všechno mi vozili lidi odněkud, že nakoupili v Brně a dovezli i pro mě...“* Cena extáze se pohybuje okolo 250-300,-/za kus. Při velmi kvalitním a osobním kontaktu lze získat až za 170,-/kus.

Cena pervitinu je prakticky velmi stabilní a nijaký zvláštní vývoj za posledních 5 let neprodělává. Prodává se okolo 100,-/lajnu (0,1g) = 1000,-/gram, při velmi dobrém a osobním kontaktu lze získat až za cenu 700-800,-/gram. Rozhodující je však kvalita drogy – viz. dále.

Heroin se pohybuje v podobných cenových hladinách, tedy 100,-/lajnu (0,1g) a 800-1200,-/gram. Při velmi kvalitním a dobrém osobním kontaktu lze až za 700-800,-/gram.

Ceny LSD jsou lokálně velmi kolísavé. Při velmi dobrém osobním kontaktu lze koupit okolo 170,-/kus. Standardní cena je 200-300,-/kus. Někdy jsou ovšem i za více, nebo když je to vyhlášená kvalita (protokol 120): *„...ale pokud se aktuálně něco vyskytne a já mám*

hroznou chuť, tak jsem schopná za to zaplatit i ty 300,-...to je asi maximum, co se to tak prodávalo...“

Ceny jsou většinou stabilní a lze obecně říci, že ceny jsou jedna z mála oblastí, která se za poslední 4 roky prakticky nezměnila. Objevuje se sice velmi zajímavá poznámka u jednoho z participantů, že se nyní občas stane, že když se na trhu objeví něco nového, tak je to za nižší ceny, než se to prodává později (protokol 114): *„...stane se, že když přijde nová droga, tak jsou tady dumpingové ceny.“* Tato poznámka však je zcela ojedinělá a nevztahuje se k na trhu zavedeným drogám, ačkoli tentýž participant podotýká, že se to týká i nových dealerů, kteří chtějí přetáhnout „zákazníky“, a tak na začátku nasadí lepší ceny: *„...přijde nějaký nový dealer a nabídne nižší ceny, že, aby k němu lidi přešli, a pak to zvedne na normální ceny...(…)...je to normální standardní obchod ...“.*

Možnosti získávání drog jsou velmi rozdílné, u léků se stále drží na popularitě využívání receptů (ačkoli mnohem sofistikovaněji nežli v minulosti) (protokol 120): *„...(na otázku, jak se k tomu ještě jinak dostává, dodává)...v současnosti si na Tramalu skoro vůbec neujíždím...(…)...beru ho hlavně pro kamarády, kamarádky, kteří ho rádi celkem, a to takovým způsobem, že ho předepíšu na otcův recept...na pacienta se kterým má smlouvu s tou pojišťovnou...“* Ničím neobvyklým není běžný výměnný obchod, kdy se směňují různé drogy za jiné. V sezónách je takto velmi rozšířená výměna marihuany či lysohlávek za jiné drogy (protokol 102): *„...ono se to (lysohlávky) dá prodat, že..vykšeftovat za perník a tak...“*

S dostupností pervitinu je v Olomouci aktuálně spojeno množství problémů a tak situaci řeší UD porůznu, čím zkušenější a sociálně schopnější jsou, tím jsou řešení kreativnější (protokol 107): *„...když se vrátím zpátky...šest let..těch šest let zpátky, tak to bylo všude tady v Olomouci..to tady bylo úplně jinačí...tady byli ti feťáci úplně jiní, spousta lidí zmizelo odsad' z Olomouce..(jak se to dá sehnat teďka?)...ale to byly telefony zas, že to zas byly kontakty...to byly telefony...není problém v jakýmkoli městě kdykoli sehnat, že...(znáš tady někoho?)..a tak jakože mám kontakty, jasně že mám, ale lepší je si to uvařit, než to kupovat...(…)...člověk neví, co kupuje, to je to..a když člověk vaří, tak...(…)..no, tak taky se to nepovede, že ale....(z čeho vaříte?)..Solutan a ...(nesrozumitelné) ..(a odkud?)...to se říká...(…)...no jsou kontakty, no...(…)..většinou přes*

doktory...(…)..nebo od starých astmatiků nebo alkoholiků, těm se dají peníze, ti jsou rádi, že mají na pivo..a my dostaneme svoje...” Tatáž participantka ještě dodává při popisu průběhu své drogové kariéry, že nikdy neměli se svým partnerem moc zájem se míchat mezi zbytek scény a raději si žili a vařili jen tak sami pro sebe: *„...my jsme si to...jako oni vždycky svařili a my jsme si to..my jsme si to vařili pro sebe, jako, my jsme to uvařili, dobrej matroš jsme si vyjeli, my jsme nic neprodávali, my jsme dřív měli byt...(…)...pak jsem profetovala nájem, tak jsme se museli vystěhovat, pak jsme bydleli v lese chvilku, s dekama, ve vagónech a tak jsme squatovali...”* Se svým partnerem jsou zřejmě typickým příkladem velmi uzavřené společnosti UD na bytech s minimálním zájmem o jakýkoli další prodej drogy – pouze, aby měli sami pro sebe a své přátele, kterých však měli velmi mnoho: *„...tak tam se chodilo oknem, ne dveřma, ale oknem do toho našeho baráku..takže vždycky, když někdo v noci přišel, zatukal na okno, skočil tam oknem...cítit, že se tam vaří nebo něco...tak se tam vždycky sjelo ...lidí, no to bylo strašný...(…)..tam když si někdo chtěl něco uvařit na stole, tak to tam okamžitě zreagovalo...(…)..místo jídla jsem měli plnou skříň třepek od sedáku a matečí starých, to bylo hrozný...(…)...třeba z jednoho Solutanu je ¾ váženého gramu a kdybych to chtěla prodat na ulici, tak z toho udělám dva dobřý gramy a prodám to za 2000,-...(…)...když si člověk koupí nějaký, něco na ulici, tak za dvě hodiny jde spát...jako nuda ...”*

Jiná participantka popisuje svůj kousek příběhu spojený s výrobou (protokol 108): *„...(jak často jste vařili?)..Furt...ale měli jsme aji takový pauzy, třeba že jsme 4 měsíce nedávali...když jsme se odstěhovali tam...(…)...no my jsme chtěli zkusit jestli to půjde (nejet v ničem)...a nešlo to..(a z čeho jste vyřili?)..No tak ze Solutanu nebo z efy (čistý efedrin)...(…)..když to dělali po hodně těch..po hodně gramech, třeba po sto gramech, tak sis to musel koupit...”* Jiný participant popisuje změny v možnostech vařit v posledních 10 letech (protokol 109): *„...tak kdysi se vařovalo, tak to bylo prakticky zadarmo..8 korun stál kdysi Solutan, tak to byla pohoda, to se vařilo, že...(do kdy jsi to měl takto v pohodě?)..tak do toho 97...(…)...začínali jsme Áčkem (Alnagon)...to nám bylo, já nevím, 18..normálně v lékárně za 3 koruny..za tři kačky jsem kupovali Alnagon a injekční stříkačky – to jsme chodili k nemocnici vždycky a do kontejneru, kde jsme to vybírali a prostě kvartýr a už to tam jelo...”*

Objevil se také participant se zkušeností s vařením pervitinu z Modafenu (protokol 119): *„...(z jednoho balení)..jednu, jako dvěšně*

miligramů...jednu pecku...protože je tam 300 miligramů a to nevytáhneš všechno, tam máš nějaký ztráty...jedno balení – jedna pecka...(…)…někdy dávám třeba dvě denně...(…) naráz...to je jako hukot...(…).. a někdy nic...někdy třeba 14 dní nic ...(a kolik naráz při jednom varu děláváš?)...no aspoň deset pecek no...(a na kolik to vyjde?)...asi na 400,- (se vším všudy?) No... “

Zdá se, že dealing na malém městě nemá tak pevná pravidla jako ve městech velkých. Především se jedná o tvrdě rozdělený trh a jasné linie různých skupin. Menší město poskytuje větší prostor pro různé varianty a zdá se, že trh s jednotlivými drogami je hodně prolnut a je možné u překupníka při dobrém kontaktu získat prakticky cokoli (u výrobců nebo specializovaných skupin je to samozřejmě jiné, zde se jedná o skupinu překupníků soliterů) (protokol 105): „...(herák taky?) jo, dalo se...vlastně tady od tohoto člověka..od toho můžu získat cokoli...(…)..žíví tím rodinu a i pro sebe, aby měl...nedělá to, aby si vydělal, ale aby vůbec byl...“ Jednou se podařilo strávit participantovi se svým dealerem celý jeden den a na otázku, kolik mu volalo zákazníků za jeden tento den na mobil, odpovídá: „...hmm, aji víc..jako nedělá to v tom městě, kde bydlí...“.

Dealeři z řad UD v Olomouci všichni shodně udávají, že i přes velmi efektivní policejní zátahy, mají stále kde kupovat a že se stále stejně vždy objeví nový překupník či výrobce, od kterého mohou brát pro své zákazníky (protokol 103): „...zavolám a domluví se s ním (znáš jen jednoho?)..víc (když někoho vyberou, máš pořád možnosti?)..no, tak aji jo..(takže teďka znáš v OL lidi, kterým bys mohla teďka zavolat a objednat si?)..hmm...(…)…není to bez problémů, protože když nesežene on, tak su v prdeli, protože ten druhý taky nebude mět, protože to maj oba dva většinou od stejného toho ...(…)...(kolika lidem prodáváš?)... , no hodně, padesát určitě...“

Na černém trhu se objevují různé způsoby, jak drogu ošidit a získat tak za ni více peněz nebo více, aby zbylo na samotného prodejce, který je také UD. Klasickým způsobem je ošizení hmotnosti. Objevuje se tak velmi zajímavý termín „vážený gram“ nebo „vážená lajna“, který vystihuje skutečnost, že se množství drogy vydávané za gram (lajnu), skutečně této hmotnosti blíží. Drogy jsou nastavovány různými příměsemi, které představují tu menší, tu větší riziko pro koncové zákazníky. Jedná se o různé drcené léky, sodu atd., někdy i nečistoty nebo dokonce přímo jedovaté látky.

V situaci, kdy jsou UD z řad překupníků na chvíli zaskočeni nějakou z otázek, popisují některé ze způsobů velmi jednoduše a nezastřeně (protokol 103): *„...já třeba dostanu na váhu na prodej, tak aby to vypadlo slušně ..tak já z toho gesa (gram, který nakoupila za 1000,-) udělám za 1500,- (tedy nařadí o polovinu a udělá 1,5g pro konečného zákazníka) a to pošlu někam dál.. no a něco dostanu ještě (navíc od výrobce či vyššího překupníka za prodej samotný)...(..)...tady jako váhu prodává ...velice málo...(a mění se něco za ty poslední dva roky?)..No, všeci to omrdávají...já to ale zas tolik neomrdávám..“*

Někdy se na ředění použijí drcené léky, neboť někteří nezkušení UD to nerozeznají.

Kromě nečistot a různých příměsí se objevují také jiné drogy přimíchávané do původní, za níž je látka vydávána. Nic neobvyklého nejsou tak lacinější drogy, jimiž je nadstaveno množství původní látky. Jednu takovou zkušenost s namíchaným pervitinem popsal participant zvyklý si vyrábět sám pro sebe a ve chvíli, kdy měl krizi si zašel koupit pervitin na ulici (protokol 119): *„...to bylo namíchaný s čímsi...s nějakým sviňstvem...(omítka?)...no nějaký prášek...pálila z toho ruka akorát...to byl hnus...“* Skutečně zarážející je, že o nekvalitě zakoupené drogy UD většinou vědí – poznají to, přesto riskují (nevědí čím přesně to naředěné je) a drogu si aplikují rovnou do žíly – to je velmi výmluvným příkladem toho, jak vnímají své „krize“, když hovoří o tom, co jsou schopni v těchto chvílích vzít (aplikovat) a čím (jehly a parafernálie) a kde (na ulicích, v parku, na WC atd.).

U extáze se objevují různé záměny za tablety něčeho jiného. Zkušený uživatel pozná tuto záměnu snadněji, někdy však ne a pozná to až z účinku látky. Ovšem při celovečerním užívání, kdy na party požije 5 i více tablet se podobné záměny někdy rozpoznávají hůře.

Výjimkou nejsou ani prázdná psaníčka (protokol 120): *„...říkal že někoho „obložil“..“* Termín obložil znamená, že někomu prodal prázdná psaníčka a za peníze si koupil jinou drogu pro sebe a trochu drogy navíc, aby mohl zase rozprodat dál.

Rozpoznání kvality je obtížné i pro zkušené uživatele (protokol 103): *„...tak to ví každéj, musí to být hořký...a to je aji vidět, ne...nadrcený prášky to každéj pozná...(..)...aji to peří, který nemá nájezdy, to se pozná až to prostě (zkusíš)..(a od toho člověka už pak*

nebereš?)...néé, tak ho zdrbu jak sviňa, co to bylo za shit, no a když se to nezlepší tak jdu jinam...“

V sezóně (podzim) je mezi UD obecně velmi rozšířené občasně užívání hub, které zpestřuje „jídelníček“ pravidelných uživatelů o halucinogenní zážitky ozvlášťující účinek jiných drog.

Celková dostupnost se během 90. let měnila. Její kolísavá tendence kopírující tu více, tu méně úspěšné policejní zásahy však celkově vypovídá o postupně se stále zhoršujících podmínkách v běžné nabídce „jen tak“, tedy nabídce, kdy drog a s tím i nabídek je velké množství a jsou velmi snadno dostupné prakticky přes kohokoli v okolí (protokol 102): „...po těch komunistech tady bylo těch drog strašně moc..prakticky každé...(jmenuje místa)...všude toho bylo jak prase...(...)...dnes je ho (pervitinu) tady strašně málo...“ Tento participant, podobně jako někteří jiní, dává nový zákon a vývoj posledních 4 let do přímé souvislosti se zhoršenou dostupností pervitinu v Olomouci: „...dva roky zpátky..jak proběhl ten zákon..víš co myslím?...ted' si člověk musí sehnat Solutan v lékárně, že matroša a uvařit si to sám a nebo dojet do cizího města. Tady v Olomouci není takřka vůbec nic...“

Ne všichni participanti vnímají dostupnost takto zhoršenou, ovšem v našem souboru podobné názory převládaly.

Jak velmi rozdílná může být motivace člověka k prodeji drog ukázaly některé velmi výjimečné případy (protokol 105): „...pak jsem aji prodával peří v tom klubu (...) ...jako to prodávání, to nebylo pro mě...já jsem to neřešil pro peníze, že...(...)...abych měl sám pro sebe, ale řešil jsem to aji skrz to, že jsem mohl zametat s těma lidma, rozumíš mi? Jakože prostě máš prachy, máš peníze, nemáš peníze, tak jdi do hajzlu...prostě já jsem na základce poznal...já jsem byl tlustý, brejlatý děcko, takže si do mě každé rád kopl a takhle, víš, měl jsem nějaký postavení, rozumíš mi?...a připadal jsem si jako hodně drsně a hodně dobře...“. I z tohoto krátkého příkladu je velmi patrné, jak různé zkušenosti již v raném dětství mohou modelovat a zásadním způsobem ovlivňovat způsob, jakým člověk uvažuje o sobě a svém okolí i v takových oblastech jako je prodej drog. Motivační mechanismy však samozřejmě nejsou tak jednoduché ani v případě citovaného participanta, nicméně bolestivé a zraňující zkušenosti s chováním vrstevníků patří obecně k velmi silným motivačním

vlivům (v nejrůznějších směrech). Všichni UD se však shodují v jednom, a to je celkově výrazně zhoršená kvalita drogy – i přes rozdíly mezi jednotlivými dealery v kvalitě se napříč trhem výrazně zhoršila čistota pervitinu i jiných drog. Na pervitinu je to prý ale nejvýrazněji v Olomouci vidět (protokol 139): „...jako dřív se tady dal za prachy koupit slušnej, dobrej perník, tady v Olomouci, ale teď už to není možný, to je všechno samej shit, když něco je...jako slušný to bylo do roku 98, 99, to se ještě dalo, ale teď, rok 2000, 2001 to je konec...(…)..to akorát člověka může zničit nebo se zabít..kdybych chtěl sehnat, tak bych jel do Prahy...“ Jiný je ještě srozumitelnější v popisu aktuální situace (protokol 140): „...všechny moje kontakty, všechny dealery známý mi pozavírali a od té doby, teď nemám žádný zdroj, dneska je to čím dál tím větší problém sehnat něco...protože oni všechno vychytávají...tam zavrou..tam zavrou...(…)..furt to vybírají...a tady se to těžko obnovuje, já nevím, jestli ti lidi maj strach...dá se sehnat, ale je to čím dál větší problém, sehnat tady perník...a dobrej perník, tady co koupíš, tak je většinou shit...(…)..vážená lajna se nedá srovnat s tím, co je nyní za pětikilo...“ Přirovnává tedy 0,1g kvalitního pervitinu k pouličnímu množství 0,5g, a tvrdí, že to ještě nelze srovnat. Ředění 1:5 je přitom považováno za již poměrně velmi vysoké. Další participant popisuje současný stav tak, že je mnoho nováčků, kteří vaří velmi nekvalitně díky špatné aparatuře a surovinám – sám si myslí, že to jsou hlavní důvody, proč jim pokaždé „vyleze“ něco jiného a pak dodává velmi zajímavou věc (protokol 140): „...v současnosti tady v okrese Olomouc někdo vaří dobrý piko, já na něj příměj kontakt nemám, ale věděl bych, přes koho jej získat. Oni vaří z krystalické efy, takže je to dobrý...ta efa je prej ještě z toho, jak se tehdy tady ztratila...(…)..když máš dobrou aparaturu, tak je to v podstatě jedna ku jedné, tam jsou minimální ztráty...“ Naráží tak na nesmírně záhadný případ, kdy se podle uživatelů od výrobce údajně ztratilo za velmi zvláštních okolností okolo 50 kg čistého efedrinu a nikdo nikde se po tomto obrovském množství příliš „neshání“ a ani policie o tomto případu nehovoří. Jedná se o velmi zvláštní případ, který se objevil ve 3 interviích a při odběru velkého množství je prý nabízena cena 90-100,-/gram.

Zajímavé v kontextu Olomoucka jsou zmínky o zahraničních dealerech působících v regionu (protokol 102): „...jo sehnali by mi, kdybych chtěl...seženou, říkám, no ale z dovozu..od Ukrajinců a tak...Albánci a tak...(…)..no většinou ti cizinci, že anebo z těch

okolních vesnic...protože tady v Olomouci si to už nikdo netroufne... “ Jiný participant má krátkou, avšak přímou zkušenost s překupováním od těchto skupin (protokol 103): *„...no aji jsem znala tak před rokem a půl, dvouma...(a bralas od nich někdy?)..No, ale asi jenom dvakrát nebo třikrát...“* Je tak zřetelné, že v regionu tyto zahraniční skupiny operují již delší dobu, minimálně déle než 2-3 roky.

Léky patří mezi velmi oblíbený artikl napříč všemi skupinami (méně pouze ve skupině 1-2). Kromě velmi dobré dostupnosti se ukazují být možnosti kombinací i dalších úprav stále jako velmi zajímavé pro UD. Stále zřejmě zůstává být také hlavním zdrojem těchto léků systém samotný – respektive přímo lékaři podílející se na tomto stavu a předepisující větší množství léků než je třeba nebo podlehnou naléhání uživatelů, jen aby od nich měli pokoj (protokol 108): *„...(matka)..no strašně chlastá...(...)...no ona strašně chlastá...no teďka se mě ptala, jestli seženu diáky...ale seru na ni...někdy jí něco dám, že, když mám...jako diáky nebo roháče...(a odkud je bereš?)...tak buďto od známých nebo ..(lékař).., ten ti napíše co chceš...“* Jiný participant s úsměvem popisuje své dávky léků (protokol 109): *„...jako já mám od doktorky předepsaný na měsíc „tři bedny“..jako ty psycho...(farmaka?)..jo, jo..no diáky a tak...“* O tom, jak je zřejmě mnohými lékaři podceňována diferenciální diagnostika, díky čemuž může docházet k velmi kuriózním situacím, svědčí komentář jednoho z participantů, který se baví nad tím, že (protokol 112): *“...a jinak u lékařů jsem vedenej jako alkoholik, tak mi prostě dávaj psychofarmaka, diazepam, abych byl klidnější a tak...“*

Ve vězení je dostupnost drog odlišná (horší) a pravidla se pohybují poněkud v odlišných rozměrech (protokol 104): *„...no..tak klepky a takový věci tam byly...to jsou prášky...roháče a tak...(...)...roháč za 10,-...jak kdy a jak kdo...na piko jsem tam nenarazil...“* Ti participanté, kteří mají zkušenost s pobytem ve vězení, se prakticky shodují na tom, že dostupnost drog ve vězení je velká. Jsou velké rozdíly mezi věznicemi navzájem a také rozdíly dle typu drogy, některé jsou ve vězení dostupnější, jiné hůře a tento rozdíl neodpovídá poměrům venku (protokol 109): *„...tak to bylo furt..tam se většinou alnagon, že...klepky, Solutan a takový věci (chlast?)...a chlast no...“* Jednoznačně nejdostupnější zde kromě alkoholu jsou různé zneužitelné léky. Ovšem problém není údajně ani pervitin. Ceny však odpovídají zhoršeným podmínkám. Spodní hranice se pohybuje

okolo 4-5 násobku ceny na ulici, horní hranice 10 násobku této ceny (protokol 140): *„...dal se tam sehnat aji pervitin, ale to bych musel mít prachy, za to, co by tě venku stálo 20 korun, bys tam musel dát 200,-, ale pokud chceš v kriminále fetovat, je nejlepší si vybrat ..(název věznice)...protože tam je perníku víc jak kávy..tam se vaří perník přímo v kriminále...(..)tam ti přijde normálně balík...(..)podáš vychovateli ruku, ve které máš litr (1000,-) a on ti ten balík vůbec neprohledá...ale sám bych si perník v kriminále asi nedal...to bych se tam zbláznil...“*

Trestná činnost

Možnost získávat finanční prostředky na drogy formou žebrání na ulicích byla zmíněna v Sociální oblasti. Zde se budeme věnovat především trestné činnosti samotné s výjimkou přímé výroby a obchodu s drogami, které jsou zmíněny v oblasti černého trhu. Oblast trestné činnosti spojené s opatřováním si finančních prostředků na drogy představuje velmi bohaté spektrum různých oblastí, kde lze tyto prostředky získat. Nejrozšířenější jsou kapesní krádeže a krádeže v obchodech (protokol 102): *„...po obchodech jsem kradl knížky, drogérii, parfumerii tak...horský kola jsme kradli a tak..prostě sháněli jsme peníze na drogy, že...“*

Mezi rozšířené formy opatřování prostředků patří krádeže knih. Kromě dvou, mají s krádeží knih zkušenost všichni UD, kteří někdy v souvislosti s drogou spáchali trestnou činnost. Jednou z forem jsou krádeže drahých knih a jejich prodej v antikvariátě (protokol 107): *„...člověk ví, co má ukrást...(..)většinou to byla odborná literatura..(kdo to od vás bral?)..no tak většinou to zas byli kupci na to, že ...studenti a tak – byli rádi, že to měli polovinu levnější...(..)za polovinu nebo za třetinu a tak to byly knížky třeba za dva sedm (2700,-) a tak...aby se to vyplatilo...v antikvariátě je vezmou vždycky...my jsme to dělali tak, ...my jsem tam nechodili na svoje jméno to psat, my jsme vždycky chytli někoho na ulici, nějakýho blbečka, tomu jsme to dali, řekli jsme mu, za kolik to má prodat, on tam šel, nechal to na sebe napsat, my jsme dostali peníze, mu jsme dali třeba cigáro a tak jsme si šli koupit...denně jsem třeba měla ty dva tisíce, ale to jsem všechno profetovala, no...“* Druhý způsob je výhradně zakázkové krádeže knih, kde si někdo v hospodě či jinde objedná přesně titul, který chce a ten je pro něj ukraden, zde se

obvykle platí 50% ceny. Celkově se tak při prodeji (resp. nákupu od UD) knihy pohybují podle koncového zákazníka od 30-50% původní ceny.

Ovšem ničím neobvyklým nejsou ani krádeže kol, autorádií, aut atd. Samostatnou kapitolu pak představují vloupání do objektů (obchody, restaurace, byty atd.) a v omezené míře také loupežná přepadení. Méně obvyklé jsou složitější podvody a machinace, přesto někteří UD zvládnou udělat právě touto formou nemalé škody (protokol 102): „...mám teďka podmínku...(…)...já jsem dělal home-credit, jsem bral elektroniku na splátky...(Kolik máš dluh?)...200 tisíc..a taky kvůli drogám...dělá člověk pičoviny..“

Prakticky nejrozšířenější u větších akcí a rozsáhlé pravidelné trestné činnosti je napojení na překupníky ať již na „volné noze“ nebo zastavárníky, prodejce autodílů, prodejce v bazarech atd. UD, kteří se na této trestné činnosti podílejí tak v podstatě jsou v situaci, kdy překupníci dobře vědí o situaci, v jaké se nacházejí a snaží se z ní profitovat a UD pro změnu mají zajištěn odbyt – sice dostávají méně za ukradené zboží, ale mají zcela postaráno o odkoupení (protokol 139): „...prodával jsem překupníkovi, to bylo v podstatě na objednávku, dával mi za to asi necelou půlku ceny...“ Další komentuje (protokol 140): „...prachy jsem měl z čórek a z toho že jsem dělal prostředníka (překupoval)...(…)...nakradli jsme s jedním kámošem za 4 (tisíce) a dostali za 2...lepší ale bylo dělat prostředníka...(…)...dostal jsem trochu od toho, od koho jsem bral, i od toho, komu jsem dával...za každé gram od dealera jsem dostával bonus váženou lajnu...“

Somatický stav

Velmi zajímavým momentem je, že u některých velmi těžkých UD se po prodělaných výrazných problémech přece jen objevují náznaky vůle k jinému životu, avšak stav devastace organismu je obvykle již takový, že tyto slabé signály zase rychle zapadají (protokol 105): „...to piko pro mě neznamená to, co znamenalo dříve...není to pro mě takovej středobod vesmíru...(…)...spousta volnýho času, nicnedělání, nuda...(…)...jako snažím se aji když nemůžu, takový ty brigády, nějak to prostě něčím vyplnit...(…)...zjistili, že jsem vlastně Áčko prodělal a když jsem odjížděl, tak mi řekli i Céčko...(…)...snažím se nechovat jako že jsem nemocnej moc, čím víc jsem si to připouštěl, tím hůř mi

bylo...(…)...(kolik máš ten důchod?)...pětku...(…)...ale radši bych makal za ty prachy..."

Pití berou UD často na velmi lehkou váhu a tak regulativem je pro ně často až těžší poškození orgánů, ale ani tak nedochází k zásadnímu zlomu – prostě pijí dál vždy po hranici, po kterou jim jejich stav dovolí, ale ne méně (protokol 105): *„...teďka ani nijak nepiju skrz ty játra..."*

Zřejmě nejtragičtější především co do konců jsou osudy uživatelů těkavých látek. Kromě nesmírně rychlé somatické devastace, se dostávají také těžké psychické problémy, které po čase mohou uživatele přivést až k suicidálnímu pokusu (protokol 102): *„...měl jsem ještě jednoho bráchu, jenomže ten zaklepal na drogy...(…)...no taky toluen...hlavně toluen...no on to psychicky nevydržel a on se oběsil..."*

Zásadním problémem zůstává vztah UD k vlastnímu stavu a zdraví. Dokud se nedostanou na úplné dno (což vnímají každý odlišně a jinde), není prakticky možné o čemkoli diskutovat a celou otázku svého stavu velmi bagatelizují. Velmi ilustrativní je popis svého stavu jedné z participantek ze skupiny nějtěžších UD (protokol 107): *„...akorát na tu žloutenku jsem si dělala testy, mám v sobě akorát ten virus na hepatitidu C...ale ještě to jako nevím...teďka si zas budu dělat testy na játra..ale to si vždycky dělám jenom jako kvůli té antikoncepci...jinak do mě vždycky jako rvali prášky na játra a vždycky se mi chvilku se to spravilo, já nevím...já to radši ani nechcu vědět..cha..."*

Léčba a využívání služeb

Problém se stigmatizací a nechuť vystavovat se jejímu riziku, stejně jako riziku policejního monitoringu se projevuje v různých řešeních problému získávání čistého náčiní pro aplikaci (protokol 105): *„...víc se bojím..mám větší strach (takže větší opatrnost?) jo, já třeba neřeším ani tady Káčko nebo takhle...občas si zajdu na to (...) že, ale spíše jako na pokec...nechodím si tam měnit čistý..když ty čistý, tak to není tady v tomhle městě, nebudu uvádět kde..."*

Na stranu druhou však existují také někdy podceňované problémy, které činí zařízení pro klienty zajímavějším, nebo naopak

nezajímavým. Mezi ně patří i typ poskytovaného materiálu, neboť např. u jehel je velmi podstatné, jak kvalitní jsou a jak pohodlná a bolestivá či méně bolestivá je aplikace drogy s nimi. Právě i tyto skutečnosti pak často spolurozhodují o tom, zda zařízení bude navštěvované více či méně a kolik se mu podaří dostat mezi UD sterilního materiálu (protokol 103): *“...(proč tam nechodíš?)... jo, je to tam, ale tam maj takový ty blbý, ty červený (jehly), co jsou balený taky po jedné, takovej je to hnus, zasekává se to ten píst a bléé...(šklebí se – pozn. tazatele)”*

Snížená motivace léčit se a nechuť se kontaktovat s léčebnými institucemi s pevným režimem je u mnohých vyjádřena délkou, kterou vůbec vydrželi v nějaké léčbě (protokol 104): *“...no..byl jsem ve Šternberku...tam jsem byl 14 dní jakože dobrovolně...jsem tam nastoupil a dobrovolně jsem z tama odešel...”* Opět je velmi zřetelný význam osobní motivace uživatelů k léčbě a problém s léčbou nastoupenou na nátlak rodičů či soudní rozhodnutí apod. (protokol 105): *“...(a léčebna, jak bys to popsál?)..jo, jo, jo...mladej kluk vyjukanej, ktorej přijde mezi spoustu ...hmm..Pražáků na heru...souboje mezi alkoholikama, heroinistama a perníkářema, kdo je lepší, kdo je drsnější... (a personál?)..výbornej, jako hodně mi ti lidi dali, dalo mi to tam hodně, že jsem se poznal...poznal jsem, jakože co...jsem myslel, že tam jedu kvůli sobě, ale spíš jsem tam jel kvůli našim, jo, když se to nějak profláklo..takový...hodně jsem tam jel s tím, že já jsem závislej a něco to pro mě znamenalo, být...vlastně to bylo jediný co jsem dokázal...”* Od některých jiných UD jsou pro změnu slyšet velmi kritické hlasy na adresu chování personálu (protokol 108): *“...no jako s fetkama, oni tě berou jako feťáka...to byli feťáci - vlastně tam byly baby jenom, feťáčky a alkoholičky dohromady, a oni s tebou zacházejou jak se šmejdem...”* Zřetelný je rozdíl v hodnocení jednotlivých zařízení a skupin ve struktuře personálu.

Mnozí z uživatelů vnímají, že kontakt s rizikovým prostředím je pro ně spojen s vysokým rizikem relapsu, ovšem přesto nejsou často schopni s tímto faktem účinně zacházet a znovu a znovu se snaží hledat důvody, proč to nejde a co vše by potřebovali k tomu, aby to šlo a že to vlastně není ani dosažitelné, a tak jsou na tom tak, jak jsou....: *“...já už jsem byl tolikrát na léčbě..já nevím, asi pětkrát, semdkrát...jenomže vždycky jsem se dostal mezi tady ty lidi a byl*

jsem tam znovu..(Dalo se to ((drogy)) tam sehnat?)..no, tak dalo se to, ale když jsem byl na té léčbě, tak jsem vydržel třeba půl roku nebo rok, jenomže pak, říkám, dostal jsem se mezi ty lidi a začal jsem zase brát...(…)…říkám, chtělo by to nějaký bydlení, nějaký lepší, abych se mohl osamostatnit a mít tam svůj klid, abych byl vlastně pryč tady od těch lidí…” Nezvládnutí fáze léčby, kdy jsou schopni přijmout, že není možné začít „někde daleko a v bezpečí“ je velmi charakteristická u aktuálních uživatelů, kteří tak sebe a někdy i své okolí udržují ve falešné naději, že stačí „jen tohle vše“ zařídít a už to bude dobré a oni to konečně vydrží a zvládnou abstinovat. Právě pro klienty na ulici, kteří mají za sebou opakované relapsy je typické nezvládnutí fáze vědomého vyrovnání se s tím, že efektivně abstinovat lze pouze aktivní abstinencí, s vědomým možných rizik, znalostí vlastních slabostí a znalostí slepých míst. Tedy, že není možné se vyhnout ani problémovým lidem a místům, ale že je třeba se naučit, jak tento kontakt zvládat a jak zacházet s vlastní slabostí, aby bylo riziko co nejmenší. Bohužel právě ono obvyklé „externalizování“ problémů, tedy hledání, kde všude (mimo mě) a proč to nejde („já za to totiž nemůžu, to tyhle všechny věci a lidi okolo mě za to můžou a kazí mi to, strhávají mě a já se přitom tak snažím“), je pak účinnou zbraní vůči možnosti posunout se v léčbě do zralejší roviny přístupu ke svým problémům, sobě i svému okolí (protokol 102): *„…a jinak dalo by se říci, že všechno co se týče tady tahle věc, kterou prostě dělám, fety a tak, tak za to může naše vláda…bordel…chaos..není práce, není bydlení…a vlastně za to vděčím naší vládě, temu bordelu tady u nás. Všude dělaj samý Ukrajinci za poloviční mzdu. Ty, když si chceš najít práci, tak ti řeknou „Čechy neberem“...(…)…snažím se najít práci, ale fakt říkají prostě ..tam máš napsaný, že jenom pro cizince, že a tak....dělají za 25 korun na hodinu, jim to stačí, že...(…)…říkám může za to vláda, tady ten zkurvenej bordel...(…)…přál bych těm hajzlům navrchu, těm státníkům, aby si to vyzkoušeli, jaký to je, žít za dva tisíce na měsíc, ať si vyzkoušíjou ten náš život..a hned by jednali jinak na vládě… “*

Někteří UD dosahují v počtu léčeb zcela neuvěřitelných počtů, u jedné z participantek to bylo přesně 1 léčba ročně (protokol 107): *„...(tys snad byla fakt každej rok někde na léčení)…všechny svoje narozeniny od 14 let jsem slavila v pakárně..doufám, že letos ne..“*

Na přímou otázku odpovídají prakticky všichni participanti až na 2 výjimky shodně, kdo byl ve státních léčebných programech, ten je přesvědčen, že jsou tam drogy v případě zájmu k dispozici. Ilustrativní je v tomto směru komentář jedné z participantek (protokol 107): „.....když jsem byla na tom léčení v Praze (...), tak jsme tam sjížděli v léčebně herák...(normálně se to tam dalo sehnat?) ..všechno...(....)....však tam Pražáci a Ústečáci vždycky když jeli dom, tak vždycky dotáhli, no...(....) podchytili to, vyhodili, ale pak se třeba za měsíc mohl vrátit, tak se tam vrátil a tam vždycky každý dva nebo tři měsíce si tam někdo uletěl na něčem...“

Změna zákona a její dopad z pohledu uživatelů

Spornou rovinou je již samotné hodnocení znalosti novelizace mezi uživateli a schopnost interpretace této novelizace. Existují značně extrémní rozdíly mezi UD navzájem, a to jak uvnitř jedné skupiny, tak samozřejmě i mezi skupinami navzájem. Zřejmě nejdůkladnější přehled (ačkoli ne vždy) mají rekreační a dlouhodobí uživatelé s vyšším vzděláním. Naopak zřejmě nejhorší znalost byla shledána mezi těžkými UD se zcela narušeným sociálním zázemím (bezdomovci), kteří mají většinou již velmi narušený kontakt se svým okolím a jevy okolo sebe interpretují velmi svérázným způsobem (protokol 102): „...ty drogy jsou vlastně takřka zlegalizovaný..můžeš mít u sebe...já nevím, kolik to je, toho perníku..dvě tři dávky...trávy taky dvě dávky, herák taky tři...vlastně oni to zlegalizovali...takže, když tě chytnou, že máš u sebe dvě dávky, tak ti nemůžou nic říct...“

Mezi skupinou rekreačních uživatelů je nejobvyklejší dealing recipročně nebo jde darem – někdy se skládají na drogu a jdou si ji koupit, aby je vyšla laciněji. Někteří samopěstitelé by si nikdy marihuanu nekoupili a ani ji neprodávají, přestože větší část úrody rozdají, jeden poznamenává, že rozdá více než 70% toho, co vypěstuje. Obecně prakticky naprostá většina z této skupiny uživatelů uvádí, že mají více obavu z problémů s policií a dávají si mnohem větší pozor než dříve. Přesné znění a význam tohoto znění z hlediska trestních postihů však věděla jen třetina uživatelů, ostatní se od výkladu různě odchylovali. Zcela výmluvný je komentář jedné z participantek (protokol 106): „...no, nenechávám si kytky na balkóně...musela jsem je odvízt. Radši bych je měla na balkóně, že

bych je měla pod kontrolou, aby mi to nikdo neukradl...ale jinak nemám strach...(…)...samozřejmě, že nehulím na náměstí...“

Mezi těžšími uživateli, kteří se snaží vyhnout problémům s policií je povědomí o velmi silné kontrole policie rozšířené. Vědí, že se musí vyhýbat rizikovým místům i lidem, neboť je Olomouc příliš malé město a snadněji jsou identifikovatelní (protokol 105): *„...ale nechci se mezi tady těma lidma moc pohybovat, protože teďka je to docela nebezpečný skrz policajty a všechno, protože tihle ti lidi jsou většinou hodně provaření...“* Stejně jako tento participant, však většina těžších UD neví přesně, v čem změna spočívá, ani zda platná a od kdy vůbec je: *„...nevím jako jestli to schválili, jestli je to přesně tak...“*

Na úrovni rekreačních uživatelů (2) a dlouhodobých uživatelů (3) je změna ze strany participantů vnímána a zaznamenána pouze u marihuany – v jiných oblastech ne – ceny prý jsou stejné a způsob opatření taky – ovšem toto tvrdí ti, kteří zkušenost s policií nemají žádnou.

Někteří však změnu zákona vnímají a hodně o ní přemýšlejí, jeden z nich na otázku, jak moc ho to ovlivňuje v jeho chování ve vztahu k droze, dodává (protokol 112): *„...kromě toho, že jsem si udělal na slipech speciální kapsičku..(směje se tomu)..pak jsem se na to vysral. Po konfrontaci s J.X.D. (nějaká beseda) jsem nosil dva tanky marihuany u sebe, nesmyslně, což bylo až nebezpečně hloupé, tak jsem to zase zredukoval zpátky...“* . Až na 3 výjimky však tato skupina uživatelů nemá přímou zkušenost s policií.

Ačkoli se nejedná o příliš často uváděné zkušenosti, je paradoxní, že k nim dochází a jedná se o jevy korespondující s již zmíněnými obavami uživatelů konopí. Není zcela jasné, zda se v popisovaných případech jedná o připravované akce, či o náhodné jevy, ovšem participant, který je popisuje má s nimi poměrně mnoho opakovaných zkušeností, a to jak svých , tak svých kamarádů (protokol 122): *„...a někdo je asi naprášil, nebo měli policajti kontakt s nějakým místním dealerem, ktorej se na ně nasral a naprášil je..my jsme se zrovna rozdělili a oni chytli nás (druhá skupina u sebe měla velké množství pervitinu)...my jsme neměli nic, akorát hromady hulení, že...tak nás 7 hodin macerovali a masírovali...(…) to bylo obvinění paragraf 187, výroba a držení...no a teďka se mi to stalo s tím autem...to bylo docela ostrý...(popisuje akci, při které byl zatčen*

pro podezření, že ukradl auto, které neukradl)...takže nás asi za 4 hodiny vykopli a od té doby se neozvali...(…)...(no a kámoš..)..tak šel dolů a tam byli benga, okamžitě srdce až v prdeli...(…)…ale oni mu jen řekli, ať se oblíkne a jde s nima...(…)…bylo mu sděleno, že mu přišel dopis z Holandska s dvěma gramy marihuany a jak je to možný a kdo mu to tedy jako poslal...(…)…člověk začne být paranoidní..vnímám to prostě jako nepříjemnou paranoiu, která se mi usídlila v životě, protože jsem prakticky 24 hodin vystavenej tomu, že mě můžou kdykoli zavřít, protože vždycky u sebe něco mám a je jenom na jejich vůli, jestli mě seberou nebo ne…takže se vlastně neustále bojím….(…)…prakticky to jde celé okolo mě a mých známých, akorát se všichni stresujou, že kdykoliv je můžou zavřít…prostě se někomu znelíbíš, kdo o tobě ví tohleto a udá tě a jsi prostě v prdeli…“

Otázka hranice „množství většího než malého“ je jak mezi uživateli, tak ze strany policie překrucována (ať již z neznalosti či záměrně) – nehledě k problému koncentrace čisté drogy v posuzovaném vzorku. Na tento účet jeden z participantů popisuje (ačkoli není ověřitelné, zda se popis shoduje s údaji v soudním spise a zda nebyl odsouzen za jiný delikt než popisuje) svoji zkušenost (protokol 119): *„…no tak oni nejdřív, že můžeš mít gram, né…a pak už najednou z toho bylo jenom sto miligramů…to bylo nějaký divný, to není ani celá dávka…(…)…no jednou jsem seděl…ale rok jenom…před rokem a půl…to bylo za výrobu, no, ale to mi správně neměli dát, protože to bylo pro vlastní potřebu a bylo toho málo, to byl gram asi, strašně málo …(kde tě vymáklí?)…na chatě…na takové chatce…“*

Zkušenosti s policií se velmi různí. Od účasti na drobných prohlídkách, přes přímý kontakt s prohledáváním a hledáním drog na ulici, až po razie a zatýkání. Velmi zajímavě popisuje jeden z participantů zkušenost s kamerovým systémem, kdy jeho rodiče byli kontaktováni policií (protokol 105): *„…pár lidí mi řeklo, že aji nějaký moje fotky údajně viděli na bengáčích,…před klubem (…) jak se to kdysi řešovalo, že tam jsem byl viděn…“* Další participantka popisuje své zatčení a výslech s využitím fotografií a záznamů o uživatelích (protokol 103): *„…nic..seděla jsem tam, ukazovali mi fotky…album…koho znám…(…)..(tlačili na tebe?)…ne já jsem řekla třeba, že je znám, ale že nic takovýho, že o nich nic nevím…akorát na jednoho zmrda takovýho jsem to řekla, že jo, že vím, že prodává…“* Podobné vyřizování účtů není pravděpodobně nic neobvyklého, ovšem zdá se, že tak policie získává často velmi zdeformovaný

obrázek odpovídající pouze v dílčích oblastech, neboť i při srovnání takovýchto výpovědí křížem nelze sestavit kvalitní mapu místní scény, pokud do systému nevstoupí jiné, kvalitnější zdroje informací.

Využívání kamerového systému tak dostává různé rozměry stylu práce. Při výsleších jsou záběry pravděpodobně využívány k identifikaci osob a získávání a potvrzování informací o nich. Přestože UD o tomto způsobu velmi dobře většinou vědí, mnozí jej ignorují a je jim lhostejný, ostatní se snaží alespoň vyhybat místům, kde jsou kamery umístěny.

Jeden z participantů rozvádí zážitek ze zátahu u varu, na kterém je patrné, že charakter zásahů potvrzuje vyšší profesionalitu policie a zkušenost s UD a je plně v souladu s výsledky ohniskových skupin (protokol 105): *„...já jsem tam byl ten den co ho vybrali...dvě hodiny před tím jsme tam s mladou šli venku a říkám „máš tam nějaký auto před barákem“ a zrovna tam probíhal var, že a „co stihuješ, co děláš, to se ti zdá, pičo..“ no a odjeli jsme a dvě hodiny na to už tam dělali dřepy nahatí ve slipech se škorpíkama...(…)..dostali trošku, to jo...ale že vůbec záležitost, že musíš před borcem v kukle svlíknout se do naha, dát si tričko přes hlavu a dělat deset dřepů, aby ti vylezlo něco ze zadku, se škorpíkem u hlavy, to je dost nepříjemná záležitost...“*

Přesun scény z ulic a uzavírání skupinek je jedním ze znaků na menším městě, jakým Olomouc je. Stažení z ulic je současně doprovázeno také s dlouhodobějšími trendy a změnami strategie prodeje (protokol 105): *„...myslím, že se to přesunulo takhle...(…)...co se týče perníku...že se to přesunulo na byty a že to není tolik na ulici a že se už neprodává po takovejch těch kilovkách (lajna 0,1g za 100,-), ale spíše ve větším množství...“*

Určitá obezřetnost a nedůvěra, někdy značně posílená vlivem konzumace drog, jindy oprávněně, někdy nestačí UD ochránit před nasazenými tajnými policisty, ačkoli není vždy jednoznačně rozlišitelné, zda se v konkrétním případě skutečně jednalo o práci tajného policisty či akci na udání (protokol 102): *„...tady už je to samej policajt ..nastrčijou, nastrkávaj lidi mezi nás, feťáky...(…)...na (...) byli jsme na (...), vařili jsme tam pervitin, to bylo nedávno a nastrčili tam mladýho kluka..kolem 22, 20 let, nikdo ho neznal, nevím ani, kdo ho tam dotáhl, někde z (...), no a na druhéj den tam přijel zátah..policajti všechno zlikvidovali, zásahovka...“*

Chování policie k uživatelům představuje velmi pestrou paletu. Záleží nejen na tom, k jakému útvaru či složce policie patří, ale záleží také z druhé strany na tom, k jaké skupině uživatelů kdo patří a jak se umí chovat k policii a „chodit v tom“. Jeden z participantů s velmi bohatými zkušenostmi s policií a vězením to za sebe shrnuje (protokol 140): *„...já s něma umím mluvit, když už s těma policajtama máš víc co do činění - a já už jsem byl mockrát na policajtech – tak už s něma umíš mluvit. A když už s něma umíš mluvit, tak nepotřebuješ dostat přes držku...“*

Pravděpodobně asi nejvíce „postiženou skupinou uživatelů“ co do frekvence a agresivity ze strany policie jsou těžcí dlouhodobí uživatelé drog ze skupiny bezdomovců, na kterých jsou důsledky jejich užívání velmi viditelné, sociální dovednosti obvykle velmi špatné a u kterých i policisté vědí, že jejich stížnosti nikdo nebude brát vážně. Z dostupných informací lze jen velmi těžko určit, jak obvyklé podobné praktiky jsou, z frekvence jejich výskytu v interviích a narážek na ně lze usuzovat, že nepatří mezi výjimečné případy a že se na nich zřejmě nejčastěji podílejí příslušníci městské policie (protokol 102): *„...zavedou tě na celu, doubouchaj tě...když jim nic neřekneš a vyhodijou tě ven. To se mi stalo minulej týden...jsem nic nedělal, jsem spal venku, foukal jsem, že, na ulici večer mě naložili do auta, zavezli mě za město...(Kam?)..Tady (...)..hodili na mě deku, že a pendrekama jsem dostal, že jsem nemohl ani chodit a záda mě bolijou ještě tedka...“* O těchto praktikách (opět v souvislosti především s městskou policií) se objevily poznámky v dalších třech rozhovorech s těžkými UD z řad bezdomovců.

Přímo ve spojitosti s problémy se svědectvími UD se ukazuje novelizace jako velká přítěž, neboť mnohá ze svědectví proti někomu jsou současně svědectvím proti sobě – ve vztahu k držení a užívání, a tak jsou pochopitelně odmítána a UD mají o důvod více k odmítnutí již na základě této jednoduché skutečnosti, že by se jejich vlastní výpověď obracela také proti nim samotným. Avšak ani bez této skutečnosti není jednoduché v důkazním řízení získat svědectví (protokol 108): *„...nasadili nám klepeta, přivezli nás tam, připoutali k zábradlí, to víš, po schodech každýho, že, abychom se spolu nemohli bavit a pak nás volali na výslechy. No a pak nás tedy pustili....(..)...tedka před dvouma měsícema brali zase všechny ty svědky, tak to...(..)...že nemusím vypovídat, protože je to osoba blízka...(..)..jestli mě předvolají, jako že možná mě předvolají, ale svědčit nemusím...“* Dále dodává další narážku na vedení dokumentace a informací o UD a vyčkávání na vhodnou příležitost ze strany policie: *„...ví o všech lidech..tam spíš šlo o to, aby oni*

udeřili v tu pravou chvíli..když vijou, že třeba někde je, že třeba někde vaří..a tam jde spíše o to, kdo to nabonzoval, že se něco zrovna v tu chvíli děje...“ Další významnou otázkou je rozlišování UD od dealerů a různé skupiny dealerů od sebe. Z výpovědí participantů je zcela zřejmé, že policie nemůže ani z časových a asi ani jiných důvodů jít po všech, o kterých to ví a může to také prokázat – tedy, že neodstíhá všechny trestné činy, o nichž ví a zaměřuje se na větší dealery. Toto „přehlížení“ participantka ilustrativně popisuje: *„...oni nechytaj malý ryby...ten zákon je úplně na hovno, jako...je nezajímá nikdo, kdo si tady prodává po psaníčkách, aji když toho má gram...aji kdyby toho měl dva gramy...aj kdyby měl desítku jednu za měsíc, tak jim je to jedno tady to a aji kdyby ho chytli, tak ho stejně pustijou, protože půjdou po velkejch rybách..a oni ví, že je ten malej dealer k tomu dovede..protože ho budou očuchávat a já nevím co, sledovat...“* Na stranu druhou však je zřejmé, že rozhodnutí je ponecháno přímo na kriminalistovi a ten, pokud se rozhodne odstíhat „malé ryby“, k nimž se dostane snadno a rychle a vykáže mnoho „vyřešených“ případů (hodnoceny jsou čárkovým způsobem vyřešené případy), se pak dostane do značné výhody ve srovnání s kolegy, kteří budou pracovat na velkém případě dlouho a přes množství malých dealerů se propracují k jednomu většímu – ovšem na konci budou mít jednu čárku za takovýto případ – na rozdíl od někoho, kdo čárky „dosáhne“ rychle přes malodealera. Lze tak vyslovit obavu, že uvedený systém bude velmi svádívý zejména pro mladší policisty a zneužívaný při „honbě“ za rychlými čárkami a tím dobrými výsledky, neboť je to jednodušší, méně pracné, rychlé a výsledek pro nadřízené „dobře vypadající“.

Regionální tým Olomouc: Souhrn hlavních výsledků

Drogová scéna v Olomouci má velmi zajímavou historii danou jak zeměpisnou polohou, tak kulturně historickým kontextem. Přestože se o ní dovídáme pouze útržkovitě, je zřejmé, že kromě silného ovlivnění Pražskou a Brněnskou scénou je v ní patrný mechanismus vnitřní dynamiky vstřebávající nové vlivy a trendy do sebe a jejich přizpůsobování místním podmínkám. Na jedné straně tak v ní lze pozorovat rysy klasické městské subkultury uživatelů drog s náznaky vytváření pyramidového distribučního systému obvyklého především u drog opiátového typu ve velkých městech. Na straně druhé si některé části drogové scény ponechávají výraznou autonomii typickou spíše pro menší města – výrazné změny cen, nedodržování nepsaných pravidel na černém trhu, různé nestandardní metody

prodeje. S jistou nadsázkou lze proces vývoje místní scény popsat jako proces přirozeného vytváření „hybridního“ prostředí křížením pravidel velkoměstských drogových scén do podmínek města, kde sociální kontrola a pravidla mají blížeji charakteru malého města.

Za dobu nejmenšího omezení ze strany policie starší uživatelé považují první polovinu 90.let, která jsou dle těchto UD ve znamení postupného stálého nárůstu počtu uživatelů v partách a velmi snadné dostupnosti tradičních drog. Druhá polovina 90.let pak postupně přinesla stále zrychlování procesu změn pravidel a zvýšení podílu vnějších vlivů na těchto změnách v drogové subkultuře. Kromě celospolečenských změn zřejmě došlo k postupnému zesílení aktivity policie a zlepšení monitorovacího systému. Zřejmě zlomové je v tomto ohledu období mezi lety 96-97, kdy aktivita policie získala postupně na razanci a jasném směru. Samotní uživatelé tento proces nejvýrazněji vnímají na akcích v letech 98-99, kdy série velkých zátahů a razíí postupně scénu připravily o nejlepší místní vaříče a distributory. Mnozí z uživatelů si velmi trefně povšimli, že jednou z příčin byla také velmi malá opatrnost u těchto jednotlivců a příliš intenzivní osobní kontakt. V souvislosti se zavedením zákona pak došlo k dalšímu vystupňování aktivity, která přerostla v systematické narušování chodu místního KC ze strany policie. Toto narušování pod záminkou různých jiných činností bylo natolik důsledné a dlouhé, že vedlo k postupnému „vylidnění“ KC, které dodnes zápasí s tím, že jen s obtížemi dosáhlo polovičního objemu kontaktů a práce jako před těmito problémy. O tom, jak výrazný vliv měly tyto akce, můžeme tušit také z vypočítaného indexu prostupnosti do léčby orientované na abstinenci i na nízkoprahové služby a jejich vzájemného poměru (viz základní charakteristika souboru). Olomouc lze v porovnání se všemi zbývajícimi regiony označit za region s nejvýrazněji patrným uplatněním represivních prvků při prosazování zákona. Vedle toho můžeme sledovat nárůst negativních indikátorů v souboru uživatelů, jako je výskyt infekčních onemocnění, zhoršení kontaktu a vyhýbání se kontaktu, návrat na horší úroveň dodržování hygienických návyků a zvýšení rizikovosti vzorců užívání, překvapivě rozsáhlý přechod na rizikovější drogy (těkavé látky), pravděpodobné uchycení zahraničních organizovaných skupin podílejících se na výrobě a distribuci drog. Není k dispozici jediný údaj svědčící o zpomalení a již vůbec ne zastavení růstu těchto negativních trendů. Obecně se však zdá, že tyto změny jsou nejvíce patrné na scéně samotné a v nízkoprahových službách, zařízení orientovaná na abstinenci

léčbu a zejména pak státní zařízení je registrují jen velmi obtížně nebo vůbec. Přesto, jak ukázala sekundární analýza dat z lůžkových zařízení, existují ukazatele hovořící a podporující předchozí tvrzení, např. zvyšující se věk hospitalizovaných pacientů paradoxně se stále se snižujícím průměrným věkem na scéně, což znamená, že lidé do léčby přicházejí později a s delší drogovou kariérou, u ostatních je naopak zřetelné, že přicházejí pod nátlakem rodiny či školy atd., neboť charakter jejich problémů neodpovídá indikaci k ústavní léčbě a spíše se zdá, že tato zařízení vycházejí vstříc společenské poptávce apod. V bodech lze hlavní výsledky dle jednotlivých oblastí shrnout takto:

Oblast užívání drog

Velmi podstatným rysem v oblasti užívání drog je vzájemné prolnutí alkoholových a nealkoholových drog.

U participantů ve skupině 1-3 se scénář prvních zkušeností s jednotlivými látkami velmi blíží scénáři, který známe z výzkumů mezi středoškolskou mládeží - s odstupem řádově měsíců, častěji však několika let po první zkušenosti a zahájení pravidelného, v některých případech spíše excesivního užívání alkoholu, případně také cigaret, se objevují první zkušenosti s jinými drogami. Mezi nimi v pořadí dominuje marihuana.

První zkušenosti s nealkoholovými drogami bývají nejčastěji drogy poskytnuty zdarma, vůbec nejrozšířenější je vzorec, kdy kamarád či známý něco má a nabídne, nebo odněkud přiveze. Nic neobvyklého nejsou ani náhodné „nachomýtnutí se“ ke skupince lidí, kteří „něco“ mají a vezmou nového zájemce mezi sebe. První zkušenost je často učiněna i s úplně neznámými lidmi, kteří drogu poskytnou zdarma.

Je tak velmi zřetelné, že moment zvýšené dostupnosti a možnosti získat drogu může sehrát v okamžiku rozhodnutí velmi klíčovou roli i u osob, které by za jiných okolností podobnou zkušenost pravděpodobně neučinily a vyhnuly se jí – na stranu druhou je zřetelné, že zvýšená nabídka není jediným klíčovým faktorem a že připravenost a vědomé, či nevědomé „rozhodnutí“ člověka vzít si, má mnohem hlubší konsekvence a není možné celou iniciační situaci redukovat na otázku nabídky - poptávky.

Není ničím výjimečné ani „zaškolení“ do drogy poskytnuté od některého z rodičů či sourozenců. Podobných případů stále přibývá a také v souboru se objevilo několik participantů s podobnou zkušeností.

U participantů ze skupiny 2-3 bylo charakteristické určité nenásilné zacházení s drogami. Jejich vnímání drog odpovídalo představám o rekreačním vzorci užívání: Droga je to něco, co mi může zpříjemnit život, bude mi lépe, užiji si více s přáteli atd. Neobjevuje se zde silná potřeba něco užít, něco přehlušit, něco řešit nebo jen prostý pocit, že je to jediný způsob, jak se dá rozumně fungovat, tedy být pod vlivem nějaké drogy.

U některých samopěstitelů marihuany mezi participanty se objevují šlechtitelské pokusy mající za cíl zlepšit kvalitu produkovaného konopí. Je však zřetelné, že se zvyšuje počet lidí, kteří místo pěstování chodí těsně před koncem sezóny a kradou rostliny pěstitelům. Většina pěstitelů přichází o úrodu právě tímto způsobem.

Mezi samopěstiteli v souboru byli pouze dva, kteří marihuanu občas prodávají (jeden pravidelně). Všichni ostatní to považují za nesmysl a sami by si také nešli koupit (pouze velmi výjimečně se jim to 2-3krát za život stalo, že měli takový nedostatek a současně chuť, že si něco na černý trh šli koupit).

Užívání marihuany u participantů 4-5 skupiny je doplňkovým či rekreačním, nevnímají ani, že se jedná o nějakou drogu, je to spíše relaxační droga a intenzita jejího užívání je často závislá spíše na možnosti (resp. nemožnosti) si opatřit „svoji“ drogu.

Překvapivě se ukázalo (vzhledem k popisovaným množstvím požitých drog), že pouze 4 participanty ze souboru RT Olomouc mají zkušenost s tzv. bad tripem, z toho 2 ne vlastní na sobě, ale pouze u některého ze svých přátel. Většinou je však zvládají velmi dobře a žádný neskončil ani úrazem, ani hospitalizací.

V RT Olomouce nebylo získáno interview se typickými zástupci tzv. taneční scény. Není příliš zřetelné, zda tato scéna v Olomouci vůbec nějaké silnější zastoupení má. Z výpovědí participantů se zdá, že je tato scéna v úplném počátku svého zrodu a že doposud nemá vytvořeno silnější jádro.

Těkavé látky tvoří velmi zajímavou kategorii prodávající zřejmě v posledních 4 letech mnoho změn či téměř až renesanci. Překvapivá byla velmi rozšířená zkušenost mezi uživateli, kteří jinak vykazují méně rizikové vzorce chování - přesto mnozí minimálně epizodicky mají zkušenost s některou z těkavých látek. V některých případech je až zarážející a nepochopitelné, že UD při tak bohaté nabídce různých drog zcela přilnout k těkavým látkám, s jejichž užíváním je spojeno tolik výrazných zdravotních rizik.

Aplikace drog

Je zřetelné, že v době finančních problémů nebo při zhoršené dostupnosti na trhu, se jednoznačně jedná o faktory zvyšující rizikovost užívání. Ovšem uvedený kauzální vztah nemusí být v konkrétních případech tak jednoznačně vyjádřený a ukazuje se, že klíčovou roli zejména na začátku drogové kariéry (nejedná-li se o výjimečně silnou osobnost) sehrává parta a její normy a rituály, které se vytvářejí a sdílejí. Ty často zcela určují směr a způsob, jak se toto malé společenství vyvíjí a jaké v něm jsou sdílené vzorce užívání.

Místo, kde je droga aplikována, do značné míry určuje možnosti jak po stránce hygieny, tak také určitého komfortu či bezpečí. Stupeň závislosti, sociální zpustlosti a somatické devastace tak spoluurčují, co je již únosné a nad čím UD mávne rukou a dá přednost okamžité aplikaci – přestože, jak ukazuje zkušenost s terénních programů a KC, je možné postoj UD k otázkám způsobu a místa aplikace efektivně ovlivňovat.

Na základě nesrovnalostí v některých interviích byla vyslovena domněnka, že pravděpodobně ke sdílení jehel a paraferálií stále dochází ve velké míře (rozhodně větší, než bychom si přáli), a přestože si klienti jsou vědomi rizik a dávají si větší pozor než dříve, přesto stále dokola dochází k podobným situacím i u ostřílených UD. Je zřetelné, že velmi záleží na aktuální situaci, v jaké se UD nacházejí. V posledních 2-3 letech se zvýšeně objevují uživatelé kombinující pervitin s heroinem v rámci jedné intoxikace.

U pervitinu jsme se u participantů v souboru setkali nejčastěji s aplikací po 0,1g naráz. I při relativně vysoké dávce (0,5-0,7g/den) udávali participant, že si toto množství aplikují po lajně (0,1g). Eventuálně u větších dávek se objevily aplikace po 0,2-0,3g. Pouze výjimečně jsme se setkali s případy vyšších dávek najednou. U heroínu jsme se setkali s aplikací 3-5krát za den různě vysoká dávka dle stupně závislosti. Vzhledem k počtu participantů v souboru s bohatší zkušeností s heroinem není možné z uvedeného dělat nějaké další závěry.

Sociální oblast a vzdělání

Pro skupinu experimentátorů a rekreačních uživatelů drog je společným znakem zcela standardní sociální zázemí (ubytování, strava atd.). Ne u všech uživatelů drog z kategorie dlouhodobých uživatelů (3) platí totéž, ačkoli stále lze jejich způsob života (po stránce sociálního zázemí) považovat za obvyklý v rámci širší normy.

Ve skupině těžkých dlouhodobých uživatelů velmi rizikových látek je sociální zázemí spíše výjimkou i u věkově velmi mladých participantů. Vzdělání je velmi významné diferencující kritérium. Zatímco skupiny 1-3 jsou velmi výrazně syceny právě studenty či mladými lidmi s dokončeným minimálně středním vzděláním, ve skupině 4-5 je počet lidí s dokončeným středoškolským vzděláním minimální. Pokud vůbec začnou nějakou školu či učiliště po základní škole, pak velmi často vypadávají již během prvních dvou ročníků. U mnoha z nich již do průběhu školy naplno zasáhly problémy spojené s užíváním drog, které nebyly zvládnutelné ambulantní léčbou a v podstatě znamenaly přerušeni nebo dokonce ukončení školy.

Rozdíl mezi skupinami UD je také v práci, participanti souboru 3-5 v podstatě prakticky nepracují a žijí ze sociálních dávek, pokud je mají vyřízené.

Dlouhodobí uživatelé, kteří jsou v kategorii bezdomovců, využívají možnosti žebrání, vzhledem k tomu, že stupeň vnější devastace je u nich obvykle vysoký, daří se jim zejména od zahraničních turistů získávat nezanedbatelné finanční obnosy.

Distribuce a černý trh s drogami

Marihuanu jezdí část participantů (4-6) kupovat převážně do Prahy. V Praze je také větší výběr a dostupnost různých skunků. Česká marihuana se prodává průměrně okolo 150-250,-/gram. Při velmi dobrém osobním kontaktu je možné sehnat hašiš i za 170,-/gram.

Ceny drog na trhu jsou většinou stabilní a lze obecně říci, že ceny jsou jedna z mála oblastí, která se za poslední 4 roky prakticky nezměnila.

Možnosti získávání (dostupnost) drog jsou velmi rozdílné, u léků se stále drží na popularitě využívání receptů.

S dostupností pervitinu je v Olomouci aktuálně spojeno množství problémů, a tak situaci řeší UD porůznu, čím zkušenější a sociálně schopnější jsou, tím jsou řešení kreativnější.

Někteří zkušenější UD zostřující situaci vyřešili uzavřením se od společnosti ostatních UD na bytech s minimálním zájmem o jakýkoli další prodej drogy – pouze, aby měli sami pro sebe a své nejbližší přátele.

Zdá se, že dealing na malém městě nemá tak pevná pravidla jako ve městech velkých. Především se jedná o tvrdě rozdělný trh a jasné linie různých skupin. Menší město poskytuje větší prostor pro různé varianty a zdá se, že trh s jednotlivými drogami je hodně prolut a je

možné u překupníka při dobrém kontaktu získat prakticky cokoli (u výrobců nebo specializovaných skupin je to samozřejmě jiné, zde se jedná o skupinu překupníků soliterů).

Dealeři z řad UD v OL všichni shodně udávají, že i přes velmi efektivní policejní zátahy mají stále kde kupovat a že se stále stejně vždy objeví noví překupník či výrobce, od kterého mohou brát pro své zákazníky.

Na černém trhu se objevují různé způsoby, jak drogu ošidit a získat tak za ni více peněz nebo více, aby zbylo na samotného prodejce, který je také UD. Klasickým způsobem je ošizení hmotnosti. Objevuje se tak velmi zajímavý termín „vážený gram“ nebo „vážená lajna“, který vystihuje skutečnost, že se množství drogy vydávané za gram (lajnu), skutečně této hmotnosti blíží. Drogy jsou nastavovány různými příměsemi, které představují tu menší, tu větší riziko pro koncové zákazníky. Jedná se o různé drcené léky, sodu atd., někdy bohužel i nečistoty nebo dokonce přímo jedovaté látky. O nekvalitě zakoupené drogy UD většinou vědí – poznají to a přesto riskují (nevědí čím přesně to naředené je) a drogu si aplikují rovnou do žíly – to je velmi výmluvným příkladem toho, jak vnímají své „krize“, když hovoří o tom, co jsou schopni v těchto chvílích vzít (aplikovat) a čím (jehly a parafernálie) a kde (na ulicích, v parku, na WC atd.).

U extáze se objevují různé záměny za tablety něčeho jiného. Zkušený uživatel pozná tuto záměnu snadněji, někdy však ne a pozná to až z účinku látky. Ovšem při celovečerním užívání, kdy na party požije 5 i více tablet se podobné záměny někdy rozpoznávají hůře.

Celková dostupnost se během 90. let měnila. Její kolísavá tendence kopírující tu více, tu méně úspěšné policejní zásahy však celkově vypovídá o postupně se stále zhoršujících podmínkách v běžné nabídce „jen tak“, tedy nabídce, kdy drog a s tím i nabídek je velké množství a jsou velmi snadno dostupné prakticky přes kohokoli v okolí. Ne všichni participanti však vnímají dostupnost takto zhoršenou, ovšem v našem souboru podobné názory převládaly.

Někteří z participantů přirovnávají 0,1g kvalitního pervitinu k pouličnímu množství 0,5g a tvrdí, že to ještě nelze srovnat. Prý mnoho nováčků vaří na velmi nekvalitní a špatné aparatuře a ze špatných surovin.

Zajímavé v kontextu Olomoucka jsou zmínky o zahraničních dealerech působících v regionu (protokol 102): „...jo sehnali by mi, kdybych chtěl...seženou, říkám, no ale z dovozu..od Ukrajinců a tak...Albánci a tak...(...)...no většinou ti cizinci, že anebo z těch

okolních vesnic...protože tady v Olomouci si to už nikdo netroufne... “ Jiný participant má krátkou, avšak přímou zkušenost s překupováním od těchto skupin (protokol 103): „...no aji jsem znala tak před rokem a půl, dvouma...(a bralas od nich někdy?)..No, ale asi jenom dvakrát nebo třikrát...“ Je tak zřetelné, že v regionu tyto zahraniční skupiny operují již minimálně 2-3 roky.

Léky patří stále mezi velmi oblíbený artikl napříč všemi skupinami (méně pouze ve skupině 1-2). Kromě velmi dobré dostupnosti se ukazují být možnosti kombinací i dalších úprav stále jako velmi zajímavé pro UD. Stále zřejmě zůstává být také hlavním zdrojem těchto léků systém samotný – respektive přímo lékaři podílející se na tomto stavu a předepisující větší množství léků než je třeba nebo podlehnou naléhání uživatelů jen aby od nich měli pokoj.

Ve vězení je dostupnost drog odlišná (horší) a pravidla se pohybují v odlišných rozměrech. Participant se zkušeností s pobytem ve vězení se prakticky (s různou mírou) shodují na tom, že dostupnost drog ve vězení je poměrně velká. Jsou velké rozdíly mezi věznicemi navzájem a také rozdíly dle typu drogy, některé jsou ve vězení dostupnější, jiné hůře a tento rozdíl neodpovídá poměrům venku. Jednoznačně nejdostupnější zde kromě alkoholu jsou různé zneužitelné léky. Ovšem problém není údajně ani pervitin. Ceny však odpovídají zhoršeným podmínkám. Spodní hranice se pohybuje okolo 4-5 násobku ceny na ulici, horní hranice 10 násobku této ceny.

Trestná činnost

Oblast trestné činnosti spojené s opatřováním si finančních prostředků na drogy představuje velmi bohaté spektrum různých oblastí, kde lze tyto prostředky získat. Nejrozšířenější jsou kapesní krádeže a krádeže v obchodech. Mezi zřejmě rozšířené formy opatřování prostředků patří krádeže knih. Kromě dvou, mají s krádeží knih, zkušenost všichni UD, kteří někdy v souvislosti s drogou spáchali trestnou činnost. „Výkupní ceny“ knihy se pohybují podle koncového zákazníka od 30-50% původní ceny.

Dalšími typy trestné činnosti jsou krádeže kol, autorádií, aut atd. Samostatnou kapitolu pak představují vloupání do objektů (obchody, restaurace, byty atd.) a v omezené míře také loupežná přepadení. Méně obvyklé jsou složitější podvody a machinace, přesto někteří UD zvládnou udělat právě touto formou nemalé škody.

Prakticky nejrozšířenější u větších akcí a rozsáhlé pravidelné trestné činnosti je napojení na překupníky ať již na „volné noze“ nebo

zastavárníky, prodejce autodílů, prodejce v bazarech atd. UD, kteří se na této trestné činnosti podílejí tak v podstatě jsou v situaci, kdy překupníci dobře vědí o situaci, v jaké se nacházejí a snaží se z ní profitovat a UD pro změnu mají zajištěn odbyt – sice dostávají méně za ukradené zboží, ale mají zcela postaráno o odkoupení.

Somatický stav

Pití alkoholu berou UD často na velmi lehkou váhu, a tak regulativem je pro ně často až těžší poškození orgánů, ale ani tak nedochází k zásadnímu zlomu – prostě pijí dál vždy po hranici, po kterou jim jejich stav dovolí.

Zřejmě nejtragičtější především co do konců jsou osudy uživatelů těkavých látek. Kromě nesmírně rychlé somatické devastace se dostávají také těžké psychické problémy, které po čase mohou uživatele přivést až k suicidálnímu pokusu.

Léčba a využívání služeb

Problém se stigmatizací a nechuť vystavovat se jejímu riziku, stejně jako riziku policejního monitoringu se projevuje v různých řešeních problému získávání čistého náčiní pro aplikaci.

Existují také podceňované problémy, které činí zařízení pro klienty zajímavějším, nebo naopak nezajímavým. Mezi ně patří i typ poskytovaného materiálu, neboť např. u jehel je velmi podstatné, jak kvalitní jsou a jak pohodlná a bolestivá či méně bolestivá je aplikace drogy s nimi.

Někteří UD dosahují v počtu léčeb zcela neuvěřitelných počtů, u jedné z participantek to bylo přesně 1 léčba ročně (protokol 107): *„... (tys snad byla fakt každéj rok někde na léčení)...všechny svoje narozeniny od 14 let jsem slavila v pakárně..doufám, že letos ne..“*

Na přímou otázku odpovídají prakticky všichni participanti až na 2 výjimky shodně, kdo byl ve státních léčebných programech, ten je přesvědčen, že jsou tam drogy v případě zájmu k dispozici. Ilustrativní je v tomto směru komentář jedné z participantek (protokol 107): *„.....když jsem byla na tom léčení v Praze (...), tak jsme tam sjížděli v léčebně herák...(normálně se to tam dalo sehnat?) ..všechno...(...)...však tam Pražáci a Ústečáci vždycky, když jeli dom, tak vždycky dotáhli, no...(...) podchytili to, vyhodili, ale pak se třeba za měsíc mohl vrátit, tak se tam vrátil a tam vždycky každý dva nebo tři měsíce si tam někdo uletěl na něčem...“*

Změna zákona a její dopad z pohledu uživatelů

Spornou rovinou je hodnocení znalosti novelizace mezi uživateli a schopnost interpretace této novelizace. Existují značně extrémní rozdíly mezi UD navzájem a to jak uvnitř jedné skupiny, tak samozřejmě i mezi skupinami navzájem. Zřejmě nejdůkladnější přehled (ačkoli ne vždy) mají rekreační a dlouhodobí uživatelé s vyšším vzděláním. Naopak zřejmě nejhorší znalost byla shledána mezi těžkými UD se zcela narušeným sociálním zázemím (bezdomovci), kteří mají většinou již velmi narušený kontakt se svým okolím a jevy okolo sebe interpretují velmi svérázným způsobem. Obecně prakticky naprostá většina z této skupiny uživatelů uvádí, že mají více obavu z problémů s policií a dávají si mnohem větší pozor než dříve. Přesné znění a význam tohoto znění z hlediska trestních postihů však věděla jen třetina uživatelů, ostatní se od výkladu různě odchylovali.

Na úrovni rekreačních uživatelů (2) a dlouhodobých uživatelů (3) je změna ze strany participantů vnímána a zaznamenána pouze u marihuany – v jiných oblastech ne – ceny prý jsou stejné a způsob opatření taky – ovšem toto tvrdí ti, kteří zkušenost s policií nemají žádnou.

Otázka hranice „množství většího než malého“ je zřejmě jak mezi uživateli, tak ze strany policie (u složek, které nemají přímou souvislost s drogami) překrucována (ať již z neznalosti či záměrně) – nehledě k problému koncentrace čisté drogy v posuzovaném vzorku. Na tento účet jeden z participantů popisuje (ačkoli není ověřitelné, zda se popis shoduje s údaji v soudním spise a zda nebyl odsouzen za jiný delikt, než popisuje) svoji zkušenost (protokol 119): *„...no, tak oni nejdřív, že můžeš mít gram, né...a pak už najednou z toho bylo jenom sto miligramů...to bylo nějaký divný, to není ani celá dávka...(…)...no jednou jsem seděl...ale rok jenom...před rokem a půl...to bylo za výrobu, no, ale to mi správně neměli dát, protože to bylo pro vlastní potřebu a bylo toho málo, to byl gram asi, strašně málo ...(kde tě vymákli?)...na chatě...na takové chatce...“*

Využívání kamerového systému dostává různé rozměry stylu práce. Při výsleších jsou záběry pravděpodobně využívány k identifikaci osob a získávání a potvrzování informací o nich. Přestože UD o tomto způsobu velmi dobře většinou vědí, mnozí jej ignorují a je jim lhostejný, ostatní se snaží alespoň vyhýbat místům, kde jsou kamery umístěny.

Přesun scény z ulic a uzavírání skupinek je jedním ze znaků na menším městě, jakým Olomouc je. Stažení z ulic je současně doprovázeno také s dlouhodobějšími trendy a změnami strategie prodeje (protokol 105): „...myslím, že se to přesunulo takhle...(…)...co se týče perníku...že se to přesunulo na byty a že to není tolik na ulici a že se už neprodává po takovejch těch kilovkách (lajna 0,1g za 100,-), ale spíše ve větším množství...“

Chování policie k uživatelům představuje velmi pestrou paletu. Záleží nejen na tom, k jakému útvaru či složce policie patří, ale záleží také z druhé strany na tom, k jaké skupině uživatelů kdo patří a jak se umí chovat k policii a „chodit v tom“.

Pravděpodobně asi nejvíce „postiženou skupinou uživatelů“ co do frekvence a agresivity ze strany policie jsou těžcí dlouhodobí uživatelé drog ze skupiny bezdomovců, na kterých je jejich užívání velmi viditelné, sociální dovednosti obvykle velmi špatné a u kterých i policisté vědí, že jejich stížnosti nikdo nebude brát vážně. Z dostupných informací lze jen velmi těžko určit, jak obvyklé podobné praktiky jsou, z frekvence jejich výskytu v interviích a nářeků na ně lze usuzovat, že nepatří mezi výjimečné případy a že se na nich zřejmě nejčastěji podílejí příslušníci městské policie.

Přímo ve spojitosti s problémy se svědectvími UD se ukazuje novelizace jako přítěž, neboť mnohá ze svědectví proti někomu jsou současně svědectvím proti sobě – ve vztahu k držení a užívání, a tak jsou pochopitelně odmítána a UD mají o důvod více k odmítnutí již na základě této jednoduché skutečnosti, že by se jejich vlastní výpověď obracela také proti nim samotným. Dále dodává další nářek na vedení dokumentace a informací o UD a vyčkávání na vhodnou příležitost ze strany policie: „...ví o všech lidech..tam spíš šlo o to, aby oni udeřili v tu pravou chvíli..když vijou, že třeba někde je, že třeba někde vaří..a tam jde spíše o to, kdo to nabonzoval, že se něco zrovna v tu chvíli děje...“ Další významnou otázkou je rozlišování UD od dealerů a různé skupiny dealerů od sebe. Z výpovědí particiaptů je zcela zřejmé, že policie nemůže ani z časových a asi ani jiných důvodů „jít po všech“, o kterých ví, že překupují a může to také prokázat – tedy, že neodstíhá všechny trestné činy, o nichž ví a zaměřuje se na větší dealery. Na stranu druhou však je zřejmé, že rozhodnutí je ponecháno přímo na kriminalistovi a ten pokud se rozhodne odstíhat „malé ryby“, k nimž se dostane snadno a rychle a vykáže mnoho „vyřešených“ případů (hodnoceny jsou čárkovým způsobem vyřešené případy), pak se

dostane do značné výhody ve srovnání s kolegy, kteří budou pracovat na velkém případě dlouho a přes množství malých dealerů se propracují k jednomu většímu – ovšem na konci budou mít jednu čárku za takovýto případ – na rozdíl od někoho, kdo čárky „dosáhne“ rychle přes malodealera.

Analýza výsledků ve zbývajících regionech

Tato navazující kapitola je souhrnným přehledem hlavních výsledků ze zbývajících regionů, ve kterých výzkum proběhl: Severní Morava, Severní Čechy, Praha, Brno, Třebíčsko.

Oblast Severní Morava:

U těžších dlouhodobých UD se nápadně často objevují poměrně velmi brzké excesivní první zkušenosti s alkoholem. Jistě není bez zajímavosti, že se ukazuje být prakticky velmi malý rozdíl v této oblasti mezi oběma pohlavími. Jedna z participantek popisuje svoji první opilost (protokol 201): *„...no byly nějaké první skleničky už dost brzo, třeba jsem vypila skleničku piva a tak. Poprvé, kdy jsem se doopravdy opila, bylo v 15 letech. Prostě jsme koupili vodku s kámošema a prostě nevím čím to byl nápad, ale prostě, že musím „exnout“ půlku té flašky. Tak jsem to vypila a přišla jsem po „čtyřech“ domů, jsem byla pozvracená....jako matka mně viděla, řekla mi: „Jdi se umýt a jdi spát“...“* Jiná participantka uvádí svoji zkušenost, nad kterou se s odstupem času sama pozastavuje (protokol 206): *„...S alkoholem zkušenost mám docela už od brzkého věku....(Kolik ti bylo let?)...13 let, když jsem se poprvé opila. To jsme byla malá děcka, když jsme si víno koupili a u babičky o prázdninách jsme ho ve stodole vypili. Pak od těch 14 let - no to si myslím, že to bylo docela husté. Jsme pily s kamarádkou od těch 14 let a to bylo dost tvrdé. Je to pro ten věk nepřirozené, mi to tak aspoň připadá. No pak jsem začala hulit od těch 15 let...“* Po chvíli dodává, jak probíhalo i její další období. Z jejího povídání je až zarážející, jak drsnou zkušeností v relativně nízkém věku prošla a jak je alkohol v naší společnosti neuvěřitelně tolerován a omlouván (protokol 206): *„...víno a různá piva. To jsem byla třeba schopna vypít litr a půl vína a každý 4 piva a 3 panáky za noc. Jako pak už to byly stavy, že jsem si fakt nic nepamatovala z toho večera. Mamka už nadávala, když jsem se vracela úplně hotová vždycky domů. Jednou to tak vyvrcholilo, že mi bylo fakt tak špatně, že jsem 3 dny ležela u záchodu a mamka mně už*

chtěla odvést na pohotovost. Byla z toho úplně hotová. No potom jsem se nějak zklidnila, ale pak to začalo nějak nanovo. To už mi bylo více roků, asi 16 nebo 17 let, tak to už jsem mohla být déle venku. Pak to začalo i před školou a po škole....(Měla jsi nějaké problémy? To jsi ještě chodila na základní školu?)...Na té základce to bylo asi v osmičce, to ještě nebylo tak horké, sem tam nějaké pivo a tak. Potom v tom 1. ročníku v těch 15 letech, to už začalo být docela takové divné. Zapomínala jsem věci, fakt jsem jsi nic nepamatovala. Třeba vůbec nic z toho večera co se stalo. Prostě to bylo už takové neúnosné, a tak to pokračovalo dál....(Takže ty problémy byly, ale řešit je v té době pro tebe nebylo nutné?)...No, jako u nás byly ty problémy dost přehlížené. Mamka to vždycky vyřešila za zády jako otce, potom nevlastního otce. Dělal, jako že to nevidí, jaké mám problémy a že fakt na můj věk to bylo nepřirozené. Nás už znaly všude po hospodách po Havířově. Už nám nechtěly nalívat nikde, protože jsme byly už hotové. (v té době jsme pily samé holky) Jsem tak pokračovala, než jsem začala brát piko....(Nebyl problém v hospodě, že by vám hospodský nenalil?)...Ne, možná v hospodách, v kterých nás znaly, tak už ne. Potom už se víno koupilo a už se nechodilo do hospod. To jsme si koupily flašku (zase jen holky) a vypilo se to někde na lavičce...”

Mnozí po alkoholu a cigaretách (výjimečně opačně) přecházejí na další typy drog, nejčastěji z okruhu tanečních drog, marihuanu, LSD či lysohlávek. V souvislosti s extází jsme narazili opakovaně na výskyt nepravých pilulek. Stále dokola se objevují náhražky, z nichž některé mohou obsahovat i jedovaté látky. Vedle toho je zřejmé, že se tyto látky staly součástí taneční scény a nového stylu zábavy a že si mnozí mladí dnes nedovedou vůbec představit nějakou taneční párty bez těchto drog. Poptávka tak zcela jasně signalizuje, že i přes sebetvrší opatření může k nějakému ovlivnění ve smyslu jejího snížení dojít velmi těžko. Je třeba tak spíše vnímat poměrně jasná a explicitní sdělení, že drogy jsou součástí života velké části mladé generace a ta se jich nechce vzdát ani za cenu vysokých obětí, sankcí ani zdravotní a sociálních rizik (protokol 201): „...ale zase dáš si třeba tady v Havířově, „E“ za 80-160 korun. A jednou se mi stalo, že jsme s kamarádkou šli kupovat „éčka“ 4 kusy na 2 dny, že půjdeme kalit, a prostě vůbec nic, nefungovalo to. Jsme byly docela naštvané, a tak nás aspoň zachránili kamarádi, kteří nám donesli jejich výpěstky a koupili nám flašku, ať se aspoň bavíme, když už jsme přijely. Tak nás

zachránili, aspoň jsme se nenudily. Asi bych se bez toho nebavila, protože jsem byla zvyklá kalit, pařit a tancovat. A jak si nic neměl, tak jsi za chvíli byl unavený a nic jsi z toho neměl, byl jsi zadýchaný a tak....“

První zkušenosti s nebezpečnějšími drogami jako je pervitin či heroin (případně okolnosti přechodu a první zkušenosti s i.v. aplikací) mohou být velmi různé. Pro velkou část z nich však lze nalézt společného jmenovatele. Často k těmto prvním zkušenostem dochází v situaci pod vlivem jiné látky, nezřídka alkoholu, tedy v opilosti. Někteří přímo sami popisují, že ani nevědí, jak k tomu vlastně došlo a že celou událost mají ponořenu do nejasných vzpomínek. Zajímavé však je to, že i když tato první zkušenost byla částí z nich nepříjemná nebo by si čtenář mohl říci „tak podruhé se toho jistě vyvarovali, když o to neměli přímo zájem“ (nebo kombinace obojího) – tak s železnou pravidelností se v krátkém čase tato první zkušenost stala opakovanou – tedy uživatelé přešli na novou drogu či rizikovější způsob aplikace. Nabízí se tak v psychologické rovině minimálně vysvětlení, že k tomuto přechodu (první zkušenosti) museli být vnitřně připraveni a naladěni, neboť z něj nedělali ani nic zvláštního a plynule pokračovali dál a často ani neměli snahu vrátit věci do „starých kolejí“ a své jednání korigovat (protokol 207): *„...No to bylo tak, když jsme u nás doma pařili a prostě přišel tam jeden kamarád a donesl perníky. Jsem se hodně našňupala a byla jsem úplně mimo a nabídl mi, že mi to vyjede. Mně už to bylo jedno a tak jsem řekla, že jo. Ani nevím, jak se to stalo. (Takže ten kamarád tě poprvé „našlehl“?)...Jo...(Takže ani nevíš, jestli to byla čistá stříkačka nebo použitá?)...No...“*. Velmi rozšířenou situací první zkušenosti je se starším partnerem, který drogy užívá (výjimečně partnerkou) a jedná se o jeden z nejčastějších kontextů první zkušenosti (protokol 219): *„...(Pervitin jsi měla kdy poprvé?)...To bylo taky v 16. To bylo když jsem chodila do prváku, právě jsem začala chodit s klukem z (město), co jsme spolu byli skoro rok a celý ten rok, protože on bral pervitin, tak jsem brala pervitin a celý ten rok jsem ho brala. Ne hodně, ale třeba měla jsem období v zimě, no vlastně v zimě a na podzim a už to bylo i na mě moc tak jsem toho nechala....“*

Zajímavý materiál poskytují popisy prvních zkušeností s heroinem, s nímž ale větší část oslovených UD zkušenost nemá a v regionu se jedná o hůře dostupnou drogu. I z těchto několika málo reakcí je

však patrné, že proces „zdomácnění“ heroinu ani zde nebude příliš dlouhý a že tato droga skutečně získává své uživatele velmi rychle a pro pervitin také v tomto regionu bude znamenat výraznou změnu v poměru zastoupení na scéně (protokol 207): „...*(To bylo v kterém roce a jakou formou jsi jej zneužila?) Teď právě nevím jestli rok 1997 nebo 1998. Bylo to po mých X. narozeninách. Tak to byl rok 1997. To jsme jeli se školou do Prahy na výlet a prostě jsem tam byla na perníku a začala jsem tam shánět, abych měla dávku a narazila jsem na „týpka“. Ten jako sehnal pervitin a měl u sebe heroin, tak jsme to tak vyměnili a já jsem si poprvé dala...(Jaké to bylo?)...Fajné. (Jaká to byla dávka a jak jsi to užila?)... Nevím jaká to byla dávka. Měla jsem větší kupku a z toho jsem si ze začátku trošku odebrala, protože jsem měla strach, abych to nějak nepřehnala. Dala jsem si poprvé speeda, jako míchané s perníkem – šňupla jsem to. To mi jako moc nevyhovovalo, ale čistý heroin ten byl fajn. Kdyby tady (v Havířově) bylo více „heráku“, tak v tom určitě víc jedu, než v perníku...“*

Mezi uživateli bez zkušenosti s heroinem panuje množství obav a různých fantazií o dopadech užívání heroinu (protokol 214): „...*to mi kámoš donesl ochutnat, zkusit, jaké to je. Tak jsem to zkusil a fakt jsem to 2x kouřil ty dva dny a jsem si k tomu i šňupnul, tak jsem z toho měl normálně sračku. Tak jsem to přebil pervitinem. Měl jsem strach ze závislosti. Za prvé, u toho je velká závislost. Měl bych křeče a tak jak jsem studoval, slyšel a viděl o tom heroinu, tak jsem měl strach. Aji z těch dávek třeba. Tam člověk bere 2 psaníčka heroinu, abstinuje třeba týden, 10 dnů. Pak si dá to samé množství a může se zabít. Ty, co berou víc, víš jak. To se ti u pervitinu nestane...“* Nabízí se tak otázka, jak je možné (ze zkušenosti v jiných regionech), že takové množství uživatelů přechází právě na tuto drogu. Kromě lákavosti vstupních cen, rychlého zvýhodnění na trhu proti pervitinu se mezi množství dalších faktorů vynořuje také jeden z efektů známých z oblasti prvních zkušeností s jakoukoli drogou. Čím více je určitá látka či činnost mytologizována a démonizována, tím bývá kontrast po první zkušenosti s ní větší a o to s větší pravděpodobností dochází k jevu vyvolávajícímu zcela opačný efekt – podcenění drogy.

Podobně jako v Olomouci se objevilo několik případů přechodů a minimálně epizodického užívání těkavých látek, zejména toluenu. Vzhledem k zastoupení souboru v jednotlivých regionech není možné vyloučit náhodnost tohoto jevu v souborech. Přesto je zajímavé, že se tento jev vyskytl v několika případech právě

v blízkých sousedních regionech severní s střední Moravy (protokol 205): „...*(Jak často to bylo?)...To bylo, já nevím, jestli se to dá říct náhoda, takové období prostě, a to zase třeba ta parta, že se jim to líbí nebo tak. Říkali, že nikdy nic je nepřitáhlo tak a podle toho jsem si uvědomil prostě, že ..., pak jsem viděl někoho brečet nebo, já nevím....(Dobrá, jak často, jak intenzívně jsi čichal?)...Prostě v tom období, asi já nevím, ze začátku asi pravidelně, tak často, že jsme třeba každý den jako, já nevím, a potom už jako tak občas, pak jsem to zkusil třeba až za půl roku nebo za rok...“*

Oblast Brno

Brněnský region je velmi známý, kromě tradičního pervitinu a nyní též heroinu, především jako místo, kde v sezóně roste velké množství lysohlávek. UD z různých koutů ČR sem jezdívají na sezónu právě kvůli těmtou houbám. V souboru se dokonce objevili 3 občané SR, kteří mj. přijeli také kvůli houbám (protokol 317): „...*(houby?) ..jasné, kvůli tomu jsem aji došel sem...(...)...dneska som mal ráno...sedem, osem, ale boli také menšie....“*

Stálé promíchávání nelegálních drog s alkoholem je v souboru Brna velmi výrazné. Nejedná se však pouze o kontext polymorfního užívání nelegálních látek a alkoholismu, ale také o způsob řešení abstinčních příznaků (protokol 324): „...*přešla jsem na chlast a klepky a jako víš, dostala jsem se z toho...“* Často není vůbec možné rozlišit, která z drog je primární a která sekundární, či terciární. Kromě značného množství alkoholu (především u pervitinistů) se objevují zmíněné kombinace pervitin-heroin, pervitin-toluen apod. (protokol 316): „...*už mě to nebaví...už jsem starší...už to tolik nepotřebuju...ale jako, když je dost, tak jedu 4, 5 dní...pak vysadím třeba na měsíc a chlastám....jak jsem říkal – člověk kterej má vypatlanou hlavu z pika, tak musí jít do chlastu, aby se mu to konečně trochu zpravilo nebo z chlastu vypatlanej, tak hodím to tam do toho..dám si pecku, vynervuju, vylítám se a mám klid a zase můžu jít chlastat znovu...pak mi začne hrabat z toho chlastu kolirkát....“* Individuální změny ve spektru užívaných drog jsou značné. Velká přizpůsobivost a vzájemné kombinování jednotlivých látek patří k velmi výrazně určujícím rysům ve vzorku získaných UD, stejně jako zmíněná vysoká spotřeba alkoholu .

Z výpovědí přibližně pětiny participantů (celkem ze všech regionů) je zcela evidentní, že právě vojenská služba je místem, kde dochází poprvé ke kontaktu s drogou a kde dokonce někteří, do té doby spíše rekreační uživatelé, přejdou k mnohem rizikovějším vzorcům užívání a rizikovějším skupinám látek, neboť dostupnost a finanční prostředky jsou od civilu odlišné (protokol 315): „...jsem byl ožralej...(…)...a došel jsem na útvar a to byla sobota nebo tak nějak a byly prázdný kasína...no a na pokoji byli jen dva kořínci, kteří byli o ¼ roku mladší a ti tam kouřili, smrad po celým pokoji a já jim říkám. „co tu kouříte?“ a oni „tabák, dej si“, tak jsem si dal a šel jsem blít...(…)..no vlastně, pak jsem to zkusil ještě druhý den ve službě nevožralej....“

Jeden z participantů popisuje velmi kuriózní situaci svého začátku s pervitinem, kdy chodil na KC jenom proto, že tam dostal jídlo a servis – sám v té době pouze hodně pil a byl na ulici – neměl kam přes den jít a byla zima, tak to řešil právě přes pobyty na KC (protokol 323): „...tak jsem se domluvil s kámošem, že mu tam budu měnit, třeba jenom dvě tři pumpy, ať to nevypadá (před personálem KC) tak blbě...no a tím to vlastně začalo...jsem se seznámil s hodně lidma takhle jako...šílenost prostě...a pak jsem bral ten perník...“

Objevily se i velmi netradiční drogy mezi UD v souboru. Zřejmě nejzajímavější drogou bylo kouření šalvěje (protokol 315): „...šalvěj jsem kouřil teprve nedávno...no kámoš to dotáhl, že to někde splasil a takový celkově zajímavý...(…)...takový divný..nevím bylo to takový zajímavý...(…)...já nevím..dá se to...takovej chvíličku stav jako na houbách, chvíličku na tripu...chvíličku stav zase jak na tripu...“

Oblast Třebíčsko

U části uživatelů drog v souboru je velmi obtížné rozlišit, zda se díky značné konzumaci alkoholu u nich jedná více o problémy s nelegálními drogami, nebo právě alkoholem (protokol 435): „...aktuálně chodím do hospody každé den, vypiju toho jak kdy, když mám prachy tak třeba i 18 piv...(…)...na pivo jsem začal chodit asi ve 13...(…)..s kámošema...“ Jiný participant popisuje, jak se svým bratrem od osmi let chodili otci na víno (protokol 432): „...tak jsme si vždycky...(…)...stočili potají dva litry a jako malý děcka jsme to vypili...jsme byli vždycky úplně na sračky...“ Přesto z charakteru užívání a preferencí lze tyto particiapanty považovat více za uživatele

nelegálních drog, nežli drog legálních, ovšem bez možnosti odlišit, která z užívaných látek je zodpovědná za co.

U 4 osob jsme se setkali s kombinovaným užíváním analgetik s alkoholem, především s pivem při běžných hospodských akcích a nejednalo se v jejich případech o výjimečné situace. Nedá se však z materiálu nijak dále verifikovat naši hypotézu o signifikantně častějším výskytu kombinace těchto látek na menších městech nežli ve městech velkých. Zejména se jedná o prostředí venkovských zábav a malých koncertů, kde se zdá, že by tyto látky mohly být rozšířenější.

Podobně jako ve všech ostatních regionech se setkáváme i v Třebíči s postojem, že marihuana není „droga“ a je to látka „*kteřá je v pohodě*“ a jejíž užívání není spojeno prakticky s žádným rizikem. Postojové výroky se velmi výrazně přibližují hodnocení alkoholu ve společnosti a mezi oběma látkami povolna zřejmě v tomto smyslu začíná docházet k překrývání hodnocení rizik a postojů k nim.

Silný vliv a příklad sourozenců v oblasti první zkušenosti a začátku drogové kariéry je v některých případech až překvapivý (protokol 428): „*...(bratr) začal brát až po mým třetím předávkování. Ted'ka ten herák bere asi tak dva roky. Ze začátku o tom nic nevěděl...*“

Část UD se domnívá, že jejich přátelé a známí v důsledku zhoršené situace v dostupnosti drog a vyostření aktivit policie přecházejí na konopí nebo tripy či extázi. U rekreačních uživatelů dominují pravděpodobně především klasické drogy taneční scény, ačkoli se objevují případy požívání velmi vysokých dávek (protokol 427): „*...někdy jsem si dala třeba i šest (extázi) za večer...já jsem prostě dobytek...*“

Hodnocení procesu vývoje drogové scény a distribučního systému je často staršími a zkušenějšími UD zarámován a porovnáván s kontextem vývoje situace v Praze. Jednak proto, že již v průběhu dřívější doby (před rokem 99) jezdili hromadně nakupovat (drogy) do Prahy a dále také proto, že krátké pobyty v Praze či jiných městech patří do fenoménu tzv. drogové turistiky a většina uživatelů vzpomíná na Prahu díky dobré dostupnosti (v porovnání se situací jinde) a cenám drog ve velmi dobrém (protokol 428): „*.....jsem začal asi v 17 smažit peří...(.)...napřed jsem si dával tak jednou, dvakrát týdně, pak vlastně už skoro každé den. Ze začátku jsem tak dva, tři měsíce šňupal, pak jsem si začal šlehat, no a po půl roce jsem zjistil, že už v tom docela frčím...(.)...smažili jsme hodně, tak půl gěčka,*

přes půl gé jsem se nedostal...toho půl géčka jsem dával tak naťříkrát, načtyřikrát...tenkrát byl dobrej perník ještě, teď už se to nedá srovnávat...“

Přecházení z pervitinu na heroin začíná být stále častější i mimo Prahu, kde tento trend byl zaznamenaný o 2-3 roky dříve (protokol 428): *„...tenkrát to byl jen hnědej herák, prodával se za 100 marek gram...(…)...ten herák jsme si všichni šlehali, protože už jsme si před tím šlehali peři...často jsme to kombinovali s peřím, nebo jsme si dávali herák na dojezd po perníku....a potom vlastně jsme čím dál tím víc brali ten herák, tím míň jsme potřebovali ten perník, takže vlastně spousta z nás přešla na herák a na perník se vysrala.....i když někteří zůstali na tom perníku....“*

Na místní scéně se objevuje také způsob úpravy surového opia z makovic pro i.v. aplikace, po odstranění tříslovin a očištění je to prý použitelné i pro tuto aplikaci. Jedna ze dvou participantů, kteří mají tuto zkušenost, popisuje (protokol 434): *„...před rokem v létě jsem byla sbírat opium...(…)...jak jsme jeli, tak potom to kamoš upravoval pro nitrožilní aplikaci...“*

Oblast Praha

V souboru se objevilo několik uživatelů v nízkých věkových kohortách, kteří patří do skupiny mladých lidí, kteří začali s drogami v extrémně nízkém věku (mezi 13-16 rokem) a jejich drogová kariéra má velmi rychlý průběh a vyznačuje se vysoce rizikovým chováním a neuvěřitelně rychlým sociálním propadem. Nepodařilo se nám ani v jednom případě (v žádném z regionů) doložit tyto příběhy takovými daty, která by svědčila pro to, že průběh životních událostí měl určitý logický sled lemovaný specifickými příčinami. Naopak, zdá se, že zvláštní chování a uvažování této skupinky lidí prostě nezadržitelně spělo k vyústění do drog či jiného (obdobného) způsobu řešení a že není ve většině případů možnost do tohoto procesu vstoupit a zabránit mu. Jedna z participantek na otázku, jak se dostala poprvé k drogám uvádí (protokol 502): *„...Já jsem vždycky chtěla brát drogy. Prostě mě vždycky nějak přitahovaly, já nevím proč. Prostě jsem věděla, že pomocí drog se nějak snadněji dostanu do takového toho vnitřního světa. Já jsem vlastně začínala na halucinogenech. No, tak vždycky jsem chtěla tu drogu okusit a když už jsem byla hodně blízko k příležitosti, jak bych ji mohla třeba sehnat, nebo jsem cejtila, jo, teď bych si tu drogu dala, i když jsem ještě nevěděla, co to je, tak prostě*

jakoby do toho obula, abych jí sehnala a vyzkoušela to. A tak jsem nakonec se jednoho dne k tý droze dostala a vyzkoušela....“

Ještě neobvyklejší byl průběh první zkušenosti se zneužitím léků v kontextu docházky na gymnázium s velmi přísným režimem: „....no kamarádka trošku experimentovala...měla doma v lékárnice a vyzkoušela to, jelikož vona neměla nějakou pudovou zábranu jako nejíst prášky, nebo takhle, protože já jsem byla naučená z domova, že prostě prášky se nejí. Jenom, když člověka něco bolí nebo mu něco je, maximálně půlka acylpyrinu, to bylo všechno. Takže představa, že bych snědla nákejch pět prášků na spaní ve mně vyvolávala v tý době takovou vidinu spíš smrti. Takže jsem měla z toho i docela strach. No ale kamarádka to vyzkoušela a řekla mi to jednou o velký přestávce, a tak jsem se jí ptala, jak se to jmenuje, ona říkala Rohypnol a mně už se líbil ten název, jako –hypnol. Tak jsem se jí zeptala, jestli náhodou nemá taky, tak mi dala, no. (Kam jsi chodila do školy?) Na gympl....(..)... ta naše škola byly takový galeje...hodně přísná, dá se říct, na všechno. A hlavně jako na takový náký lumpárny. Takže tam vo sobě možná...myslím si, že tam bylo víc lidí, kteří...jak se to řekne...prostě něco měli s drogama, ale jinak navzájem jsme o sobě vůbec nevěděli. Protože každej se to snažil co nejvíc tajit. Třeba v pubertě rád dáváš najevo, já jsem prostě feťák...tak tam to všichni tajej....“ Uvedený příklad není právě typickým a uvádíme jej především proto, že dokládá opakovaný a známý fakt, totiž, že přísný režim na školách nemusí znamenat omezení rozšíření drog mezi studenty, ale může znamenat to, že se jedná o tabuizované téma, o kterém se na škole nemluví a tím pádem se také příliš efektivně neřeší a jednoznačně lze říci, že neznalost a nevědomost se v tomto případě stávají kontraproduktivní.

Jeden z participantů pak dokázal předčit i tuto skupinu uživatelů a nejen že zahájil svoji drogovou kariéru ve zcela neuvěřitelném věku 10 let, ale díky drogám měl problémy dokončit i základní školu (protokol 513): „....já jsem základku vlastně dodělal letos...já jsem vystřídal tři školy vlastně...tu v těch (městská část Prahy), v (jiná městská část) a pak když jsem byl u táty v (další městská část). Tam jsem dělal devítku díky tomu, že otec tam má známý, že jo. Tam jsem vlastně v sedmičce prolít. Bohužel jsem ale přerušil studium, protože se to nedalo zvládat, vid'. Navíc dlužím těm rodičům peníze....(Základku jsi tedy dodělal až letos?)...Letos, no...(je mu 17 let – pozn. tazatele)....(A jak ses vlastně poprvý dostal k nějakým drogám? To zní jako že to bylo hodně brzo...)....No na desátý

narozeniny. Jo a to bylo, jak jsem jezdil k tátovi na víkendy, tak s tím vlastně bráchou, jakoby bráchou, s tím synem tý (jméno), ten s kamarádama...jointy, takže takhle....“ Po další chvíli dodává ke své první zkušenosti s pervitinem: „...to víš, že jsem nevěděl nic, akorát jsem byl zvědavěj a přiznám se k tomu a myslím si, že kdo říká, že nezačal z frajeřiny, aby mezi staršíma vypadal drsně, tak kecá. Začal jsem taky kvůli tomu a hlavně taky ze zvědavosti. (Jakej byl ten první experiment?)...Dělal jsem přes noc (údajeně si chodil přivydělávat poklizením na diskotéce – pozn. tazatele), vydržel jsem celou noc a pak jsem byl překopanej. Bylo mi zle, z toho...“

Na neustále nižší věk nově příchozích uživatelů na drogovou scénu upozorňuje prakticky každý starší participant a pro mnohé z nich byla právě tato vlna důvodem ke stáhnutí se ze scény z obavy, že z kontaktu s nezletilými budou mít mnohem větší problémy s policií a se zákonem. Tento postoj není samozřejmě univerzální napříč celou scénou, ale zřejmě každý z uživatelů, který má zachované určité hranice a rozeznává rizikovost situací, v nichž se ocitá, či může ocitnout se více méně blíží odmítavému postoji vzhledem ke kontaktu (užívání, distribuce či dokonce výroba) s nezletilými UD. Mnozí si však také uvědomují, že tento trend má spojitost se situací ve větších městech a rizikovostí situací, v nichž se mladí lidé ocitají. Jeden ze starších uživatelů za sebe velmi jednoduše shrnul (protokol 530): „...(Jako zdá se ti, že se snižuje věková hranice?)...No, hrozně, pro mě úplně neuvěřitelně, jsem slyšel na ulici 13 letý děti, jak se bavěj, že si jdou koupit hero....to mě šokuje. Jsem přesvědčeněj, že kdybych třeba vyrůstal v Praze, tak to dopadlo daleko hůř. Já se k tomu dostal v 25, já už jsem to měl docela srovnaný, já to bral jako způsob rekreace, ktorej se pak třeba zvrhnul, kdybych se k tomu ale dostal ve 13, tak vůbec nevím, jak by se to mohlo vyvíjet...“

Jako zvláště vysoce riziková se ukazuje být skupina dívek začínajících vztah se starším, často zkušeným uživatelem nebo dokonce dealerem. Nejedná se jen o velmi rizikové zahájení drogové dráhy, ale i o její velmi rychlý průběh díky velmi intenzivnímu ovlivnění a převzetí vzorců užívání od člověka, který má za sebou více let užívání. Z druhé strany pak stejně, či ještě více rizikovou může být nezkušenost partnera, který sám nedokáže odhadnout dávku (protokol 504): „...sem jednou seděla se svým přítelem na večeři..mě bylo nákejch 18....on byl starší, nebral, ale měl s tím zkušenost....nějaký člověk vedle porcoval pervitin, takže jsme ho od

něj koupili....první zkušenost nebyla dobrá, protože když jsem si šňupla první dvoukilo.... no sem měla pocit, že to nepůsobí, takže jsem si dala ještě....asi půl gramu.....a zametlo to se mnou jak hrom...druhej den jsem skončila v nemocnici, vážné to nebylo...jenom jsem se překopla....“

Některé z popisovaných zážitků mají podobnou dynamiku jako první zkušenosti s alkoholem (resp. těžší opilostí), přesto všichni oslovení participanti i po někdy velmi nepříjemných prvních zkušenostech s drogou v užívání (stejně či jiné drogy) pokračovali dál (protokol 532): *„...no a poprvé se mi ten koks líbil a pak už to bylo suchý...(takžeš to nebral ňák dýl?)....Ne, jestli tak jsem to měl 5x a z toho mi jednou bylo špatně a na základě toho jsem přestal to užívat, původně jsem měl v úmyslu skončit úplně s drogama...(jsi měl ňákou stíhu?)....no, já jsem myslel, že umřu, já jsem se ožral jako prase, pak jak je člověk opilej, tak začne dělat velký ramena, jsme se domluvili s kamarádama, že zavoláme dealera, ať doveze ňákej kokain, tak dovezli kokain, kamarád měl narozeniny, tak se zavolala striptérka, ta tancovala na stole, jsme si posílali kolem stolu na céděčku, každej si šňupal, jak chtěl... no a já, jak jsem do toho chlastal, tak... za normálních okolností by mě to, co jsem vychlastal položilo, ale s tím kokainem to bylo v pohodě a já jsem si ještě dával, takže mi bylo fakt špatně, no a léčil jsem se z toho 3 dny, pořád jsem měl v ruce telefon a připravoval se, že zavolám záchranku, pak jsem to rozchodil, tak jsem si dal pokoj od cigaret na 4 měsíce, od piv na 2 měsíce, od marihuany na rok ....“* Po chvíli dodává ještě jednu podobnou zkušenost, kterou udělal nějakou dobu před tím s tripy (LSD): *„.....to byly ty papíry, jsem kupoval papíry a ty byly prázdný, no a pak mi známý prodávali a říkali, tohle je fakt slabý...je tam toho tak osmina co normálně....no tak jsem si koupil 5 papírů a jako na potvoru byly dobry....dal jsem si jednoho a pak druhýho....no to byl odvar, to jsem fakt nezažil. Nejdřív kecavá, pak jsem se bál a zalez jsem do kouta a všeho jsem se bál. Pak přišla dobrá nálada, to jsme si povídali, smáli jsme se....no a pak šla ale v televizi reklama na tu videokazetu....na smrt lidí, který umíraj, že, jak jsou nahaný, ty popravý nebo tak.....a vod tý doby si dávám pozor na papíry....“*

Data od uživatelů plně potvrzují správné časové údaje od pracovníků nízkoprahových programů, že se býlý heroin více objevil na přelomu roku 97-98 a po té se v několika vlnách stal běžnou součástí nabídky.

Stejně jako je z popisu velmi zřetelné, že UD samotní nebyli připraveni a nevěděli, co mohou od nové drogy čekat (protokol 501): „...*(Ty jsi se zmiňoval, že ty sám jsi někdy prodával heroin)...Bílej heroin, no....(a časově to bylo kdy?).....devadesát osm....(Až do teďka?)...No, asi do poloviny devadesátýho devátýho....(...)(tou dobou jsi heroin bral?)...Bral, no, potom bílej a pak jsem se na bílej vykašlal. Ten bílej, stoupá hodně rychle tolerance a jsou s tím problémy....(to jsi nevěděl, když jsi na něj přecházel?)...Ten rozdíl jsem musel poznat až sám, to málokdo věděl, že jo. Zkušenosti s tím měl málokdo...“ Jiní participanti se přímo netají se svým strachem z bílého heroinu a tvrdí, že by si jej nikdy nevzali (protokol 503): „...*(Bral jsi někdy bílej?)...Nechci ho....(Proč ne?)...Je to svinstvo. Hodně kamarádů, můj kámoš, na to zemřelo, nechci ho....(Zemřel ti kamarád?)...Právě kámoši zemřeli na předávkování toho čínskýho draka...(Co je čínskej drak?)....No to je ten bílej....(Kdy to bylo, kdy zemřeli?)...Dva roky zpátky....(V devadesátým osmým?) Hm. (A kdy se objevil ten bílej?)...no tak řák v tý době...“.* Při porovnání interview navzájem z hlediska časových os výskytu hnědého a bílého heroinu na scéně v Praze je nejstarší datum označující první možnost získat bílý heroin okolo roku 1993. Skutečně masivnější nástup jsme zaznamenali už v první vlně v letech 97-98 a druhé vlně 98-99. Zdá se tak, že se tyto zmínky o možnosti získat bílý heroin vztahují pouze k individuálním možnostem mezi malou skupinou lidí a rozhodně ne ke skutečnému masivnímu objevení drogy na trhu.*

Výrazně motivující podmínky přechodu z pervitinu na heroin dokumentované prakticky ve všech regionech - velmi výrazně se zvyšující a lákavou nabídkou heroinu a naopak - stále se komplikující a omezenější nabídkou pervitinu, velmi výmluvně pojmenovává jeden z participantů, pro kterého je (z jeho úhlu pohledu) snazší si jít nakrást dostatek věcí pro prodej, aby měl na heroin, než si obtížně shánět suroviny na to, aby si pro svoji potřebu či kamarády provedl var a udělal pervitin (protokol 501): „...*No, ale už ani to mi nešlo, protože ten heroin...už jsem neměl tolik času shánět věci na ten pervitin, to jsem radši skočil něco ukrást, abych měl na tu dávku hned, že jo....to jsem si nemoh dovolit čekat, až něco vyrobím...“*

Přestože masivní nárůst zneužívání heroinu je vztahován až k období druhé poloviny devadesátých let, objevilo se několik uživatelů se zkušeností se zneužíváním heroinu již od začátku 90. let, kdy byl

v Praze zřejmě k získání jen obtížně a UD museli mít více zkušeností a dobré kontakty (protokol 503): „...no, od někýho toho osmdesátýho devátýho, devadesátýho jsem na opiátech, jo, takže jako, doma hádky a tak dále...takže jsem šel pryč, no...(opiátech, to znamená...)...Na heru, no...(už od osmdesátýho devátýho?)...No...(To toho ještě moc nebylo, ne?)...No nebylo, no, ale dal se sehnat a dala se sehnat i náhražka, místo toho byl Valoron, že jo....“

Jeden z dealerů a současně uživatelů popisuje stále se zhoršující kvalitu heroinu na ulici (který sám užívá téměř 10 let) jako důsledek zvyšujícího se počtu dealerů a především dealerů, kteří se z prodeje snaží dostat co nejvíce peněz a koncoví uživatelé jsou pro ně jen prostředek. Tedy nikoli prací policie, ale zvýšeným napětím na trhu vzniklým velkou konkurencí mezi dealery (na čemž je velmi zajímavé, že tato konkurence vede k poklesu kvality) (protokol 501): „...Kvalita se mění dost často. Dřív byl heroin poměrně lepší...(Teď je horší, čím to je?) No, není horší, ale je míň dealerů, který maj dobrej heroin....je spousta dealerů, který maj špatnej materiál....ty s tím dobrým materiálem, těch je málo. Přibylo dealerů, který se snažej nějak žít a vydělávat a prodávaj nekvalitní...(Ty jsi začal chodit do nějakých podniků, kde sis kupoval od Arabů, byli to pořád stejný lidi, nebo se měnili?)...Ty lidi byli stejný, jenom občas přibyl někdo novej. Jednou za měsíc, jednou za dva tři měsíce dycky přibyl nějaký novej dealer....(Neubejvali?)...No vobčas, když někoho sebrala policie. Ale že konkrétně, že by nějak ubylo dealerů, že by nebylo kde sehnat, to se nestalo....(Ta kvalita tý drogy postupně klesá, nebo tam byly nějaký výrazný místa, kdy...)..No takhle, kvalita drogy... Tam jde vo to, že některý ty dealeři tu drogu prostě mixujou...(A čím ji mixujou?)...No speciálem, což je takovej vodpad z výroby heroinu, přímo. Má to podobnou barvu i chuť, jako na vochutnání, prostě, perorálně. No ale to nefunguje jako opiát do žíly....a některý kafem, prostě podle barvy, že jo. Glukózou...“

Část z popisovaných pokusů o sebevraždu nemá s užíváním drog přímou souvislost a jsou vyústěním již před tím existujících problémů a strastí, které nakonec UD přivedou k rozhodnutí ukončit život. V jednom z interview participantka popisuje (protokol 502): „... (Ty jsi ze začátku mluvila o tom, že jsi uvažovala o sebevraždě...mělo to nějaký důvody, který třeba souvisej s drogama, teď s vodstupem, proč to tehdy tak bylo?) No...já jsem měla několik takových období,

právě. Jedno, to první období, to bylo ještě dřív než v těch šestnácti. Já jsem si celej život připadala strašně přebytná a prostě mý sebevědomí bylo úplně strašně...žádný, vůbec žádný. Myslela jsem si, že jsem nejhnusnější, že jsem odpad, prostě. To jsem o sobě věděla, nepatřím tady na ten svět. Já jsem chtěla bejt vždycky strašně lékařkou, no a našla jsem si, jak kdyby...já nevím, jak to říct, jak to popsat, tu dobu. Prostě já jsem se upnula na studium, dá se říct. Na biologii, chemii a fyziku, prostě tady tohle mi dávalo strašně pocit bezpečí. Ty vědomosti, víš, jak kdyby se mi z toho, co jsem se naučila, rýsovala taková, jak kdyby vesmír, taková rovnice vesmíru. A čím víc jsem toho věděla, tak nák víc jsem chápala, že pořád...jak kdyby, já nevím, jak to říct, já jsem v tom cítila harmonii. A to mě hodně uklidňovalo, to byla moje jistota ve vesmíru....“

Následující úryvek z jednoho příběhu je zajímavou ilustrací vývoje rozhodnutí zanechat užívání drog, které se začalo vymykat participantovi z ruky. Ilustrující je zejména v tom, že většina lidí, kteří drogy začnou užívat a jsou jinak psychicky či somaticky v pořádku se po určité době dostanou do situace, kdy musí volit mezi drogou a tím, co ve svém životě vlastně chtěli a chtějí. Čím více problémů člověk má (ať již jakéhokoli rázu), tím pravděpodobnější je, že se tato volba stane osudnou a rozhodne se pro drogu. Přestože nelze celý tento proces takto zjednodušit, neboť se odehrává ve složitých psychologických a sociálních vazbách a samozřejmě, že se opakuje a každý uživatel v průběhu své kariéry řeší podobnou volbu vícekrát, přesto je následující příklad určitou miniaturou zachycující velmi názorným způsobem proces této volby (protokol 530): *„... (Máš z pervitinu a z heroinu nějaký potíže z užívání těchle dvou drog? Negativní důsledky, který bys zaznamenal na sobě, fyzický a psychický?)....Zdravotní ne. Možná žaludek. Výraznější problémy ne, ten žaludek se pak pozdějc potvrdil, protože jsem byl na nějakým vyšetření. A psychický taky vlastně ne. Ono tam je více skupin lidí, který to berou, třeba jsou lidi, který jsou na bytech a jsou tam tejdny a vzájemně se depkujou, ale já jsem se k tomu dostal přes lidi, který to spíš používali k tomu, aby vyvolávali nějaký diskuse nebo který si hráli na to, že si objevujou nějaký vědomí, nebo podvědomí a hrabali se v sobě, ale bylo to spíš jako prostředek, takže tam problém nebyl. Většinou pak, proč toho člověk nechal je, že zjistí, že mu to bere čas a že to prostě nejde....(Finanční potíže?)...Ne...(Potíže s chozením do práce, spolehlivost a tak? Sociální potíže?)....Ty tam určitě jsou, ale*

tím, že to bralo hodně lidí, tak to bylo tak.... no s tím heroinem pozděj se to vyprofilovalo, buď a nebo. Že se to prostě už neslučovalo s životem firmy, ten pervitin ani ne, tím že to je povzbuzující, tak to vypadá, že dlouho pracujete a až pak na konci je poznat, že ty výsledky nejsou....takže to nebylo nijak na hraně: A díky tomu, že tu firmu zčásti vlastním, tak nebyl nikdo, kdo by tlačil...(S těma opiátama to asi bylo horší...)...No, ani ne tak se mnou, jako s kolegou se to pak muselo řešit radikálnějc. Takže v práci ani ne..(A sociální vztahy blízký?)...Přítelkyně, tam ty problémy byly, ale ani z jedny strany nebyla tendence hnát to do extrému... V případě těch opiátů pak došlo na: ještě jednou a už se spolu nevidíme... ale spíš to bylo myšleno jako, abych si pomohl sám a ale nikdy to nedošlo tak, aby se to nedalo vrátit....(A ten impuls definitivní. Úplně toho nechat... byl z vaší strany nebo zvenku?)...Ten tlak byl zvenku od přítelkyně, určitě. Ale myslím, že hlavně to bylo zevnitř..... Vono, když toho člověk nechá na chvíli, třeba na měsíc, tak zjistí, že jako by ten půl rok žil jako v igelitovém pytli a začne ho to zase bavit. Že vnímá ty stromy, takový ty základní věci... a když se potká pár takovech náhod, když do toho nějak blbě nevlítne znova a pak třeba začne znova po třech měsících, tak už si to pamatuje a už mu to v tý hlavě hraje, podvědomě mu to říká, že nedělá dobrou věc.... Třeba co se týče marihuany, s tím nemám žádný vnitřní problém, že by mi to jakkoli bránilo v čemkoli, i když to je tak, že člověk nehulí od rána do večera.....ale tohle bylo závažnější, tam se člověk vyděluje, hrozně si pošlapává ego.... A tu práci, co já dělám, tak na tom egu je dost stavěná, jsou to kreativní věci, na který si člověk musí věřit. Takže to šlo spíš vo to, že jsem si uvědomoval, že ztrácím některý svý schopnosti....“

Oblast Severních Čech

Začátky drogové kariéry i u nebezpečných drog jako pervitin či heroin mohou být velmi nevinné, a to i u lidí, kteří před tím měli k těmto drogám velmi odmítavý postoj a patřili do skupiny rekreačních uživatelů konopí apod. (protokol 619): „...sem chtěla vědět, proč to ty feťáci dělaj, chtěla jsem jim někdy pomáhat...(...)..ona (kamarádka) se toho nějak chytila a do 3 tejdnu přišla s perníkem v ruce a řekla „pod, šňupnem si“, tak jsme si daly a ona přinesla znova a znova. Napřed to bylo po 14 dnech, pak po tejdnech a pak to najednou bylo denodenně...“ Kombinace pervitin-

marihuana je poměrně velmi častá i v jiných regionech. Stavy po vysazení pervitinu pak často svádějí ke zvýšenému užívání marihuany. Tatáž participantka výstižně komentuje (protokol 619): „...když jsem přestala s perníkem, jsem se potřebovala uklidňovat a hulila jsem dost...(....)..bylo mi psychicky hodně zle, protože jsem si uvědomovala, co jsem dělala, když jsem brala...protože, když jsem brala, tak jsem si to neuvědomovala, nemusela jsem vo tom přemýšlet...najednou sem se dostala do stavu, kdy přemýšlet musím...(....)..když jsem se dostala do stavu, že sem musela přemýšlet, tak sem si zahulila...“

Přestože se traduje, že gymnázia jsou výhradní doménou pro marihuanu a mladí lidé zde mají k jiným drogám daleko, objevují se uživatelé, kteří začnou i s nejrizikovějšími drogami právě tam (protokol 606): „...vod spolužáka...víš, když sem sem přišel na gympl, tak sem s nim seděl v lavici, nikoho sem tady v (město) neznal, a von byl prima....bavili sme se vo tom a já mu řek, že bych to rád zkusil...víš von měl bráchu a ten taky bral, brali voba....tak sem se s nim dohodnul a pak sme se sešli s jeho bráchou a všichni tři sme si to nacpali do frňáku....byla to bomba....líbilo se mi to, ale čekal sem víc....no a ten jeho brácha už si právě tenkrát šlehal, tak sem mu příště řek vo to, aby mě taky našlehl....(A našlehl?)..Jo...(Jen tak bez ptaní?)...Hm. ..no...řek mi, že to pak už není sranda, ale já chtěl...(Když jsi poprvé měl pervitin to bylo v tom prváku?) Hm...“.

I velmi pevné rozhodnutí o abstinenci od drog nemusí vydržet příliš dlouho a silné vazby s prostředím sehrávají velmi významnou roli tlaku na jednotlivce, někdy zřejmě mnohem výrazně více, nežli samotná chuť na drogu (protokol 601): „...[jaký byly tvoje motivy, že si začal po těch dvou letech znovu brát?]...No právě to si myslím, že to bylo úplně z blbosti. Úplně poprvý co jsem si dal po těch dvou letech to bylo, prostě, že jsem potkal kámoše ještě ze střední a oni chtěli koupit, tak jsem jim to sehnal...jako jsem věděl, že ve (objekt restaurace) támhle ten prodává, no tak jsem šel za nim a řek sem mu to. No a oni chtěli, abych si taky koupil , já, že ne, že ne, že na to kašlu, ale pak přišel ten člověk, od kterýho jsem to pro ně koupil a furt mi to cpal, „ná..já ti to dám zadarmo....si to vem“ a tak, tak jsem to prostě udělal. Řek jsem si prostě, že jednou to nevadí. No jenomže pak se to dozvědělo plno mejch blízkejch přátel, no a ty si taky dali. Pak za mnou přišel můj kámoš, kterej utekl z domova a říkal, že by si

dal, furt mě překecával, no tak jsem prostě šel s nim, koupili jsme spolu a pak se to už rozjelo. Jsme ze začátku spolu brali, byl to právě jeden z tý party lidí mezi kterejma to fungovalo, jak jsem říkal předtím. Pak jsem začal víc a víc, až se to pak rozjelo, že jsem se chytil jinejch lidí, který v tom jeli dýl....takže to pokračovalo.....(Kolik si udělal denně, jak se to zvyšovalo nebo snižovalo?)....no, tak ze začátku, když jsme úplně začínali , tak nám s tím kámošem stačilo tak za stovku na půl, prostě hop do nosu, to nám stačilo přes noc bohatě. Pak už prostě to nestačilo ta padesátka, tak se vylezlo na stovku každěj svý, aby z toho alespoň měl a ke konci to nešlo spočítat za kolik peněz jsem si dával, protože jak jsem říkal, vid'. No, tak těch čtvrt až půl gramu za den....to určitě....“

Jeden ze zkušenějších UD pohybující se na scéně již dlouhou dobu a také prodávající zhodnotil změny v regionu ze svého pohledu velmi jednoduše (protokol 603): „...spousta lidí přešla na herák..“ a dodává na účet dostupnosti při nástupu heroinu v regionu: „...tohle leželo na ulicích a čekalo to tam...za pervitinem jsem se musel honit, telefonovat, jezdit a čekat a tohle bylo na ulici...takže to bylo jednodušší...“ Zajímavé cenové nabídky a výrazně lepší dostupnost heroinu dokázaly při nástupu drog na trh během neuvěřitelně krátké doby získat zřejmě obrovskou část pervitinové scény. Dodnes je prý rozdíl na ulici mezi pervitinem a heroinem, neboť heroin má na ulici prý lepší kvalitu než pervitin na ulici. Jako zkušený dlouhodobý uživatel ještě při celkovém hodnocení vývoje v regionu dodává: „...spíš mám pocit, že kvalita klesá, kvalita je horší...hodně kvalitních vaříčů je zavřenejch a ty mladší jsou prostě amatéři, prostě neuměj vařit...(...)..Solutanu je málo, všechno je na recepty...nedá se to koupit normálně v lékárně...spousta lidí je zavřenejch...kvůli výrobě a distribuci...(....)...cena je podobná, ale kvalita se změnila k horšímu...“ Jednoznačně se ukazuje pervitinová scéna v defenzívě a již minimálně 3-4 roky intenzívně probíhající proces v celém regionu přechodu od pervitinu na heroin a u nových uživatelů stále častěji přímo heroin. V podstatě tak vyjádřil nejpodstatnější změny potvrzující se z více zdrojů, ve skladbě drog a trendů v jejich užívání v regionu.

Kromě toho se v RT severní Čechy méně v souboru objevil tak výrazný polymorfní vzorec užívání, jako tomu bylo u Moravských regionů a v tomto ohledu se zdá, že UD v tomto souboru mají mnohem více blíže k tzv. „západnímu stylu“, tedy mnohem

výraznější vyhranění jednotlivých skupin UD dle primární drogy a např. i rozvoj specifických problémů pro každou z těchto skupin. To je velmi zásadní zjištění pro případné zvažování rozvoje a plánování nízkoprahových služeb, které by měly začít tuto skutečnost respektovat a modifikovat strategie své práce dle měnících se a vyhraničujících potřeb těchto skupin.

Překvapivá u některých participantů byla nevraživost vůči jiným skupinám uživatelů. Např. když uživatel produktů konopí opovrhoval uživateli pervitinu „smažky“ nebo (protokol 603): „...*(umřel někdo ve Vašem okruhu kvůli drogám?)...jo, znám no, má kousek hrob vedle mé mámy...(předávkoval se?)...hmm (kýve)..ale jak říkám, héráci mě nezajímaj, to je odpad. Kolikrát se tady projdu po Míráku a vidím, jak si tam hulej, voškrabávaj se, není to hezkej pohled, hnusí se mi to...*“

Kvalita drog celkově se v regionu průběžně zhoršuje, přesto však není možné toto zjištění zcela generalizovat. Při dobrém kontaktu a zkušenostech je možné získávat kvalitní drogu stále. Ovšem pro větší část koncových zákazníků se kvalita drogy zhoršila. Limitovanost finančních prostředků a ztráta dobrého kontaktu (např. zatčením či tím, že toho dealer nechá či se odstěhuje) může znamenat velmi zásadní kvalitativní propad. Opět tak jako v ostatních regionech platí, že nejhorší kvalita je na ulici, mnohem lepší je v bytech (pokud se jedná o varnu, pak je zde kvalita nejvyšší) a u heroínu či pervitinu nakupovaném přes mobily je důležitý objem a frekvence odběru – čím více, tím lépe. Dealeři tak motivují k co nejčastějším odběrům a v co nejvyšším množství. Pak je dosahováno lepšího dodržování hmotnosti a droga je výrazně čistší. Z druhé strany se však také ukazuje, že tato všechna předešlá zjištění neplatí univerzálně, neboť i zkušený dealeři (i když jsou sami výrobci) nemusí získat vždy nejlepší zboží od svých dodavatelů a někdy tak nemohou (či jen omezeně) ovlivnit kvalitu drogy, kterou pak posílají dále mezi uživatele či nižší články řetězce. Celý trh je tak jakýmsi živým organismem, kdy se boj o co nejlacinější a nejčistší drogu odehrává od nejvyšších pater regionálních dealerů, až po koncové spotřebitele a nikdo z dealerů nechce riskovat stálé zákazníky, mají-li výběr. Ti pro změnu pokud výběr nemají, jsou nuceni nakupovat vysoce nekvalitní drogy za vyšroubované ceny, což je zpětně nutí ke zvýšení aktivity v opatření si peněz – tedy kriminalitě.

Aplikace drog

Severní Morava

Někteří participantí mají z injekční aplikace zejména z počátku strach. Většina jich tento strach rychle překonává a i.v. aplikace se pro ně stává denní samozřejmostí, nad níž se dále nepozastavují. Jen velmi malá část není schopna tento strach překonat a díky tomu zůstává u šňupání, které je mnohem bezpečnější. Část pak nachází různé kompromisy např. v podobě, že jim drogu aplikuje někdo jiný (protokol 201): „...*(To jsi stále šňupala?)...Ne. To už potom ne. Já jsem sice vždycky šňupla, protože já osobně nemám ráda jehly. Mám asi docela fóbii z krve. Byla jsem u známých a říkali mi, jestli si dám peří, tak říkám, že jo. Oni na to, že mají peří jen naředěné. Tak říkám, zkusíme a uvidíme. Mně vždycky musel někdo „najat“. No, já si myslím, kdybych si někdy ještě dala perník, doufám, že si ho už nedám, už to ani nemám v plánu, tak už jenom jehlou, ale vždycky by mi to měl někdo udělat. Já jsem třeba někoho sama mohla najet, ale sama nikdy ne...“.*

Nepsané normy ve skupinách uživatelů jsou pro nově příchozí prostorem, který jsou nuceni respektovat a většinou tyto normy přejímají. Čím nižší je věk nováčka, tím je „plastičtější“ a často o to více mu záleží na tom, patřit do skupiny a dokázat, že tam má své místo. Velmi zajímavé a současně velmi drsné bývají popisy některých prvních zkušeností (nezávisle na pohlaví) u mladých lidí pod 15 let (protokol 220): „...*piko... (Jo? A v kolika letech?)...Ve 13 letech...(Jak ses k tomu dostala? Jaké byly okolnosti kontaktu?)...Chtěla jsem to zkusit, a tak jsem si sehnala piko, kamarád mi to nabídl...(Ta první zkušenost byla jaká? Jakým způsobem jsi užila pervitin?)....Do žíly....(To byla zvědavost, že jsi to chtěla vyzkoušet?)....No. Já jsem se hodně stýkala s feťákama....(Od kolika let?)...Asi od 12 nebo 13 let....(A co to bylo za lidi?)...Byli to většinou starší lidé..(To byla teda tvoje první zkušenost. Měla jsi čistou jehlu při inj. použití?)...To nevím. Kluci říkali, že je čistá, ale přesně to nevím....“*

Výměnný program přímo v Ostravě byl po dlouhou dobu hůře dostupný. Funguje zde jedině KC a to je zaměřené na velmi těžkou klientelu. Mnoho ze začínajících uživatelů (přestože aplikujících injekčně) mělo či má obavu chodit měnit do KC zdůvodu stigmatizace (protokol 202): „...*(Kde jsi získával inj. stříkačky? Kupoval sis jej*

v lékárnách?)....Jenom v lékárnách...(O možnosti výměny injekčních stříkaček v kontaktních centrech jsi nevěděl?)....Věděl jsem o tom....(A proč sis nezašel vyměnit stříkačku do kontaktního centra?)...Jsem měl strach, že budu brán jako narkoman nebo tak....(Takže ty ses nikdy necítil jako narkoman nebo člověk užívající drogy?)...Ne. Prostě jsem nechtěl, aby o tom věděli, že beru....“

Snažili jsme se zjistit, jak uživatelé hodnotí změnu situace nejen v období těsně před přijetím nového zákona a po něm, ale zajímaly nás samozřejmě změny a kontrasty proti období začátku 90. let či konce 80. let (protokol 208): „....věříš tomu, že nad tím nikdo nepřemýšlel? V té době nebyla vůbec žádná osvěta, vůbec žádná, tedy za komárů se o nějakých narkomanech snad asi ani nemluvalo. Říkalo se snad, že tady asi ani neexistují, narkomani. Takže osvěta nebyla vůbec žádná, je pravdou, že někdy jsme si vyvažovali stříkačky, které jsme povytahovali z popelnic, protože nebyly nejčistější některé, některé byly úplně čisté se používaly na nějaké vody tam nebo nevím na co a taky se mi podařilo občas zajít na středisko a říct tam sestřičce, že jsem modelář a že potřebuju do nějakých, nějakých těch ... a s dobou přišly různé sanitasy a takové ty střediska, kde se začaly prodávat stříkačky a různý zdravotnický materiál, tak už jsme si pak začali kupovat. V té době, než se začalo mluvit o různých nemocech narkomanů a tak, se stříkačky normálně půjčovaly a všechno a myslím si, že nikdo z nás jako infikovaný žádnou takovou nemocí, která je přímo nemocí narkomanů....(....)“

Při porovnání s ostatními regiony bylo právě na severní Moravě nejčastější odpovědí, že se občas stane, že uživatel sdílí jehlu a stříkačky a že nízkoprahových služeb využívá méně. Není zodpověditelné, zda je to dáno určitým pomalejším budováním těchto služeb a jejich omezené nabídce nebo zda se na tomto stavu více podílí také to, že v tomto regionu je „drogová turistika“ zřejmě nejnižší proti všem ostatním a zatímco v jiných městech je spíše obvyklé určité přibírání norem a zvyků mezi uživateli navzájem, na severní Moravě se zdá, že je region celkově mnohem více uzavřený (protokol 203): „....(měl jsi vždycky svoji čistou jehlu?)....vždycky ne....(Kolikrát se ti stalo, že jsi neměl čistou injekční stříkačku a použil jsi použitou od kamaráda?)...Nevím kolikrát, ale často se to stalo....(....)....a někdo po tobě používal injekční stříkačky nebo sis častěji půjčoval ty?...určitě ode mne. V partě jsme byli třeba tři nebo čtyři a měli jsme jednu jehlu, tak tu jsme použili a pak třeba za čtyři

dny znova, změnilo se pořadí uživatelů, tak někdo použil jehlu po mně....“ Jiný na otázku zda v partě již dnes mají všichni svoji vlastní jehlu a vzájemně nesdílejí odpovídá (protokol 208): „...(Ale měli jste každý svoje vlastní?) Většinou to tak je, že má vlastní. Ale když někdo nemá tak si veme od toho, kdo prostě má víc. Buď jich má víc nových, nebo si dá novou, si něco dá a prostě ví se o tom člověku, že je prostě zdravý. Takže ten člověk to dá někomu jinému nebo ji zahodí. Záleží na svědomí toho člověka a to svědomí je tam dost malé. To tak asi bude pořád dneska....“**

Ze srovnání interview je zřejmé, že dvě zjištění platná v jiných regionech se vztahují také na soubor získaný na severní Moravě. První vysoce rizikovou skupinou jsou nejmladší, nejméně zkušené uživatelé drog. Přitom se zdá, že mnohem výrazněji rizikovější je věk samotný nežli samotné zkušenosti (neboť ty lze rychle získat a přiučít se od ostatních, či se zeptat nebo si něco přečíst). Čím nižší je věk uživatele (ve skupině intravenózních uživatelů), tím se pravděpodobněji setkáváme s rizikovějšími vzorci užívání a zlehčováním rizik. Druhým zjištěním je skutečnost, že uživatelé celkově velmi podceňují některá rizika a zejména citelné je to u hepatitid, které vnímají jako něco zcela normálního a patřícího k životu. Tato oblast pak velmi úzce souvisí s tím, že na kognitivní rovině vědí, co je rizikové a čeho se mají vyvarovat a v praxi to dělají mnohem méně, než otevřeně připouštějí a v podstatě ve výzkumu odpovídali v duchu sociálně žádoucí odpovědi a nikoli, jak to skutečně je. Ilustrativní může v tomto směru být odpověď jednoho z participantů (protokol 205): „...*(půjčil sis někdy cizí jehlu?)...Ale já jsem si půjčil jako, ale já jsem z toho měl strach, to jsem si půjčil třeba, zkoušel poprvé nebo tak, jinak jsem si ne to, jinak jsem si radši nedával....(Dobře, kolikrát se stalo, že sis půjčil tu jehlu?)...Mockrát, já nevím jako. Ale vždycky jsem tomu člověku věřil. Právě dneska jsem si udělal ten test ...“*

Stejně jako jinde se také na severní Moravě setkáváme s tím, že některé lékárny odmítají prodávat čisté jehly uživatelům drog. Přestože je tento postoj některých lékárníků zvláštní a jediné čeho dosahují je, že UD nenavštěvují (či omezeně) jejich lékárny (o což zřejmě mnohým také jde), ovšem rozhodně tím nesnižují nic jiného a v žádném případě se nestává to, že když UD nemají čistou jehlu, tak si drogu nedají. Drogu si dají vždy a prakticky téměř čímkoli (protokol

202): „...když mají na ty drogy, tak si myslím, že 3,50 Kč za injekci je nezabije. Asi ze zvyku....Ale kolikrát se nám stalo, že třeba jsme šli v noci na pohotovost pro stříkačky a byla tam cedule, že sety po 22.hod. neprodávají nebo se nám vysmáli a před nosem nám zavřeli dveře....“

Brno

Zatímco u heroinu jsou vyšší dávky poměrně rozšířené a u dlouhodobých uživatelů obvyklé, u pervitinu jsme se s vysokými dávkami u UD v souboru tak často nesetkávali. Objevily se případy poměrně velkého množství aplikované drogy (pervitinu) najednou (protokol 344): „...tak na konci (popisovaného období) jsem si dával třeba plnou nebo $\frac{3}{4}$ gramu naráz...“ U jiného participanta se dokonce objevily dávky až 2 gramy za den, když měl (protokol 324): „.....pak už třeba dva gramy za den..(na kolikrát?)...na pětkrát...“ Další popisuje ještě divočejší období ve svém životě a jednu z nocí (protokol 323): „...ve dvou co jsme to vyfetovali za jednu noc...(...)...to jsme závodili, kdo vydrží dýl, a to jsem se nakopával po půl gramech....(...)...a když jsme si dávali ten poslední půlgram, tak jsme oba zkolabovali, ještě že byla s náma (kamarádka), tak nás rozbouchala (zástava srdce)...(...)...to bylo fakt šílený, to jsem nechápal...prostě za noc jsme vyfetovali 3,5 gramu ve dvou lidech...“

Přechod od šňupání k i.v. aplikaci je u většiny participantů doprovázen přesvědčením, že šňupání není ono. Toto přesvědčení nejčastěji získají od svého okolí, pokud se pohybují v prostředí UD, ale někdy také prostě chtějí „víc“, jsou nespokojeni, že to není intenzivnější a chtějí jít „dál“ (protokol 324): „...jsem si jednou šňupnul, a pak mi říká jeden pankáč v Praze na nádru „nešňupej to, to je na hovno...“ a já mu říkám „vždyť to neumím, já jsem to v životě neměl v ruce..“ on mi to ukázal...sedli jsme si vedle sebe, on mi to ukázal a oba jsme si šlehli...“ Někteří však začínají přímo i.v. aplikací a vůbec nad způsobem nepřemýšlí.

Ani v jednom případě jsme se nesetkali ani v jednom souboru s tím, že by někdo záměrně zahazoval použité jehly, ačkoli mnozí potvrzovali, že se jim může stát, že po aplikaci jsou tak mimo, že ji nechají někde zapomenutou. Snaží se prý ale to vždy pokud možno po sobě odklidit a zbytečně na sebe neupozorňovat (protokol 338):

„...frkny beru v lékárně nebo od lidí...tady si neměním, abych to někde po cestě neztratil a nějaká piča to nevezla a nedostala céčko jak já.....tak já vždycky tomu ulomím tu špicu a zahodím je do koše....“

Třebíčsko

(viz část Užívání drog)

Praha

Významu zaučení zkušenějšími UD jsme věnovali mnoho prostoru v ostatních regionech. Přejímání norem pro aplikaci a základní informace o tom, na co dávat pozor a jak si drogu co nejlépe a nejbezpečněji aplikovat – to vše UD získávají nejčastěji od kamarádů – na jejich zkušenosti a stavu pak často závisí přejímané normy mladšími UD. Na zážitku první aplikace bez tohoto zaškolení je zřejmé, že je pravděpodobně lepší i nekvalitní informace a málo zkušený „učitel“ nežli žádný (protokol 502): *„...**(jak teda dopadnul první pokus o injekční aplikaci?)**....No, já jsem si tady našla krásnou žílu na noze, byla jsem sama doma, takže jsem na to měla hezky klid a když jsem to dostala náč do té stříkačky, tak já jsem vůbec nevěděla, jak poznám, že jsem v žíle, že natáhnou krev, vůbec jsem nevěděla, že nějaká krev má jít do stříkačky. No tak zrovna jsem měla asi štěstí, že jsem jí nabodla, tu žílu a začala jsem to tam dávat. Jenže to bylo s tím citrónem a to strašně pálilo, úplně hrozně. Tak já jsem říkala, ježišmarja, to bolí. To má bejt to hezký na tom fetu? Ale jela jsem, že to tam chci mít. Tak to jsem byla asi v žíle. Ale potom, jak se člověk klepe napoprvý, strašně moc, je to hodně vzrušující, tak jsem asi povyjela a udělala se mi boule, protože jsem si dala vedle. Tak jsem to rychle vodjela do té boule, naskočila mi, ale to už jsem začala cejtít takový ty účinky, prostě, brnění hlavy a najednou takový to hezký na tom, ten hukot. A já jsem měla pejska, pudlíčka, doma a najednou jsem jí viděla a už jsem měla perníkovéj stav, už jsem s ní začala běhat po pokoji, bylo to strašně krásný, jako kdyby na mně mluvil lidskou řečí. Tak vlastně s tím psem jsem zažila tu první jízdu....**(Hele a s tím citrónem u perníku)**.....no citrón se dává do heráku, vid', aby se rozpustil...**(Právě proto mě to trochu zarazilo)**....No já jsem to nevěděla, no právě.....no to neudělá nic, jenom je tam citrón, že to štípe...“*

Severní Čechy

Stále dokola se setkáváme se tím, že UD již vědí, jaké odpovědi jsou očekávány a co by měli či neměli říkat. To často znehodnocuje data a je tak těžké zjistit, jak určitou věc skutečně vnímají a co si o ní myslí. Jednou z takových oblastí je také otázka aplikace drogy, především i.v. aplikace, která u UD pervitinu a heroinu v souboru převládala. Malá znalost rizik a potřebných procedur u mnohých z nich ukázala, že dostávat informace do této skupiny při nízkoprahových programech je skutečně dlouhodobá záležitost a to, že mají informaci, ještě neznamená, že se jí řídí a přikládají jí nějakou váhu. Velmi ilustrativním v tomto směru je výrok jednoho z participantů na téma opakovaného použití jehly a její případnou desinfekci, když nemá sterilní novou (protokol 604): „...*(Hele, když se třeba stane, že nemáš svou vlastní, nebo máš svou vlastní, ale použitou. dezinfikuješ ji nějak? Víš co, ráno se našlehneš, vodpoledne, nebo večer potkáš někoho s matrošem, lékárna je zavřená, když si chceš dát, tak máš akorát svojí starou)...Normálně ji použiju, i když je použitá...(I když je použitá a nedezinfikuješ ji nějak?) Ne. (Ne. A když máš třeba jako ne svojí?)..Ne svojí...(Když třeba někoho potkáš?)...Když by měl jako čistý, nepoužitý, tak si je od něj vezmu....(A použitý?)...Jako použitou, hodně, hodně bych přemejšle....(Hm. Nestalo se ti to...?)...Musel bych vědět, kdo to je jako, musel bych toho člověka znát, jinak ne....prostě na tu jednu dávku, ne....(Hele a dezinfikoval a dezinfikoval bys to nějak, máš nějakou představu, jak by se dala dezinfikovat taková buchna?)...No propláchnout....“*

U ostatních se setkáváme s podobným či ještě horším postojem a informovaností o rizicích spojených se sdílením jehel (protokol 605): „...*použitou stříkačku, ne tu svojí, tu si dycky nechávám...tu pučuju. ....třeba si ji pučí kámoš, vypláchne, vrátí mi ji a pak chce pučit další kámoš, třeba na jinym bytě. Já mu řeknu, že byla jetá, ..., v posledním měsíci se to stalo tak 1-2x. Já sám sem si pučil vypláchnutou určitě před víc než měsícem....no naposled minulej tejden...kámošovi, měl tupou a dává si to do takovejch míst, že potřebuje vostrou....použitý stříkačky jen vyplachuju...tou jednou injekcí si dám tak 5x-6x, měnim ji vždycky, když je tupá...(.)...za komunistů to vypadalo tak, že sme čekali v nemocnicích u střediska u kontejnerů a když vynesli, tak sme to vyvařili a tu jednu injekční stříkačku, inzuliný v tý době nebyli, tu 2 nebo 5 ml jsme měli i stou jehlou, to byli strašný kopyta....(.)...to bylo do tý doby, než padli komunisti a „demokracie“ nám to umožnila si to koupit v lékárně..., teda než vznikly káčka, tak sme si to mohli koupit*

v lékárně..., no a když vzniklo káčko, tak sem si to začal měnit....(...)...vono to funguje tak, že lidi, co sou třeba na bytech tak jedou....každej má svou a jednou za čas někdo dojde do káčka a vymění třeba 50....(...)...pak třeba někdo přilítne na byt a je bez injekce, tak se mu dá čistý....“

V souboru se objevilo jen 5 osob, které uvedly, že jejich hlavním zdrojem jsou jehly z výměnného programu. Pro větší část souboru se poměr mezi výměnou a nákupem pohyboval v rozmezí 1:4 - 1:8 ve prospěch nákupu v lékárnách. Někteří (3) si jehly nechodí měnit vůbec a pouze nakupují či dostávají. Větší propagace a zlepšení nabídky nízkoprahových služeb v rámci Harm reduction se tak ukazuje být jako jedna z výzev – neboť data jsme získávali především od klientů místního KC a terénních programů, tedy lidí, u nichž lze očekávat mnohem větší podíl výměn než nákupů a také větší informovanost o problémech s desinfekcí či sdílením parafernálií, což se ukazuje být nejvíce podceněné oblasti.

Sociální oblast a vzdělání

Severní Morava

Problémy ve škole, které se objevují u skupiny rekreačních uživatelů drog vznikají a odehrávají se v dikci celospolečenského tlaku po stíhání a odhalování a následné separaci uživatelů od zbytku společnosti. Nezaznamenali jsme jediný případ, kdy by tyto problémy u zmíněné skupiny rekreačních uživatelů vznikly např. jejich neschopností zvládat požadavky školy, či ze zdravotních nebo jiných příčin. Vždy se jednalo o akci na základě zjištění (nejčastěji stížnosti rodičů, jejichž dítě se doma pochlubilo či svěřilo), že někdo s drogou ve škole či mezi kamarády manipuloval a užíval nebo nabízel ji dalším (protokol 208): „...*(Kvůli pervitinu, nebo drogám, měla jsi nějaké problémy ve škole?) ...No na základce jsem měla problémy z toho, že jsem kouřila trávu. Na to přišli a teď vlastně na té nové škole ... To je vlastně malinká škola, takže tam se to všechno ví, tak tam se to řešilo taky trošku, nás v ředitelně bylo asi 8 a to vždycky každý nějak omluvil. (To bylo kvůli pervitinu nebo trávě?)..To bylo kvůli trávě a tripům a takovým věcem...(To jste i ve škole brali trip?)...Ne, jako nevím. Tam se to řešilo tak, že někdo ty drogy měl a ředitel zjišťoval, kdo....“*

Zcela jiná situace je pak u skupiny těžších uživatelů, kterým drogy již způsobují nějaké problémy a jejichž vzorce užívání již na základní škole překračují rámec rekreačního užití. Nejčastěji se jedná o participanty, u nichž je z popisu patrné, že byla ve škole zanedbána včasná diagnostika a intervence, neboť se jedná v první řadě o výchovné problémy či poruchy chování velmi výrazného profilu (protokol 203): „...*(Ve kterém ročníku Tě vyhodili?)...ve 3. ročníku...*(Tak co děláš? Pracuješ? Jsi na úřadu práce zaevidován?)...Nejsem zaevidován na úřadu práce, protože jsem tady, ještě jsem to nestihl....**“ Nedokončení střední školy, či ještě častěji ani řádné nedokončení všech tříd základní školy, které jsou u uživatelů drog (začínajících drogovou kariéru ve věku 11-15 let) velmi obvyklé, jsou v tak rizikovém regionu, jakým severní Morava je, jistou vstupenkou do sociální sítě. Vysoká míra nezaměstnanosti, nižší vzdělanostní úroveň a možnosti v regionu v podstatě naprosto berou možnost těmto lidem se o cokoli pokoušet, neboť jejich vrstevníci, kteří nemají problémy s drogou se potýkají s týmiž problémy a nejsou je mnozí schopni řešit ani jako zdraví lidé, natož pak s handicapem závislosti v rámci ukončování léčby a zapojení se do procesu resocializace.

Mezi výpověďmi jednotlivých uživatelů lze nalézat určité paralely. Jsou však případy, které se vymykají ostatním velmi výrazným způsobem a které nelze do žádných kategorií zařadit. Nejmladší uživatelé drog (pod 18 let) místy laškovali s některými, pro ně samozřejmými věcmi. Jedna 17 letá participantka zcela samozřejmě mezi řečí uvedla, že si již téměř dva roky (tedy od svých 15 let) občasně přivydělává na drogy v místním pololegálním nevěstinci (protokol 221): „...*(Jak jsi získávala ty přísady?)...No, to je hodně od cigánů a tak, ale spíš to bylo tak, že jsem spolufinancovala...*(Odkud jsi měla peníze?)...Jsem pracovala příležitostně v bordelu...*(V čem?)...V bordelu....***“

Brno

Zejména u mladších ročníků UD je zřetelné, že životní styl spojený s užíváním drog nemusí být samotným užíváním ovlivňován příliš výrazně (díky krátké drogové kariéře či méně rizikovým skupinám užívaných drog), ale že mnohem výraznější roli sehrávají osobnostní vlivy poznamenané rodinou a prostředím, v němž UD vyrůstali. Smutný obrázek tak poskytují např. případy nezletilých mladých uživatelů, jimž k hranici zletilosti chybí 2-3 roky a které policie zatýká na squatech (protokol 343): „...*měla bych jít do pastáku...že*

nechodím do školy...dneska mě chytli policajti na squatu, se takhle pohybuju už asi půl roku, před tím jsem taky občas měla nějakej úlet...(…)...brácha nic nebere, on je fašista, skinhead...(…)...bych oficiálně měla chodit na základku, ale moc často tam nejsem...ted'ka tam asi měsíc nechodím..." Jiný participant popisuje svůj odchod z domu, protože se nesnel s nevlastním otcem, který jej fyzicky velmi bil (protokol 318): *„...on byl hajzl na mě, on si myslel, že to ze mě vymlátí...(…)...víš co, on mě vždycky zřezal a já jsme mu říkal „co po mě chceš, jsi cizí ne?“ a on mě řezal, že jsme plakal...už jako děcko...(…)...víš co, ještě když mi bylo těch 16, ty vole, tak jsem ještě chtěl zpátky, víš co zpátky a něco, aby mě někdo respektoval...(…)...ale nešlo to prostě..."*

Třebíčsko

Větší část problémů, které UD zařazení ve skupinách 1-3 ve spojitosti s užíváním drog mají, jsou problémy vzniklé z podstaty nelegálního statutu drog, které užívají. Nejedná se tedy většinou ani o zdravotní problémy, ani problémy s nezvládnutím zaměstnání, či školy, ale o problémy s nezákonností těchto látek (protokol 428): *„...chodil jsem na střední školu v (...), ze které jsem musel odejít, protože na mě byly podány nějaký trestní oznámení kvůli drogám. Jako nebral jsem to tenkrát moc vážně, já jsem tam prodával trávu a tripy, ale nepřišlo mi to jako nějaký přestupek, protože to bylo v 91. roce a nepřišlo mi to jako něco závažného..."* Zajímavé je, že participant zařazení v jiných skupinách (tedy dlouhodobí těžcí uživatelé) byli, až na jednoho, všichni poměrně sociálně zdatní a užívání drog je limitovalo pro fungování ve společnosti jen velmi málo.

Praha

Na příkladu již citovaného příběhu mladé UD je patrné, jak vysoké riziko rychlého sociálního propadu v případě brzkého (ve věku 13-16 let) zahájení drogové kariéry hrozí. Zejména útoky z domu do větších měst jsou následně doprovázeny drastickými událostmi a zkušenostmi. Participantka popisuje první měsíce v Praze po útoku z domu: *„...ty první dva měsíce byly takový strašně zvláštní, jak kdyby poznávání nového. Po těch čtrnácti dnech v tom lese, tak už jsem byla hodně vyčerpaná, protože každý den jsem se musela někde umejt, já jsem šla třeba do Vltavy, normálně jsem se myla ve Vltavě, někdo mi nepřišlo, že na mě třeba koukaj lidi nebo takhle. Snažila jsem se udržet jediný věc, který jsem měla, čistý. Černý kalhoty a tričko*

fialový, jako nějaký takový hezčí. To bylo to jediný, co prostě...jo a mikinu, co jsem měla a s čím jsem mohla vystupovat jako uchazeč o zaměstnání. No každé den jsem hledala a nikde jsem práci nemohla sehnat, vždycky už by to mohlo vyjít, ale nakonec ne a byla jsem z toho strašně vyčerpaná, ale věděla jsem, že to nevzdám, jinak bych to prohrála. A taky jsem věděla, že v tom lese už nemůžu spát, že potřebuju aspoň maličký zázemí. Já jsem prostě..takhle nějak...prostě jsem prosila něco, já to nazývám Bůh, protože to tak lidi nazývají, ale něco, co třeba mi pomáhá, tak jsem to strašně prosila, ať prostě něco udělá, ať to zvládnou. Ať mi někdo pomůže v tomhle. A zrovna, když jsem nad tím tak usilovně přemejšlela a šla jsem tím lesem, jednou ulicí, jo, bylo to v (městská část Prahy), tady, že prostě něco potřebuju, kde bych mohla být, tak jsem uviděla zničenou rozpadlou barák. Tak jsem se koukla, tam asi nikdo nebydlí, když tam nejsou okna, tak jsem tam vlezla a teď jsem viděla, že je to tam roztráskaným všude bordel, všechno, že tam fakt nikdo nebydlí. Tak jsem tam přespala první noc a byla jsem tam nakonec dva měsíce. A našla jsem tam pocit bezpečí. Začala jsem poznávat nové lidi, při shánění zaměstnání a takhle, tak jsem se seznámila s lidmi, kteří mě naučili tohle, jako fírat v kontejneru. To jsem vůbec nevěděla, že by se dalo něco najít v kontáku a takhle a tak jsem si tam udělala svůj takovej malej domov....“ Po té, co se na nějaký čas vrátila domů se znovu rozhodla odejít. Přes zimu jsou pro bezdomovce jednou z alternativ kanály, kde se dá přežít i poměrně silný mráz (protkoly 502): „...a našla jsem si nové kanál...jak nás pořád vyhazovali...bylo to hnusný, vyhodili nás třeba z jednoho kanálu těsně dva dny před Vánocema. A mně to připadalo takový, víš, všichni jsou takový dojemný, milují se, protože jsou Vánoce, mně to začalo připadat tak strašně hnusně pokrytecký, když dokážou udělat to, že nerisknou menší průser v práci a aspoň přes ty Vánoce nás tam nenechají....“ Praha, stejně jakékoli jiné velké město, je se svými pravidly velmi drsným prostředím pro takovéto starty. Nízký věk, neznalost prostředí a poměrů, absence jakýchkoli opěrných a záchytných bodů – to vše je konstelace pro scénáře končící nesmírně rychlým propadem, somatickou devastací nejhorší kvalitou drog od „nejlacnějších“ pouličních dealerů a samozřejmě dalšími doprovodnými jevy (díky nízkému věku se často daří prodávat alespoň zpočátku tělo a jak mužská, tak ženská prostituce mohou být dočasným zdrojem obživy, který však s postupnou zchátralostí přestávají být možné). Samozřejmě, že kromě rizik spojených s užíváním drog (infekční

prostředí, vysoce rizikové vzorce užívání a používání nesterilních jehel a čistých parafernálií, nekvalitní droga atd.) se objevuje riziko spojené s doprovodnou drobnou kriminalitou a náročným prostředím pro bydlení (lavičky v parcích, squaty, v zimě kanály, stoky apod.).

Severní Čechy

Stejně jako není možné říci, že by se drogy vyhýbaly určitým typům škol, tak se nevyhýbají ani sociálním skupinám. Přestože je to stále opakovaným a dokládaným faktem, jsou možná konkrétní příběhy lepším dokladem. Jedna z uživatelů popisuje začátky své drogové kariéry se spolužáky z gymnázia (protokol 607): „...no bylo to i jinde, to nejenom, ale většinou to bylo s těma stejnejma lidma, vono se to postupně pak rozrůstalo, ten okruh známých, a tak to byla ta gymnaziální doba a krátce po ní, to byl úzký okruh lidí do těch 10 maximálně, víc né....to nebyli takový ty feťáci klasický, to byli takový ty víkendový lidi, prostě paříči, takže se nekoukalo na korunu, utrácely se prostě tisíce, byli to lidi, který na to měli, bylo to, dá se říct.....s určitou noblesou....(A ty si se s nima vezla...)...No já sem se s nima vezla protože jsme se znali už poměrně dlouhou dobu, já nevím z dětství to bylo a taky nebyli proti, byla společnost, ..., patřila sem mezi ty holky, se kterejma se dá i bavit, který sou pro srandu, který nic nezkažej a nejsou úplně pitomý a nejsou, když to řeknu vulgárně, jenom na šukání, byla sem prostě kamarádka....“

Dle očekávání se největší sociální zpuštění a pokročilý proces sociálního propadu objevuje u uživatelů heroinu, než pervitinu. Naprosto nejrizikovější skupinou, která zřejmě v posledních několika letech začíná být početnější a početnější, jsou mladí lidé do 18 let začínající přímo na heroinu. U nich zaznamenáváme tento propad s neuvěřitelně rychlým průběhem a díky nedostatečné síti záchytných bodů tak končí během 3-6 let v naprosto zdevastovaném sociálním i somatickém stavu. Čím nižší byl zaznamenán věk začátku užívání heroinu, tím rychlejší průběh kariéra měla a tím více rizikových faktorů bylo možné v interviích identifikovat. V této oblasti se ukazuje být právě skupina 13-17 let aktuálně v regionu neohroženější a bylo by třeba zacílit specifické preventivní aktivity citlivě namířené právě směrem k heroinu právě na ni.

Distribuce a černý trh s drogami

Severní Morava

Stejně jako ve všech jiných regionech se setkáváme u valné části dotázaných respondentů s odmítavým postojem k prodeji marihuany. Naprostá většina z dotázaných považuje prodej marihuany za něco špatného a něco, co nepatří mezi opravdové „fajnšmejky“ (protokol 201): *„...jak kdy, když jsem někde s lidmi, tak si s nima zahulím, ale je to taky fajn, když jsi sám doma, vlezeš si do vany, dáš si jointa, poslechneš si muziku, čteš si a je to pěkné. (Musíš platit za „mariánku“?)....Ne, vůbec ne. Já to nemám ráda, když to někdo prodává...“* Poněkud jiná situace panuje u „skunků“, u nichž je prodej, stejně jako u hašiše prakticky velmi rozšířený a obvyklý: *„...no, tak ty „skunky“ se prodávají. Na to se třeba složí více lidí a koupí si dealerák(sáček) a udělá se z toho joint...“* Podobně reguluje naprostá většina oslovených participantů, přestože je z odpovědí znát, že změnu (ve smyslu zahájení prodeje marihuany) vzali na vědomí a berou ji jako běžnou (protokol 207): *„...(Takže za mariánku jsi nikdy nemusela platit?)....Ze začátku absolutně ne, až teďkom poslední rok, dva se to prodává, ale kdysi to vůbec nebylo (rok 1994 – 95). Kdo prodával trávu, tak toho všichni okamžitě odepsali. To se nikdy nedělalo takové věci....(A v kterém roce se to změnilo? Kdy se začala ta tráva prodávat?)...V tom roce 1998, nebo spíš v roce 1999. Tak co já jsem začala osobně pozorovat, tak do té doby to bylo bez problémů...“*

Snadná dostupnost většiny, pro region běžných drog v období 96-98 zřejmě věrně odrážela jednak poptávku a jednak také malou aktivitu policie, která se začala projevovat více až v posledních dvou letech (protokol 201): *„...(vyloženě to byl nějaký podnik, kde se ty drogy daly sehnat?)...jo, asi jako noviny v novinovém stánku....(To bylo teda v kterém roce?)...v tom roce 1997...“*

Postupné zhoršení dostupnosti surovin pro výrobu pervitinu zasáhlo všechny regiony stejně. Stejně se tak ale ve všech regionech brzy objevili lidé, kteří nacházejí cestu i ze současného stavu a změnilo se jen to, že např. do roku 1998 velmi běžný a rozšířený Solutan se stal velmi žádaným zbožím a předmětem běžného, komerčního typu prodeje na černém trhu a jeho cena se razantně zvýšila. Na trhu je dostupný stále, jen způsob jeho opatření vyžaduje zkušenosti a znalost prostředí a samozřejmě především také dostatečný obnos

peněz (protokol 201): „...*(Zůstávala ta kvalita pervitinu pořád stejná?)...Ne, já myslím, že se to úplně zhoršilo, protože se to začalo dělat z tabletek a ne ze solutanových kapek, kde je efedrin. Kdežto v těch tabletkách je ... nějaký jiný, ale je tam „efo“....(Do kterého roku se dělal perník ze solutanu (kapky?)....Do toho roku 1998. Ještě teď se to ještě najde, ale většinou se to dělá z těch tabletek. Ten solutan se teď špatně shání....(Proč se solutan špatně shání?)...Já myslím, že potom více jdou...všichni jako...já jsem to třeba pozorovala na sobě, jak jsem chodila k doktorce se léčit s průduškama, tak mi vždycky předepsala solutanové kapky. Později to už prostě neexistuje, že by mi to napsala. Vlastně ty doktorky a všechny ty zařízení se shodly na tom, že ze solutanu se dělá peří. Jako jde to určitě sehnat i teďka...(...)...že takoví různí lidi, že toho mají docela hodně a za nějaký peníz to prodají....“*

Při hledání alternativ surovin pro výrobu pervitinu se právě na severní Moravě objevilo několik velmi kreativních způsobů. Jeden z nich byl dovoz surovin z Polska a Slovenska, kde jak uživatelé tvrdí, je možnost získat suroviny větší. Kromě toho je díky poloze Ostravska další možnost získávat zřejmě poměrně kvalitní efedrin z pašovaných dodávek do Polska a naopak. V neposlední řadě se pak na našem trhu s farmaky našla sice ne plnohodnotná, přesto alespoň nějaká náhrada za Solutan a to v podobě Modafenu (protokol 210): „...*(Jak se ty tablety jmenují?)...Modafen a ten obsahuje efedrin a z toho to ti lidi vyrábějí. Oni toho nakoupí za 500 Kč a udělají z toho třeba 2,5 gramu....(Jaká je kvalita pervitinu vyrobená z modafenu?)...Ne, není to dobré. Z toho to piko není dobré, není to ono. Z toho solutanu to je něco úplně jiného než z těch tabletek....(A k solutanu teď není přístup?)....Co já znám, tak mají piko ze solutanu, ale znám ještě jednoho a ten převážně má jen z tablet....“*

Zdá se, že jeden z rozdílů mezi částmi černého trhu v Ostravě a jiných přílehlých regionech a městech je především v rozkolísanosti a nevyváženosti jak v kvalitě, tak v cenách. Zjištěné rozdíly jsou velmi propastné a opět ukazují na skutečnost, jak významnou roli sehrává zkušenost a znalost trhu uživatelem, který tak snadno může nakoupit zcela nekvalitní drogu za velmi vysokou cenu přesto, že v regionu existují dealeři mající drogu čistou a kvalitní (protokol 201): „...*(Cena perníku se zvýšila nebo snížila?) No zvyšovala se, kdysi byl gram za 500 korun. Cena se určitě zvýšila od roku 1997. Teď vím, že chtějí za gram 1000 korun a někde až za 1500 korun....(...)... Víam, že někdo*

kupuje nejlevnější za 800 korun, ale dá se koupit i za 1500 korun a kvalita je různá...“ Celkově se cena pervitinu pohybovala v rozmezí 800-1000,-/g a nijak výrazně se v průběhu doby neměnila. Pro uživatele tak bylo velmi důležité, zda mají kontakty na Ostravskou scénu, nebo zda jsou odkázáni na malé dealery v Havířově či Karvinné, kde zřejmě docházelo a dochází k výraznějším lokálním výkyvům. Při nákupu přímo od vaříčů bylo možné pervitin nakoupit i za 400-500,-/gram. Ovšem pouze za předpokladu opravdu dobrého napojení a důvěry, čehož někdy byl podmínkou podíl na shánění surovin či zapojení do distribuce drogy dál.

Názory na rozdíly v chování dealerů se mezi UD velmi různí. Záleží velmi na jejich vlastních zkušenostech, které jsou často velmi výrazně odlišné a které se diferencují zejména dle sociálních schopností, komunikativnosti, vynalézavosti UD a samozřejmě s tím souvisejících ekonomických možností (protokol 210): *„...záleží, kteří lidi to prodávali. Pokud to člověk bere a prodává to, tak to většinou prodává levně, ale člověk, který to nebere a prodává to (klasický dealer), tak ten chce strašně rychle zbohatnout. Dává málo, ale zas dobrý dává. On ví, že za ním lidi budou chodit...“* Tento příklad hodnocení není právě reprezentativní pro náš soubor, vystihuje však skutečnost, že dealeři se od sebe liší podle svých dodavatelů a vlastních schopností, což však z druhé strany také determinuje okruh lidí, kterým jsou pak ochotni drogy prodávat a naopak, které odmítají.

Jeden z participantů výstižně popisuje vývoj pravidel v partě s níž se pohyboval. Velmi názorně se tak ukazuje, jak osobní vztahy ve většině part dříve panovaly a že jeden z největších zlomů, který nastal a změnil charater scény i těchto vztahů uvnitř malých skupin, byl rozměr peněz (protokol 209): *„...Myslíš jak dlouho, než nás objevili policajti nebo...? V té době vaření perníku nemělo nic se zákonem společného. V té době nás chytali policajti jen protože jsme fetovali. Vlastně za komunistů to bylo sebepoškozování, něco takového, že sis poškozoval organismus nebo něco takového, ale jinak no a že jsi fetoval. Potom přišel zákon nějaký za zneužívání léků a různých omamných prostředků, pak už to bylo horší, že, ale na těch bytech jsem se pohyboval pořád, že? Chvíli to bylo na tom bytě chvíli na tom bytě, potom to bylo různě po bytech od rodičů, různě nebyli doma, to nás byla banda, to ještě lidi drželi pohromadě. Ne jak*

dneska. No a jinak, jak dlouho? No to možná zůstalo až po dneska. (Ta skupina lidí, s kterou jste vařili perník, se kterou ses stýkal nebo ještě teďka se stýkáš, mění se ti lidé? Obnovují se nebo zůstávají pořád ti stejní?) No, dívej se, ti co jsou u zdroje, ti většinou zůstávají stejní, ale přibývají, takže se mění...(...)(Dobře, už jsem se tě jednou ptal na vývoj cen té drogy. Bylo by dobré, kdybys mi řekl, dejme tomu před tím, před já nevím nějakou dobou, 6 – 7 let zpátky, dejme tomu a teď. Cena pervitinu se změnila nebo zůstala stejná?)...Samozřejmě. Kdysi se prodávala, kdysi ze začátku se to neprodávalo vůbec. To byly party, které držely tak nějak pokupě, každý sehnal něco a z toho se to uvařilo a mezi tou partou se to ... Pak se ti vařiči nějakým způsobem trhli, začalo se to prodávat po 30,-Kčs dávka. Ta dávka byla podle toho, jak ti ji dal ten vařič. Rozumíš. Perníkář jak dal někomu dávku, podle toho, ta dávka měla pořád cenu 30,-Kčs. Zvedlo se to na 50,-Kčs a pak na 100,-Kčs, to byla ta dávka. A když člověk chtěl koupit ten gram nebo půl gramu tak to už mělo hodnotu, já nevím, od 300,- korun půl gramu do 800,- korun....(A dále?)...300,- korun až 500,-. To zůstalo vlastně až po dneska. To je to samé....“

Měnicí se charakter scény kopíruje a vzájemně se ovlivňuje s měnicím se charakterem černého trhu s omamnými látkami, s nímž jsou vzájemně propleteny (protokol 214): „.....to se prodává pořád stejně podle těch telefonů. Víš jak, zavoláš na telefon mu. Buď ti dá on nebo od kamaráda dostaneš...(Musíš je znát a oni hlavně tebe?)...Někteří jo a někteří ne. Když jsi třeba řekl, že znáš toho a toho a máš od něj telefon, tak to bylo v pohodě. Někdo ti třeba řekl... Tě prostě „vyfakoval“. Tě poslal do prdele. Tě nezná...(Kdybych tam třeba zavolal já, tak....)...Někomu jo a někomu ne. Neříkám, že teďka je to furt takové stejné, ale říkám ta pravděpodobnost je spíše stejná. Zas podle těch telefonů a že tam zavoláš a on přijede. Nebo tam musíš zajít ty. Už to není tak veřejné. Dřív to bylo veřejnější si myslím...Jako tady u nás v(název města)...(...)(Takže tady to neprobíhá, že by tu někdo stál na ulici a prodával?)...No, tak jako možná malí kluci.(14 –15 let) Co tam prodávají marihuanu na Permoně a tak. Ale ti starší, ti né. Ti musí na telefon zavolat a že za prvé chce a tak. Ta dostupnost už je těžší, než byla. A říkám to, že po zákonu už to není tak veřejné. Že už si domlouvají místa, mají strach větší. Kdysi to prostě nebylo „nikomu to neříkej“. Teďka ti říká furt „nikomu to neříkej“. Vystrašený, víš jak...“.

Na stranu druhou nejde při získávání dobrého kontaktu na dealera s kvalitním zbožím jen o zkušenost a znalost samotného participanta,

ale i on musí být znám ostatními. Znovu se tak vrací stále opakovaně zjištěná skutečnost, že se na scéně rychle zjistí, když na ni někdo „nepatří“ (např. neuniformované složky policie) a že díky dobré osobní znalosti exitují vnitřní ochranné mechanismy zabraňující snadnému odhalení. Není snadné získat kontakt na dealera a tím spíše ne na dealere s kvalitní drogou schopného dodávat i větší množství kvalitní a čisté drogy. Je tak zřetelné, že bez spolupracujících UD by policie v podstatě neměla šanci získávat určité informace o scéně jinou cestou a stejně jako v jiných regionech je většina varen, dealerů apod. odhalována na udání: „...*(dealeři dávali jen známým lidem?)...to se vždycky dělalo přes někoho, kdo ty dealery znal. Vždycky někdo za nimi šel a za hodinku bylo peří...(...)(Perník jsi teda vždycky získávala od známých?)...Jo od známých. Kvalita byla dobrá, to se peří vysypalo z „dealeráku“ a teďkom je to slepené a hnusné a vůbec to není perník...*(Bývá to něčím říznuté?)...No, chtějí na tom vydělávat a mají trochu strach ze změny zákona a musejí taky dávat pozor, komu to dávají a co ten člověk je zač. Víím, že teďkom dealeři, pokud se jim nějaký člověk nezdá, že má nad 18 let, tak po něm chcou občanku. Přece ty postihy jsou potom menší, když to dealer nabízí staršímu nad 18 let...(...)(Třeba já bych neměl šanci, kdybych mu řekl, že chci perník?) ...to ne, asi by ti řekl, že si jdi natrhat perník do perníkové chaloupky...*(V minulosti to bylo jinačí, dealeři prodávali všem? Třeba na té diskotéce, jak vám byl nabídnut perník, tak to bylo úplně v pohodě, ne?)...No, to nebyl problém. Přišel jsi a když už si věděl, kde máš zajít, tak to bylo jasné...*(Ten dealer neměl strach ti to prodat, když tě neznal?)...Ty já nevím, tehdy tam trochu couvali, ale jak jsme vytáhli prachy, tak změkl...“****

Podobně jako ve všech ostatních regionech se jako jedna ze změn na trhu projevil tlak ze strany dealerů k odběrům většího množství najednou. Čím větší množství, tím lepší cena a kvalita a současně za dodržení hmotnosti, která se na ulici nedodrhuje (kromě toho, že je droga již před tím nastavena). Poněkud opatrněji hovoří jedna z participantek (protokol 207): „...*(Jak se třeba vyvíjela cena a kvalita, konkrétně u toho pervitinu?)...Tak kvalita, to jak u kterého člověka. No třeba vždycky se vědělo, kdo má dobrý a kdo třeba špatný. A ta cena? Tehdy se jedna dávka prodávala za stovku (rok 1995) a v dnešní době už psaní nekoupíš. Koupíš za litr celý gram a nebo...*(Takže v minulosti byla psaníčka a dneska musíš koupit větší**

množství?)...No..(Říkala jsi, že někdo měl lepší a někdo horší. Nezajímají mně jména, ale kdo tu drogu měl lepší?)...No tak většinou ti co jenom prodávali nebo co to měli od někoho, tak to bylo ošizené. To byli většinou lidi co brali, takže to šidili. Takže to bylo většinou fakt jako něčím nastavované nějakou sodou nebo nějakým cukrem nebo něčím. A pak to byli lidi, ale těch bylo jen pár, kde jsme věděli, že vařili – prostě měli dobré věci, ale tak to jich bylo jen pár. Nevěděl o nich každý. Byli to starší lidi, kolem 40 let..“

Samotný průběh obchodu má podobný ráz jako jinde, jen se zdá, že ze dvou možných reakcí trhu na vyostření podmínek a větší aktivitu policie více na severní Moravě převládá stažení se do bytů. Pravděpodobně díky tomu, že se zde nikdy nevytvořila příliš silná otevřená scéna na ulicích je tento proces přirozený a odpovídá charakteru a možnostem místní scény. V každém případě je zřetelné, že UD vnímají a reagují na měnící se podmínky a situaci - aniž by často byly schopni tyto změny pojmenovávat či je vůbec registrovat – mnozí to nepovažují za nějaké zvláštní změny související s vnějšími tlaky, ale přirozený vývoj uvnitř scény (protokol 207): *„...No tak předtím (1996 –97) to bylo tak, že se vědělo, kde jsou určitá místa. Vždycky tam člověk seděl a u sebe vždycky něco měl. Ted'kom co tak pozorují, tak většinou ty lidi to moc nedávají o sobě vědět a ví to jen určití lidé, kde kdo je a už to není tak na očích...(V letošním roce?)...No, letošní a minulý rok...(1999-2000)..(Takže dealeri ted' musejí znát ty lidi osobně?)...Jo. To už není jak kdysi přišel cizí člověk a řekl, že chce za 2 stovky a on mu to dal. To ted'ka tak nejde...(A jak se to dnes prodává?)...Většinou doma u někoho...(A jak ten prodej probíhá?)...to se musí zavolat jestli něco je a co je a prostě se musí pro to jít...(Ty telef. čísla jsou nějak volně přístupné nebo se musí shánět?)...To ten dealer fakt toho člověka musí znát, aby mu ten telefon dal (číslo). Nebo potom pak přes někoho, když třeba osobně někdo toho dealera neznal. Tak někoho, koho znal, tak jo...“*

Přestože lze heroin na severní Moravě označit za drogu, která se teprve etabluje, přesto na určité menší části drogové scény je dnes již samozřejmostí. V popisech participantů se objevují podobné mechanismy a situace jako v jiných regionech – postupné zaplavování trhu heroinem působí zpočátku nenásilně a nenuceně. Co je ještě zajímavější je to, jak se jsou uživatelé pervitinu snadno ochotni vzdát pervitinu a zkusit raději heroin, jehož účinek je velmi odlišný (protokol

208): „....(Bral jsi heroin, jsi říkal. Bral jsi ho jak dlouho a odkdy jsi ho začal brát?)...Tam není bral jsi ho jak dlouho, odkdy jsi ho začal brát. To je takovým způsobem, když jsme jeli (píchali – pozn. tazatele), nebo jak já jsem píchal amfetamin nebo perník, tak kolikrát třeba neseženeš peří a narazíš dřív na hero. Přejdeš na nějakou pařbu, není tam nic jiného než hero, tak jedeš heroin. Tak to je. Je to pravda, že toxická závislost není tak velká, jako když jedeš kodein pořád, nebo opiáty - morfium nebo tak a mícháš to pořád s tím, je tam sice taky závislost, ale to odbouráš zase pervitinem, takže je to pořád dokola....“

Brno

Stejně jako v jiných regionech se v Brně naplno rozjel obchod s marihuanou ve stejných intencích jako u jiných drog. Často se pravděpodobně jedná o tzv. podlampovky, které dle údajů začínají být stále populárnější především díky tomu, že pravděpodobnost odhalení je minimální a riziko ukradení úrody (jako tomu je u pěstování v přírodě) nulové. Jeden z participantů k otázce prodeje marihuany vtipně glosuje (protokol 323): „...v Praze za mnou došel a „chceš koupit hulení?“ a já „cože?“ no „jestli chceš koupit ganju?“ a já jsem mu dal hned ranu a šel jsem pryč...to si kupujou takový ti lidi, kteří maj všude takový ty lístky hulení (trička nebo přívěsky s motivem marihuanového listu) a víš co...mám na to ten názor, že je to příroda a že se to nemá prodávat...“ I přes podobné radikální postoje dlouhodobých a ostřílených UD se však prodej stal i v Brně běžnou normou zejména mezi mladšími, příležitostnými UD s rekreačním charakterem užívání. Starší generace UD s delší drogovou kariérou a zkušenostmi však prodej marihuany vnímá velmi negativně a kategoricky jej odmítá (protokol 315): „....nekupuju...když někdo nabízí, tak ho pošlu do piče..ať mi dá prda nebo...já su taky takovej, že to dám...většinou a nikomu neprodám...to si člověk kurví charakter....“ Zřejmě typickým samo pěstitelem, který má marihuanu pro sebe a své kamarády v partě byl jeden z participantů, který kromě konopí užívá též pervitin a marihuanu nevnímá jako drogu, je to pro něj rekreační záležitost, takový odpočinek od pervitinu (protokol 337): „.... začal jsem hulit dennodenně, začal jsem sázet...a to je až do teďka. Pěstuju přes zimu ve skleníku podlampovky a přes léto na zahradě. Poslední dva roky byla moc dobrá úroda. Teď naposledy jsem měl 65 rostlin a zůstalo mi jich 25, zbytek mi očórovali...ale to byly ty horší semínka, co jsem měl vedle zahrady na poli. Jinak hulíme dennodenně v bandě, vydrží

nám tak do konce prázdnin. Nikdy jsem si nekupoval a ani to neuznávám. Nikdy jsem neprodával. Jinak z doslechu mám trochu přehled, prodává se filmovka za dvě kila. Semínka dostávám od kamošů...“. Jiný participant není tak kategorický v odsuzování prodeje marihuany (protokol 338): *„...Trávu jsem prodával, cena jak komu - cigánům prodám filmovku za 300 a když přijde normální člověk a řekne mi "nemáš něco na prda", tak mu to dám zadarmo. A prodával jsem třeba kilo, jedna nadupaná igelitka, do Prahy za 10.000, což mi vydrželo, ty prachy, asi tak tři dny (začal se tomu smát - pozn. tazatele)...“* Prodeji se podle všeho nejvíce věnují především mladší UD, přibližně do 22 let. Někteří začínají již ve škole. U starších UD se prodej zdá méně obvyklý a častěji odmítaný jako nesmysl.

Pro uživatele je samozřejmě neoptimálnější, pokud má drogu možnost získat z více kontaktů. Omezuje tím pravděpodobnost rizika, že může např. jednou policejní akcí přijít o svého dodavatele a navíc má možnost si vybírat podle ceny a kvality (protokol 344): *„...měl jsem více zdrojů...že...rozhodoval jsem se podle kvality....ale zase na druhou stranu, když jsem neměl moc peněz, tak jsem si vzal to levnější...“* Stejně jako musí UD získat zkušenosti s nepsanými pravidly trhu, učí se a zdokonalují v rozpoznávání kvality své drogy (protokol 323): *„...časem, když to kupuješ, tak se ti vyvine ta správná chuť, kterou to správně má mít...a když tu chuť vychytáš, tak už to poznáš, tak už tě prostě nevojebou ani hovno...“*

Nákup od dealerů byl prý dřív „pohodovější“ a osobnější. Jeden z participantů popisuje (protokol 323): *„...se chodilo do takové hospody za jedním cigánem a ten ke mně byl úplně v pohodě...já jsem jenom došel, ukázal jsem se mezi dveřma a už každej „nechceš koupit?“ a ten chlapík došel za mnou a na ně „nechte ho, ten je můj“ .....už jsme se znali .. a on měl tak nějak ...víš co....(...)...co za ním chodili denně, takže tams třeba koupil za dvě kila (200,-) třeba prodejní (na ulici) tříkilo nebo i čtyřkilo...jakože dvoukilo vážený...prostě dával fakt víc a dával dobrý...“* Stále se zostřující situace během drogové kariéry uživatele někdy donutí k zapojení do výroby či prodeje, neboť již nejsou schopni si drogu opatřit jiným způsobem, přitom dealerské začátky mohou mít spíše komorní charakter mezi partou známých lidí (protokol 315): *„...to byla taková parta a vždycky jsme se složili, koupili jsme toho víc, nadělali jsme psáňa a prodávali jsme to...(.)...za den takových 10 gramů..většinou*

takovej pátek a sobota byl silnej..(kolik vás bylo?)...pět...(...)...já už jsem byl pak hodně ...v hlavě mišuge, v hlavě mi začalo přeskakovat , tak jsem s tím sekl, no.....(co se stalo s ostatními?)...co vím, tak tři sedijou a ten jeden seká latinu...normálně pracuje..(a ti co sedijou, to bylo za to, že prodávali?)...no sedijou...oni už potom aji vaříli, jako...tak už to začalo být krutý....“

O tom, že pravidla černého trhu jsou velmi tvrdá a jakákoli nezkušenost se okamžitě „trestá“ většina UD velmi dobře ví a ví, co si také mohou přibližně dovolit a co ne. To je zřejmě také jeden z důvodů, proč není tak snadné se na scénu dostat a pohybovat se tam, aniž by člověk nebyl její součástí. Stejně jako s tím mají pravděpodobně velké problémy neuniformované složky policie, musí se s tím vyrovnat také začínající UD a pravidlům se rychle učít (protokol 343): *„...většinou jsme si brali za dvě stovky, ale jednou jsme si brali za tisícovku, ale obrali nás o ňu a ještě o mobila...“* . Těžko lze vystihnout a popsat tato pravidla, neboť jsou „živá“ – tedy v neustálém procesu vývoje a každé setkání UD mezi sebou navzájem nebo s dealery nemusí probíhat podle nich – nic není pevně daného, ale přesto i změny a odchylky mají své zákonitosti intuitivní komunikace.

Zvyšující se riziko při varech v bytech nutí hledat UD stále nová řešení a měnit často místa. Kromě bytů se tak objevují podobně jako v Olomouci vaříči mimo Brno bydlící v satelitních vesničkách a městech okolo Brna a dovážející zboží do Brna. Objevil se i jeden kuriózní případ vaříče, který chodí ze strachu před odhalením vařit do lesa (protokol 316): *„...venku...(...)...v lese...(...)...ted' se nenechám nikde vychytat nebo podobně....tak jdu radši do lesa...a je to lepší, aji se nakopneš v té přírodě, víš jak, je to takovej lepší pocit....(...)...když někdo chce uvařit, tak to koupí a já si z toho vezmu půlku...mezi kámošema je to, rozumíš?...oni dostanou sociálku, za to to nakoupí, uděláme to pro naši partu, rozdělíme se, nakopneme se, rozumíš, prostě...potom přijde další, co má love, zase se to udělá....(kolik a kdy naposled?)...před 14 dnama...3 gramy, necelý 2,7...“*

I lidé, kteří jsou zvyklí na vlastní var nebo na partu, kde vždy někdo sežene, potvrzují, že posledních několik let se stále častěji stává, že mají krizi a nemají možnost sehnat nic z obvyklých zdrojů (protokol 338): *„...Piko jsem párkrát koupil, když jsi v hajzlu, tak koupíš...když má někdo chemky, tak mu pomůžu uvařit...vaříme z toho, co je....někdy se seženou Solutany, někdy třeba aji čistá efa...“*

Pokusů o prodej hub jsme zaznamenali více, jeden z nich je úsměvnou ilustrací (protokol 315): „...jednou jsme to jeli prodat aji do Prahy...(…)...naslepo...(…)...a na Staroměstským nás oslovil nějakej kořínek, jestli nemáme ganju, tak jsme mu řekli že máme houby a on říká „kolik chcete za pět houbiček?“ a já říkám „no já nevím, za kolik se to tady kupuje?“ a on řekl „že 10 korun za 5 houbiček, tak jsme mu vpálili kilo rovnou...“

Kvalita je celkově napříč všemi skupinami vnímána jako stále se zhoršující, respektive přibývá počet nových dealerů, kteří nastavují a mají nekvalitní zboží. To se však týká především drog jako pervitin a heroin. Proti tomu je zřejmě jedinou skupinou drog, která má na trhu tendenci ke zvyšování kvality marihuana (samozřejmě také houby), které by bylo z této perspektivy velmi zajímavé v budoucnu věnovat zvláštní pozornost, neboť se jako jediná (spolu s lysohlávkami a dalšími přírodními látkami) vymyká některým zákonitostem černého trhu (protokol 344): „...co se týče kvality (u marihuany), tak se zlepšila, tedy co se týče hulení, protože o tvrdých ted' už moc nevím...“

Podobně jako v jiných regionech narážíme mezi uživateli také v Brně na kauzy spojené s pěstováním konopí (protokol 324): „...naposledy jsem dostal podmínku za (počet) kytek...před třema rokama...“

Také participantí z RT Brno potvrzují (stejně jako v jiných RT) dostupnost drog ve vazbě a výkonu trestu. Spektrum drog je dáno především poptávkou a nabídka ji pouze usměrňuje cenami a možnostmi dodávek (protokol 316): „...aji piko, aji herák...za tisíc korun pecka, skoro (0,2g/1000,- Kč) (a brali to tam nějáci za tu cenu?)...jo to byli takoví, co měli...(…)...tak co by to neval...(…)...měl jsem dvakrát, to mi poslali kluci...většinou klepky...(a to se tam prodávalo za kolik?)...roháče za 5,- Kč a plato vlastně za 50,- nebo když měl nějakej borec a bylo před vánoce, tak to bylo drahý, že jo...“ Jiný zcela bez zábran potvrzuje (protokol 337): „...V krymu jsem měl klepky, jednou jsem měl i hulení, to mi poslali kamoši v cigárech a jednou jsem tam měl i perník, ten byl taky od někoho z venku..“.

Třebíčsko

Menší města jako je Třebíč skýtají mnohem více možností pro pěstování konopí pro UD nežli je tomu ve velkých městech. Na stranu druhou se zde však mnohem výrazněji projevují problémy snížené dostupnosti pro semínka i marihuanu (ze zahraničí) samotnou. Jeden z místních kuřáků se zkušeností také s nákupy v Holandsku to hodnotí (protokol č.426): *„...pěstuju od roku 96...(...)...semínka mám místní...(...)...trávu jsem si kupoval i v Holandsku, u nás v Česku taky, ale mám špatný zkušenosti, je to tady mrzutý to chování (dealerů) že jo, v některých městech nic jinýho nezbyvá a chuť je chuť - a pak člověk...“* Počet pěstovaných rostlin je individuálně velmi odlišný, od několika málo kusů (2-3), přes střední množství 10-40 rostlin, najdou se také pěstitelé s 80 a více kusy zasazených rostlin. Většina o někdy i nadpoloviční část úrody přijde především díky zlodějům než policii (protokol 432): *„...vždycky přijdeš tak o těch 60-70% úrody...(...)...vždycky se našli čórkaři.“* Jiný dodává svoji zkušenost s poslední úrodou (protokol 436): *„...a tento rok jsem měl 9 polí...osm mi vyškubali, zbylo mi jedno, to bylo asi 30 dvoumetrových kytek, ale voprcanejch...vydrželo mi to tak 2 měsíce, že...jsem nosil do školy a všude možně...to se jenom hulilo a hulilo...(...)...já neuznávám...jsem nikdy neprodával, neuznávám nijaký prodávání...“*

Nakupovat hašiš a marihuanu se údajně bez problémů dá jak v Třebíči samotné, tak v jiným menších městech okolo (Náměšť apod). Týká se to i ostatních drog, ovšem UD mají přece jen převažující dojem, že ke zhoršení dostupnosti došlo, a tak např. u pervitinu by „dodávka“ mohla trvat i tři dny, než by ji v případě zájmu dostali. Část místních známějších vaříčů je nyní ve vězení, a tak byli nahrazeni jinými, většinou méně zkušenými a mladými výrobci (protokol 432): *„...i když dřív byly časy, že jsi zavolal a měls to hned...ale to už je tak dva, tři roky..i když jako tady pořád zůstala skupina lidí, která si v tom valí...“*

Pravidla fungování černého trhu se do značné míry chovají stejně jako pravidla běžného trhu. Stejně je tomu s růstem „obchodních zkušeností“ prodejců. Zajímavou se v tomto kontextu jeví poznámka jednoho z UD v souboru, který zažil pokus o komerční prodej hub, jenž není právě nejobvyklejší a až na výjimky mající kratšího trvání se nikdy zřejmě nevytvořil klasický distribuční systém pro lysohlávky tak, jak jej známe např. u syntetických látek (protokol 428): *„...nejprve jich prodával za 70,- Kč 150 houbiček, potom za dva*

měsíce to zdražil, prodával za 70,-Kč 70 houbiček, pak 150,- Kč 70 houbiček a nakonec to úplně zrušili ten byt, takže už tam nikdo nejezdil...“

Stejně jako ve velkých městech i dealeři na menších městech stále více motivují UD k odběru co možná největšího množství najednou (protokol 436): *„když to potřebuješ sehnat, tak objedeš klidně i půl republiky...cena tisíc za gram (pervitinu), když jsi toho bral víc, tak třeba 5 gramů za 4 tisíce nebo i 3,5 tisíce...“* Velmi cennou informací je popis jedné z větších dealerek (aktuálně delší dobu již neprodává), kolik denně prodala pervitinu (protokol pod zvláštním kódem): *„...jsem měla přístup k člověku, kterej to vařil, mohla jsem prodat tak 50 gramů, možná víc (za den), prodávala jsem to tak rok, rok a půl...“* zatčení policií komentuje: *„...pro mě přijeli a že „máme výpovědi těch a těch, všichni o vás vijou, že prodáváte...“*

Paradoxně s tím, že je obecně dostupnost především pervitinu v Třebíči považována za výrazně zhoršenou, udávají někteří participanti, že (protokol 435): *„...piko se tady sehnat dá, tady je strašně moc smažáků...“* Jiný, poměrně velmi zkušený participant vše hodnotí ještě přímočařeji (protokol 428): *„...tady v Třebíči, co vím, tak perníku je tady poskrovnu, herák tady není asi žádnej, jinak kdybych já něco chtěl sehnat, tak kdybych chtěl perník, tak si ho seženu tady (v Třebíči), kdybych chtěl herák, tak si zajedu do Brna. V brně už se to docela rozjelo, ten heroinovej trh, i když to tam není dlouho, je to tam (klasický distribuční systém pro heroin) tak dva, tři roky, ale dá se tam sehnat dobrej herák, když to člověk oběhá. Znáám tam nějaký byty, no a kdyby to ani tam nevyšlo, tak se dá sehnat aji na ulici...(...)...je to čím dál tím horší....když si vezmeš, že Brno bylo město, kde furt valilo peří a Brňáci si vlastně jezdili pro herák do Prahy a najednou je to herákový město, kde perníkáři přecházej na herák a to nejenom v Brně....tady v Třebíči sice zatím ne, tady furt valí perník a ten herák se sem ještě nedostal, ale stejně to tady bude jak v Německu, že v každým menším městě bude herák...v Brně se ten herák rozjel taky proto, že se tam dají sehnat peníze....kde chceš vzít tady (v Třebíči) 2 tisíce na den?...“* I participanti s kratší zkušeností s drogami a černým trhem však vědí, kde a znají někoho, kdo by jim mohl něco prodat a má přímo v Třebíči na scéně (protokol 436): *„...ten člověk, kterýho myslím, tak má všechno (drogy)...(..)...věděl bych kam jít...“*

Větší část dotázaných potvrdila, že raději jezdí nakupovat jinam (mimo Třebíč), že místní kvalita je prý horší a je toho méně. Mimo to, je nákup jinde z jejich pohledu bezpečnější. Přesto UD zkušenější a znalejší místních poměrů, kteří jsou stále v kontaktu se scénou (i po např. léčbě apod.) opakovaně potvrzují, že na místní scéně pervitin i jiné drogy k sehnání bez velkých problémů jsou (protokol 434): *„...aktuálně se tady v Třebíči sehnat piko dá, i od vaříčů i od překupníků...pořád mám kontakty, ale naštěstí ty lidi nyní moc nevidám...“* Dokonce si UD raději jezdí nakupovat i tripy jinam než v Třebíči. Děje se tak sice v zřejmě mnohem menší míře nežli u jiných drog, ale nekvalitní zboží, které je v regionu obvykle k sehnání, zřejmě motivuje k nákupu jinde ve velkém městě (protokol 436): *„...dalo by se tady sehnat, ale od toho samýho člověka a zase je to na hovno, jsou strašně nakopany smahem....(...)...nejlepší je, když kámoši jezdí do Holandska, si je nechat posílat....je to tam levnější, koupíš za 150, tady za 300,- a od tam jsou lepší...“*

Praha

Stejně jako v jiných regionech také v Praze za poslední 2 roky znovu začal prodej marihuany. Začala se postupně diferencovat cena mezi marihuanou pěstovanou venku a tzv. podlampovkami. Hašiš se více méně prodával vždy (protokol 520): *„...cena „indooru“ je pro mě u pěstitele 130-150 korun za gram, na ulici se to prodává třeba i za 250,-/gram. Arabové mají hašiš ve velkoobchodě (pro dealery) do 100 korun za gram. Na ulici se to pak prodává za 250,- i více...“* Vysvětluje, že rozdíl mezi gramem a „géčkem“ je v tomto případě až 0,4g (platí pro skunk i hašiš). Z ostatních interview se zdá, že tyto ceny (na ulici) jsou spíše při spodní hranici a že při prodeji na ulici mohou být až o polovinu či dvojnásobek vyšší. Důležitou skutečností pak je, že všechny produkty konopí se začínají na trhu objevovat stále častěji „po boku“ všech ostatních drog, tedy, že začíná docházet ke splývání trhu s těmito látkami a dealeri prodávající pervitin nebo heroin u sebe mají na prodej také hašiš nebo kvalitnější skunky. Stále výrazněji se tak zřejmě stírá hranice mezi těmito drogami a trhy se svými pravidly začínají vzájemně podobat. Po chvíli přemýšlení již citovaný participant dodává (protokol 520): *„...od doby platnosti novely se začala snižovat dostupnost trávy klasickou cestou.....jako že to třeba Franta pěstuje, tak si tam přijedeš s igelitkou a koupíš mu flašku nebo kartón cigaret.....a začalo se to prodávat na klasický drogový scéně a začali to prodávat lidi,*

který prodávaj sračky. Dealera nezajímaj ty drogy, ale prachy. V 98 sis od klubovýho dealera nekoupil marihuanu, on to neměl a proč by to od něj někdo kupoval, když si to můžou někde vypěstovat nebo dostat zadarmo. Smíchalo se to a jsou vidět první efekty, že mladí uživatelé marihuany přecházejí na tvrdý drogy. Dealeři zneužívají trávu k získání důvěry potencionálních odběratelů tvrdých drog.....mají větší zájem prodávat tvrdé drogy, protože je z nich větší zisk.....sám jsem si to taky vyzkoušel - od jednoho dealera jsem kupoval trávu, po šestý už ten skunk neměl...jo, ale měl výborný Ěčka, no fakt byly dobrý.....ale potřetí to jako „E Mitsubishi“ vypadalo.....no, byl to slisovanej perník...“ Tak jako je na jedné straně zřejmé, že obchod s marihuanou a hašíšem se stal běžnou součástí distribučního řetězce na scéně, tak většina oslovených UD shodně udává, že se domnívají, že kvalita produktů konopí na trhu vzrostla. Mají za to, že je k dostání stále lepší výběr vzorků a celkově, že došlo ke zvýšení kvality (protokol 531): „...za tu dobu, myslím, že v tý komunitě, kde se pohybuju, se zlepšuje kvalita marihuany...(jako, že je silnější?) No, silnější a lepší, že víc lidí má dobrý hulení...“

Praha v některých pravidlech vývoje drogové scény předjímá některé jevy, které se dále po ČR šíří pomaleji, či které jsou po dlouhou dobu specifické jen pro ni. Zatímco u většiny ostatních regionů jsme dokladovali skutečnost, že získat kontakty na dealery je velmi obtížné a je k tomu většinou třeba dobrá osobní znalost a určité zkušenosti, bylo v Praze již před několika lety poměrně obvyklé získat kontakt „naslepo“. Dnes je takto možné získat drogu i jinde v regionech, ovšem stále platí pravidlo, že tyto první kontakty jsou většinou na dealery snažící se prodat za každou cenu a často také cokoli. Tedy velmi nízká kvalita, vysoká cena a riziko krádeží apod. (protokol 502): „...A stejně tak sem se v tom samým rokáci ptala i na perník...(hmm, a dostala ses k někomu) ...Přesně tak....(...)...(takže ty ses k tomu nedostala, jak je to běžný, přes kamarády, ale že jsi vyloženě...)..Sama....(pátrala, od koho koupit)...no, no, takhle, no....(Takže tam jsi poprvé koupila perník)... Jo, ale nebyl to perník....(Nebyl to perník?)...Poprvý ne....(Co to bylo?)...Nevím, co to bylo, ale když jsem potom poznala účinky, jaký jsou na perníku, tak jsem věděla, že to nebyl perník, že to možná byla mouka....“

Trh s drogami objevujícími se na taneční scéně (především extáze) má prakticky shodná pravidla jako trh s jinými drogami. Současný stav tohoto trhu lze považovat za víceméně ustálený. Ceny se

pohybují od spodní hranice cca 150-200,-/tabletu až po horní hranici 300-350,-/tabletu (protokol 532): „.....no, já to mám vychtaný, známej, co to prodává.....když jako nakupujeme třeba dvacet tablet, tak dostaneme dvě zdarma, no těm lidem, co to pro ně kupujem, dáme to, co jsme koupili a ty dvě si necháme...“

Přechod mezi první zkušeností a pravidelným užíváním je u některých uživatelů velmi rychlý, stejně jako přechod k zapojení do výroby či překupování drogy. Jeden z participantů začínající na malém městě popisuje tyto rozdíly (protokol 501): „....(Takže v (město) sis poprvý koupil?)....Tam jsem nekupoval, tam to fungovalo tak, že jsme se dělili, každěj sháněl nějakou surovinu, že jo, pak se sehnali suroviny, uvařilo se to, pak jsme se rozdělili....(A tys tam v tý době nák bydlel?)....Tři roky...(Kolik lidí v tý době v (město) kolem tebe bralo perník?)....No asi takovejch.....málo....takovejch 20 lidí, ty se všichni znali, ty byty a tak....(Takže jsi byl v náký partě, kde se na to sháněl materiál... Kolik tam bylo vařičů, v (město?)....V (město) byli dva, v podstatě se mnou tři. Já jsem se to naučil hned taky..... (Takže jsi vařil?)...No...(Jak to fungovalo, ten mechanismus, jak se to dělalo, aby se sehnal materiál?)...No, tak vypisovaly se falešný recepty, nebo se sehnala nějaká kamarádka, která má dítě a dítě zakašlalo u doktora, že jo a Solutan pomáhá. Pak se ty recepty přepisovaly, aby nebyly stejný, kopie se dělaly. Jezdilo se to vybírat jinam, nejenom v (město), do jinejch lékáren....(Jak dlouho to trvalo, tohle období – 20 lidí, vaří se jenom pro sebe?)...No (město) je malý město, tam to ještě funguje spíš takhle nák, rodinně, než tady, tady v Praze je to jiný....(Když jsi tam vařil, tak se tam perník neprodával vně týhle party?)...Někdy se prodával, někdy se za to nějaký peníze přijaly. Ne přímo tak, že by se prodával někde na ulici, nebo tak.....ale když si někdo přišel pro dávku, tak se mu třeba řeklo: hele máme hlad, přines nám něco k jídlu a takhle.....“

Začátek svého působení v Praze v roli dealera popsal jeden z participantů takto (protokol 507): „....v Praze k drogám? No, v devadesátým čtvrtým jsem jel přes Prahu, na náký prázdniny, prostě někam jsem jel, a prostě jsem se zlil a zůstal jsem tady a já jsem chodil s pankáčema z Hlaváku a některý z nich brali a chodili na Republiku, tenkrát ještě bylo náměstí Republiky a voni tam chodili kupovat, a tak jsem to nák vokouknul a pak jsem to chtěl zkusit, ten perník, ne.....(...)....tak jsem poprvý vyzkoušel perník hned na žilu....už jsem byl zavřenej za krádeže, tak jsem přemejšlel, že líp dostat k

peněžům v těch drogách, že jo, tak jsem pak začal poznávat ty dealery na náměstí Republiky a později jsem začal i sám prodávat.....vod tý doby to prostě ňák pinkám, no....(a jak se to stane, že se dostaneš mezi ty dealery?)....no prodávali to na Národáku. Sem tam měl pár známejch z dřívějška, ne, co jsem ani nevěděl, že berou drogy a že tam jako prodávaj...a prostě jsme se potkali náhodou na starým Káčku....a koukám, ty seš ten a ten a já říkám já sem zase tenlecten....a von to byl vaříč zároveň a prodával, tak jsem mu začal dohazoval kšefty. A když jsem viděl, že se v tom točej peníze, tak jsem pak začal dělat pro něj.....(...)...(Kolik lidí si k němu chodilo?)..No za těch pět let jsem znal takovejch pět nebo šest vaříčů (mluví hodně vyhýbavě – pozn. tazatele) ... takovejch patnáct lidí...ale většina vaříčů to přímo neprodává, většina to prodá ve větším někomu...no, dealerovi, a ten má několik svých distributorů nebo lidí, který k němu voděj jiný lidi. Ty (zřejmě myslí tyto drobné distributory) si třeba vodškrábnou pro sebe, nebo třeba udělaj menší psaníčka, menší množství, ale tím, že to třeba přejedou kartou, že to má třeba velký krystaly, tak se to nadrtí a vypadá to, že je to v pohodě....“

Jeden z participantů, který je velmi zkušeným a dlouhodobým UD se domnívá, že se kvalita heroinu během 90. let neustále zvyšuje. Jak se však zdá, je tento názor zkruslován především tím, že díky jeho zkušenostem a kontaktům se během své dlouhé kariéry měl možnost dostávat ke stále lepším kontaktům a tím i kvalitě (protokol 503): „...*(jaký to bylo ze začátku?)...krutý, protože se to pajcovalo, bylo v tom hodně svinstva, prostě kdo si koupil ejč na ulici, tak prostě sračky. Vyloženě sračky, bylo to pajcovaný, nemělo to s ejčem nic společnýho. (Čím to bylo, že to bylo takhle nekvalitní v tý době?)...Každej si chtěl na tom hodně vydělat...(Pak se to nějak měnilo, že ta kvalita se zlepšovala?)...No určitě, no....(Zlepšila se najednou, nebo se zlepšovala postupně?)...Ne to určitě ne, trvalo to takovejch šest, sedm let, než se ta kvalita dostala do takový podoby jako dneska....(Takže máš pocit, že dneska je to kvalitnější?)...No určitě, je to čistější. Já dneska když beru dneska, tak mám svůj zdroj vod koho beru, ňákej sedmdesátiprocentní ejč. Sedmdesát procent čistoty, a to je vo něčem jiným, než bylo....(To zní docela neobvykle)...No zní, no, hodně lidí tomu nevěří, ale je to tak....(Je to běžný, že se dá koupit takhle kvalitní heroin?)...Ne, ne. Takovejhle ejč prostě na ulici nekoupíš - koupíš tak třícítku, čtyřícítku, víc ne...(Jakým způsobem se ten heroin prodával, byly tam nějaký změny v tom*

dealingu?)...Změny určitě ne. Akorát v té kvalitě. Jinak změny prostě ne, co se týče dealingu a tak dále – samozřejmě dealeri se měnili. Jednoho zavřeli, přišel další, to je ten žebříček, takovej.....“

Pro zodpovězení otázky po kvalitě heroínu jsme tedy museli zohlednit více zdrojů. Skutečně se zdá, že s přibývajícím nabídkou se pro určitou privilegovanou skupinu zkušených uživatelů zlepšila kvalita (pokud na ni mají peníze) a je tedy možné zaznamenat již od poloviny 90. let v Praze možnosti získat relativně velmi čistý heroín. Kvalita je však velice závislá na dodavateli dealera a tím tedy na jeho postavení v žebříčku a kvalitě celé horní části sítě zajišťující dovoz ze zahraničí a pro uživatele samotného je tedy klíčové získat co nejlepší kontakt (tedy mobilní číslo na kvalitního dealera). Kvalita drogy na ulici je pravděpodobně mnohem výrazně horší, než jak ji popisuje participant v citované pasáži a především v kvalitě drogy na ulici existují propastné rozdíly mezi dealery, zejména v závislosti na množství látky, kterou je heroín nastaven a její kvalitou.

Mezi staršími UD se objevil údaj o ceně heroínu na začátku 90. let až 4000,-/gram, což byla nejvyšší zaznamenaná cena. Zajímavé je, že tentýž participant, který udal tuto cenu (a který má zkušenost také s nákupem drog v zahraničí) se odmnívá, že přizpůsobování cen heroínu mělo prvoplánový charakter a od samého začátku se jedná o co největší potlačení domácí produkce pervitinu a stimulování přechodu z pervitinu právě na heroín. Zajímavé je toto označení zejména proto, že v podstatě všechna data, která máme k dispozici, dokonce včetně strategie policie, svědčí pro totéž. Ať již se jedná o souhrn okolností, či tyto různé faktory mají více společných rovin, než známe dnes, je jisté, že celý průběh vývoje drogové scény v Praze během 90. let, lze zarámovat právě tímto trendem (protokol utajen): „...*(a v Čechách se to nějak mění?)...Určitě, dřív byl lepší, co jsem slyšel. Já jsem ho vokusil vod toho devadesátýho druhýho....co to tady bylo....to chtěli ještě 4000,- za gram. Jenomže pak zjistili, že když chtěj převálcovat pervitin, tak to musej srovnat. Ale byl kvalitnější (heroin), rozhodně kvalitnější. Ted' poslední dobou....(...)...je to úplně bída na ulici. ...(Proč myslíš, že ta kvalita klesá?)....Podle mýho zjistili, že tady se dá prodat úplně všechno. Že to ty lidi koupěj. Ale je ho tady spousta, toho heroínu. Je fakt, že se boje, ty dealeri, maj strach. Přece jenom spousta z nich zavřeli a ty konkurenční skupiny si šlapou na krk...“.*

Postupně se zhoršující situaci pro výrobce pervitinu jak po stránce bezpečnosti, tak zhoršující se dostupnosti v průběhu 90. let pro získávání surovin v Praze popisuje jeden z drobných výrobců (protokol 501): „... Vyráběl jsem tady pervitin, do roku devadesátýho sedmýho... (...)... (Byla kolem tebe v Praze nějaká parta?)... Byla, jako kolem každého, kdo vařil, byla parta.... (Kolik v ní bylo lidí?)... Takovejch 15 stáležch, na tom bytě jsme v podstatě bydleli všichni.... (Ty ostatní ti nějak pomáhali nebo se podíleli na tom vaření?)... No, sháněli solutany, třeba.... (Fungovalo to stejně jako v (město), s těma receptama a podobně?)... Fungovalo, nebo se už kupovaly solutany přímo od cikánů. Měli hodně dětí, že jo, takže to nažene k doktorovi, na každý dítě se napíšu dva tři kusy a pak se to vybere... (Takhle to sháněli?)... No, takhle se to dělá. A pak nám to prodávali.... (Těch patnáct lidí to mělo jenom pro sebe, nebo to nějak distribuovali?)... No to mě ani tak nezajímalo, co jsem jim dal, to jsem jim dal, něco použili pro sebe, něco třeba prodali.... (To bylo od devadesátýho druhýho do devadesátýho sedmýho. Měnilo se to nějak postupem času, měnili se lidi lokem tebe?)... No postupem času byla dostupnost efedrinu a chemikálií čím dál tím horší, policie má lepší a důkladnější systém postihu a pátrání... (A co konkrétně se zhoršovalo, nebo jak to vypadalo?)... No třeba ty recepty už jsou teďka přes počítač, že jo, už je to všechno přes centrálu, přes pojišťovnu, rodný číslo, už to není jako dřív, vypsat nějaký jména, už to člověk musí mít všechno pravý, podložený... (Jakým způsobem jste na to reagovali?)... No třeba se recepty ukradly s razítkem přímo doktorovi v ordinaci, vypsaly se konkrétní jména z konkrétních občanek, ne fiktivních, ale opravdovejch osob. Pojišťovna se tam vypsala správná, ten číselnej kód....“

Jeden z velmi zkušených dealerů popisuje svoji dráhu během 90. let, z níž je zřejmé, že postupný nárůst heroinu v Praze na scéně má mnohem delší historii, než se obecně tvrdí. Data se vzájemně dobře doplňují s jinými popisy průběhu 90. let a skutečně se zdá, že první rychlejší vzestup se odehrál již v polovině 90. let, přičemž heroin v Praze byl od počátku 90. let (protokol utajen): „...no, prodával jsem.. než zavřeli (jméno), co mi dodával.... (...) (A víš jak ho zavřeli, při jaký příležitosti?) No, prostě na nějaký udání... , ze začátku mi dával 2 gramy, pak jsme si začali důvěřovat, já jsem začal užívat to jeho zboží.....to bylo dobrý, to zboží (heroin) (a kde von ho bral?)... Asi vodněkud zvenku.....(kolik jsi toho bral?)...No, když ho zavřeli, to už

mi právě dával i dopředu (platil až když to prodal) tak mi zůstalo zboží, on tím přišel asi o 60 000...(A kolik toho bylo?)... Mm, zhruba, já nevím 35 gramů.....(takže ty jsi měl v kapse 35 gramů heroinu?) Hm....(takže on ti dával takový velký dávky?)...No, jako tak to nebylo hned, že jo...(....)No, ono nákej čas trvá než člověk získá důvěru....(nákej čas je kolik teda?)....2, 3, 4 měsíce....(za jak dlouho se prodá 35 gramů heroinu?)...Měl jsem lidi, který platili hned a takže jako prodávat to po nějakých dvoustovkách....(a kolik si brali ty lidi pod tebou teda?).... Tak po pěti (dvousetmiligramové balení) a tak....(a prodával jsi všude, po Praze i v (název místa)?...jenom (část Prahy).....(....)....(V tý době tě nikdo nepráskl? To jsme furt v 96?)...No, 96, 97...“

V současnosti relativně populární kombinace pervitin-heroin se objevovala v Praze mnohem dříve než v jiných regionech (přibližně s náskokem 1-3 roky dle regionu). Kromě popisovaného stavu, který někteří UD považují za vrchol překonávající samotný pervitin či heroin se v mnoha případech jedná také o využívání toho lepšího z obou drog. Možnost nadopovat se, když převáží únava a ospalost u heroinu, nebo obráceně, zklidnit se při příliš „vyspeedovaném“ stavu na pervitinu. Využití heroinu v nepříjemných „dojezdech“ na pervitinu mnozí považují za nenahraditelnou věc. Kromě zmínky o kombinaci obou těchto drog však další citovaný výrok znovu vybízí k zamýšlení se nad problémem nastavování drogy při prodeji. Prakticky žádný dealer nepřiznal, že by nastavoval. Všichni tvrdí, že prodávají menší množství než mají, ale že nenastavují. Přitom ale zcela otevřeně tvrdí, že ostatní nastavují. Na trhu přitom je zřejmě větší část drog nastavovaná velmi výrazně. Na jedné straně se tak zdá, že jde ze strany dealerů o klasické obchodní triky: „já jsem ta výjimka, co nenastavuje, já jen dávám o něco méně, ale droga je čistá, to ti ostatní všichni nastavují“. Na straně druhé je pak evidentní, že nastavování drogy je obecně považováno za mnohem horší, nežli dávání menší hmotnosti a že se dealeri v tomto smyslu (když říkají že nenastavují) chovají z hlediska pravidel a poměrů drogové scény sociálně žádoucím způsobem (protokol 503): „...ty jsi bral heroin a k tomu nák pervitin?)...No jasně....(Vždycky takhle v kombinaci?)...No jasně, abych vydržel, protože na tom ejči člověk usne a já jsem potřeboval celou noc lítat a prodávat. Potřeboval jsem se nák „vyspeedovat“....(Jak to bylo s čistotou toho pervitinu, kterej se k tobě dostával?)...No já jsem ho dostal jako čistej a čistej jsem ho

prodával. Nedával jsem do toho psaníčka přesně tu váhu, kterou jsem měl dávat, že jo, ale lidi s tím byli spokojení, měli čistou drogu...(Ostatní dealeri to dělali podobně, že ubírali, nebo to spíš něčím pajcovali?)...No spíš pajcovali....(Většina z nich pajcovala?)...Hm, jo...(Co do toho dávali?)...Asi ten glukopur, čím jiným napajcovat perník, že jo...sodou...” Jiný participant je v hodnocení současné kvality ještě radikálnější (zřetelné však je, že po návratu z léčby nemá kontakty, které si musí znovu budovat a tak je nucen nakupovat horší kvalitu (protokol 515): „...za tu dobu, co беру, spadla kvalita pervitinu k bodu mrazu....ted', co jsem venku, ty 2 měsíce, jsem měl akorát jednou dobrej materiál. Dealeri to řežou vším možným, jsou chamtiví. Předtím se neřezalo. Ted' se to řeže o 100% víc, na ulici bych si nekoupil, i kdyby tam byly krystaly jako kráva...před tím si to fakt nikdo nedovolil, protože by ho rozkopali (začal popisovat historku, jak vytrestali nějakého dealera za to, že hodně nastavoval – pozn. tazatele)...“

Prodej přes mobilní telefony zcela ovládl trh. Masivní nástup prodeje však zřejmě souvisí především s rozvojem této technologie a tím i její finanční dostupností. Na stranu druhou všam samozřejmě je tato technologie mnohem výhodnější pro prodejce a skýtá mnohem více bezpečnosti díky pružnosti a rychlosti při prodeji, které jsou klíčové pro současný velmi rychlý způsob prodeje (protokol 501): „...No ted'ka už v podstatě každej pracuje na mobil....(Takže jsi měl telefoní čísla..)...No, mám jich tady třeba padesát....(Nevymazal jsi je, když jsi šel na metadon?)...Nevymazal...(Proč myslíš, že ty lidi ted' prodávaj na mobil?)...Protože je to bezpečnější, pochopitelně. Je to lepší, než stát na ulici, mrznout a ptát se lidí: chceš něco, a takle. Je lepší, když má číslo, pak člověk tak ňák mění místo, že jo, je pohyblivej. Zavolá támhle, může tam přijet, vobhlídnout situaci, jak to tam vypadá, může popřípadě okamžitě změnit místo, že mu zavolá, ne já tady nebudu, přijed' na Hradčanskou, a takhle. Na ten mobil je to pro toho dealera lepší....“ Změnu ve způsobu dealingu před novelou a po ní popisuje jako: „...No probíralo se to, nadávalo se na to, že jo. Horší je to prostě pro lidi, který se živěj tím prodejem, že nemůže mít u sebe ten materiál, že jo. Že ho vždycky musí mít někde schovanej a prostě to prodávat tak ňák opatrně...(Takže v tomhle je to změna, že se prodává opatrně?)...No, v podstatě ted'ka už se prodává jenom na ty telefony, že jo, ten materiál. Člověk to má schovaný někde venku. Domluví se místo prodeje a čas prodeje, člověk tam přide bez ničeho,

že jo, vobhlídne lidi a pak teprv pro to skočí a za pět minut se vrátí a prodá to. Nebo se přímo do telefonu prostě heslovitě domluví kdo, kolik, za kolik a pak u sebe má přímo to množství, který se má dodat....(Takže teď je to takhle a před tou změnou to bylo jinak?)...No, to jsem třeba měl v kapse šedesát kousků, sem s nima takhle moh chodit po ulici. Protože mi nikdo nemoh dokázat, že to prodávám. Sem moh říct, že je to moje. Jako přišel bych vo to taky, ale nebylo by tady to nebezpečí stíhání, že je toho moc....“ Jiná participantka změnu ve způsobu prodeje a pohybu scény komentuje (protokol 522): *„... (za tu dobu co bereš, nějaký změny vůbec na drogový scéně, třeba místa, kam se chodí nakupovat, jestli se to často mění a proč?)...No, tak mění se to často, kvůli policajtům, třeba zavolám a von mi řekne, sraz je třeba někde na Žižkově, a zavolám za hodinu a sraz je někde jinde....aby si toho třeba lidi nevšimli, že se tam chodí nakupovat drogy. No, hlavně se to dělá kvůli policajtům....mění se místo každou hodinu, málokterej je na jednom místě celej den....“* Jiný k tomu dovává (protokol 524): *„... (Takže lidi jsou opatrnější při prodeji?)...No jasně, si koupěj v metru...(jak se to projevuje?)...Prostě řeknou, „pod’ dem se projít“, no a on už to zná, mu podáš ruku, tam máš takhle psaníčko, on to veme zkontroluje, podáš ruku a v tý ruce máš peníze, řekneš „hele čau“ a deš, ale, musíš bej rychlej, to je během dvou, tří minut...“*

Pravděpodobně méně obvyklou událost se svým dealerem typickou spíše pro dřívější období popisuje jedna z participantek (protokol 504): *„...tak věděl, že už to bereš dlouho, že už seš na tom trošku závislej, tak začal ubírat, začal dávat šmėčka, trošku to s něčim mixovat, abys přišel příště znova...“* Přestože by bylo možné logicky očekávat, že po takovéto zkušenosti s dealerem by každý okamžitě hledal jiného, je možné, že jedním z důvodů, proč se takto participantka nezachovala byla skutečnost, že v době, kdy se jí tato událost stala, nebyl výběr příliš velký a UD si nemohli příliš vybírat a byli rádi za „svého“ dealera.

Jeden uživatel změnu chování dealerů charakterizuje jako vyhrocení pravidel, tvrdších podmínek. Dává to do souvislosti s penězi a vstupem velkého počtu nových lidí (uživatelů) na trh, od nichž nikdy nikdo často neví, co čekat a na scéně panuje menší míra osobní vzájemné znalosti mezi uživateli nežli kdykoli dříve, kdy dobře znali jeden druhého a věděli o sobě mnoho věcí (protokol 503): *„...dneska už ti třeba nikdo nedá na kredit, jako (na dluh)...(Čím to je?)...Změna*

doby. Změna lidí....(To je tak hodně obecně řečeno...)...Mění se doba, měňej se lidi, lidi podle mě začínaj hodně parchantět, stávaj se z nich větší svině než byli....(Stalo se ti, když nakupuješ, že by na tebe někdo udělal nějakou sviňárnu?)...Nestalo se mi to a ani bych to nikomu nedoporučoval, protože by to bylo asi dost tvrdý.... (Lidi, co znáš, že kupujou heroin, jaký maj voni zkušenosti s dealerama?)...Určitě se jim to stalo, mě to teda ještě nepotkalo, ale určitě někdo z nich jo, každej si naběhne, mně to taky čeká, že jo. Nenaběhnul jsem si doteďka, tak si můžu naběhnout třeba dneska večer....“

Opakovaně se objevuje tlak dealerů na odběr většího množství. Tento tlak se projevuje především zhoršenou kvalitou a nižší vahou u menších odběrů. Někteří dealeři dokonce odmítají vůbec prodat drogu, pokud je množství příliš malé a pro ně nezajímavé. Zatímco tedy někteří koncoví prodejci na ulici uvádějí, že se snaží u sebe nemít více než 2-3 psaníčka a využívají mrtvých schránek apod., tak zdatnější a výkonnější prodejci naopak preferují co největší odběr naráz. Tito jsou také mnohem více pouze na telefonech nebo jsou i mobilní (v autech) a doslova drogu rozvázejí po Praze jako pizzu (protokol 525): „...(Máš dlouho stálýho dodavatele ?)...teď jsem změnil, kolem toho posledního se začali točit policajti....(A jak se to dozvíš, že se kolem něj začnou točit ?)...já to vím, protože já ty ksichty z bartáku znám, a já jsem zas takovej, že upozorním i další....(a kde bereš nový kontakty?)....To seženeš, někomu slíbíš, že mu budeš pravidelně vozit a on ti dá nový číslo...(Od něj můžeš koupit kolik chceš ?)...No, minimálně půl gramu, jinak nic...(Od koho nakupuje ten, co ty od něj kupuješ ?)...Ty berou přímo od vaříčů, vim o dvou pražskejch vaříčích, jinak to je mimopražský....(Kolik toho od nich kupujou ?)...No co vím, tak ten můj poslední bral 50 – 80 gramů na den...“

Zvyšující se frekvence policejních akcí od roku 99 zřetelně místy dočasně nabourá rovnováhu na černém trhu, maximálně však na úrovni určité skupinky dealerů na nejnižších stupních – což může lokálně nabourat distribuční řetězce. I přesto je však ale zřejmé, že hlavní trh je zcela ovládnán zahraničními skupinami, které pouze mezi sebou soupeří o poměrném zastoupení na trhu a pro které nejsou tyto policejní aktivity příliš ohrožující (skrytý kód protokolu): „...(Zajímá mě hodně období posledních dvou let, přelom devadesát osm, devadesát devět. Co se tak jako dělo na tý scéně?) Občas byl

nedostatek materiálu, drog. Jako nárazově, prostě. Třeba se stalo, že se po celý Praze nedal sehnat materiál nebo nějak špatnej, horší. (Čím to bylo?)...Policisti, no, vobčas vyvíjeli snahu. Různý akce, na hranicích něco zabavili a takle. Pokud byla nějaká akce, tak všichni dealeři zalezli, že jo. Na to má vliv i Ramadán, když takhle...Arabové...(...)...(Takže dřív, v tom devadesátém osmém, bylo víc Arabů?)...Tedko už dělá taky hodně českých lidí...(A jiný národnosti, jsou tam nějak výrazně?)...Rusové, Čečna a takovýhle...(...)...najednou prostě se všude objevili Rusové...(A kdy to bylo?)...Tenhle rok se začali objevovat a teď už funguje dost Rusů. A většinou kvalitní materiál....“ Je tak zřetelné, že se může stát (a stalo), že při úspěchu zabavení velké zásilky určené pro trh v Praze, se zhorší dočasně kvalita a je třeba většího úsilí ve shánění drogy, neboť ji mají jen někteří dealeři. Zdá se však, že se v současnosti nemůže stát, aby droga z trhu byť i dočasně zmizela – tedy, že nezávislých kanálů musí být větší množství a trh v Praze ovládan více různými skupinami s různými možnostmi dodávek. Z dalších interview pak vyplývá, že se trh místy diferencoval podle typů drog, tedy, že existují lokality, kde určitá skupina zajišťuje prodej např. bílého nebo hnědého heroinu nebo pervitinu. Na trhu se údajně během téže doby velmi rozšířila dealerská síť zajišťovaná dealery romské národnosti. Ti se prý podílejí především na distribuci heroinu, ačkoli se oslovení UD až na výjimky shodli na tom, že kvalita heroinu je přes pouliční dealery romského původu velmi nízká (protokol 502): „...nebyli na place ti Arabové, kteří prodávali hnědej, pár Arabů přešlo a začali prodávat bílej a hnědej herák, jak kdyby prodávali jenom někteří Arabové a Cikáni....“ Informace o oddělení trhu se velmi různí. Někteří participanté mají dojem, že oba trhy od sebe uddělené jsou a sdílí stále představu, že se obě skupiny (heroinisti a pervitinisti) vzájemně špatně snáší. Druhá skupina má dojem, že se oba trhy vzájemně prolýnají a že je od sebe dnes již prakticky nelze úplně oddělit. Při porovnání všech interview a dalších dostupných informací, včetně přímého pozorování se zdá, že celá situace je relativně velmi proměnlivá a dochází k tomu, že jsou dny, kdy jedna nebo druhá droga je k sehnání hůře (také v závislosti na kolísání dodávek a aktivitě policie). Ovšem celkově se zřejmě situace vyvíjí spíše směrem k prolnutí obou trhů a mnozí z dealerů již dnes prodávají obě drogy. Přitom nemusí jít jen o koncové spotřebitele užívající a kombinující obě drogy, ale pouze o holou skutečnost, že velký pohyb a rychlost, v němž se scéna nachází, postupně stírají

některé rozdíly mezi oběma stranami a oddělený trh už zůstává doménou pouze u některých specializovaných skupin (ať již se jedná o část zahraničních dealerů nebo o dealery romské národnosti). Jeden z dealerů a výrobců dokonce má zkušenost s výrobou pervitinu pro zahraniční skupinu (protokol utajen): „...(...)...to bylo tady, a on mě potom přemluvil, protože věděl, že prodávám perník... v malým, jo, po půlkách, jo... a oni právě, že jestli bych si nechtěl vydělat jako větší peníze, abych s nima jel do Německa, že udělat jako větší var, tak jsem jim to odkejšal a jel sem, jel jsem do Německa a začal jsem dělat větší vary a on, aby si mě udržel, tak mi začal vozit herák ...(...)...No....(jméno města v Německu) a tam jsem začal dělat jako větší var a právě pro Jugoslávce a pro Albánce....no a až prostě jednoho krásného dne, přišla banda Rusů....“

Z více zdrojů je zřetelné, že zatímco se policii relativně daří odhalovat drobné výrobce pervitinu a vždy i několik dealerů ze sítě okolo takového výrobce, je na základě dat od uživatelů bez jakýchkoli pochyb, že se jí příliš nedaří zajisit větší, ve skupinách organizované výrobce dodávající pro větší okruh (či do zahraničí) nebo výše postavené dealery. Ještě menší úspěšnost (pokud v této souvislosti lze ještě hovořit o úspěšnosti) je v zásadách do sítě dealerů heroinu (protokol 503): „...no to je kšeft. Hlavně bylo dost lidí, hamty hamty, chci mít víc než tamty, chci si co nejvíc nahrabat, no a policajti si toho všimnou, ten člověk je tam denodenně, prostě. Vydělává peníze, prostě, když nehraje automaty, chodí voháklej, no tak si ho vystopovali, takhle, sebrali a prostě šel. Dostal pět let a místo něho přišel další, novejš, že jo....“ Po chvíli pak popisuje vlastní chybu, která jej stála opakované problémy s policií: „...no tak všimli si, když stojíš denodenně na jednom fleku, zmaštěnej, jak tam prodáváš, že jo, přijde chvilka, kdy si nedáváš pozor..nevidíš, že ten policajt tam je....prodal jsem to před tím policajtem, no. (To bylo vlastně tři roky, co jsi prodával a nakonec tě chytli, nebo už se to stalo dřív?)...Ne, už víckrát se to opakovalo, ne že jsem seděl, ale že mě sebrali, ale buď u mě nenašli nic nebo jenom takový malinký množství, že mě nakopali do prdele, dali pár facek, vypadni, protože jsem jim řek, že je to pro mojí vlastní potřebu a hotovo...(....)... Někdy mě otravovali třeba čtrnáct dnů každé den, někdy si mě nevšimli třeba celej měsíc. To záleželo na náladě těch policajtů. Taky na mém chování, jak jsem se choval já. Když jsem byl moc vysmaženejš, tak mi to bylo jedno, prostě co dělám. Ale vždycky jsem přemejšlejš, nikdy jsem neprodal drogu

támhle nějakému děcku. Na to jsem si dával bacha...(…)...ty policajti, co jsou normálně v uniformě, ty vidíš hned, že jo. No a za nějakou dobu poznáš prostě ty tajný, že jo. Vidíš, že je to tajnej, bacha, upozorníš další kámoše, prostě ho tam vidíš toho policajta a on tam za nějakou dobu potom přestane chodit. A voni tam zas pošlou někoho dalšího, to je koloběh, prostě....“ Zcela evidentně z dostupných dat ze získaných intervív vyplývá, že dochází pouze k občasnému odhalení pouličních prodejců, nikoli dalších vrstev dealerského žebříčku. Pozornost policie je tak pravděpodobně až na výjimky upírána především k maloproducentům pervitinu a jejich drobným dealerům a k pouličním prodejcům heroinu, neboť obtížnost a nedostupnost informací je příliš vysoká a v podstatě bez spolupracujících UD by policie zřejmě měla jen velmi málo jiných možností, jak se do této scény dostat a získat z ní informace, neboť systém neuniformovaných složek má, jak se zdá, pouze omezené možnosti a polisté jsou poměrně brzy UD identifikováni. Na dotaz, kolik kdo odhaduje, že je mezi dealery těch, kteří jsou sami uživateli se opět ukazuje rozdíl mezi pervitinovou a heroinovou scénou – je podstatně více lidí okolo pervitinové scény, kteří sami užívají a současně distribuují, nežli je tomu od druhého stupně dealerů heroinu (mezi pouličními dealery heroinu je uživatelů velké množství). U dealerů heroinu je většinou odhadováno, že více než polovina (mezi pouličními) nejsou současně uživatelé – že jsou to tedy lidé, kterým jde výhradně o výdělek, drogy jsou pro ně jen prostředkem (od druhého stupně výše je uživatelů výrazně méně). Samotní uživatelé mezi sebou většinou tuší, či přímo vědí, kdo z nich (či dealerů) spolupracuje s policií, přesto si i od těchto lidí nakupují, neboť si příliš vybírat někteří nemohou nebo je u těchto lidí prý dobrá kvalita. Jeden z participantů na tento účet dodává (protokol 519): „...o 10 dealerech to vím tedy určitě...když třeba někoho z nich seberou někde....a já vím, že má u sebe 10g pervitinu...no a voni ho za 2 hodiny pustí a von těch 10g má zase znovu a jede dál, tak co si chceš myslet....“.

Severní Čechy

Mezi rekreačními uživateli na taneční scéně jsou distribuční řetězce zcela odlišné od „hard corového“ jádra scény. Panuje zde jistá nenásilnost, někdy chaos způsobovaný novými zájemci a nezkušenými uživateli, kteří si však většinou rychle zvykají a přebírají nepsaná pravidla. Není tak prakticky problém sehnat na párty téměř

jakoukoli drogu, s výjimkou těch dražších a méně obvyklých v tomto prostředí (jako heroin, kokain apod.), ovšem i ty k sehnání jsou – zde je však potřeba již velká zkušenost a kontakty nebo velké štěstí. Atmosféru místních párty a možnosti opatřit si drogu popisuje jedna z participantek (protokol 619): „...je tam hrozně moc lidí, choděj tam dokonce lidi, který ti nabízej, chceš extázi, chceš tripa. Samozřejmě to musíš koupit a musej na tobě vidět aspoň, že hulíš, nebo tam musíš bejt s lidma, kde aspoň někoho znaj. Rozhodně to tam je ale dostupný, dobře dostupný (název podniku)...na tu párty sem jela kvůli muzice, chtěla sem vidět jednu kapelu na živo, Extázi jsem si dala, abych to vydržela do rána. Bylo tam hodně lidí, který tam jeli kvůli droze. Ale taky dost lidí, který tam jeli, kvůli muzice. Ty víš, že to bude až do rána a víš, že ta droga ti pomůže k tomu, že seš uplně svěží. A navíc ta extáze je výborná v tom, že přijdeš domů a deš si lehnout. Třeba perník bych si kvůli tomu nedala. K tomu mám hroznej respekt. Ve (město) to fungovalo tak, že choděj lidi před párty a ty berou objednávky: „ty chceš extázi, ty chceš tripa .....takže to je 8 a 8“ a pak jedou do Prahy a přivezou to na tu párty. V okolí se pořádaj párty, je tam taková velká chalupa v (místo) a tam se sjížděj i Pražáci. Na párty je tak asi 80% lidí nafetovanejch, vyhulený nepočítám, myslim že maj extázi nebo tripa, nebo spíš extázi nebo petvitin, Trip s tím nejde dohromady..(a distribuce?)...Když seš někde jako je třeba ve (město), tak tam seženeš perník rozhodně, heroin tam neseženeš, ten je jenom mezi papalášema, toho se nikdo nedovolí se zeptat. Spíš ty lidi to přivezou z Prahy, možná to ani nemusíš objednat. Věďej, že máš tripa, jé, kdes ho vzal - to mám od ..., přivez to z Prahy ňáký, tak dou za ... Teď sem mluvila s klukem, kterej chodil s tou holkou, se kterou sem brala pervitin, ta ho do toho taky stáhla, že má strašný dluhy a že se z toho musí vyhrabat, tak přivez nějaký tripy a extáze z Prahy a jestli nechci (chce uhradit dluhy prodejem).....že má dobrej zdroj a že to těm lidem na těch párty prodává, protože jinak by to na civilce neutáh. Teď už to bude daleko snadnější, protože lidi si na to rychle zvyknou, že má....“.

Obecně není získání telefonního čísla na dealera vždy příliš snadné a je velmi důležité, jak je který dealer zvyklý na přijímání neznámých nových lidí. Obvykle se kontakty získávají přes jiné uživatele, tedy procesem přirozeného zaučení (protokol 601): „...jak jsem se o nich dozvěděl?...(...)...když zapadneš mezi lidi, kteří berou, tak se dozvídáš, kde kdo by mohl něco prodat a takhle, takže postupem se

prostě musíš vypracovat k těm lidem a většinou je to přes známý a telefon, tak zjistit prostě to telefonní číslo a toho člověka...je to pak člověk, kterej ti něco prodá, i když tě nezná, nebo to je takovej, kterej tě nezná a tak tě pošle prostě někam....“ Tentýž participant je přesvědčen, že nákup přes telefon je mnohem bezpečnější, a to nejen po stránce kvality drogy samotné, ale také po stránce rizika přijít o peníze při nákupu drogy (ošizení, okradení atd.): *„...ale spíš si myslím, že na ten telefon je výhodný, že tě málokdy zařhnou o peníze. Když to máš na ulici od někoho, tak vlastně ani pořádně nevíš, co to je za zboží, ale spíš tam jde o to, že by tě připravili o prachy...“* Na ulici navíc je kvalita výrazně horší než přímo u zdroje přes telefony nebo přes byty (protokol 603): *„...proto radši chodím za zdrojem, je to o hodně lepší, než si koupit streetovou (na ulici)...ta je tak půlka nebo o 2/3, jinak je to smažený (naředený)...nejlepší je to u vaříče...“* Tím se také opět potvrzuje obtížnost prostupnosti do scény pro neuživatelé a případné neuniformované složky policie a potvrzuje se domněnka, že s policií na této úrovni musí spolupracovat přímo někteří uživatelé, neboť by jinak nebyla možnost se k některým informacím prakticky vůbec dostat, pokud není člověk přímo uživatelem pohybujícím se na scéně – nebo někdo takový s ním nespolupracuje.

Z výpovědi jednoho z dealerů, který se vypracoval o článek výše a prodával menším pouličním dealerům, je dále také zřetelné, jak propasné rozdíly v nákupních a koncových cenách mohou být a jak velmi záleží na tom, jak často a jaké množství kdo odebírá a kolik článků je mezi producentem (vaříčem pervitinu) a koncovým zákazníkem (protokol 619): *„...a pak sem viděl kolik vod těch vaříčů dostávaj a kolik toho nám dávaj...kolik na tom musej vydělávat....Já sem toho měl půlku co voni a dal jsem za to 800,- a ještě sem na tom 1500,- vydělal....dělal sem taky z jednoho váženého gramu za 2500,- .... Měl sem asi takovejch 30 koncovejch dealerů. Některý ty lidi chodili pravidleně.....(...)...udělali mi kšeft, tak dostali třeba 2 gramy navíc....Ne dycky se to povedlo, že jsme měl dobrej, dyž se to ale povedlo...tak to jsme měl neskutečný vodpaly (odbyt).....ten člověk se mi votočil třeba i 3krát, 4krát.....jakmile máš dobrej, hned se to po (město) roznese...(...)...kvalita byla podle toho, vod koho jsem koupil...kupoval jsem dycky, kde to bylo zrovna nejlepší...(...)...měsíčně jsme prodával v průměru minimálně 30-40 gramů ale spíše vždycky víc....prodával jsem napřed pro jednoho*

kluka a pak sem se dostal k tomu hlavnímu dealerovi (vaříč), co to dovážel.....platil sem za to minimum ...jako ten, co mi to před tím dodával: 400,- za váženej gram (ta cena se mi zdá divně nízká – pozn. tazatele)...“

Z uvedeného je také zřetelné, o kolik složitější jsou vztahy na heroinové scéně, o které toho víme výrazně méně a která má mnohem výraznější hierarchizaci a pravidla.

Pravidla na scéně zajímavě kopírují běžná obchodní pravidla - informace a zkušenosti mají klíčovou cenu a staví tak některé členy party do výjimečného postavení dodavatelů drogy (protokol 601): *„...když jsem úplně začínal, když jsme kupovali od určitejch dealerů, tak tam šlo vždycky o několik lidí, který to chtěli sehnat a nevěděli od koho a já věděl, tak jsme se domluvili tak, že já jim pro to skočim a oni mi z toho něco daj . A byl to určitej omezenej počet lidí, s kterejma jsme vycházeli, až na pár vyjímek, tak že když měli peníze oni, tak zaplatili oni, když jsem měl peníze já, tak jsem zaplatil já. Prostě vždycky někdo z tý party zaplatil...(…)...Většinou to šlo přes dealery Toho prvního půl roku jsme všechno kupovali buď od dealerů nebo od vaříčů, ale vaříči nás nikdy nepouštěli k varu. To bylo riziko pro ně....(…)... jeden čas jsem jezdil do jinýho města a to bylo – to měli v (město) jenom tři nebo čtyři dealeři a to bylo dobrý, ale pak, co jsem začal brát tady od těch z (město), tak to bylo nic moc. Mě dávali, protože mě neznali, tak mi dávali to podřadnější., ale pak jsem poznal přes telefon člověka, kterej vaří pokaždý v jiným městě, vždycky se někde zdrží určitou dobu, no a to bylo úplně nejlepší, co jsem kdy měl ...“.*

Některá interview potvrzují již vícekrát zmíněnou výraznou nehomogenitu celé scény. Ta má vždy několik jader s různým stupněm otevřenosti, přitom čím otevřenější skupina je, tím je vyšší riziko odhalení a problémů s policií, neboť tím pravděpodobněji se začnou na takové jádro „nabalovat“ dvě nejrizikovější skupiny. Jednak mladí a nezkušení uživatelé neznající poměry a pravidla ani ve scéně samotné ani ve vztahu k represivním složkám a jednak nejtěžší uživatelé, kterým je vše úplně jedno a nejsou dostatečně obezřetní a snaží se jen získat co nejvíc z aktuálních nabízejících se možností. Největší šanci na delší způsob fungování tak mají uzavřené skupiny na bytech, odkud se podařilo získat také několik participantů (protokol 609): *„...znám spoustu lidí, co berou drogy...no celkem asi 4*

vaříče a ty partičky kolem nich. Je to vcelku uzavřená skupina, každá partička má tak kolem 10-15 lidí...(…).... někteří znají všechny 4 vaříče, jako třeba já, jiní znají jen 1 nebo 2....každý ten vaříč vyrobí tak asi 10-500 g pervitinu měsíčně, záleží na tom, jak jsou suroviny a tak. Obyčejně jeden z vaříčů vyrábí relativně hodně, ostatní málo...tak odhadl bych, že všichni 4 vyrábí něco málo přes toho 1/2 kila měsíčně.... vyráběli pro sebe a pár lidí kolem....jeden vaříč vyrábí pro sebe a i pro ty ostatní, který zrovna nevyráběj...vcelku všechno, co se vyrobilo spotřebovali ty lidi kolem...(…)....takže se nic nedostalo nikam dál. ...pokud se prodává váženej gram, tak de kolem 800, v psaníčku je na ulici tak 20-30 mg a mělo by tam bejt 100. Na ulici se ten váženej gram prodá tak za 3000-3500,- a je mezi tím vaříčem a posledním prodejcem tak 4-5 lidí....no ten můj první vaříč už přestal vyrábět někdy na přelomu roku 1999-2000. Snaží se sám omezit braní a navíc má sám velký zdravotní problémy. V době kolem těch 16-17 sem se seznámil i s dalšími, co vařili. Těch, co vařili víc, byli 4...jakmile se seznámíš s jedním, s těma dalšíma to už jde samo. Ty lidi se znaj dobře....ty zbylí 3, 2 vyráběj...co vím... ojedinele a jeden je zavřenej tak 1/2 roku. No von je teď nedostatek efedrinu a za ty roky toho maj asi dost. Chtěj si to v klidu myslím nějak dožít. V souvislosti s tím zákonem ty lidi nepřijímali žádný opatření, měli vždycky, vyráběli...“

Mezi dealery jsou značné rozdíly a každý z nich k prodeji přistupuje jinak. Stejně jako je rozdílné, zda chtějí za drogu peníze či zda si ponechávají část zboží pro vlastní potřebu a obchod tak probíhá bez finančních transakcí – prostou výměnou. Odvislé je to jak od chytrosti dealera, tak jeho vztahu k droze (stupni závislosti, či naopak když není sám uživatel) a samozřejmě od toho se odvíjející motivace k obchodu s drogou. Příkladem dealera, který obchoduje s drogou jen proto, aby měl sám dostatek drogy pro sebe a nezajímá jej další finanční profit (protokol 602): „...*(Jak ty sis vydělával na drogy nebo si vyděláváš?)...ted'ko už si na drogy nevydělávám, ted' za mnou přijdou nějaký lidi....něco sháněj, tak jim to seženu....dostávám provizi....(Jak velkou?)...tak velkou, aby ukojila moje potřeby....(Kolik to je, polovina, třetina?)...jsou lidi, u kterých si můžeš říct půlku, jsou lidi, víš co.....(to si bereš ve financích?)....V naturáliích. Na co ve financích....(Máš kolem sebe nějaký okruh lidí, kterým takto sloužíš?)...Ne, já jim nesloužim, oni se mě boje, když něco sháněj jdou se zeptat mý starý a pak za mnou.....v tý zkažený společnosti jsem asi jedinej přímej, proto to tak je....“*

V souboru se objevil jeden z participantů, který se k prodeji dostal zajímavým způsobem, který dává tušit, že míra komercializace a profesionalizace poměrů a vztahů na černém trhu dostupily rozměru, s nímž se v jiných regionech lze setkat jen výjimečně (protokol 603): *„... (jak ses dostal k prodeji?)... s kamarádama, se ptali jestli si s tím nechci vydělávat, já na to, jak s tím. Naučili mě skládat psaníčko, tak ňák to odměřovat, informace o ceně....no a pak jsem šel po lokálech (jmenuje)..většinou na rockotéky, techno, house nebo jiný akce, hlavně o víkendech..(a vaříče jsi poznal jak?)...taky přes kamarády, nejdříve jsem bral přes ně a časem mě vzali k němu, nějak to přišlo. Pak jsem se s nim seznámil....“*

Jeden z participantů popisuje situaci na scéně v době těsně po zásazích policie, kdy dochází k velkým výkyvům v kvalitě a ceně (protokol 601): *„...byly krize, že nebylo k sehnání vůbec nic, že byly takový nárazovky, že tři čtyři dny nic nebylo, nebo jen málo po celým (město). No a to pak se prodávaly ty substance a takový různý šmėčka. Ceny pak stouply nahoru chvilčkama....“* Zásahy policie a razie se však nejvíce vždy dotknou nejspodnějších (a nejpočetnějších) skupin uživatelů. Lépe soudržné party, kde jsou zkušenější uživatelé a především, které mají již ustálenější způsob obstarávání peněz a znají dobře prostředí, jsou zasaženi méně nebo dokonce vůbec. Přestože není takových uživatelů mnoho, přesto se tato „fetácká aristokracie“ objevuje v každém regionu (protokol 606): *„...No já na tom byl dycky dobře. Měl sem slušný zdroje. Napřed toho kámoše, vlastně jeho bráchu, ten mě pak seznámil s timle vaříčem, víš a pak už sem byl uplně jiná sorta, prostě seš u zdroje a dokážeš dycky sehnat dobrý a ty kolem ti taky dávaj dobrý, protože ví, že by ses nenechal vošidit, víš co. (Takže kvalita byla dycky dobrá?) Jo. (Žádný výkyvy? Slyšel sem, že byli období, kdy tady nebylo, a muselo se pro hnědej jezdit, třeba do .....). No to jo, někdy se něco stane, někoho seberou a tak, znáš to. Ale já si to vždycky zařídil, prostě mi to někdo dovez....(Víš teda, jak to vlastně s kvalitou bylo...). Hele vlastně ani ne, stávalo se, že ňák nebylo, ale to zařídil většinou ten*

kámoš a my toho berem tolik, víš co a známe spoustu lidí, který maj, není pro nás problém.....“

Se zhoršující se dostupností surovin se zvyšuje napětí s jejich opatřováním. Převís poptávky nad nabídkou tak způsobuje různé křečovitě akce a způsoby, jak suroviny získat. V obecné rovině a nadsázce tento převís vystihl jeden z drobných dealerů (protokol 605): „...už ani na falešný recepty to nejde. Je to blbý. (Jak se to dělá, jestli to není tajemství.) Většinou jsou to kradený razítka, nebo udělaný razítka. Nevim jak to dělaj...(Prostě dostaneš od někoho recept a oni ti řeknou vyber to, jo?) Někdo to vypíše. Vim, že to nevypisuje doktor. Že to někdo vypíše. Ale dostane originál recepty, nebo kradený razítka. Takhle. A přitom ty lékárníci by taky mohli. Protože čím víc, větší represe budou, jako nedostupnost surovin, tím agresivnější to bude. Lidí pudou na sílu. Cigáni to sou prevíti největšího řádu. Pak se bude střílet pro šlehu. A začínalo to tím, že to bereš, aby byla pohoda. Pak pude zastřelit lékárníka, aby si vzal 3 solutany. To je přece hloupost, ale dělat to budou, čím víc se bude tlačit. Pude to potom na sílu...“ Cena Solutanu na černém trhu se aktuálně pohybuje podle kvality kontaktu od 100-170,-/lahvičku. Jiný participant na téma surovin dodává (protokol 609): „...z efedrinu se teď tady, co vím, dělá poměrně málo...většinou se dělá ze Solutanu, ten se sem dováží prej třeba ze Slovenska, kde je to líp k sehnání...nevim, jestli to je i v dnešní době, ale 1/2 roku zpátky to bylo...někdo jede na Slovensko a koupí tam třeba 50 lahviček solutanu....tady to nejčastěji zprostředkovávají cigáni, i třeba s jinejma práškama, třeba Korylanem, že ..voni třeba ani nevědí na výrobu čeho to je, chodí k doktorovi s dětma a von jim píše solutan a pak ho prodávaj. Von ho teď už doktor ani moc nepředepíše. Lahvička je třeba i za 300,-. Ze Slovenska to nejčastějš vozí taky ty cikáni....maj tam příbuzný. Já sám sem to nikdy nedělal, moc mě to nezajímalo, ale vim, že to z toho slovenska bylo a naposled to s jistotou bylo v roce 1999. Kdybych teď měl sehnat Solutan tak ani nevim, ale vždycky to byli místa, kde se shromažďuje hodně romů....“

U každého z dealerů je také rozdílné, zda nastavuje drogu nějakou jinou látkou či dává nižší váhu a nebo to nejčastější – kombinuje oba způsoby. Na ulici se tak dostává droga v kvalitě v porovnání s produktem výrobce až na úroveň 1:5 a někdy dokonce ještě méně. Většina oslovených dealerů však velmi kategoricky odmítá to, že by

ředili a připouštějí snížení váhy. U některých to možná pravdou je, u jiných se více zdá, že jde o klasický obchodní tah – neboť nezapomenou rychle dodat, že jejich zboží je to nejlepší a to „ředění a šizení“ to dělají „ti druzí“, oni sami nikdy....(protokol 602): „...*(když prodáváš, řežeš to nějak?)...ne, ne...to co dostanu...to přinesu...to spíš, když jsem prodával to svoje...to neřežu, ale dám míň...*“

Opět se potvrzuje výskyt drog ve věznicích a zcela explicitně tentokrát jeden z participantů popsal způsoby, jimiž se droga dá získat i jaká je její kvalita (protokol 603): „...*nastoupil jsem v (název věznice)..(a jak to tam bylo s drogama?)...tam jo, vzhledem k tomu, že to tam nosil bachař, tak jo...(a cena?)...hodně velká - kvalita a kvalita nízká (co to znamená?) co bych tady koupil za 4 krabičky Marlbor nebo 200,-, tak bych jel hodně dlouho a tam za stejnou cenu jsem si to dal a nic, koukal jsem a bylo to úplně zbytečný..(pervitin?)..jo...(a jak tráva?)..normálně klasickéj způsob, pytlík na provázek, vystrčí se ven, normální cestou...(...)...muselo se dávat bacha na šéfy baráků a tak...*“ Jeden z dealerů, který do věznice dodával popisuje (protokol 619): „...*sme taky vyváželi i do těch věznic, třeba do (název věznice)...přes dozorce, to je teďka všude...jasně ne všichni dozorcí, to sou výjimky, sou třeba dva, tři...hlavně roháce (rohyplnoly)..sou tam za ně těžký prachy...ty rohyplnoly se cpali třeba do pasty...tak byla výdejna, kde se dávaly hygienický potřeby...ty pasty byly označený....(..)...ty dozorcí nás vyplácej...taky na tom musej vydělat, eště víc než já...kolik, ale nevím...já sem to jen obstarával....nejlíp se vydělává třeba na vánoce....(..)...prodávaly se Solutany, Rhoxyplnoly...(..)...to byl dobrej kšeft....(..)...do toho vězení se dostane všecko...i héro a perník...*“

Velmi bizarní, avšak srozumitelná a nevyhýbavá byla odpověď jednoho z dealerů k otázce problémů s policií (protokol 603): „...*policajti znaj i mě, většinou to jsou známý z učňáku, základky, kamarádi z dětství...a to odrazuje zase ty můj kamarády...(..)..třeba za mnou přijde a začne se se mnohu bavit a nabízí, abych přišel na nějakou slezinu ze základky....(a kolik lidí z okruhu co znáte, sedí nyní za prodej?)..momentálně seděj (číselný údaj)..jsou to většinou ty starší 30-40..jinak spousta jich toho v tomhle věku nechalo, maj svoje rodiny a už na to kašlou...(..)...(máte strach?)...jasně, mám strach, pochopitelně, ale musím se nějak živit...(..)...mám to rozházený nebo tak udělaný, aby to u mě nenašli...(..)...prodávám lidem, o kterých si*

myslím, že by mě nepotopili a kdyby se tak stalo, tak jsem zaopatřenej tak, aby drželi hubu. Dělam to nerad, ale bohužel...to bych si mohl rovnou napsat na čelo, že prodávám...”

Dle 3 participantů z různých interview se za posledních několik měsíců trochu stáhli prodejci z řad Albánců a Jugoslávců, a místo toho je prý mnohem více vidět Čechy, Romy a Vietnamce. Celkově jsme však získali velmi málo informací o zahraničních organizovaných skupinách. Většina UD se hovorů na toto téma vyhýbala a nechtěli o něm mluvit. Přestože se tak z více zdrojů potvrdilo operování těchto skupin v regionu, nejsme z těchto informací schopni vytvořit ani obrys způsobu, jakým fungují ve vztahu ke scéně UD.

Trestná činnost uživatelů drog

Severní Morava

Trend výrazného snižování věku u nových UD na scéně se v regionu projevuje podobným způsobem jako v severních Čechách. Je až zarážející, jak podobné si mechanismy vzájemně v obou těchto regionech jsou a popisované vztahy a situace by se daly téměř zaměnit. Týká se to také trestné činnosti, neboť nejmladší ročníky UD mají samozřejmě velmi omezené možnosti výdělků či jiných způsobů opatření peněz na drogy, a tak je drobná kriminalita jedním z hlavních způsobů (protokol 201): *„...no a potom, jak mi bylo těch 18, tak za mnou začali chodit lidi, kteří měli méně roků než já a nemohli dávat nějaké věci do zastavárny, aby měli nějaké peníze. Takže jsem vždycky věci zanesla do zastavárny, donesla peníze a potom jsem vždycky dostala provizi ve stylu perníku. A tak sem to třeba nakoupila a udělala se denní jízda a pak zase jak kdy, no. Já mám tak všechno decentně ráda....“*

Někteří UD začínají s trestnou činností ještě před zahájením své drogové kariéry a k drogám se dostávají právě naopak – protože se díky trestné činnosti pohybují v rizikovém prostředí mezi lidmi, z nichž mnozí drogy užívají či užívali a především mají prostředky, za něž si drogu koupit kdykoli mohou. Samotná drogová kariéra tak nasedá na kriminální kariéru, kterou může posléze dosáhnout a stát se dominantní v tom smyslu, že dojde k záměně kauzálního vztahu a kriminální kariéra začne být nezbytnou pro živení a udržení závislosti (protokol 202): *„...(Co jsi kradl?) ...No tak jsem začal krást horská*

kola a potom jsem přešel na kvartýry...(To byla teda ta trestná činnost z důvodu drog?).....Ne, ty kola ze začátku, to ne. To až potom. Protože jsem nevěděl, co s penězma a někoho napadlo brát drogy..."

Geneze trestné činnosti je u většiny případů pozvolná. Záleží na typu zneužívané látky a pravidlech v partě, jak velký tlak na potřebu peněz vytvářejí a jak rychle donutí UD k volbě trestné činnosti jako nejsnazší možnosti peníze získat. Vůbec nejčastěji se začíná krádežemi doma a po příbuzných (babičky apod.). Teprve s otrkáním a dalším snížením hranice toho, co je člověk ochoten a schopen udělat se pouští do krádeží jinde (obchody atd.). Samozřejmě, že se vyskytnou případy, kdy UD začne krást nejdříve jinde a doma např. vůbec, zdá se však, že popisovaný průběh patří k nejčastějším. Vedle toho je pak třeba odlišit trestnou činnost, která je zahájena a probíhá před tím, než dotyčný začne užívat drogy (protokol utajen): „...(...)..(Takže peníze byly vždy z vlastních zdrojů?)...Vždycky byly z vlastních zdrojů, ale ne jako úplně. U toho konce už jsem vlastně ukradl doma peníze, otci 5500,-Kč. Jsem si koupil 5 gramů...(To bylo v kterém roce?)...To byl rok 1998, leden. Jsem vlastně ukradl... a 14 dní před tím jsem ještě bratrovi ukradl 2100,-Kč, takže po tom už vlastně nic. Jako nechtěl jsem to udělat, ale tlačilo mně to úplně šíleně. Fakt jsem nechtěl, ale prostě mně to donutilo. Jsem si říkal, to nesmím udělat, nesmím. A najednou šup a už jsem ty peníze měl v ruce...(Takže ty krádeže byly jen doma?)...Ne, jo. No, tak ty krádeže v obchodě jsme zkoušeli. Já jsem byl většinou venku, nebo tak. Ale také ty výběhy s cigaretama z trafiky. Nějaké to oblečení, boty. No, jako já jsem to zkoušel asi 2x. To s trafikou, se mi to líbilo s tím kartonem. (cigaret)..To bylo třeba za půl gramu. To jsme dělali ve dvou, víš. To se třeba dalo. Ale jinak jsem viděl, byl jsem u toho, jak tam kradli ty věci a tak. Ale já jsem se toho nezúčastňoval. Já jsem měl z toho spíš strach. Víím, jak jsme ty cigarety kradli, tak nás tam jednou málem chytli. Od té doby jsem se vlastně jenom díval a tak...(Třeba kamarádi kradli a ty ses jenom díval?)...No, jenom díval, hlídal jsem. To bylo třeba po nějaké jízdě ráno. Jsme šli a zezadu, jak se vozí jídlo: jogurty, mlíko, pečivo. Tak jsme prostě odstříhli ty železné ty, jak se to jmenuje... budky. Tak jsme rabovali z vrchu a třeba jsme ukradli jogurty – plato, mlíko, rohlíky. Najedli jsme se a šli jsme. Jinak krádeže, to se nestávalo..."

Stejně jako se posledních několik let obecně diskutuje o věkové hranici trestního postihu, objevuje se toto téma také v interviích. Nejedná se přitom pouze přímo o problémy spojené s distribucí či dokonce výrobou drog, ale spíše doprovodnou trestnou činnost, především drobné krádeže, podvody apod. (protokol 205): „...*(Ty krádeže byly jakého druhu?) ...Elektronika nebo kasa.....(Z aut nebo odkud?)...Mm z obchodu....(Elektronika z obchodu. Tvoji kámoši kradli taky z obchodu nebo)...Jako jak myslíte jinde než z obchodu nebo nevím, co myslíte...(Třeba z auta nevykrádali?)...Z auta ne, právě to ne, vůbec jako ne!...(A kolik vás bylo, když jste vykrádali?)...Jsme se střídali, jako takhle. Vždycky někdo něco dones nebo takhle..(Jistě, ale kolik vás bylo?)...To začalo tak, ze začátku to začalo nevinně, že jsme byli třeba tři nebo tak a prostě kámošů přibývalo, mě se to jako vůbec nelíbilo, bylo se mnou jako hodně lidí a ptali se na tohleto. No jich prostě přibývalo. ...*(Chytili vás tedy policajti za ty krádeže?)...Pak nás jako chytili, ale prostě nic z toho nakonec nebylo...(Kolik vám bylo let?)...Já jsem byl právě pod 15 lety, takže ...*“*

Brno

Hranice „výkupních cen“ u kradeného zboží se pohybuje ve stejných relacích jako v jiných regionech. Pokud se nejedná o objednávkovou krádež, pak je to vždy méně. Většinou se jedná o interval mezi 30-50% původní ceny ukradeného zboží (pokud je v dobré kvalitě a je nové).

Kromě sítě zastaváren, která je pravděpodobně největším odbytištěm kradeného zboží, je velmi rozšířené a obvyklé kradení na zakázku (protokol 315): „...*dostal jsem se jednu dobu do party, to bylo tady v Brně, jak jsem bydlel hned po vojně u ...(...)..., tak jsem řešil autorádia...(...)...to se prodávalo většinou tak za třičtvrtě ceny..(do zastaváren?)..ne byl odpal...přímo člověk, kterej to bral..jenom autorádia, čistě jenom...celá ta naše parta (na tom dělala), zhruba tak 15 lidí...*“ U přímého prodeje kradeného zboží na zakázku se ukazuje být „výkupní cena“ výhodnější, a to někdy až o polovinu či $\frac{3}{4}$ proti prodeji v zastavárně a podobným podnikům. Zmíněných 70% ceny je nejvyšší cena, jakou který particiapnt udal a jednalo se ale o dobře vybraná autordádia vyšší cenové kategorie a díky takto úzce profilovanému obchodu (se zřejmě dobře zajištěným

dalším odbytem a návazností) bylo možné být na tak vysoké „výkupní ceně“, která je velmi neobvyklá.

Nejběžnějším artiklem kromě elektroniky (od foto aparátů až po televize a magnetofony) jsou dražší hygienické potřeby (krémy apod.), dále kapesní krádeže, šperky, kola, knihy a dále drobné podvody.

Třebíčsko

Díky tomu, že je soubor obsazen z větší části zástupci spíše rekreačních uživatelů a uživatelů ze 3. skupiny, není pro oblast trestné činnosti příliš mnoho zdrojových materiálů, neboť obě tyto skupiny nebývají pachateli sekundární trestné činnosti spojené s užíváním drog a mají v drtivé většině případů dobré či minimálně relativně stabilizované sociální zázemí.

Vývoj drogové kariéry bývá u dlouhodobých uživatelů následován vývojem kriminální kariéry ve smyslu trestné činnosti. V naprosté většině případů začíná taková kariéra drobnými krádežemi rodičům, sourozencům, ve škole apod. a její charakter bývá často spíše impulzivní. Teprve později dochází k překročení určité pomyslné hranice a trestná činnost dostává rámeček plánované (s větší či menší mírou) systematické činnosti zcela podléhající potřebě získat finanční prostředky na drogu (protokol 428): „...peníze jsem sháněl jak se dalo, ale tenkrát jsem ještě moc nečóroval, tenkrát jsem spíše kradl doma...to ještě nebylo takový to čórkařský období...“

UD většinou u páchané trestné činnosti vědí, jaké sazby jim hrozí a jak se mají chovat, aby minimalizovali výši trestu. Ilustrativní v tomto směru je poznámka jednoho z participantů (protokol 428): „...musí tě pustit do 48 hodin, když toho nemáš nakradeného přes dva tisíce, teď už vlastně přes pět tisíc...když toho prostě nemáš víc, tak je to jen přestupek...“

Praha

Zahájení trestné činnosti v důsledku zneužívání drog chápou mnozí z uživatelů jako samozřejmou součást života UD. Nějak se ve většině případů nad svojí trestnou činností nepozastavují a označují ji za nutnost – neboť drtivá většina z nich by nikdy nemohla získat prostředky na drogy jiným způsobem (protokol 508): „...no, asi pár měsíců to trvalo, asi půl roku necelejch, prostě, ale prostě se to tak vyvinulo, že jsem byl najednou na ulici a musel jsem se postarat sám o sebe. Byl jsem tam s tím kamarádem a začal jsem poznávat jiný

lidi, že jo. Z druhý stránky zase, předtím jsem byl nahoře, teď jsem zase spadnul na dno. To jsem neměl peníze a musel jsem si je nějakým způsobem obstarat, různěma krádežema. A pak přišly vlastně dvě vazby kvůli různěm krádežím....ale nejsem odsouzený, ještě ani z jednu....“ Je důležité ale poznamenat a zdůraznit již v jiných regionech zmíněnou skutečnost, totiž, že u části participantů předcházela trestná činnost zahájení drogové kariéry. Tedy část z nich vedla život za hranicí zákona mnohem dříve, než poznali drogy nebo minimálně paralelně s tím a nelze u nich mluvit o kauzálním propojení mezi užíváním drog a následnou trestnou činností, přestože v průběhu drogové kariéry může dojít k tomu, že se trestná činnost stane pouhým zdrojem příjmů na drogy. U primární kriminality (tedy kriminality nesouvisející s drogovou kariérou) lze rozeznat minimálně dvě různé skupiny případů. Jedná se buďto o lidi, kteří s drogou začnou, protože potřebují povzbudit, aby více a déle vydrželi např. při nočních krádežích či fyzicky namáhavějších akcích. Případně, když trpí pocity viny nebo se nejsou schopni z nějakého jiného důvodu se svojí trestnou činností vyrovnat. Druhou skupinu pak tvoří lidé, kteří se s drogou seznamují díky prostředí. Sami o ni nejeví nějaký zvláštní zájem, ale díky obrovské nabídce a možnosti ji prostě ochutnají a po čase ji začnou užívat více a intenzivněji.

Trestná činnost v oblasti drobných krádeží v obchodech a na ulici se pohybuje ve stejném rámci jako v jiných regionech (protokol 513): *„...to třeba můžu říct, že jsme vykradli koupaliště (název), kola, magnetofony. Začaly se z nás stávat hrozný svineš, víš, i na kamarády a to. Ale já jsem si pak uvědomil, že to nejde, kamarády nemůžu vokrátat. Snažim si zachovat prostě rozum a myslim, že ho mám, ten rozum....(...)...a pak jsem zjistil, že vozeček (byl dočasně na vozíku pro zlomeniny obou nohou) je docela prima věc, že se s nim můžou dělat peníze, víš....jsem jako najel do sámošky a dvanáct kafí a všechno možný, jako....(...)...dělal se s tím dobrý peníze, takže jsem neměl problém. Pak bylo období maturit, takže kámoška mě tlačila na vozečku a vybírali jsme na maturitní večírek, vid'. Taky peníze. Každý měl přes čtyři tisíce denně. Každý pro sebe, dělali jsme vosmičku. Takže peníze byly...(Když se krade v sámošce, co se s tím pak musí udělat všechno?)...To ti řeknu, že vůbec není problém. To ti vezme jakejkoliv vobchodník v krámě. Protože ti to vezme za poloviční cenu...(Za půlku se prodává?)...Většinou se prodávaj věci za polovinu, jak který. A von na tom vydělá, vid', šmelí....(Který věci*

se...to mě zajímá...)...Kafe, alkohol, cigára, drogerka...(Tyhle věci jdou všechny za půlku, jo? Nebo jsou tam nějaký rozdily třeba mezi potravinama a elektronikou nebo jak to je.)...Jo, je to taky různě, ale většinou se dává poloviční cena. Za většinu věcí. Já jsem dřív dělal i autorádia, jo. Ale já se prostě bojím krást, už...“

Poloviční cena udávaná mnoha oslovenými particiapnty se zdá být nadsazená. Při vzájemném srovnání a konfrontaci s dalšími údaji je mnohem pravděpodobnější, že 50% ceny je zcela výjimečných a jedná se o strop ceny, kterou je možné dostat za prakticky nové zboží, nebo za krádeže na objednávku. Díky obrovskému nárůstu tohoto typu krádeží s následným prodejem, je trh zřejmě velmi přesycen a nabídka mírně předbíhá poptávku. To musí zákonitě způsobit devaluaci „výkupních cen“. Ve světle těchto jednotlivých údajů se mnohem více reálnému stavu zřejmě blíží popis jednoho z velmi zkušených starších uživatelů, který má s krádežemi a překupem bohaté zkušenosti a popisuje vztahy na trhu (protokol utajen): „...na živobytí i na drogy si vydělávám čórkami....vobčas vykrádám nějaký chaty nebo garáže..třeba včera jsem byl na lovu...(ukazuje starožitnou náboženskou knížku s perleťovou broží v kožené vazbě – pozn. tazatele)...dneska to zkusím bouchnout...cenu odhaduju tak na 2 až 3 tisíce...když ji prodám známému vetešníkovi, který kupuje tyhle blbosti, tak mi za ni dá 500 – 600 a musím být rád, že jo...ty bazary jsou tak přesycený, že nic vobčas ani brát nechtěj....chtějí jen moderní věci, chodíme třeba do (jmenuje místo) s náradím a tak....tam jako berou všechno a dobře platí, dávají i polovinu....včera jsem udělal dvě strunové sekačky, jedna stojí kolem 3 tisíc a mám připravenou novou autobaterii... ale nemáme to jak přesunout....to se prodá po bazarech....když je to třeba oblečení, kožené, atd. tak to jde dobře do světa.....když je to nějaká elektronika, tak to jde přes bazary. V bazaru se to prodá hodně pod cenu....“

Většina lidí zapojujících se do překupování těchto věcí (včetně konečných odběratelů) od UD si zřejmě je plně vědoma jaký věci mají původ a že jsou kradené. U zastaváren a podobných podniků se setkáváme dokonce s tím, že překupníci přímo vědí, jak se věci mají a situace se snaží ještě maximálně využít ve svůj prospěch. Ovšem ani drobní náhodní překupníci nemohou zůstat na pochybách o původu zboží a nejen díky ceně, za níž je zboží nabízeno, ale samozřejmě

také způsobu a místě prodeje a samozřejmě, že také musí vnímat samotného „prodejce“, na němž často vnější znaky užívání drog viditelné jsou (protokol 533): „...(...řekni mi, kdo od tebe koupí žárovku?)...To jsou ty úsporný žárovky a v tu dobu, kdy jsme je čórovali, tak to koupil taxikář, do krámu jsme to nosili...(a ty lidi, co to kupujou, to vědi, že to je kradený?)....Víš...(vědí?) My jsme kolikrát přišli za chlapem, kterej vzal třeba 40, protože on je obratem třeba prodal za dvojnásobnou cenu, on nám za jednu dal třeba 150 nebo 200, ale on je prodal za 400, takže jemu to bylo jedno, on si je dal prostě do obchodu (vy ukradnete zboží za 400 a prodáte ho za kolik?) No, většinou tak za 150, 200...(čili třetinová cena?)...No, my jsme většinou to obíhali a tamhle taxikář si vzal dvě, v hotelu 4 a pak jsme přišli na jednoho chlapíka, kterej to vzal ve velkym, jsme třeba tejdén to sbírali a pak jsme mu jich v batohu odnesli 40...“

Severní Čechy

Oblast trestné činnosti spojené s užíváním drog se příliš neliší od ostatních regionů. Ani co do objemu, ani výkupních cen, ani zvyklostí. Jeden z UD s trochou nadsázky mluví o potřebnosti krádeží pro získání peněz na drogy (protokol 605): „...jinak trestnou činnost páchám na perníku...nejde něco nepáchat...ale jenom tedy takový drobnosti, jako vlíst někomu do sklepa nebo na půdu. Měsíčně si vydělám jen abych měl na ten fet.....to vostatní, peníze, elektronika, zlato, to přichází a vodchází....cenu má jenom ten pervník, bez perníku neuděláš nic, ani se nevysereš. Dyž si nešlehnu, tak nejdu na velkou....takže tu hodnotu má jen perník a všechno, co získávám, měnim za perník...“ Za chvíli na tento svůj výrok navazuje a z popisovaného znovu vyplývá, jak propojené světy v oblasti černého trhu jsou mezi uživateli a překupníky kradeného zboží z řad „řádných občanů“, kteří zcela nepokrytě profitují na situaci uživatelů, které využívají k získání lacinějších věcí, které pak prodávají ve svých bazarech či které jdou přes k tomu vytvořené obchodní kontakty dál. Výjimkou nejsou ale ani podnikaví dealeři, kteří berou kradené zboží místo peněz: „...je taková doba, že ty věci se už neprodávaj ani za ½ své ceny....třeba horský kolo, který má hodnotu 12-15 000,- dáš za gram perníku...pro vaříče je to pakatel, za drogy to měnim většinou....pokud se stane, že někdo něco potřebuje tady z těch nefetáků, třeba překupníků, ..., třeba ten člověk...(...)...nás zásoboval Solutanama.....on sháněl věci, který maj nějakou starožitnou hodnotu, mlejny a váhy...no a my zase věděli vo sklepě vo takový

malý komodě, byli za to nějaký Solutany...věci, který ten člověk neužívá tak dá do sklepa, mikrovlnou troubu, barevnou televizi, ..., to potěší....lidi sou prostě neponaučitelný - třeba jsme v jednom sklepě byli 3x a vždycky tam něco bylo...lidi to asi nepotřebujou. Vobčas se něco podaří v krámě. Třeba v Labi se mi podařilo si vyzkoušet džíny a vzít si přes ně svoje v kabince byly asi za 1 200-1 500, hned sem je bouchnul za 500,- na trhu. Nebo s Whiskou, Balantinkou. Naplnili sme je čajem pak sem v krámě nahlásil, že sem si koupil 2 lahve vedle, vyměnil sem je. Bylo to v pohodě....“

Mezi participanty se podařilo získat pro interview jednoho z členů skupiny, která na drogy vydělává krádežemi ve velkém množství. Přestože není možné uvést část informací pro ochranu před možností identifikace, neboť se jedná o vysoce citlivá data a etika výzkumu v tomto směru zavazuje chránit participanty i u majetkové trestné činnosti (jakkoli rozsáhlé), uvádíme pro ilustraci pouze několik útržků z rozhovoru i bez identifikace kódu protokolu: „...víš, my to máme tak docela vychytaný, prostě to vemem v obchodě, většinou v (jména obchodů)...nejsme ale jako ty, co to kradou na krámě....máme to dohodnutý s jedním známým, co tam dělá a von nám to vždycky připraví a my toho pak vodnesem hodně....voni to nepoznaj, berem pokaždý něco jinýho....no a (v dalších) taky....(co s váma takto dělají berou taky?) Hm....(To toho musíte nabrat docela dost, poslechni máš nějaký vodhad, kolik toho může bejt?)....no sme vlastně (počet členů), ty (počet členů), co to pro nás sháněj a ten ještě kámoš...no vychází to tak na 5 000,- denně....(To je ale 150 000,- měsíčně!)...Hm. ...(Hele, za kolik se ty věci, co vemete, prodaj.?) No jak co, většinou za půlku....(Aha, co se prodá za půlku a co jinak?)... No třeba žiletky, víš, ty Mach 3, ty dou tak za půlku, no kafe a whisky taky, no někdy za míň. Elektronika, dyž je eště zabalená tak zas za víc. To máš různý....(Hele, a kdo to kupuje?)...to je taky různý, někdy na trhu, někdy krámy a máme i někdy lidi, který to chtěj domu....(je zřetelné, že o tom nechce více mluvit a že nechce přesněji popsat způsob odbytu – pozn. tazatele)....“

Některé druhy zboží jsou dané možnostmi v regionu a potenciální poptávkou (protokol 619) „...kromě mobilů a zlata sem překupoval smaltovaný sklo. To se vyrábí tady kousek v Novým Boru...lidi to pronášeli z fabriky...no a já jsme to s nima měnil za pervtin....měl sem kluka, kterej mi to vyvážel do Německa....“

Celkově mezi sortimentem, který patří mezi UD k vyhledávaným se v několika případech vedle elektroniky, drogerie, drobných předmětů denní spotřeby, šperků, hodinek, kol, oblečení (dražší bundy, kalhoty, kožené tašky, doplňky atd.) objevily také potraviny, resp. především alkohol, cigarety, ale k našemu překvapení také např. mražené maso, které se díky své ceně začalo zřejmě stávat také zajímavým zbožím. Nejmenší hodnotu u výkupu má právě drobné zboží, které se pohybuje okolo max. 30%. Nejvyšší výkupní ceny jsou tradičně u krádeží „na objednávku“ a pokud je skupina profilovaná pouze na určitý typ zboží, pro které má zajištěný kvalitní a rychlý odbyt a jedná se o specializované zkušené skupinky, pak mohou výkupní ceny dosáhnout i 50-60% původní ceny. Objevil se též UD, který se kromě jiného živil jako pasák.

Somatický stav uživatelů drog

Severní Morava

V souboru na severní Moravě jsme se v naprosto nejvíce případech setkali s nejvýraznějším posunem vztahu k vlastnímu zdraví u UD. Velmi lehkovážné a „hrdinské“ zacházení s vlastním zdravím a podceňování rizik bylo v tomto souboru nejcitelnější, ačkoli k interpretaci tohoto jevu by zřejmě bylo potřeba dalších dat, která jsme neměli k dispozici (v souhrnu jsme se pokusili o krátkou reflexi z dostupného materiálu) (protokol 207): „...*(Máš nějaké problémy?)...Jo...(Jaké?)..Mám žloutenku, typ C....(V jakém to máš stádiu? Jak se to vyvíjí?)...Já už jsem dlouho nebyla u doktora a nevím, jestli se to lepší nebo horší. Akorát to nepozoruji, že jsem nějak nemocná. Vůbec to na sobě nepozoruji, tak k doktorce vůbec nechodím, protože si připadám jako zdravá...(Určitě máš jen typ C, další už jsi neprodělala?)...Jo, ještě mám to „Géčko“ a to je prý nějaký virus toho „Céčka“ ...*“

Podobně drsným způsobem vyznívá i odpověď dalšího z participantů, který je nakažen hepatitidou typu C (protokol 213): „...*(Jak dál to pokračovalo s tebou?)...No tak jsem si furt píchal ten pervitin, měl jsem ty nějaké problémy. Jako ty fyzické, bolely mně pořád furt ty ledviny, játra. Pak jsem začal mít v moči krev a tak. Pak jsem byl jednou s kamarády – s kamarádem a on tam přivedl dalšího kamaráda a on mi řekl, ať jde se mnou a vlastně mi půjčil stříkačku a neřekl mi, že je nemocný. Že má žloutenku. Neřekl mi nic. Nevěděl jsem o tom. On to věděl....(To bylo v kterém roce?)...To bylo v roce*“

1998. To jsem nevěděl prostě nic. Kdyby mi to řekl, tak bych si po něm nedal....(Měl jsi zrovna chuť?)....Jo. Byl jsem zrovna na dojezdu. Takže jsem měl chuť, tak jsem si dal. Potom jsem to zjistil tak, že za mnou přišla hygiena. Jako paní z hygieny. Zaklepala, ukázala mi ten papír a řekla mi, ať jdu za lékařem. Ať si udělám ty zkoušky a tak, ne. Já jsem o tom uvažoval, ale nešel jsem nikam. (smích) Zdálo se mi to zbytečné. Nevěřil jsem tomu, že to mám....(A ty jsi byl předtím na nějakých testech?)...Nebyl jsem....(A jak ti to zjistili? Nebo si tě vybrali jako možného potenciálního člověka, který to mohl „získat“?)...No, který to mohl chytit, vlastně....(A kdy jsi tam nakonec šel? (myšleno na testy nebo do poradny))...Já jsem se vlastně neodhodlal nikdy. Já jsem se odhodlal, až jsem šel v r. 1998 v únoru na léčení do PL (název)...tak tam mi dělali vlastně testy a já jsem řekl, že bych možná mohl mít žloutenku typu C...(Takže jaký to všechny typy žloutenek máš?)....Takže mám žloutenku typu C a typu B....“

Zajímavá byla odpověď jedné z participantek, které vadily jakékoli jiné terapeutické zásahy, které neměla ona sama pod kontrolou a odmítala je (protokol 211): „....(Máš nějaké zdravotní problémy v souvislosti s užíváním drog?)...Od jisté doby, od těch 17 let mám teda potíže s žaludkem. Člověk na pervitinu dlouho nejí a tak dále. Takže mám potíže s žaludkem, dále pak s nervama – deprese, psychika a takhle....(Ty žaludeční problémy jsou...?)...Vředy. Často pojídám prášky na žaludek a na psychiku. Od psychiatřičky mám napsané léky, které mám užívat. Užívala jsem je asi měsíc a půl s tím, že jsem je teda vysadila a pokud mám akutní potíže, opravdu akutní tak, že mám deprese, nemohu spát, tak si ten prášek vezmu. Ale chci vyloženě svoji psychiku a sama sebe léčit a ovládat jenom já...“

Celkově je somatický stav u participantů v souboru získaném v regionu severní Morava při srovnání zřejmě nejhorší. Přestože je tento závěr třeba brát s velkou rezervou, díky nereprezentativnímu zastoupení uživatelů v souborech a navíc neprovedení řádného lékařského vyšetření (vycházíme z údajů participantů samotných a dále z pozorování a kvalifikovaného odhadu tazatelů).

Brno

Jednou z nejhroženějších skupin mezi UD po všech stránkách jsou začátečníci. Nejen pro svoji nezkušenost s dávkováním, přípravou a aplikací, ale také pro své velmi lhostejné postoje a často okázalým

„hrdinstvím“ před zkušenějšími uživateli, že „oni na to serou a jsou přece už dospělí a můžou to všechno taky“ – v případě lhostejnosti ze strany těchto strašících uživatelů, kteří se spíše podobnými věcmi baví, tak může docházet k vysoce rizikovým situacím. Jednu zajímavou zkušenost popisuje participantka (protokol 343): „...hero jsem poprvé dávala ve 14...(...)...jsem byla strašně nasraná, seděla jsem v hospodě, tam přišli ňáci lidi, né, a začali si tam dávat (aplikovat), jsem jim říkala „tak mi dejte trochu..“ no a oni „tak jo, tak pojed..“ ..tak mi dali tam v hospodě. Nastřelili mě oni....“

Ovšem ani mezi ostřílenějšími uživateli není žádnou výjimkou naprostá lhostejnost k riziku infekčních onemocnění apod. (protokol 317): „...(kašleš na to úplně?)..no, no, no (neděláš si ani testy na HIV nebo žloutenku?), ne, ne (nikdy jsi je nedělal?) ne....“ Celkový, prakticky lhostejný postoj k vlastnímu zdraví a rizikům je znatelný nejvýrazněji u mladších a současně těžkých UD a UD ve skupinách 4 a 5. Ilustrativní je krátká poznámky jedné z 16 letých participantek (protokol 342): „...no mám v současnosti trochu zvýšený jaterní testy a nemůžu teď ani pít ani fetovat, ale ty testy mi dělali minulej pátek, potom jsem o víkend byla na tom Zámostí, tam jsem se ožrala non-stop a nějaký heroin jsem si dala, ve čtvrtek půlku extáze a v pátek jsem jela na festák a tam jsem vypila asi litr vína a děsně moc vodky..“

Život na ulici samozřejmě po čase (někdy i velmi krátkém) zanechá památku na somatickém zdraví UD (protokol 318): „...no, teď jsem si to posral, v (město) já jsem tam teďka řešil ty úřady, spával jsem tam pod mostem bez spacáku, bez ničeho...tak mám něco s plícema...(...)...já se z tvrdýho chlastu pochcávám...mám v prdeli ledviny, vždycky když se napiju hodně...(...)...v ledvinách mě píchá, jako kdyby tam někdo bodal nožem, v plících taky...“ Pokud jsou UD na ulici, tak jsou v podstatě v kategorii bezdomovců, kteří navíc ještě užívají nelegální drogy, ovšem v souboru jsme se setkali u této kategorie s tím, že kromě nelegálních drog užívají často velké množství alkoholu a vše míchají dohromady.

Ošetření u lékaře je pro somaticky a sociálně zdevastovanější UD obecně problémem vždy. U praktických lékařů i u specialistů jsou v drtivé většině případů odmítání a nejčastěji se tak i v oblasti somatických problémů léčí v průběhu pobytů na detoxifikačních jednotkách či v jiných zařízeních nebo jim nízkoprahová centra

zařizují ošetření u lékaře, který je ochoten ke spolupráci, těch však nebývá obecně mnoho (protokol 324): „...když jsem byl tady u doktora, tak mi řekl, že potřebuju tu kartičku, že mě jinak nemůže léčit...“ Ovšem problém není jen ve zdravotním pojištění, ale samozřejmě také v tom, že jak praktiční lékaři, tak specialisté velmi neradi většinou tuto skupinu vidí ve svých ordinacích – jednak jim odrazují klientelu, vyvolávají často konflikty a problémy jsou také s hygienou (aplikace drogy na záchodech, vši apod. a samozřejmě také riziko infekčních onemocnění). To vše představuje problémy, které často znemožňují ošetření a mnoho z onemocnění a problémů se chronifikují a komplikují. Je třeba také zdůraznit, že kromě ne vždy motivovaného postoje k ošetření ze strany UD se ještě jako přitěžující faktor přidává značná nedisciplinovanost a svérázné jednání UD, což mnoho lékařů není schopno překonat a začínají být rychle agresivní a odmítaví. Zřetelná je malá informovanost a stále diagnosticky zavádějící představy o závislostech mezi lékaři, pro které je často neakceptovatelné chování UD, které prostě patří k jejich diagnóze a které má často příčiny kromě samotného užívání v hlubokých osobnostních poškozeních a které od sobe navzájem nelze oddělovat.

Třebíčsko

Rozdíl mezi těžkými uživateli a rekreačními uživateli v potřebě a možnostech k získání drog a vztahu k nim, se samozřejmě promítá kromě jiného také do somatického stavu. Zatímco u rekreačních UD jsme nezaznamenali prakticky žádné somatické problémy přímo vázané na užívání drog, u těžkých uživatelů byla situace jiná (protokol 428): „...mám pět let hepatitidu C, chronickou...nemám ji asi aktivní nebo co...(...)...na testech i to někdy nevyšází...všude mi vždycky dělali jaterní testy...“ Celkově však díky slabému zastoupení této skupiny, nelze usoudit, jaký je převládající stav po stránce somatických komplikací u těžkých uživatelů na Třebíčsku.

Praha

Stejně jako v jiných regionech se mezi UD objevují názory a postoje k infekčním onemocněním, které dávají tušit buďto malou informovanost nebo výrazně posunuté hranice vztahu k vlastnímu zdraví (či obojí). Se zlehčováním tak nebezpečného onemocnění, jakým je hepatitida typu C jsme se setkali prakticky ve všech souborech (protokol 524): „...Hepatitidu C, no, přímo jako žloutenku.

Béčko nebo áčko jsem neprodělal. Céčko, v podstatě. No ale vážný problémy nemám, z toho, že jo, to je prostě žloutenka, která probíhá jinak. Ty problémy můžou nastat až pozdějc, v pozdějším věku. (To céčko máš vyléčený?)...To nejde vyléčit, to je chronický....(Chronický, hm...)...To není nakažlivý prostě, takhle...“

Jiný ještě s větší ležérností popisuje (protkol 515): *„...v kriminále mi našli tu žloutenku céčko, měl jsem to i s tím béčkem....no trochu játra mám jako pochroumaný, ale nevadí mi to zas jako tak....(...)...mám potíže se žílama, no dělají se mi furt abscesy, nemám si už kam píchnout....“*

Velmi ilustrativním příkladem „pružnosti“ hranic v zacházení s injekčním náčiním a parafernáliemi je popis jedné z participantek, z něhož je patrné, že dobře ví, na co si má dávat pozor a co je nebezpečné, ale že to stejně není schopna vždy uhlídat a především, že se objevují situace (a do nich se UD dostávají mnohem častěji, než jsou ochotni připustit na diktafon), kdy prostě všechno selže a jediné, co zůstává, je nezkrtná touha dát si další dávku (proktol 502): *„...mohlo se to stát takhle, že jsem jednou přistihla kamarádku, že se zapomněla a vypláchla si tím, že strčila do společný vody – my jsme jako měly vodu společnou, ale tam šla jenom čistá buchna, víš, a že jsem jí přistihla, jak to tam strčila a vypláchla si přímo z toho. My jsme byly zvyklý si to vždycky lít do víčka. Tak to jsem potom byla na pochybách, že se to mohlo stát několikrát, víš, a už je to vlastně kontakt její krve s tím a už se to mohlo stát. Nějaký procento je. Tak tohle dvakrát jsem jí takhle přistihla no a jednou to bylo mou vlastní vinou a to už jsem věděla, že tady už začínám ztrácet sama sebe, to bylo právě na heráku, když jsem byla na hrozným abstáku a jedna kamarádka prostě říkala: já tady mám sedm čárek, který nepotřebuju. Hnědýho, přitom už jsem byla na bílým. Já jsem věděla, že by mi pomohly vod abstáku, aspoň půl hodiny a do tý půlhodiny bych sehnala prachy. Vona říkala: ale je to v mý buchně a já mám žloutenku, já ti to dám, jestli to chceš, ale říkám ti to, že mám žloutenku. A já jsem tak na to koukala a strašně moc ti toho probíhá hlavou. A zvítězil ten herák, právě, ta závislost zvítězila....“*

Poněkud kuriózní se jeví popis jedné z participantek, která má zkušenost se sdílením jehly a se svojí kamarádkou sdílí také část parafernálií (protokol 504): *„...Jednou jsem si dala po ní použitou buchnou – asi před rokem. Vždycky jsme měly společnou lžičku. Chodíme na testy....kamarádka je dokonce dárkyně krve, takže jsem*

si naprosto jistá, že jsem zdravá. Chodím na komplexní testy – HIV, jaterní testy, žloutenky, zhruba jednou za půl roku. Šlehala jsem si denně, většinou po týdnu jsem měla týden až 14 dní pauzu....“

Nejsmutnější jsou mezi popisovanými případy úmrtí na předávkování. Kromě toho, že se často jedná o velmi mladé lidi je smutné i to, že se v mnoha těchto případech včasnou první pomocí dal život zachánit. Předávkovaní lidé někdy umírají relativně dlouhou dobu, bez pomoci. Jeden z těchto případů zde citujeme. Na jeho popisu je také zřetelné určité odcizení ze strany participanta, přestože se jednalo o ženu jeho kamaráda (protokol utajen): „...mě na bytě umřela holka...(…)...(a to se předávkovala péčkem?)....No....(to se moc nedá poskytnout první pomoc, co?)...Nedá, no .. to bylo takový..... všichni ulítli... a jsme řák jako nebyli moc schopný, protože ona tam ležela tři dny a modrý pysky, a chvilka sebou jako šhubala a bylo to takový hrozně nechutný... no a, to bylo takový napětí... tak jsme jí prostě dali do jiný místnosti a ona se tam šhubala, furt se klepala, já myslel, že je jí zima, tak jsem jí dal do vany, začal jsem jí ještě sprchovat (kolik jí bylo?)...no.....(to znamená, žeš byl tenkrát věčně sjetej?)....No, jako na plech, úplně.....(péčkem?).... No.....(a z opiátů jsi odabstinoval?)....no, vlastně v té době jako ty opiáty... jako byly, třeba alnagon...(takže pořád nárazově?)....joo, nárazově, no spíš nárazově, když jsem se chtěl dostat z péčka, jako abych si odpočinul od perníku, abych se trošku srovnal, to jsem si naordinoval nákej alnagon, nákej kodein (...)...(hele a jak to prasklo?)....Přišel známej na perník....(jo tam chodili během toho lidi nakupovat?)... No, přišel prostě člověk, a když to viděl, tak zavolal záchranku....(a už byla mrtvá?)....No, ona dodělala v nemocnici....(a to víš bezpečně že to bylo tři dny?)....No, jako tak řák, usnula v neděli a někdy z pátku na sobotu si dala první várku....“

Jiný participant popisuje svoji zkušenost se svým kamarádem, který se předávkoval bílým heroinem (protokol 533): „...Nevadí mi o tom mluvit, ale nevzpomenu si, kdy to bylo, je to tak rok, rok a půl zpátky. Bylo to na squatě, on vlastně se nastřelil a na (...)... se nastřelil znova a jak spal, tak se udusil zvratkama a nikdo mu nepomoh...(a on tam byl sám..(…)..?...(…)...on byl na squatě sám a pak ho našli až nějak za dva dny...?.. Našli ho druhej a já vim, že tam někdo byl, byla tam s nim jeho holka, jenomže ta o ničem nemohla vědět ta byla nastřelená stejně jako on. No a dá se říct, že jak jsem se to dověděl,

tak jsem si řek, že s jehlou už ne, dostal jsem z toho panickou hrůzu, strach, když někdo řekne, ať si dám s nim, tak prostě ne...(a od té doby si fakt už nepíchnul nic?)...Nikdy, nic, ti můžu ukázat žíly, že je mám úplně krásný....(ještě k tomu (jméno), to byla ta doba, kdy přišel bílej heroin?)...Já nevím, já jsem s tím nikdy nepřišel do styku...ale vím, že to byl bílej heroin, protože asi osm nebo devět hodin předtím mi říkal, ať jdu s nim, že se nastřelíme spolu, jenomže to bylo tady v domě, dá se říct, skoro, a já jsem z toho měl docela strach a říkal jsem, že to musí přijít pomalinku, to byl takovej kámoš, že třeba i podělil, když koupil třeba dvoukilo, že jsme si dali spolu a když já jsem měl, tak jsem s nim podělil, no a on šel na squat a já jsem říkal, že za ním přijdu, ale nepřišel jsem, jsem potkal kluky a šli jsme do hospody. A když jsem přišel druhý den, tak mi kluci řekli, že se..(jméno).. přestřelil a já jsem řek, že to není možný, že to je silnej kluk, že hodně vydrží... dlouho jsem tomu nevěřil, dá se říct, že dva dny, jsem si říkal, že se jenom nastřelil a někde se toulá a pak jsem tomu začal věřit..."

Severní Čechy

Oblast somatického stavu odpovídá situaci ve všech ostatních regionech. Obvykle čím těžší uživatel je a má za sebou delší kariéru, tím v horším stavu je a tím více na to kašle. Nelze zhodnotit a srovnat soubory navzájem mezi regiony. Jednou ze zaznamenaných a již zmíněných odlišností RT severní Čechy je zřejmě velký nárůst UD na heroinu ve velmi nízkých věkových skupinách (14-17 let), kteří se chovají nesmírně rizikově, mnohem výrazněji nežli jejich často o 10 a více let starší kamarádi. Somatický stav u těchto mladých lidí jsme pozorovali, že často odpovídá několikaleté kariéře a přitom se v jejich případech jedná o několik měsíců či rok až dva.

Velmi výmluvně rizikové situace popisuje jeden z UD (protokol 609): „...ty vznikaj (průšvihy) jen z nedbalosti, nešikovnosti...sem byl furt vopatrněj...no, viděl sem kluka, kterej se našlehl buchnou, kterou našel na místě, kde berou nějaký heroinisti...ale..já..sám...mám taky...tu no....žloutenku C, teď čakám na interferon..“

Léčba a využívání služeb

Severní Morava

Velkým problémem v regionu je rychlá dostupnost nízkoprahových služeb (zejména v Ostravě) a především streetwork. Přestože u části dotázaných uživatelů je zřejmé, že se jedná především o nízkou

motivaci a zájem o využívání služeb (což je samo o sobě také zajímavý podnět k zamyšlení) a podobné konstatování lze vnímat spíše jako úhybný manévr od přímé odpovědi, je na stranu druhou zřejmé, že opožděný rozvoj a budování služeb v regionu je znatelný jak v tom, že UD jsou málo zvyklí těchto služeb využívat, ale také, že o nich mají nedostatečné informace a nevnímají všechny možnosti pomoci, kterou v nich mohou získat (protokol 207): „...*(Jak jste si obstarávali ty stříkačky?)...V lékárně...(Nikdy jsi nevyužila služeb K-centra na výměnu inj. náčiní?)...Jenom jednou...(Proč jste třeba nechodili častěji?)...Daleko a není čas, když se celý den shání (peníze či droga)...(...)... (Když sis kupovala jehly v lékárnách, neměla jsi nějaké problémy?)...Ne. Jako párkrát se mi to stalo. Když jsem tak vypadala divně, tak na mně zavolali dokonce policajty. Když jsem nebyla divná, (pod vlivem) tak to bylo v pohodě...“*

Nejčastěji jsme se se zlehčováním rizika a opakovaným vystavováním se nebezpečí při používání jehel ve skupině či opakovaným použitím jedné jehly u nejmladších uživatelů. Jejich lehkomyšlnost byla v tomto ohledu místy až zarážející (protokol 212): „...*(Při používání inj. stříkaček si měla vždy čisté? Jak si to dodržovala?)...Tak asi 3/4, že jsem neměla a 1/4, že měla. To bylo třeba v noci ve 12 hod. Jít na druhý konec v (město) do lékárny, abych měla čistou, a když tam jen po 10 ks. prodávají...(Víc vám nechtěli v lékárně prodat?)...Víc jako jo, ale právě po těch 10 ks to je hodně. Kdyby třeba jednu prodali, tak 3,50 – není hodně. Byla i přírážka za noční provoz, a tak...(A proč jste třeba nevyhledali možnost výměny inj. náčiní v K – centru?)...Protože přítel nechtěl nechávat stříkačky doma na výměnu...(Takže vždycky, když byla příležitost, tak jste šli do lékárny?)....No, taky vždycky nebylo piko, tak nebylo nic potřeba...(Neměla jsi strach, že jsi používala i použité inj. stříkačky?)...Ne, na to jsem nemyslela. (Kolikrát to bylo, že jsi použila použitou stříkačku po někom? A kolikrát se stalo, že ty jsi předala stříkačku?)...Tak na stejno...(...)...(Takže ji použilo více lidí?)...No....“*

Nemotivovanost a nepřipravenost pro ústavní léčbu vykazovala drtivá většina oslovených uživatelů. Bylo zcela zřejmé, že jejich popisované pokusy o léčbu jsou spíše motivovány zvěncí, nežli vlastním chtěním a skutečně vážnými důvody, za nimiž by si stáli (protokol 211): „...*no, asi před 2 měsíci jsem absolvovala týdenní pobyt v PL Opava...(S jakým výsledkem?)...Odešla jsem, poněvadž*

jsem prostě... Mi to tam nevyhovovalo. Má to určitě svůj účel ta léčebna, ale prostě já jsem si tam připadala hrozně omezená. Vlastně všichni mi stáli za zadkem a tamto nemůžeš a tamto nemůžeš. Je to asi o mé osobě. Ono to má asi tak bejt. S tím, že jsem po týdnu odešla a za tři dny jsem si opět dala. Udělala jsem to od toho léčení asi 3x s tím, že teďkom jsem si to dala všechno dohromady a vidím to jinak...(Takže ta léčba byla nedokončena, ale i přesto si myslíš, že ti to něco dalo?)...Ano, i ten týdenní pobyt aji co mi řekla psycholožka i psychiatricka byl jako na „rekreaci“. To považuji za hodně zvláštní a hodně kvalitní zkušenost...“ Klíčovým motivačním faktorem je vlastní intenzivní pocit problému, který nejsem schopen řešit sám, a proto se rozhoduji pro léčbu, které důvěřuji, že mi může pomoci a sám se na léčbě chci podílet. Tento faktor je však u většiny oslovených participantů velmi slabý a sami připouštějí, že jak oni, tak jejich kamarádi léčby často nastupují jen proto, aby uhnuli tlaku okolí (nejčastěji rodičů, partnerů či institucí jako zaměstnavatele atd.) (protokol 219): „...(Tvoji kamarádi byli na nějakém léčení? Navštívili nějaké centrum drogové?)...No tady jich určitě pár bylo a na léčení z těch, co já znám, tak byli dva lidi. (Kde byli?)...V PL (název) byli...(A co říkali?)...No oni o tom tak moc nemluví, ale znám jednoho, který tam byl už třikrát a prostě ...(Byl tam dobrovolně nebo tam šel z donucení?)...Z donucení si myslím, že by tam šel dobrovolně, to ne....(Kdo ho donutil?)...Myslím, že rodiče....“

Brno

Využívání služeb není u všech skupin UD připadajících v úvahu samozřejmě shodné, ovšem ze srovnání je zřetelné, že každý z uživatelů sám prochází obdobími, kdy služeb využívá a naopak obdobími, kdy z nějakého důvodu tyto služby odmítá (protokol 344): „...jehly jsem kupoval v lékárně...na káčko jsem v té době vůbec nechodil...“ U jiných je naopak využívání služeb naprostou samozřejmostí a ani neuvažují o tom, že by si „nádobíčko“ opatřovali dnes jinak (protokol 343): „...frkny беру od streeta, co tady sedává od pěti...“ Povědomí o existenci KC nemá v některých regionech příliš dlouhou tradici a UD byli zvyklí si jehly opatřovat jiným způsobem (protokol 315): „...no, kamošky z nemocnice nebo od kamoša matka dělá v nemocnici nebo tak...dával jsem si aji odběrovkou, je po tom sice díra, ale víš jak, furt lepší než nic...“ Snadnou dostupnost přes výměnné programy hodnotí velmi pozitivně všichni UD v souboru,

ovšem pro málokterého z nich je to jediný zdroj jehel a parafernálií, obvyklé a nejvíce rozšířené jsou nákupy v lékárnách.

Obecně je možné říci, že UD jsou po určitém čase a stabilizaci poměrně citliví k atmosféře v zařízení, kde využívají služby. Zdá se, že je pro ně velmi významné, jak se k nim personál chová, nikoli však ve smyslu, že by nedokázali respektovat pravidla, ale spíše jak s nimi personál jedná a zachází. Hodnocení má samozřejmě úskalí v tom, že jediná negativní zkušenost může UD ovlivnit zcela zásadním způsobem a konflikty (výjimečně i napadení personálu) jsou běžnou rutinní praxí, ovšem přesto se zdá, že osobnější přístup a zacházení jsou UD obecně napříč souborem vnímány lépe a že chování personálu často velmi zásadně ovlivňuje míru rizika případného napadení apod. (protokol 324): *„...je to takový nepřijemný...(pravidla?)..ale né, pravidla byla vždycky, ale prostě mě to přijde takový, ...že je to tady jak v nějakým ústavu...“*

Detoxifikačních pobytů je zřejmě hojně využíváno jako způsobu, jak zredukovat rozjetý stav po příliš dlouhém epizodickém braní a pod vlivem a pomocí léků se trochu zklidnit (u pervitinu) nebo zmírnit abstinenci příznaky (u heroinu). Jedna z participantek zcela bez zábran popisuje (protokol 324): *„...(detox?)...nejvíc tak deset dní, a jinak tak tři dny většinou...my jsme to brali jako spíš tak, že jdeš na detox, abychom po těch třech dnech mohli zase začít od malý dávky...“*

Třebíčsko

Přechod z pervitinu na heroin obvykle velmi urychluje průběh drogové kariéry, která o to rychleji spěje k momentu, kdy se UD rozhoduje pro případnou léčbu. První léčby však bývají většinou fiaskem, a to především z důvodů nezralých motivačních pohnutek k léčbě odpovídajících spíše potřebě na chvíli přestat a „orazit si“, nabrat sílu atd., ovšem nikoli k abstinenci orientované léčbě. Většina z prvních pokusů o léčbu tak končí velkým rozčarováním a agresí (někdy autoagresí) a vystupňovaným „rebelováním“ vůči systému a světu (protokol 428): *„...během půl roku jsem se rozjel, že se dostal na minimálně půl gramu...(...)...a to už jsme poprvé zjistil, že to jde do hajzlu, tak jsem šel na léčení a stejně to nebylo k ničemu...(...)...vydržel jsem tam pět dní...(...)...ted'ka už jsem tři tejdny čistej, před třema týdnama mě vyhodili z metadonu...(...)...oni mě nutili chodit do práce, ale já jsem to nezvládal jenom na tom*

metadonu, tak jsem do toho dával ještě benzodiazepamy, jako diáky, rohypnoly, takže mě vyhodili, protože jsem měl třikrát pozitivní moč...(…)...“ Je třeba v tomto kontextu uvážit, že matadonové programy mají obecně nastavený tak nízký práh, že být vyhozen z metadonového programu znamená v podstatě především prakticky nulovou snahu alespoň minimalizovat nejhorší problémy spojené s užíváním drog, natož potom snahu po nějaké systematické léčbě.

U těžkých dlouhodobých uživatelů není počet započatých léčeb nijak malý a výjimkou nejsou ani případy s 10 a více započatými neúspěšnými léčbami v různé délce trvání (protokol 428): *„...mám třináct započatejch léčeb, včetně detoxů...(…)...poprvé v 18....i když poslední tři roky jsem nikde na léčení nebyl...“*

Samotní uživatelé dostupnost sterilního materiálu hodnotí jako velmi dobrou (protokol 428): *„...venku (mimo ústavní léčbu) díky těm Drop-inům a káčkám má člověk přístup k čistejm pořád...(…)...po někom jsem dával akorát v té (...jméno PL), tak jsem taky chytl to céčko...“* Zde se opět vrací problém motivace k léčbě a užívání drog v jejím průběhu, neboť velká část léčebných zařízení není schopna příliš kvalitně ohlídat tuto oblast a dochází tak k podobným situacím častěji než je únosné.

Praha

Jeden z participantů vzpomíná na situaci před revolucí a srovnává ji s dnešním stavem v možnostech získat sterilní jehly a parafernálie. Jednoznačně hodnotí kladně stále se zlepšující možnosti a k době před revolucí na účet dostupnosti sterilního materiálu přidává (protokol 501): *„...No v Praze už to bylo jednodušší, ale na těch malejch městech to bylo složitější. Prostě sestry, známý v nemocnicích...nebo veterináři a takhle jsme sháněli..(V lékárně se to taky dalo koupit?)..No tehdy ještě ne, v (město) ne. Ta osvěta tam ještě nebyla...(Stalo se, že by si víc lidí dávalo jednou?)...To bylo dřív běžný.....(Stávalo se, že by to byli i cizí lidi nebo lidi, který jsi neznal?)...(…)...tak stávalo se, že si někdo vzal cizí stříkačku, vyplách si jí, natáh si do toho svojí dávku a dal si jí, to bylo běžný. I po lidech, který člověk neznal...“*

Jeden z participantů na dotaz po soudně nařízené léčbě po ukončení trestu reagoval velmi výmluvně (protokol 503): *„...tak jsem jel ještě do (jméno léčebny) na léčení, dostal jsem to soudně. I když zbytečně, protože po (počet) letech (ve výkonu trestu)...byl jsem tam asi*

(časový údaj) a pak mě radši sami propustili...(Pak jsi začal znova brát?)..No jistě, já jsem bral i v (jméno léčebny)... (V (jméno léčebny) se bralo?)...Tam jsem bral ten Valoron...“ Pak navazuje na téma drog ve vězení: „... (Ve vězení, dalo se přijít k drogám?)...Taky, to i dneska. (Ty sám jsi s tím měl jaký zkušenosti, ve vězení?)...(po chvíli váhání – pozn. tazatele) nebral jsem jako opiáty, málokdy se ke mně dostal třeba ten Valoron, ale ten perník, ten jsem si dal. (Jak často šlo získat perník ve vězení?)...Podle toho, jak tam došel, že jo...“ Velmi zajímavá byla odpověď na otázku, co ho nyní motivuje k chuti zkusit abstinovat: „...(proč ses pokoušel přestat?)...Už toho bylo moc, už jsem si říkal, že to přeháním. Víceméně jsem vlít do psychózy, do těžký psychózy....(Máš teď nějaký plány směrem k abstinenci?)...Ted? Byl jsem na Dropinu a tam mi nabízí metadonovej program, jenže z toho mám strach. Protože ten metadon je víc návykovej než celej ejč....“ Není zřejmé, zda si to myslí na základě své zkušenosti, či dostal pouze nepřesné informace. Důležitým momentem je ono rozhodnutí, které takto těžcí uživatelé jsou schopni učinit až v situaci, kdy jim droga způsobí skutečně těžké problémy, které nejsou schopni zvládnout. Ačkoli není ani zde zaručeno, že je motivace dostatečně silná ke zvládnutí léčby a života bez drog.

Jednou z rizikových stránek nízkoprahových programů je nebezpečí, že někteří dealeři z řad uživatelů budou zneužívat možnost potkávat se se svými klienty (odběrateli) právě v prostorách zařízení. Jeden z nich se snažil tuto skutečnost zamaskovat, ovšem z řeči bylo zřejmé, že právě tímto způsobem zneužíval možnosti poskytované názkoprahovými zařízeními k tomu, aby si domlouval své obchody a kontaktoval odběratele. Některým těmto obchodům či domluvám není v podstatě možné technicky zabránit a docházelo by k nim kdekoli jinde, když není či by nebyla tato možnost (protokol 507): „...já jsem začal chodit na Káčko v devadesátým čtvrtým, protože ty známí, ty pankáči, co některý z nich brali, tak jsme chodili na Káčko, ne. Jsme řekli, že je tam perník, semtam jsme si i vyměnili, aby se neřeklo, ale evidovanej...(...)...jsem od (rok)...(Proč jsi tam chodil, kvůli výměně?)...Kvůli výměně, pokecat, potom když jsem začal prodávat, tak jsem tam jezdil za těma lidma, co si tam jeli vyměnit, jestli by někdo něco nechtěl, jestli mě někdo nesháněl, nechat vzkaz někomu....(Snaží se zamlžit, že tam také občas prodával – pozn. tazatele)... (Jasně a jak sleduješ ty služby, jak seš s tím

spokojenej?)...Jo, ty služby jsou z mého pohledu dostačující. Ta polívka, je to prostě málo, tři polívky na hrnec, jo, ty čínský. Člověk dostane víc polívky než nudlí, ale pořád to něco je, pořád je to něco teplýho do žaludku, že jo. Většina feťáků, mně nevyjímaje, většina má problémy.....mě třeba na perníku, když se na mně někdo dívá jak jím, tak tomu moc nedám....“

Zajímavým tématem se ukázaly být diskutované „kartičky“, tedy identifikační karty, které dostávají v Praze pravidelní UD navštěvující nízkoprahové programy. Setkali jsme se opakovaně s názorem, že se UD pokoušeli kartičkou prokázat policistům, ale ti na to vůbec nebrali ohled a jednali s nimi stejně jako kdykoli jindy. Zdá se však, že společným znakem části těchto případů bylo to, že UD u sebe drogu skutečně nějakou měli - před trestní odpovědností žádná kartička samozřejmě nechrání. Objevilo se však několik případů, kdy participanti popisovali, že jim kartička skutečně pomohla a že policisté opravdu přihlédli k tomu, že dotyčný je evidován jako klient nízkoprahových programů (protokol 515): *„...jednou jsem v kontaktu s policií využil kartičku toho výměnného programu, co nám tam dávaj...když jsem při osobní prohlídce měl u sebe asi 200 čistých buchen a nějaký taky použitý. S pomocí kartičky jsem jim jako doložil, že su toxík a voni nechali mě fakt bejt...“*.

Severní Čechy

Při kontaktování do služeb a začátek jejich využívání je většinou klíčový postoj přátel okolo a jejich zkušenost, neboť o službě se uživatelé nejčastěji dozvídají právě od nich a i když se to dozví jinou cestou (např. letáky po restauracích a klubech apod.), rozhoduje většinou zkušenost někoho známého. Stejně tak jako hrají důležitou roli očekávání a předpojatosti, tak také situace s prodejem jehel v lékárnách, z nichž některé se začaly k prodeji jehel UD stavět velmi negativně (protokol 601): *„...akorát na vyměnu...a to mě ještě dotáhl kámoš sem (do KC)...(To nebyly stříkačky k dostání?) No, byly, ale tenkrát byl pro mě velkej problém jít do krámu si to koupit. Ty stíhy z těch lékární, jak na mě budou koukat. Tak bylo lepší, si to jít vyměnit, kde na tebe nebudou koukat jako na vraha....(...)...třeba na (název lékárně)...tam vůbec neprodávali, pak na (název lékárně) na mě zkoušeli, že to musím mít jedině na předpis...(Co jsi čekal, když jsi šel prvně do KC?)...Čekal jsem, že se tam na mě sesypou pracovníci a budou ze mě tahat, co beru a kolik mi je a budou do mě hučet, abych*

toho nechal. Spíš jsem ale nevěděl, co od toho mám čekat....(Neměl jsi tedy žádné kladné očekávání?)...Ne, to ne....(A splnilo se to, cos čekal?) ...Ne, on to byl pravej opak. Když dneska potkávám lidi, kteří jdou prvně do KC, mají ty samý předtuchy jako já, už se tomu musím zasmát. Víím, že tady jde o něco jinýho...“.

Jeden z dealerů při hodnocení výměnného programu otcovsky a s nadhledem dodává (protokol 603): „...skoro všichni choděj měnit a na čaj...je to dobrý, choděj i na ulici (streetwork) a je to jediná šance i pro ty zatracence, aby si nedávali špinavejma jehlama a tak...“

Využívání dalších možností, především léčby orientované na abstinenci je spojeno spíše s potřebou „si odpočnout“ a mít možnost začít opět od nižších dávek. Málokdy je léčba motivována skutečným zájmem se léčit (ačkoli je třeba si uvědomit, že data byla získána od lidí, kteří jsou aktuální uživatelé a jejich pohled se tak nutně odlišuje od UD v léčbě či abstinenci po léčbě (protokol 601): „...*(Znáš nějaký instituce, kam by ses mohl obrátit v takových případech? Věděl bys?)...Ne. V (město) snad už nic jinýho není... akorát detox snad. (Uvažoval jsi někdy o léčbě?) O léčbě ne....já jsem takovýho názoru, že pokud člověk chce přestat, tak přestane sám, kdo nechce, tak nepřestane....“*

Ukazuje se, že výměnný program postavený na principu „jehla za jehlu“ je sice ochranou před zneužitím programu, ovšem z druhé strany se zdá, že je tento princip kontraproduktivní u stálých uživatelů, které to tak nutí stále nakupovat v lékárnách, což vzhledem k neochotě některých z nich a dostupnosti (v nočních hodinách apod.) vede k opakovaným aplikacím jednou jehlou nebo sdílení. Je zřetelné, že z hlediska principu Harm reduction by bylo efektivnější u dlouhodobých a stálých účastníků tohoto programu měnit v poměru jiném - tedy více sterilních na méně použitých – neboť z dat se jasně ukazuje, že UD v tomto směru „vychovatelní“ jsou (co se týká likvidace infekčního materiálu), ale že problém je spíše v tom, aby bylo co nejvíce k dispozici sterilních jehel a paraferálií – obecně totiž UD chápou, že je třeba, aby infekční materiál likvidovali s co nejmenším rizikem (protokol 609): „...*injekčně drogy užívám 6 let, prakticky denně, injekční náčiní jsem si vždycky měnil, ale taky kupoval v lékárně...v lékárně jsem si vždycky koupil zásobu, tak asi 50 ks, abych měl na výměnu a vždycky jsem to otáčel...časem jsem něco rozdal nebo ztratil, tak jsem si*

musel koupit znova....poměr těch koupených a vyměněných byl tak 1:10..injekční náčiní jsem si půjčil jedině od té holky, se kterou jsem žil, myslím, že to bylo jedno, když jsme spolu žili a spali. žili jsme spolu skoro 5 let...chodili jsme sem pravidelně oba na testy, takže jsme o sobě věděli, jak na tom jsme. Moc jsem jí ale náčiní nepůjčoval, spíš jsem si bral já po ní. Jinak jsem injekční náčiní nepůjčoval nikomu. Pokud jsem používal po své holce, nebo svojí starou buchnu, tak jsem jí někdy alespoň vyplách....no, na těch bytech, kam sem chodil, bylo vždycky čistý injekční náčiní a kontejner na špinavý...dycky to někdo šel vyměnit...“

Změna zákona a její dopad z pohledu UD

Severní Morava

Zdá se, že drtivá většina úspěšných policejních akcí v regionu, o kterých oslovení UD hovořili, byly akcemi na podnět udání. Udání je zřejmě jeden z nejčastějších způsobů, jakým se policie dozvídá podstatné a především aktuální informace a může tak získat i důkazy. Zátahy na určité lidi a akce jsou tedy pravděpodobně výsledkem především právě udání jiných UD či osob okolo nich nebo výsledkem soupeření dealerů apod. (protokol utajen): „...No, kdysi třeba v té herně, tam přišli na obhlídku, ale nikoho nevzali a mně to připadalo, že to nějak přehlízejí. A teď, jak měli tu akci, tak vybrali všechno. Jestli to měli nějak otipované nebo to nějak hlídali tu celou dobu. Spíš mi připadá, že tam byl někdo nastrčený a potom „bonzoval“. Policiaji potom přišli na jisto a věděli úplně všechno: kdo, kdy, kde. Vzali všechny....(Myslíš, že někdo „bonzoval“ z uživatelů?)...Jo...“

Bez spolupracujících UD by policie měla podstatně méně možností, jak na scénu vůbec vstoupit a ode všech zkušenějších UD se dozvídáme o různých akcích, které všechny byly právě na podkladě udání, neboť informace, které policie měla k dispozici, byly velmi přesné a aktuální, v podstatě nebyla jiná možnost tyto informace získat než od někoho uvnitř skupiny (či ze skupiny odběratelů). Jeden z participantů popisuje situaci z období před několika lety (tedy před platností nového zákona), kdy jej a jednoho jeho kamaráda (dealera) udal jeden odmítnutý „zákazník“, jemuž odmítli prodat za 40,- (tedy nestandardně malou dávku – minimum odběru je psaníčko – tedy cca za 100,-) (protokol utajen): „...Jo. Třeba jednomu jsem to nechtěl dát a za chvilku jsem měl na krku policajty. Přesně věděli o mně,

v které kapse to mám a už mě dávali na bok. Ale na to nebyl tehdy zákon, vzali nás na policii, ale potom nás museli pustit. Aji psaníčka nám vrátili....(To bylo v kterém roce?)...Ještě neplatil ten zákon. My jsme seděli v parku, jsme mu to nechtěli dát a během chvilky tady byli policajti. Mně vzali bokem, jeho vzali bokem a šli jsme na policajty. Nemohl jsem dát ruce do kapes. Přišli jsme na policajty a začali nás vyšetřovat. Mně ani tolik ne. Věděli, na koho se mají zaměřit, protože on jim řekl: „Je tam cigán a bílý a bílý to má u sebe“. Tak oni šli na jistotu. Mně vzali občanku a jeho vzali bokem (pak jej údajně pustili bez sepsání protokolu)...(Neměl jsi u sebe nic?)...Ne...(Ten tvůj kamarád byl dealer?)...(vyhýbavě – pozn. tazatele)...No jako, on to chtěl jeden feťák od něho koupit a on měl jenom 40 Kč, tak mu to nedal. Tak on ze zlosti, že mu to nedal, tak na nás zavolal policajty. My jsme o tom nevěděli, že na nás zavolá policajty. Prošacovali mně a začali i mně vyšetřovat, ale já jsem jim říkal: „nevyšetřujte mně, já jsem to u sebe neměl“. Ten policajt sepsal se mnou protokol, sepsal s ním. Ten policajt si myslel, že je to na vazbu. Já jsem to poznal, on sepsal papíry a šel pryč. Přišel asi po 20 minutách. Ten policajt si nebyl sám jistý, jestli to je na zadržení nebo ne. On se šel určitě zeptat někoho. Přišel zpátky a viděl, že neuspěl, že někdo mu řekl: „Musíš je pustit“. Tak nás pustili, nejdříve jeho a potom za 20 minut i mně. Ale on mně čekal venku a byl celý bez sebe, že má všech 17 psaníček zpátky....“

Znalost novelizace zákona je mezi UD povětšinou velmi špatná, pravděpodobně nejhorší při srovnání se soubory z jiných regionů (protokol 208): „....Tak, že větší problém se zákonem má dealer než feťák. Feťáka maximálně chytanou, můžou to s ním sepsat, ten dealer je už vlastně mimo zákon, že? Už dělá něco nezákonného. Feťák ještě pořád ne, feťák jenom fetuje. Nevím, jak je to teďka s tím zákonem, jestli je tam nějaká změna, že za to, že беру drogy, by mě mohli zavřít, ani ne ale....“

Co bylo velmi šokující, byl postoj části UD, kteří novelizaci zákona zásadně odsoudili, ale přitom dodávali, že si myslí, že vůči nim samotným (uživatelům) je velmi diskriminující a že by měl mnohem více a tvrději postihovat dealery. Je až nepochopitelné, jak výrazně tuto pózu a spíše celospolečensky rozšířený postoj začínají přebírat i samotní uživatelé. Nejen, že velká část z nich je nucena sama drogy prodávat a je tím pádem v kategorii dealerů také, ale především bez

dealerů se v podstatě nemohou obejít, neboť dnešní trh již není samozásobitelný tak, jak jsme na to byli zvyklí za minulého režimu, kdy mu nic jiného ani nezbývalo, neboť jiné kanály pro drogy nebyly. V této souvislosti se však ale nabízí jedno spíše psychologizující vysvětlení. Se vstupem heroínu a zahraničních skupin na trh a rozbitím starých vazeb, part a sítě vaříčů pervitinu – došlo ve vnímání a diferenciaci trhu k posunu a jednotlivé skupiny se od sebe začaly odlišovat. Navíc se vztahy uvnitř scény výrazně odosobnily a vstupem kapitálu, a vůbec do té doby nevídaného ekonomického rozměru, také vyostřily. Oddálily se tak od sebe zájmy a cíle jednotlivých skupin. Tím mohlo také dojít k tomu, že tyto skupiny se začínají vzájemně vnímat rivalitně nebo dokonce mezi nimi docházet k velkému napětí. Tím by bylo možné vysvětlit i to, že zcela proti logice věci by tyto skupiny mohly navenek stát proti sobě (protokol 227): *„...dívej se. Ten nový zákon. Tam jde o to, že tam to je i o postihování konzumentů, což je podle mně velká blbost. To byli prostě normální lidi, kteří si něco koupí, víš jak. Tak budou postihováni? Měli by být postihováni dealeři, ne konzumenti. To je hlavní věc a o to mi jde. Ten zákon není dobrý v tom, že tam je určené to malé nebo velké množství nebo malé množství než velké, víš jak. Jako co to je? To není žádné určené ničím. Co když tě chytí policajt na místě? Kdyby to bylo určené, tak ti lidi už ví, kolik toho u sebe můžou mít. Třeba si nakoupí a tak. Tak neví, prostě ne. Tak ten policajt tě ze začátku chytne, ne. Jestli je to třeba nějaký člověk, kterému to je líto (policajt), tak tě třeba pustí. Jestli je nějaký blbec, tak tě třeba zavře nebo pokuta. Tak si myslím, že ten nový zákon nepřinesl nic dobrého tady pro nás. Ale taky ten zákon je o tom, že ty lidi stejně nepřestanou tu marihuanu kouřit a pervitin brát. Tady jde o to, že budou více postihováni konzumenti drog než dealeři. Takže si myslím, že zákon není dobrý. Právě bych ho zlepšil, že bych tam, když už ten zákon je, tak bych prostě napsal ty nějaké parametry. Někaké ty věty od kolika do kolika, kolik člověk u sebe může mít. Víš, dal bych to předem od mala do velkého, né. Bych určil dávku, kterou u sebe můžeš mít a kterou ne. To určené není a to je podle mně největší chyba. Škoda. To bych právě asi zlepšil na tom zákoně, co se mi nelíbí. Policajti by se měli zabývat, aby dopadli vaříče a dealery a ne prostě otravovat konzumenty drog....“*

Brno

UD v souboru nezávisle na sobě potvrzují, že agresivněji se k nim chovají příslušníci městské policie a že fyzické napadení je nejčastěji právě od nich (ačkoli někteří mají i opačné zkušenosti). Ačkoli některé z popisů při ověření a srovnání nejsou zcela věrohodné, přesto zůstává dostatek dat vedoucích k podezření, že k fyzickému napadání pravděpodobně ze strany strážníků občas dochází. Jeden z participantů popisuje (protokol 318): *„...to jsme jednou seděli v noci na Petrově, přijeli benga (městská policie) a to jsme jenom chlastali...(…)...a oni zbili kámoša, měl zapadlej jazyk a kdyby tam nebyl jinej kamarád, kterej byl míň vožralej než my a nevytáhl mu jazyk, tak se udušil...“* Frekvence tohoto tématu by vzhledem k jeho ožehavosti jistě stála za větší pozornost, ovšem průkaznost těchto situací je velmi problematická a není někdy rozlišitelné, zda některé tyto situace nejsou spíše sdílenou „mytologií“, či zda se skutečně takto odehrály. Zkušenost s fyzickým napadením ze strany policistů však v nějaké podobě uvádějí prakticky všichni zkušení UD, kteří mají opakované a bohatější zkušenosti s policií. Jedná se většinou o UD nad 22 let s několikaletou drogovou kariérou a zkušeností s výrobou i distribucí, ačkoli často neprokázanou. Sami fyzické donucovací prostředky při výsleších a jiných konfliktních situacích vnímají jako zcela normální a nepozastavují se nad tím (protokol 316): *„...no když jsem tam byl poprvé a ještě mě neznali, tam jsem dostal facky ještě než se mě zeptali, jak se jmenuju...pak už jsem věděl, ale jako ne že bych jim něco říkal...(byli i tvrdší než jen facky?) ...ale jo, ale už mám za sebou něco odsezenýho, takže vím, jak se k němu mám chovat a vím věci, který si můžu dovolit říct a který si nemůžu dovolit říct...(jak to teda řešili, pěsti?)...ne, to už se mnou nemělo cenu...ze začátku jo..., to byly bitky, ale potom už to nemělo cenu se mnou nic řešit...protože jsem vždycky dostal bitku a už jsem neřek ani slovo...“* Jiný participant pobaveně popisuje historku s městskou policií (protokol 323): *„...seděli na obrubníku a že tam měli takovou skleničku s trochou hulení, fakt na dně trocha a měšťáci jeli okolo. Tak projeli, obrátili se a pomalu došli k nim a prej „co to je?“ a ti kámoši zhulení jak prase, tak oni na ně zavolali protidrogovku. Protidrogovka došla a podívali se na to a že „na to vám serem, to nestojí za to, toho je málo...““* Na straně druhé však tentýž participant dodává, že ne všechny zkušenosti s městskou policií jsou negativní. Prý už zažil několik kontaktů, kdy se policisté dle jeho názoru chovali „rozumně“ a dodává (protokol 323): *„...nedávno*

kámoše vykradl jeden borec, co s něma bydlel...(…)…kvartýr…a prostě oni tam měli igelitku hulení…(…)…no a zavolali měšťáky, ti tam dojeli a řekli jim: „no víte, my teďka půjdem zavolat kriminálku a vy si uklidte tamtu kabelu s tím zeleným, ať to nevidijou, jinak byste z toho mohli mít problémy…jó jakože, někdy jsou v pohodě a někdy ne…“ a po chvíli dodává ještě kurióznější zážitek s městskou policií: „…jsme nastřelení s kámošem brouzdali po Praze a jeli kolem měšťáci a on zrovna něco házel do popelnice a víš najednou, akční scéna, američtí policajti, brzda, vyskákali z auta a „co jste to tam házeli?“ a on „nic, papír“…(…)…a pak „ruce z kapes ven“ a já si říkal, do prdele…, v každé dvě nebo tři filmovky plný hulení, a tak jsem to tam vyskládal a oni to tak otevřeli a podívali se – a byli to ti holohlaví v takovejch těch montérkách (směje se – pozn. tazatele), a teď to tak otevřel a „tak hulení, hulení?“ Zavřel to a „kolik toho máš?“ a já mu říkám, „tak těch šest filmovek“ a on takový „tak já si vezmu tři a budu mlčet a ty budeš spokojenej“ a já mu na to povídám „no tak, když to musí bejt“ a jako víš jak, mohl mi z toho dělat problém…“ Tím se oklikou znovu dostáváme k problému neodstíhání zjištěných trestných činů a přestupků, nad nimiž často policisté „mávnou rukou“ a nechají je bez povšimnutí, neboť by mj. kapacitně zřejmě stejně nebyli schopni věnovat pozornost všem zjištěným případům.

Uživatelé produktů konopí jsou k novele stejně kategoričtí ve všech regionech napříč (protokol 344): „…s novelou absolutně nesouhlasím…(…)…myslím, že lidi na tu novelu úplně serou a neberou ju na vědomí, protože s ňou nesouhlasí…ten zákon se minul účinkem, to dealerství se přesunulo do bytů a na telefony a furt se mění karty a takový…to nikdy nemůžou podchytit…“

Ačkoli se liší v názoru, zda se díky ní něco změnilo v jejich chování – od ničeho (protokol 344): „…u mě to nevyvolalo žádnou změnu, neomezuje mě to vůbec…“, až po strach a obavy z možných následků posilované několika medializovanými kauzami. Zajímavé je, že u většiny nedošlo k žádné změně chování, ale pouze se přidal strach. Další participant dodává zajímavou poznámku z níž je patrné, že se o novelizaci a věcech okolo sebe snaží přemýšlet, ačkoli výrok poněkud zpochybňuje jeho kategorický negativní postoj k prodeji marihuany (protokol 340): „…pozoruju, že se tráva začíná víc prodávat, protože lidi mají strach pěstovat a víc peněz dostává mafie. A mám strach, že se to dostane do stejné situace jako v Polsku, kde když vypěstuješ, tak

se nebojíš policajty, ale mafie, aby ti nerozbili hubu, že jim děláš konkurenci....“

Mezi UD v souboru se objevil zážitek způsobu, jimž si policisté ověřovali, zda je dotyčný skutečně UD nebo zda je dealer a pouze prodává (protokol 323): *„...ale když tě chytanou a že máš v 10 psaníčkách gram, tak víš co, to jim neokecáš...no a tak se mi to jednou stalo a já jim říkám „no já jsem si to koupil takhle a nestihl jsem si to sesypat“ (obhajoval svou denní dávku, složenou z 10 psaníček) a oni mě zavezli na bengárnu (stanici) a „tak to chceme vidět, tak ukaž“ a já jim říkám „borci, já to mám na celý den, já to nemůžu sjet celý najednou“ a voni vole „no tak aspoň půlku!“ a ty pičo voni se normálně fakt dívali, jak jsem se tam nastřeloval a až jsem se nastřelil, tak mě vykopli z bengárny...“*

Životní styl a přístup jak k zákonům, tak k jakýmkoli jiným omezením a nepříjemným věcem zásadním způsobem formují přístup i k novému zákonu. Zřejmě nejvýstižněji svůj názor shrnul (protokol 338): *„...nějaky zákony mě nezajímají, já si dělám, co chcu, úplně na to seru...mě zajímá akorát pes, mařky, ty drogy, ten debilní chlast a cigáro si zapálím, trávu a to je všechno...já jenom tak jezdím...Brno, Praha, Plzeň.....(...)...do Ostravy moc né, tam jsem byl jenom párkrát, tam je chudej kraj a blbě se tam žebrá...na žebrání je nejlepší ta Plzeň a Praha a nejhorší policajti jsou v Brně...hlavně městská (policie), státní ani ne, a ti co jsou na nádraží, protože maj malý okruh...Ale to vždycky záleží, co to je za člověka...“* Setkali jsme se též s jedním velmi kuriózním názorem na novelizaci zákona u jednoho z uživatelů konopí (protokol 348): *„...co se týče protidrogové novely...(...)...jak to tak sleduju, tak bych ani nebyl pro nějakou legalizaci širokou...tady těchto věcí, mě tam aji na tom baví to riziko. Pak se to dostává k divným lidem, když se to prodává, ti lidi to neumí hulit a zneužívá se to jako alkohol...a lidi jsou potom agresivní...takže spíš jsu pro takovy to "tajny" společenství...uzavřeny kruhy, který si jedou...A je to takovy příjemnější, než když se to prodává a stojí to peníze...Některí moji kamoši se tím napůl živí, že prodávají, ale mě to nepřipadne jako moc v pohodě...a vůbec to není o tom riziku - no tak můžou tě zavřít, je to strašny, ale dá se to přežít...prostě spíš mi to k tomu nesedí, je to pro mě věc, která se neprodává....jako ta novela je nepříjemná, vím, že spousta lidí z toho má obavy...ale jako já můžu kdykoliv přestat pěstovat, nejsou na tom tak, abych to musel mít....“*

Třebíčsko

Policie dle uživatelů má prý největší záběr akcí na podkladě udání. Je to dle názoru UD hlavní zdroj informací, které policie má. Vědí mezi sebou navzájem o svých slabých místech, o nichž předpokládají, že jich policie umí zneužít pro získání informací. Ať již se jedná o problémy ve škole, doma, či s bydlením apod. u mladších ročníků UD, nebo o nátlak prostřednictvím výšky trestů apod. u starších UD. Obecně jsou mezi UD známé místní kauzy týkající se konopí. Zdá se, že tyto případy působí odstrašujícím způsobem, nikoli však ve smyslu zanechání pěstování či užívání, ale ve smyslu větší obezřetnosti a důmyslnějších způsobů, jak eliminovat či snížit riziko. Velmi výstižně to pojmenovává jeden z participantů (protokol 426): „...o novele vím..změnilo se akorát to, že to nemůžu pěstovat doma (směje se tomu – pozn. tazatele), můj život ale vypadá v podstatě pořád stejně...“ UD však jednotlivé kauzy sledují a obavy z problémů dávají jasně najevo (protokol 426): „...on měl vlastně jenom dvě rostlinky a hnedka řešení (problémy s policií), soud, škola a myslím, že mu to dost zkomplikovalo život...“ Zajímavý je postřeh jednoho z UD, který má mezi svými přáteli již několik osob se zkušeností s policií skrze marihuanu (protokol 426): „...voni si tam někoho (policie na výslech) vezmou kvůli něčemu, ale je to něco úplně jiného než (než drogy) a se ho začnou ptát na trávu, „s kým kouřil, kdy, kde, jména?“, ale prostě nepozvali si ho tam kvůli tomu vůbec. A to mě na tom zaráží...když se bavíme o novele, tak se nejvíc divíme tomu, že jsou to třeba dvě, tři rostlinky a oni jsou za to tahaní po soudech, což je směšný...“ Podobné praktiky chování policie při získávání informací se objevují i od dalších UD, především se jedná o mladší dlouhodobé uživatele produktů konopí popisujících podobné zkušenosti vlastní nebo kamarádů (protokol 432): „kamarád si otevřel hubu, dostal příležitost se z toho vysekat tím, že začne mluvit...tak začal, namočil do toho tady dost lidí, mají ho nafoceného u různých poliček...(...)...je tady hodně práškačů...(...)...ty starší už jsou s tím vobeznámený a když viděj někde v zahradě, tak to napráskaj...“ Tentýž participant si však myslí, že celkově se v Třebíči kouří marihuany ještě více než před 2-3 lety (protokol 430): „...u jednoho mojeho kámoša našli kytku a ten dostal podmínku. Přišli na něho tak, že ho někdo napráskal, že má na dvorku kytku...“ Další dodává (protokol 436): „...vždycky se našel někdo, kdo naprášil a nikdy jsme se nedozvěděli, kdo to byl, ale stejně jsme na tom výslechu všichni byli a to už bylo aspoň 4krát nebo 5krát...(...)...(nebo) to nabonzuje nějakěj soused, voni přijedou a

zabavěj to...behěm posledního roku znám minimálně 5 lidí, kterým policajti vyškubali pole....“

U těžkých dlouhodobých uživatelů se opět objevují popisy situací fyzického napadení ze strany policie, ačkoli věrohodnost a např. možností triangulovat s dalšími nezávislymi zdroji informací je omezená (protokol 428): *„...když mě chytli, tak voni to poznaj že seš feťák, takže když tě chytěj při čórce a najdou u tebe vercajk a zjistí, že seš feťák, tak ti daj akorát po tlamě a pak tě zase pustěj...“*

Přestože bylo očekáváno, že poznámky k neodstíhaným činům se budou objevovat především mezi dlouhodobými těžkými uživateli, objevily se podobné nářky také mezi habituálnímu uživateli konopí, kteří poukazují na to, že vědí, že na ně policie má mnoho různých důkazů a podkladů, ale není zahájeno trestní stíhání a tyto informace se používají především k nátlaku při výsleších (protokol 420): *„...voni udělali zákon, ale všichni co to maj nějak naplňovat, od policie po soudy...(…)...prostě kdyby se do toho šlo naplno, tak je to asi pruda...“* Podobně jako v ostatních regionech i zde lze díky počtu nezávislých zdrojů a možnostem tyto zdroje triangulovat navzájem s velkou jistotou říci, že policie má k dispozici i průkazní materiály dostačující k zahájení a pravděpodobně též úspěšnému zakončení trestního stíhání, avšak mnoho trestných činů není zřejmě stíháno. Někdy je tato skutečnost zřejmě užívána jako nátlakový prostředek při výsleších (*„na každého něco mají a záleží na tom, kdy tě skřípnou a jak“*) nebo jen prostě nejsou stíhány. Velké množství velmi konkrétních situací dokladuje, že jak někteří policisté, tak vyšetřovatelé, prostě z různých důvodů i přes dostatek důkazního materiálu nedají podnět k zahájení trestního stíhání. Ukazuje se, že jedním z nejčastějších důvodů je kapacita – není prostě zřejmě možné za existujících technických možností stíhat všechny trestné činy či přestupky spojené s paragrafy 187 a 187a.

Ačkoli je to velmi kontroverzní, i v regionu Třebíče se nezávisle na sobě objevilo v interviích několik poznámek na oblast spolupráce policie a větších dealerů. UD vnímají tuto oblast relativně velmi citlivě, ačkoli na stranu druhou je jejich pasivita a smířenost s touto situací až překvapivá (protokol 428): *„...užívání drog je furt stejný, i kdyby se za to střílelo, tak lidi budou furt brát...nemyslím si, že je to nejlepší způsob, jak lidi od toho odradit. Jinak v undergroundu nedošlo ke změně ani náhodou, v Praze je furt stejně dealerů jako*

před tím, akorát že zavíraj ty lidi, kteří pracují pro dealery...tyhle lidi prodávají jen proto, aby měli pro vlastní potřebu...(...)...ti Albánci, co jim to prodávají nakonec zůstanou venku a když už někoho chytanou, tak to dopadne jako támhle s (jméno zatčeného dealera)...(...)...kterýho za tři měsíce pustili, i když na něho měli 40 svědků. Prostě je to všechno o penězích a vždycky to bylo o penězích...i před tím byli policajti podplacený, takže když člověk prodával a měl hodně prachů, tak si mohl zaplatit pár fízlů a stejně se z toho dostal ven. Nakonec to stejně odserou ti druzí....“

Provokativně zakončila své interview jedna participantka (protokol utajen): „...novela?...(...)...pořád to tady valí stejně, ne-li víc...(...)...akorát se vystřídaly generace, někteří lidi přestali brát, mladí začínají brát, možná se vyměnili lidi, kteří to tady prodávají...“ Jedna z participantek vyslovila domněnku, která se v kontextu ostatních interview a celkové situace nejeví jako hloupost, přestože se jedná o velmi paradoxní stav pravděpodobně související s „drogovou propagandou“ a honbou za „čárkami do výkazu práce“, ačkoli by pro verifikaci této domněnky bylo třeba sestavit přesný přehled počtu odstíhaných trestných činů za celý okres za poslední 2 roky (protokol 427): „...tady v Třebíči jsou větší problémy s hulením než s pikem..voni ti policajti vždycky mají takový období, kdy do toho šťouraj a pak zase daj dva roky pokoj...“

Praha

Objevilo se několik uživatelů, kteří význam nového znění zákona dokázali s velkou přesností interpretovat a zdá se, že celkově je jeho znalost v RT Praha o něco lepší než v jiných regionech (protokol 502): „...takhe....při držení drogy v množství, který je větší než malé – ted' je tam definovaný, co znamená větší množství než malý u každé drogy – je to posuzováno jako prostě trestnej čin a každý držení, když je to malý množství, je přestupek. Vždycky jsou to sankce, prostě. Je trestný i držení...“

Období druhé poloviny 90. let se zdá být, minimálně ve dvou vlnách, obdobím velkého nárůstu počtu nových uživatelů ve skryté scéně. Samotní uživatelé to popisují jako vlny příchodu velkého počtu velmi mladých lidí chovajících se velmi rizikovým způsobem (i z perspektivy samotných uživatelů!). Velmi překvapivé bylo, že se mezi výrobci pervitinu objevil i takový, pro kterého to bylo dle něj samotného

hlavním impulsem k ukončení výroby pervitinu (a zcela přešel na heroin, který užíval již několik let), neboť začal mít strach, že by se díky těmto mladým uživatelům mohl dostat do velkých problémů (protokol 501): „...*(Ty jsi přestal v tom devadesátém sedmém vařit úplně. Proč jsi přestal úplně?)...No protože do toho vlítlo už moc mladejch lidí. Patnáct (let), a tak dál. To je nebezpečný. Zesílenej paragraf, potom...(Byl tlak, abys to prodával...?)...T No tady nejde vo tlak, jde o to, že někdo náhodou někomu dá a řekne, že pochází ode mě a ten člověk někde zkolabuje a už se vezu, už mi to nikdo neodpáře, tam ty důkazy, nepřímý, řeknou, že to uzavírá kruh nepřímých důkazů a člověk jde sedět. (Víš o někom, komu by se to stalo?)...Vim, spousta lidí, který znám je takhle v base...*“ Po chvíli ještě dodává a popisuje velmi podstatnou zkušenost s prodejem pro zahraniční dealery, kteří s heroinem začínají na scéně získávat větší a větší dominanci a díky potlačení domácí produkce pervitinu postupně heroin ovládá trh. Zřetelné z více zdrojů také je, že zahraniční dealeři jsou do samotného nejrizikovějšího prodeje zapojeni minimálně – pouze dodávají zboží svým dealerům z řad místních UD a ti se starají o samotný koncový prodej či o drobné dealery na ulici: „...*(Jak ses k tomu dostal?)...že jsem jezdil kupovat ten bílej heroin za jedním Arabem a on mi pak nabídl spolupráci....(a jak to vypadalo, taková spolupráce?)... no dostal jsem materiál, měl jsem svůj mobil a v podstatě jemu, když někdo zavolal, že chce heroin, tak von mu dal moje číslo. A ten člověk šel za mnou....takhle jsem to prostě prodával já...(Takže jsi měl klasicky ňáký srazy...)...No dycky ty lidi, co volali, tak jsem si s nima domlouval sraz na určitým místě....(Kolik to tak bylo lidí?)...Tak třeba i třicet, když se to sešlo....(Ty jsi prodával každej den tímhle způsobem?)...Každej den, no...(A kolik jsi toho tak prodal?)...Třeba padesát, semdesát kousků po třech stovkách....(Co jsi z toho měl?)...Moc ne. Já jsem z toho měl v podstatě tři kousky pro sebe plus to, co jsem z toho teda ubral, že jo... tak pět set, sedm set korun....(To bylo v době, kdy se tady ten bílej objevil?)...V podstatě tak ňák. Půl roku potom, co se objevil....(...)(Jakou to mělo čistotu, tohle?)...dobrou...(Ta se během těch dvou let nějak měnila?)...Záleží, čím to nařeže, člověk, že jo. Přimo ten konkrétní, finální výrobek nikdy nebejvá špatnej. Ta kvalita se zhoršuje až jak to prochází rukama spousty těch lidí, co na tom chtěj vydělat....“*

Podobně jako v některých jiných regionech (např. v Brně) se objevilo i v Praze, že si UD myslí, že městská policie se chová výrazně agresivněji a s fyzickým napadením mají v posledních 2 letech častější zkušenosti právě s ní (protokol 513): „...taky mě jednou zbilí měšťáci, na Dlouhý třídě, jak máš až u nábřeží ten park, takovej, tak jsem si tam byl koupit, akorát jsem si dal kousek z toho paketu a vylezu z toho křoví a kontrola....to jsou vlastně policajti, který tě nesměj prohledat. Ale ten jeden, to byl takovej šmejd a na mě vyloženě si zased, my jsme tam byli tři. A mně vysypal materiál (drogy) a ještě mi dal do držky. Ale víš, když ho budeš chtít zažalovat, tak je ti to stejně k ničemu, protože voni se nepoložej. Policajti v životě nepude proti policajtovi....“

V hodnocení kontaktu s policií na ulici nejsou UD vždy jednotni a i jednotlivci mají různé zkušenosti s oběma v úvahu připadajícími variantami (protokol 521): „...(Můžeš mi popsat, když tě takhle na ulici načapou, jak to vypadá?)...to záleží na policistech. Někteří je takovej jako drsnej a jinej je pohodář....(Co udělá takovej drsnej?)....Takovej drsňák ti to všechno rozkope, dělá jaký jsme špíny a pšovové, vyvrhelové společnosti, všechno rozkope, zahodí, zničí.....Třeba si tě i odvede, jednou se mi stalo, že jen kvůli zjišťování totožnosti jsem tam zkejs deset hodin. A zase naopak takovej pohodář ti jenom řekne, aby sis to zbalil a šel jinam. Setkal jsem se i s takovým případem, že počkal nade mnou, až si to dám. A pak jen řekl: "Kluci nechodte sem, voni nám pak furt volají." (A poměr mezi slušnejma a drsňákama?)...Spíš jsou ty zlí. Těch hodnejch je málo....“

Znovu (stejně jako ve všech ostatních regionech) se také opět objevuje problematika drog ve věznicích. Jeden z participantů, který patří v souboru k těm s nejdelším pobytem ve vězení (za svůj život celkem více než 10 let ve vězení) popisuje celou situaci velmi otevřeně (protokol utajen): „...v base jsem bral taky, tam je toho víc než venku (směje se – pozn. tazatele). Byl jenom ale pervitin. Dostávalo se to tam přes bachaře, oni mají malé platy...víš, že jo...je to normální, děje se to ve všech věznicích...(...)...i na vazbách, nezáleží na skupině, je to i na tom posraným (jmenuje známou věznicí pro těžší delikty)....ve vězení jsem se k tomu dostal zadarmo, měl jsem tam nějaký známý zvenku...tenkrát bylo takový období, že nás všechny pozavírali....chodí to tam balíkama, přes policajty, přes dopisy...různě prostě...většinou to nenajdou.....byl sem na cele se starým známým, ze kterýho vypadlo za týden 8 géček, no....dělal

kuchaře na lágru, měl spoustu peněz ze kšeftů s bachaři....v tý jedný věznici se i vaří....v 8 hodin se zavře koupelna a jsou z toho hotový Karlovy Vary....do rána se uvaří 50 gramů....sem si jistej, že vo tom bachaři musí vědět, podporují to...nosej tam chemky a všechno, jak by se to tam asi dostalo?...“.

Nezávislé údaje od více uživatelů (které se vzájemně doplňují a potvrzují) dokládají, že využívání nelegálních forem nátlaku (násilí při výslechu), stejně jako nabízení spolupráce (informace za nevyšímavost policie kužívání a prodeji) až po prodej policejně zabavených drog, které nebyly řádně zničeny, jsou bohužel realitou. Čím větší anonymita, tím jsou podmínky k těmto jevům lepší, ovšem ani Praha není samozřejmě tak velkým městem, aby se část informací nedostala ven a navíc některé skutečnosti zřejmě nelze ani dobře zakrýt. Vzhledem k choulostivosti je opět vynechán kód interview: „...*(Tak mě napadá, že přece jenom ten vařič je v tý hierarchii hodně vysoko, to jsi pro ně musel bejt cennej úlovek, ne? Nenabízeli ti třeba...)*...*Tak to nabízeli, no....(Co ti nabízeli?)...Tak nabídli mi třeba nízkěj trest nebo spolupráci, pokud udám třeba zdroje efedrinu a tak, že by mě nechali spolupracovat, vařit, všechno a že bych s nima spolupracoval....(To je běžný lidem takhle nabízet?)....Je...dokonce jsou dealři, který prodávaj heroin z policejních zdrojů....(Z policejních zdrojů?)...Hm, ten heroin, kterej policajti zabaví, tak následně ho některý dealři prodávaj tady v Praze...(Takovýho dealera třeba znáš někýho?)...Znám jednoho, no. Ten prodává velice kvalitní heroin, kterej zabavila policie....(Proč myslíš, že to ty policajti dělaj?)...Peníze....(Maj z toho něký peníze?)...No jistě, rozhodně. Třeba taková (jmenuje čtvrt v Praze) protidrogovka .....už jsem řek....no, to je jedno (smích)...(To můžem pak smazat)...No, prostě protidrogovka, která jezdí ověšená zlatem, jezdí si v bavorákách, no, to si nevydělá policajt běžně, že ...mladej kluk....(Chovali se ty policajti dřív jinak, nebo to takhle bylo vždycky...policajti prodávaj heroin)...Policajti přímo neprodávaj...(jasně)...Dřív to tak nebylo, až teď se to rozmohlo. Asi ty plný sklady těch drog lákaj, že jo. Támhle vobčas proběhne v televizi, že v Malešicích spálili něco pod dohledem, ale vono toho moc neshoří. Dost se toho prodá. To láká, to jsou peníze, že jo....(Dalo by se to něk časově zařadit? Ty znáš dealera, kterej teď prodává z policejních zdrojů, nebo už skončil?)...Znám jednoho, no, kterej prodává z policejních zdrojů, ale nechodim za ním.... (Víš jak dlouho to dělá?)...No asi rok prodává tenhle policejní heroin....“ Na dotaz po*

podobě té spolupráce popisuje výhody spojené s rychlým propuštěním a „přehližením“ trestných činů u spolupracujícího dealera prodávajícího policejní heroin: „...*Takhle, je spousta lidí, dealerů a takhle, který na policii prostě byli na výslechu, že jo a třeba nejdřív i spolupracovali s policií, no a mezi policajty je spousta mladých lidí, že jo a teď si chtějí vydělat, tak ňák vytipuje si člověka, kterej by byl vhodnej pro tenhle účel a prostě mu předá....ten policajt je krytej, že jo, von si může vymyslet cokoliv, že jo, von si určí podmínky, že jo, zabezpečí si to, tak jako ňák, aby byl nepostižitelný a tomu dotyčným dá tu drogu a řekne, hele, přines mi tolik a tolik procent, peníze....no a takhle to funguje mezi nima furt. Koupí za nákupní cenu, že jo, ten mu zaplatí a von si to pak prodá, za kolik chce. Jenomže ty dealeři jsou tak krytý, že maj telefonní číslo, řeknou jméno, prostě ňákýho policisty, ten policajt zavolá na to voddělení, kde ten dealer je třeba zadrženej a vyřešej to tak nějakým způsobem, že jo. Prostě ho propustěj. Bez jakýhokoliv ňákýho dalšího postihu....“*

Jiná participantka popisuje „zvláštní“ policejní zátah na vařiče, od kterých brala sama pervitin. Tvrdí, že to nebyly oficiální akce a že si vše zúčastnění policisté nechali, nebylo prý jich nikdy nějak moc a i ostatní místní UD věděli, že užívají drogy také a že je to pro ně (protokol utajen): „...*(Proč myslíš, že je nesebrali dřív?)...No ono to není tak jednoduché....(Co na tom není jednoduchýho?)...No, nechtěli, oni ti policajti aspoň v tomhle městě taky fetovali, že. To se stalo aj tomu kamarádovi, že mu policajti vybrali byt....(Vybrali mu byt s varem?)...No...(Stalo se to jednou?)...Ne, víckrát....(Kolikrát?)...No jednou za dva za tři měsíce...naběhli, vybrali mu byt, peníze, perník, rozbili sklo....(Takže to nebylo oficiální cestou?)...No nebylo to oficiální cestou, prostě tak...(Jak to řešili, ty vařiči, bránili se nějak?)...no to nemělo cenu se nějak bránit....jinak by tam druhej den přišli a sebrali by je....oni to brali spíš tak, že maj od nich pokoj, na ty dva tři měsíce.....takový výpalný, nebo prostě já nevím....“* Bez zajímavosti jistě není, že o zneužívání drog v řadách policistů hovoří velká část dealerů v souboru „...*víc policajtů bere....a vo skoro každý razii se stejně ví dopředu, že jo...(...)...přijde někdo z policajtů, kdo si chodí nakupovat, nebo kdo přímo taky prodává, jako dealeři z řad policie a řekne nám, že bude razie...(...)...jako celkově se policie chová ostřeji a častěj než dřívě mlátí lidi na stanici, nebo přímo na ulici....“* Z výpovědí se zdá, že k těmto incidentům dochází především z řad nejmladších policistů, kteří nejsou dlouho ve službě a kterým je

většinou méně než 30 let. Když jsme se pokusili zrekonstruovat obrázek takového policisty, zdá se, že kromě nízkého věku je určitou charakteristikou vysoká, či spíše navenek co možná nejvíce projevovaná sebejistota, snaha působit „chlapským“ či spíše „cowboyským“ dojmem, velmi radikální názory na drogy a názory na způsob řešení problémů s nimi, povýšené až arogantní jednání doprovázené agresivními výroky a někdy i činy, velmi silný postoj odsuzující a devalvující šmahem všechny uživatele, které zřejmě vnímají jako homogenní skupinu. Přestože je tato charakteristika velmi zjednodušující, jedná se pravděpodobně o průnik popisovaných charakteristik ze strany uživatelů, kteří tuto skupinu policistů vnímají právě tímto způsobem. Přestože se do této charakteristiky jistě promítají různé sociálně-psychologické fenomény, je velmi zajímavé, že uživatelé sami spontánně udávají, že výrazně častěji mají lepší zkušenost se staršími policisty, kteří jsou dle jejich názoru více tolerantní a jednají více „na rovinu“ – pod čímž je míněno například to, že jim třeba drogu vysypou, nadají jim a rozmlouvají užívání drog, ale kromě výjimečné „otcovské facky“ nezacházejí dál a s uživateli zachovávají při jednání určité hranice. Ze získaných dat se přímo nabízí celá tato oblast jako velmi zajímavý podnět pro případný další výzkum zaměřující se speciálně na oblast jednání a strategií policistů k uživatelům a naopak. Včetně typologie modelových vztahů a řešení konfliktních situací. Je možné, že by takto zaměřený výzkum pomohl vhlédnout do dynamiky vzájemných vztahů natolik, aby mohl být podkladem pro speciální průpravu policistů pro jednání s touto skupinou.

Severní Čechy

Při zkušenostech s policií opět narážíme na problém verifikace některých svědectví a jsme bez možnosti triangulovat prostřednictvím jiných zdrojů dat – neboť máme k dispozici jen jediného účastníka celé akce. Z materiálu vyplývá opět skutečnost, že část zjištěných a dokladovatelných trestných činů a přestupků není stíhána (resp. není zahájeno trestní stíhání) a pouze dochází k zabavení drogy (někdy však ne). Jednu zkušenost s razií na bytě popisuje místní drobný dealer (protokol 606): *„...sou lidi jako každý jiný, sou prodejní, ovlivnitelný...(...)...dyž sou nějaký ty razie na bytech bez povolení k domovní prohlídce, tak to je úplně normální...prostě de čistě jenom vo ten perník...u toho vaříče v bytě udělaj bordel, nikoho neseberou jenom ten perník vemou....mě se to taky jednou*

stalo...nebo ti to nabídli, dyž prozradíš, kde je nějakej větší var, dostaneš z něj provizi, no stejně nedostaneš a eště tě na tom bytě propálej....(...)...tudle, sou to asi 3 měsíce, sem potkal kámoše, byl v krizi, byl na heru a prosil mě, že by mu perník pomoh...tak sem mu dal půlku, přijeli tam policajti....no a von mě nakonec napráskal, já sem ale tu svou půlku schoval do podpaždí, takže ji u mě nenašli a pak mi vyhrožovali, že když se nepřiznám, tak mě vemou támhle, na (místo), tam mě zmlátěj...ale já, protože už to znám, tak mu říkam: „vodvez mě, zmlať mě, dyž ti to udělá dobře - já těch pár minut vydržim to bití, nebude to poprvý ani naposled.“ ...vodvezli mě na zadržovačku, byl sem tam 24 hodin a ten policajt, co mě vyšetřoval do protokolu napsal podezření z šíření drog a tu půlku, tu vzali.....vona to nebyla ani poloviční dávka, takže mi nemohli přišit prodej.....zatím to ale nechaj takhle..“

Tentýž participant (dlouhodobý těžký uživatel pervitinu a pouliční dealer) po chvíli hodnotí změnu v chování policie, jak ji vnímá on sám: „...dřív ty policajti s těma lidma víc spolupracovali, víc je znali.....tam, jak jsem bydlel (město), ten okrskář věděl, ten je alkoholik, ten fetuje.....když u nás něco našel, tak nám dal pár facek, nebo nám ostříhal dlouhý vlasy, ale nechal nás bejt...věděl, že nejsme agresivní ... ale tydle mladý kluci, ty v každym viděj těžkýho zločince, mafiána....změnilo se to, vona se zvýšila kriminalita, přišel sem ten heroin, ty lidi musej mít tu svoji dávku a po pár měsících, ne letech, měsících se z nich stávají trosky. Po revoluci to byla pohoda. Pak se tady objevili ty jugoslávský gangy, do ulic se ta droga dostala až s heroinem, protože perníkáři to neprodávaj, je to na bytech....dealerství (klasické) přišlo až s heroinem....“.

Jiný popisuje svoji zkušenost (protokol 616): „...voni věděj kam tě mají kopnout, aby to bolelo, třeba na břicho loktem, ale většinou tam, kde nejsou lidi...dávej si pozor, aby to nikdo neviděl...(....)je to spíš na tělo – ne do hlavy, kde je to vidět....na žaludek....na břicho pěstí nebo loktem...žádný malý facky....no, když neodpovíš, dostaneš o to víc...(....)naposled se mi to stalo tady u (jméno místa)... “ Další participant romského původu v jiném rozhovoru popisuje poslední zážitek, kdy údajně dostal několik ran pěstí a kopanec a kdy na něj policisté křičeli: „...černá hubo, na koho to zkoušíš vole...takhle s náma nejednej nebo ti to vymlátím, tu držku...(....)už mi přestává nálada, ti rozkopu rypák...“ apod.

V RT severní Čechy jsme se setkávali u těžkých uživatelů ve srovnání s jinými RT nejčastěji na popis fyzického napadení ze strany policisty.

UD bez podnětového materiálu všichni do jednoho (kteří mají zkušenosti s policií skrze drogy a doprovodnou trestnou činnost) po otázce na chování policie a zkušenosti s nimi bez zaváhání hovořili kromě jiného právě o svých zkušenostech s fyzickým napadením. Všechny zkušenosti, které jsme brali v úvahu jsou vlastními zkušenostmi, tedy vyřadili jsme všechna nepřímá svědectví typu „mého kamaráda...., jsem se dozvěděl...., říkali mi, že.....několika kámošům se stalo....atd.“ V úvahu jsme brali pouze vlastní zážitky a pokud možno co nejvíce čerstvý.

Ve třech interviích v regionu se objevily poměrně velmi konzistentní a vzájemně se nezávisle potvrzující svědectví o zkušenosti s policisty, kteří sami pravděpodobně užívají drogy také. Na jedné straně je patrný sklon všech tří celou záležitost zevšeobecnit a hovořit o „mnoha fetujících policistech“ a po vyjasnění se ukáže, že znají jednoho či dva, ovšem významné zjištění je to v každém případě - jedná se o velmi tabuizované téma a nikdo z participantů o tom nechtěl dále hovořit, je však zřejmé, že policisté patří také k rizikovým skupinám, a to nejen proto, že přicházejí do kontaktu s drogou a mají příležitost si ji tak opatřit, ale také proto, že jsou stále dokola s problematikou někteří konfrontováni a noční služby mohou být se stimulačními látkami lépe zvládnutelné. Opět je vynecháno kódování protokolu pro lepší ochranu participanta, který kromě užívání drog je současně i dealer: „... *spousta policajtů na piku...(Co to je spousta?)....No nějaký, víš co....(Potkal si nějakého?)...No dva sem znal, co vobčas šňupali.....(Aha, jenom znal, nebo si s nima něco měl bližšího).... Jenom znal, sem tam sem je potkal a šňupat sem je viděl v jedné hospodě, no a to na nich poznáš, že sou najetý....(I ve službě?)...No jasně. Dyž dělaj v noci....(Hele viděl jsi to někdy?)....No...jednou....(A jak to probíhalo, nebo co se vlastně dělo?)... Prostě mě chytil v noci, chtěl abych všechno vyndal z kapes, normálně na ulici, bylo mezitím psaníčko, to mi sebral, občanku sem neměl, nechal mě jít a ten bílej mi sebral. Víš co, bylo na něm vidět, že je najetej, měl takový ty pohyby. Ten bílej mi sebral a nechal mě jít. (Hele byl sám?)...Jo....“*

Stejně jako s užíváním drog se opět objevilo několik intervií nazávisle na sobě uvádějících zkušenosti s fyzickým napadením ze strany policie a hrubostí při vyšetřování a výsleších. Je zřetelné, že některé části jsou zřejmě nadsazené, ovšem některé zážitky z přímé účasti

participanta se dají jen velmi obtížně označit za zcela vyfabulované (protokol 609): „...s policií mám docela špatný zkušenosti...nó...někdy je to samozřejmě po právu, ale třeba se mi stává, že jdu po (jméno ulice) ulici a najednou zastaví policejní auto a chtějí, abych vyndal všechny věci z kapes na kapotu auta....když odmítnu, tak aby nasadili pouta a odvezli mě na stanici...tam do mě při výslechu kopali s tím, že u mě nic nenašli...byli nasraní....a to se mi stalo několikrát...(....)....třeba s tím že 2x u mě našli nějaký drogy taky...naposledy se mi to stalo před měsícem a začalo to někdy asi v roce 1998...(....)....vidí tě poprvý, pak podruhé a zastaví hlídkové auto, začne kontrolovat a chce, abych vyndal všechny věci na kapotu auta....nevidím důvod, proč bych měl vyndávat všechny věci na kapotu auta, rozdělávat peněženku a vyndávat z ní všechny věci....je to hrozná potupa, že...a když je to třeba na náměstí ve 3 hodiny odpoledne. Nemaj na to myslim ani právo, choděj ve vestách, na kterejch nemaj vidět služební čísla.....nejsem blbej, vim, co je v zákonech....(....)....je to blbý hlavně teďka, protože se snažim abstinovat a už 1/2 roku se snažim nedělat nic, čím bych mohl škodit....před asi 14 dny se moje kamarádka snažila pomoc člověku, kterej byl zraněnej po rvačce v hospodě....oba jsme byli čistý, ta kamoška už 1/2 roku, vrátila se ze španělska..no ty vole a ten chlap na tom nebyl dobře, tekla mu krev z hlavy.....nějakej jinej hajzl byl opilej ....jí začal tlouct s tím, že sme feťáci..má sice pravdu....,ale mám dojem, že to nebylo podstatný, že jo v tý chvíli – no a stálo tam asi 6 policajtů, jak městský tak státní a dívali se na to, jak ten kluk bije tu holku a nezasáhli....když sem chtěl, aby to uvedli do zápisu, tak nás z policie (stanice) akorát vyhodili...“

Souhrn výsledků zapojených regionů

Celkový přehled výsledků dle sledovaných oblastí

Hodnocení kvalitativních ukazatelů vývoje drogové scény v uplynulých 5 letech je díky obrovským rozmanitostem a regionálním odlišnostem nesnadné. Přestože byl výběr regionů volen pečlivě tak, aby zohlednil různá kritéria z hlediska velikosti největšího sídla regionu, dopravní obslužnost regionu, ekonomický a sociální kontext i kulturně-historická specifika, existuje při podobně pojatých terénních studiích omezení v možnostech užitých nominačních technik. Ty jsou vázány na přesnou deskripci základního souboru, která neexistuje a dělení skupin uživatelů v textu reflektuje naši omezenou znalost jednotlivých skupin uživatelů drog v populaci. Bez kvalitní znalosti homogenity těchto skupin je velmi obtížné jednak sestavovat soubor zástupců těchto skupin a jednak aktivně vyhledávat a kontaktovat pro výzkumné účely tyto jedince v populaci. Z výsledků analýzy je zřejmé, že ani navržené dělení nelze považovat za konečné a že se v souboru vyskytoval příliš velký počet osob, které byly do navržených kategorií velmi obtížně zařaditelné a jejichž životní styl a vzorce užívání nevytvářely dostatečně homogenní jednotku. Kromě nedostatku vodiček a kvalitativních ukazatelů pro popis jednotlivých skupin UD narážíme na další omezení v podobě neznalosti počtů zástupců těchto jednotlivých skupin. Do třetice pak existuje zřejmě naprosto největší omezení, které se zcela zásadním způsobem promítá do obou předchozích. Je jím nesmírně rychlá a nevyzpytatelná dynamika vývoje drogové kariéry, o níž v naprosté většině případů nelze vždy hovořit jako o

vývoji, neboť nemá jednoznačně progresivní charakter. Velmi často zejména u osob s rekreačními vzorci užívání drog jde o permanentní kolísání užívání drog mezi progresivním a regresivním vývojem. Střídání období s větší intenzitou užívání s obdobími abstinence od hlavní, případně i dalších drog, přechody mezi drogami dle možností jejich dostupnosti, změny ve způsobu užívání atd. – to vše činí jakékoli pokusy o klasifikaci velmi obtížnými. Navíc se nejedná pouze o problém u rekreačních uživatelů, ale o jev, který je přítomen téměř ve všech identifikovaných skupinách. Zde vyčnívají pouze takové vyhraněné skupiny, jako jsou např. závislí na heroinu, pravidelní uživatelé extáze na taneční scéně nebo uzavřené skupiny uživatelů pervitinu na bytech. Popisovaný jev pak dáváme do souvislosti s tzv. polymorfním stylem užívání drog, s nímž jsme se velmi často setkali a který se zdá být stále převládajícím vzorcem užívání drog (včetně alkoholu a tabáku).

Hlavní omezení možnosti příliš rozsáhlého zobecnění výsledků tedy spatřujeme především v tom, že soubor participantů není jednak možné považovat za reprezentativní a užité nominační techniky mohly způsobit zkreslení výběrem osob vázaných na určité prostředí, do něhož se tazatel dostal a kde je kontaktoval za výzkumným účelem. Pochopitelně, ale bez nějaké vazby na prostředí jiná, nebyla možnost z nich získat další osoby, přestože v těchto jiných prostředích v regionu mohly existovat jiné vztahy a pravidla, než jaká byla popsána a identifikována. Nešlo nám však o vyčerpávající přehled všech hlavních pravidel a vztahů a kvalitativní výzkum si neklade za cíl dosahovat a pracovat s reprezentativními soubory ve statistickém smyslu. Vycházíme z jednoho ze základní předpokladů pro kvalitativní výzkum, totiž že při dostatečně hlubokém záběru a širší zpracovaných dat se podaří nalézt takové vztahy, které budou schopny vysvětlit a popsat mechanismus, jakým sledované jevy probíhají a co se při nich děje. Cílem tedy je získat interpretační základnu pro možnost vysvětlit a popsat jejich dynamiku a kontext, v němž probíhají.

Vývoj drogové scény 90. let v hlavních rysech

První polovina 90. let popsaná v hrubých rysech studii Rapid Assessment I¹⁰ a II¹¹ prodělávala velmi zásadní proměny ovlivněné především změnou režimu a tím i ekonomických poměrů a možností. S určitou mírou nadsázky lze tuto dobu označit za zlatou éru užívání drog v Čechách. Malá koordinovanost policejních aktivit, uvolnění trhu a teprve budující a začínající moderní celní systémy zaměřené na pašování nelegálních návykových látek, společenská uvolněnost tématu jsou jen některými z faktorů, které přispěly k tomu, že scéna začala být mnohem více otevřená, začalo ji být vidět více v ulicích, kde byl nárůst počtu uživatelů nejzřetelnější (jakékoli kvalitnější výzkumné údaje z tohoto období praktickou nejsou). Na černém trhu se objevily do té doby málo rozšířené drogy, které nebyl větší problém přivést ze zahraničí. Přestože masivní nárůst zneužívání heroínu je vztahován až k období druhé poloviny devadesátých let, objevilo se v souboru několik uživatelů se zkušeností se zneužíváním heroínu již od začátku 90. let, kdy byl v Praze zřejmě k získání jen obtížně a UD museli mít více zkušeností a dobré kontakty. Všichni „pamětníci“ z řad drogových uživatelů a dealerů v souboru na toto období vzpomínají jako na období, kdy měli minimální problémy

---

¹⁰ Tyrlik, M., Bém, P., Zuda, T., Power, R. (1996). Zhodnocení drogové situace v ČR (Rapid Assessment).

Zpráva z výzkumu. Praha.

¹¹ Minařík J, Bém P. (1999). Rychlé zhodnocení (RAP) injekčního užívání drog v ČR v roce 1999.

Zpráva z výzkumu. Praha.

s policií, na trhu panovaly velmi osobní vztahy, v drogách se netočilo tak velké množství peněz a vše bylo v drtivé většině případů na bázi kamarádských vztahů v partách. To samozřejmě neznamená idylický obrázek, kdy by se měli všichni UD bez problémů a skvěle, znamená to jen to, že neměli tolik problémů s policií, nebylo důvodů se příliš obávat odhalení. Dále i v případě odhalení nebyla větší část popsaných trestů příliš tvrdá a dle UD byl velký prostor k lavírování. Na ulici nebyly vztahy tak vyhoceny a černý trh s drogami neměl tak pevná a tvrdá pravidla. Pervitinová scéna byla postavena na bázi samozásobení, tedy vlastní výroba ve skupině či komunitě, snadná dostupnost surovin a jejich nízká cena. Tradičně nejrozvinutější byla scéna v Praze, která ovlivňovala vývoj i jinde. V této době nelze vůbec hovořit o nějakých cenových hladinách a trhu. Vztahy a pravidla byly pravděpodobně tak proměnlivé a odlišující se, že trh s drogami téměř ani ve skutečném smyslu slova za černý trh nelze označovat. Běžnou byla výměna drogy za adekvátní množství surovin, malá organizovanost a spíše volnost v pravidlech apod. Začaly vznikat první nízkoprahové programy a otevíraly se první terapeutické komunity. Již v této době je však zřejmé, že se začaly odehrávat první změny se vstupem zahraničních organizovaných skupin a objevením prvního heroínu naznačující budoucí trend vývoje.

Za první zlomové období ve vývoji drogové scény považujeme roky 1994-1996. V celospolečenském kontextu je to období, kdy se o drogách začalo více hovořit jako o těžko řešitelném problému a celá oblast začala být výrazně medializována a politizována. Ze strany policie se právě v tomto období dle uživatelů začaly objevovat první akce, které svědčily o tom, že se drogové oblasti začalo věnovat více pozornosti a akce byly prý mnohem tvrdší a koordinovanější nežli kdykoli v minulosti. Na scéně v této době také začaly fungovat ekonomické vztahy vztahující se k získávání surovin, prodeje drog a vertikální diferenciaci scény, daná rozvojem dealingu. Nárůst počtu uživatelů (a tedy zákazníků), postupně se zhoršující situace ve vztahu k riziku kontaktu s policií a soudy, nestejněměrná možnost nabídky, to vše zřejmě začalo postupně scénu měnit směrem ke komercializaci vztahů v ní. V této době je také zřetelné, že drogové scény v jednotlivých částech republiky začaly mít mnohem výraznější tvář ovlivněnou specifiky regionu a vznikajícími odlišnostmi mezi těmito regiony nemajícími do té doby srovnání

(nezaměstnanost, posílení kulturních vlivů, dopravní obslužnost, dopravní tepny ve vztahu k zahraničním obchodům a tedy i možnostem pašování a masivnějším rozvojem různých rizikových aktivit jako prostituce, vydírání, podvodné obchodní systémy např. s pojištěním atd.).

Z dat od UD se potvrzuje, že rok 1997 je považován za druhý zásadní zlom ve vývoji drogové scény. Právě k tomuto roku vztahují UD největší změny ve strategii chování speciálních složek policie, která se dle jejich názoru právě v tomto roce začala měnit nejvýrazněji směrem k profesionálnějšímu přístupu. Vedle toho pak popisují, že je zřetelné, že jiné složky policie se o drogy nezajímají tak intenzivně a spíše se jedná o povrchní zachycování nejsnadněji stíhatelných uživatelů (ať již se jedná o rekreační uživatele z řad středoškolské mládeže či naopak nejtěžší uživatele z řad bezdomovců). Shodně se také UD domnívají, že se začínaly častěji objevovat konflikty s městskou policií. Z globálního úhlu pohledu pak zastávají názor, že všechny zásadní změny, které se odehrály v letech 1999-2000, mají svůj počátek již okolo let 1997-1998. Mají za to, že proces těchto změn byl nastartován právě v těchto dvou letech a změny po zavedení zákona jej prý jen završily.

Od roku 1997 také nikdo z těžkých dlouhodobých UD nemá pochybnost o tom, že drogová scéna začala mít ráz, jak jej známe dnes. Tedy výrazná komercializace, tvrdší pravidla diktovaná ekonomickými zájmy, velký nárůst počtu prodejců a jejich profesionálnější chování. Vstup technologií na černý trh (především mobilní telefony, ale také kvalitnější technologie výroby) znamenal ještě výraznější posun a diferenciaci mezi dealery na ulici a „druhou příčkou“ žebříčku dealerské pyramidy. To vše má pak spojitost se třemi nejvýraznějšími jevy.

Prvním je **důsledné a systematické identifikování a zatýkání domácích výrobců pervitinu. V podstatě tak dochází k systematickému narušování rovnováhy v partách uživatelů a přerušování tradičních vazeb uvnitř nich, způsobující nutnost opatřovat si drogu jiným způsobem a jinde.** Tedy od dodavatelů, které znají méně či vůbec a způsobem, který je plně v dikci dnešních vztahů a pravidel černého trhu („kvalita za peníze“). Tím dochází ke stále výraznějšímu napětí pozorovatelnému na všech drogových

scénách, kde výzkum probíhal. Napětí v oblasti trhu s pervitinem a především tedy přenesené napětí mezi uživatele samotné. Obtížnost získávání kvalitní drogy, vysoké riziko s tím spojené, výrazná nejistota spojená s distribučním řetězcem (který je snadněji odhalitelný než u heroinu), rapidně se snižující počet klasických domácích vaříčů (kteří končí ve výkonu trestu nebo zanechávají činnosti nebo jdou pracovat pro velké organizované, často zahraniční skupiny, které jim jsou zřejmě schopny zajistit mnohem větší bezpečí a jistotu (kvalitní aparaturu, bezstarostnost se surovinami a odbytem atd.). To vše jsou faktory, které se postupně podílely na úplné transformaci tradiční domácí pervitinové scény, která se v podstatě téměř rozpadla. Její dnešní podoba se zdá být stále více se přibližující heroinové scéně, s níž se již pravděpodobně z větší míry překrývá (distribuční systém apod.).

Druhým jevem je **masivní vstup heroinu na trh a postupné ovládnutí celé drogové scény u těžkých uživatelů**. Nejrozšířenější a nejužívanější hnědý heroin dnes ve velkých městech směrem od západní části republiky začíná jasně dominovat. Při srovnání regionů se ukázalo, že tato vlna skutečně nejdříve začala v Praze a západních Čechách a odtud se šíří dále na východ naší země. Opoždění na střední a severní Moravě (Olomouc, Ostrava, Havířov, Karviná) odhadujeme na 2-3 roky. Jižní Morava díky své poloze na dopravních tepnách tento trend postupně srovnala, ačkoli z průběhu vývoje scény v Praze (při sledování rozvoje substitučních programů a nízkoprahových služeb) se zdá, že i zde je jisté opoždění o cca 1 rok. Data od uživatelů plně potvrzují správné časové údaje od pracovníků nízkoprahových programů, že se bílý heroin více objevil na přelomu roku 97-98 a poté se v několika vlnách stal běžnou součástí nabídky. Stejně jako je z popisu velmi zřetelné, že UD samotní nebyli připraveni a nevěděli, co mohou od nové drogy čekat. Při porovnání interview navzájem z hlediska časových os výskytu hnědého a bílého heroinu na scéně v Praze se nejstarší datum označující první možnost získat bílý heroin okolo roku 1993. Skutečně masivnější nástup jsme zaznamenali už v první vlně v letech 97-98 a druhé vlně 98-99. Zdá se tak, že se tyto zmínky o možnosti získat bílý heroin vztahují pouze k individuálním možnostem mezi malou skupinou lidí a rozhodně ne ke skutečnému masivnímu objevení drogy na trhu. Aktuálně se trh s bílým heroinem v Praze zřejmě stabilizoval a uživatelé vědí o jeho nabídce a možnostech a vybírají si mezi ním a hnědým heroinem. Ten

na trhu zaujímá jasné dominantní postavení. **Vývoj situace od roku 1997 je tak jednoznačně ve znamení defenzivního postavení tradiční domácí pervitinové scény a jak díky vlastnostem opiátů (těžká somatická závislost), tak především jejich módnosti, cenovým zvýhodněním a zájmem dealerů postupně přebírá dominanci heroinová scéna. To s sebou přináší další „profesionalizaci“ trhu, jeho lepší organizovanost a pevnost danými množstvím peněz, které se na trhu otáčí. Aktivita policie pak až na výjimky prakticky s jistotou napomáhají právě tomuto procesu a víceméně jej akcelerují.**

Posledním, třetím jevem, který se ukazuje být jako velmi významný zejména z hlediska prognóz, je **komeracionalizace rekreačního užívání drog**. Ta je sledovatelná jak v ustálení cen a víceméně i kvality drog, tak především ve startu komerčního prodeje marihuany, která dnes tvoří standardní nabídku spolu s ostatními produkty konopí (které se většinou prodávaly již dříve). To s sebou přineslo opět zajímavost pro dealery drog uvažujících ekonomicky, neboť kromě toho, že se tyto drogy staly zajímavým a lukrativním obchodním artiklem, s jejich prodejem je možnost nabízet i jiné drogy, které jsou mezi rekreačními uživateli méně obvyklé. Na scénu mezi rekreační uživatele se tak nyní dostávají pravděpodobně v mnohem větším objemu vytvářejícím velký převis nabídky i drogy, které zde původně tvořily výjimky (heroin, pervitin apod.).

Jednotlivé oblasti

Změny v rizikovém chování a využívání služeb

U některých samopěstitelů marihuany se objevují šlechtitelské pokusy mající za cíl zlepšit kvalitu produkovaného konopí. Je však současně zřetelné, že se zvyšuje počet lidí, kteří místo pěstování chodí těsně před koncem sezóny a kradou rostliny pěstitelům. Většina oslovených pěstitelů udává, že takto přicházejí o přibližně 2/3 (i více) své úrody. Při srovnání na časové ose datují tito pěstitelé největší nárůst krádeží do období 98-99. Mezi těmito samopěstiteli bylo v celém souboru velmi málo těch, kteří marihuanu občas prodávají (nebo pravidelně). Drtivá většina ostatních uživatelů z této skupiny považují prodej marihuany za nesmysl a sami by si drogu koupit nešli (či jen v největší nouzi). Těchto „ortodoxních“ samopěstitelů však velmi zásadním způsobem v posledních dvou letech ubylo – 2 ze 3 oslovených uváděli, že pěstování zanechali a nyní si raději z obavy před postihem a zloději chodí marihuanu kupovat. Jedná se tak pravděpodobně o mnohem méně početnou skupinu nežli před dvěma lety, z dat odhadujeme pokles drobných samopěstitelů o minimálně ½. Celá situace tak vede ke stálému posilování motivace ke kupování a nikoli pěstování marihuany. Nesetkali jsme se u žádného z uživatelů, že by v důsledku této situace on nebo některý z jeho kamarádů uvažoval o přerušení užívání (či tak dokonce skutečně učinil).

U uživatelů produktů konopí z řad současných samopěstitelů a habitálních uživatelů jsme nezaznamenali žádný odstrašující efekt nového zákona ve smyslu zanechání pěstování, distribuce či užívání, ale ve smyslu větší obezřetnosti a opatrnosti. UD vymýšlí různé způsoby alternativ, které jsou méně nebezpečné a upozorňující.

Nesetkali jsme se mezi nimi s jediným případem, kde by takového odstranění vedlo k zanechání užívání a zdá se, že nad takovou variantou UD ani neuvažují – hledají kreativní způsob, jak riziko eliminovat či snížit a jak se vyhnout případným problémům. Jedním ze způsobů je uzavírání se u části skupin habituálních uživatelů produktů konopí, které je jednou z novinek posledních 2 let. V jednom z rozhovorů, který se podařil s členem takové skupinky dlouhodobých uživatelů konopí, se ukazuje, že tento způsob je pravděpodobně přirozeným vyústěním v řešení pro jejich členy, a to jak po stránce relativně bezpečného prostředí pro užívání konopí, tak po možnosti pěstování a vzájemné zásobování. U habituálních uživatelů z těchto skupin se ve všech regionech setkáváme u valné části dotázaných s odmítavým postojem k prodeji marihuany.

U uživatelů produktů konopí se setkáváme zřejmě díky zvýšenému pohybu dealerů i na této scéně stále častěji se zkušeností s hašišem a „skunky“, které byly v dřívějším období spíše výjimečné. Ojedinele se bylo možné setkat s přecházením z jedné drogy na druhou v důsledku zostřující se situace na trhu. Již zmíněný přechod z pervitinu na heroin je zřejmě nejfrekventovanější, vedle něj je však možné pozorovat také objevení se několika případů přechodu z pervitinu na toluen či jiná rozpouštědla dostupná cenově a bez rizika. Nástup technologií užívaných při pěstování in-door postupně zásadním způsobem mění možnosti a rizika pěstování konopí a v podstatě při opatrnosti pěstitele, jej, pokud se nedostane do konfliktu s policií nějakým excesem, není možné bez udání někoho z „odběratelů“ odhalit. Nové trendy a technologie v pěstování neustále zvyšují kvalitu zboží na trhu.

Trend přecházení z pervitinu na heroin se zdá, že začíná být častější i mimo Prahu, kde byl zaznamatelný výrazně dříve (98-99) a zdá se, že postup policie tento trend ještě více akceleruje vytvářením nerovnováhy na trhu mezi nabídkou pervitinu a heroinu. Dopad naprosté většiny policejních akcí se na trhu dle údajů uživatelů projevuje především stálým zhoršováním možností tradičního domácího pervitinového trhu, který je tak proti heroinovému stále více znevýhodněn. Jednoznačně se ukazuje pervitinová scéna být v defenzívě a tento proces probíhá již minimálně 3 roky napříč všemi 6 regiony. Pouze na střední a severní Moravě se tento proces jeví jako o 2-3 roky opožděný a posunutý. Kromě přechodu z pervitinu na heroin se stále více objevuje nových uživatelů začínajících přímo na heroinu. Lákavost přechodu na heroin je dokumentována prakticky

ve všech regionech – s výrazně se zvyšující nabídkou heroinu a naopak stále se omezenější nabídkou pervitinu, jehož získání (v kvalitní formě) je pro uživatele více komplikované. Postupně se tento přechodu na heroin objevuje i u části starších uživatelů pervitinu. Zajímavé cenové nabídky (zvýhodnění heroinu) a výrazně lepší dostupnost dokázaly při nástupu této drogy na trh během krátké doby (odhadem 2-3 roky) získat velkou část pervitinové scény. Stále je dle uživatelů patrný rozdíl při prodeji obou drog na ulici, neboť heroin má údajně mezi pouličními dealery lepší kvalitu než pervitin, který v kvalitnější formě nabízí mnohem méně dealerů a pro získání této drogy v kvalitní formě je nejvýhodnější kontakt přímo na vaříče, kterých je však stále méně ochotných dodávat cizím lidem přes prodej na ulici v síti dealerů.

Až se vstupem heroinu na trh se zdá být zřetelným začátek procesu ústupu do té doby (98-99) rozšířeného polymorfního vzorce užívání, který je dnes nejzřetelnější u Moravských regionů. Zdá se, že vstupem a etablováním heroinu na scénu se začala éra mnohem výraznějšího přiblížení k tzv. „západnímu stylu“ i v užívání drog, tedy mnohem výraznějšímu vyhranění některých skupin UD dle primární drogy. S tím souvisí také vznik specifických problémů charakteristických pro každou z těchto skupin. To je velmi zásadní zjištění pro případné zvažování rozvoje a plánování nízkoprahových služeb, které by měly začít tuto skutečnost respektovat a modifikovat strategie své práce dle měnících se a vyhraničujících potřeb těchto skupin.

Žádný ze získaných údajů nenasvědčuje pro celkové snížení poptávky. Spíše se zdá, že na scéně je trend stálého nárůstu poptávky především mezi mladšími věkovými kohortami.

Zatímco u heroinu jsou aplikace vyšších dávek rozšířené (v porovnání s pervitinem) a u dlouhodobých uživatelů obvyklé, u pervitinu jsme se s vysokými dávkami u UD v souboru tak často nesetkávali. U pervitinu jsme se u participantů v souboru setkali nejčastěji s aplikací po 0,1g na jednu aplikaci. I při relativně vysoké dávce (0,5-0,7g/den) udávali participanti, že si toto množství aplikují po „lajně“ (0,1g), maximálně v několika případech po 0,2-0,3g najednou. Pouze výjimečně jsme se setkali s případy vyšších dávek. U heroinu jsme se naopak setkali s aplikací 3-5krát za den různě vysoké dávky dle stupně závislosti. Bohužel vzhledem k počtu participantů v souboru s bohatší zkušeností s heroinem není možné z uvedeného dělat nějaké další závěry. **Zdá se tak, že spotřeba jehel u uživatelů pervitinu i**

heroinu je přibližně stejná, tedy 1:1. Dokonce některé ze zjištěných vzorců užívání nasvědčují, že v ojedinělých případech může být dokonce u pervitinu vyšší. Jednoznačně se ukázalo, že spotřeba jehel na hlavu je zřejmě výrazně vyšší nežli se v minulosti předpokládalo. Vycházíme-li ze zjištěných údajů a uvážíme, že průměrně uživatelé heroinu mají 3-5 aplikací za den a přibližně totéž u pervitinistů (kteří ale častěji užívají v tazích a nejedná se tak o průměr během celého měsíce, ale pouze během tahu), pak je měsíční spotřeba jehel u dávky okolo 0,5g/den dána cca 90-150 aplikacemi za měsíc jednoznačně – pokud ovšem se jedná o aplikace sterilními jehlami. Poměr sdílení, výměn a nákupů v lékárnách je zřejmě jiný nežli se čekalo. Při srovnání regionů z hlediska poměru výměn u klientů v programech se zdá, že výměnný program je u klientů mimo Prahu v poměru cca 1:3-1:5 (a více) v neprospěch výměnného programu (a prospěch sdílení a nákupu). V Praze se pak zdá, že u klientů v programech je poměr až 1:2, pravděpodobně jen výjimečně více, spíše však méně v neprospěch výměn.

U mimopražských regionů jsme zaznamenali určité stažení se rekreačních uživatelů z kontaktu (před rokem 1999 byla práce s touto skupinou u mnoha nízkoprahových programů běžná) a zřetelný je jejich úbytek zejména v menších městech. Při rozhovoru se ukázalo, že zde existuje spojitost s obavou z kontaktu s policií a následně sociální stigmatizací. Do těchto programů tak přicházejí lidé s mnohem pokročilejším stádiem drogové kariéry. Podobně je tomu u léčebných programů, kde např. sekundární analýza dat v Olomouci¹² ukázala, že paradoxně s nižším věkem nových uživatelů zůstává věk osob vstupujících do léčby stejný nebo dokonce mírně narůstá a dále, že dochází k výraznější polarizaci skupin osob žádajících o léčbu. Nejpočetnější skupinu snižující věkový průměr žadatelů o léčbu tvoří mladí lidé především z řad experimentářů a rekreačních uživatelů, kteří o léčbu žádají pod nátlakem rodiny, školy či po konfliktu se zákonem, nikoli na vlastní žádost.

---

¹² Havlíčková, J. (2001). Zhodnocení zneužívání drog u pacientů hospitalizovaných ve zdravotnických zařízeních. Diplomová práce, obor: psychologie-jednooborová, FFUP Olomouc.

v Olomouci. Diplomová práce.

Změny na černém trhu

Ve všech regionech zaznamenaný úbytek samopěstitelů konopí znamená při zachovalé nebo mírně narůstající poptávce (viz sekundární analýza školních studií) nový prostor na trhu. V souboru jsme se setkali s přibližně 3 členy různých skupin zabývajících se pěstováním konopí ve větším množství a následnému prodeji. Lze tak vyslovit domněnku, že podobných skupin v posledních 2 letech vzniklo a vzniká více a že postupně zaujímají vytvořený prostor na trhu daný právě úbytkem samopěstitelů. Vedle toho se prodejem marihuany začaly zabývat i dealeři jiných, především vysoce rizikových drog. V důsledku toho, pravděpodobně v posledních dvou letech, dochází k postupnému prorůstání trhu s jednotlivými drogami, neboť i z konopí, LSD či extáze se pro dealery staly zajímavé drogy z hlediska prodeje a na scénu mezi rekreační uživatele se zřejmě stále častěji dostávají dealeři, kteří kromě požadovaných drog nabízejí i další (heroin, kokain apod.), které pro tuto scénu nejsou typické. V souvislosti s extází jsme pak opakovaně narazili na zkušenosti s výskytem nepravých pilulek. Zdá se, že s masivním nástupem taneční scény u nás těchto zkušeností přibývá.

V posledních 2 letech začal existovat komerční prodej marihuany. Začala se postupně diferencovat cena mezi marihuanou pěstovanou venku (out-door) a tzv. podlampovkami (in-door). Hašiš se více méně dle odpovědi prodával vždy. Důležitou skutečností pak je, že všechny produkty konopí se začínají na trhu objevovat stále častěji „po boku“ všech ostatních drog, tedy, že začíná docházet ke splývání trhu s těmito látkami a dealeři prodávající pervitin nebo heroin u sebe mají na prodej také hašiš nebo kvalitnější skunky. Stále výrazněji se tak stírá hranice mezi těmito drogami a trhy se svými pravidly začínají vzájemně podobat. Tak jako je na jedné straně zřejmé, že obchod s marihuanou a hašišem se v posledních 2 letech stal běžnou součástí distribučního řetězce na scéně, tak většina oslovených UD shodně udává, že se domnívají, že kvalita produktů konopí na trhu vzrostla. U samopěstitelů se počet pěstovaných rostlin individuálně velmi odlišuje, od několika málo kusů (2-3), přes střední množství 10-40 rostlin, se najdou také pěstitelé s 80 a více kusy zasazených rostlin. Většina z nich o někdy i nadpoloviční část úrody přijde především díky zlodějům než policii. Nejčastěji se při prodeji pravděpodobně jedná o tzv. podlampovky (in-door), které dle údajů začínají být stále populárnější především díky tomu, že

pravděpodobnost odhalení je minimální a riziko ukradení úrody (jako tomu je u pěstování v přírodě, out-door) prakticky nulové. I přes zmíněné radikální postoje části dlouhodobých a ostřílených UD se však prodej stal běžnou normou zejména mezi mladšími (15-22 let), příležitostnými UD s rekreačním charakterem užívání.

Podobně jako ve všech ostatních regionech se jako **jedna ze změn na trhu projevil tlak ze strany dealerů k odběrům většího množství najednou. Čím větší množství, tím lepší cena a kvalita, současně za dodržení hmotnosti, která se na ulici většinou nedodrhuje** (kromě toho, že je droga již před tím nastavena). Na černém trhu se objevují různé způsoby, jak drogu ošidit a získat tak za ni více peněz nebo aby zbylo více na samotného prodejce, který je také UD. Klasickým způsobem je ošizení hmotnosti. Objevuje se termín „vážený gram“ nebo „vážená lajna“, který vystihuje skutečnost, že se množství drogy vydávané za gram (či lajnu), skutečně této hmotnosti blíží.

Kvalita je celkově napříč všemi skupinami vnímána jako stále se zhoršující, respektive přibývající počet nových dealerů, kteří nastavují a mají nekvalitní zboží. To se však týká především drog jako pervitin a heroin. Proti tomu je zřejmě jedinou skupinou drog, která má na trhu tendenci ke zvyšování kvality marihuana (samozřejmě také houby), které by bylo z této perspektivy velmi zajímavé v budoucnu věnovat zvláštní pozornost, neboť se jako jediná (spolu s lysohlávkami a dalšími přírodními látkami) vymyká některým zákonitostem černého trhu.

Pro zodpovězení otázky po kvalitě heroinu jsme museli zohlednit více různých zdrojů. Skutečně se zdá, že s přibývajícím nabídkou se pro určitou privilegovanou skupinu zkušených uživatelů zlepšila kvalita (pokud na ni mají peníze) a je tedy možné zaznamenat již od poloviny 90. let v Praze možnosti získat relativně velmi čistý a kvalitní heroin. Kvalita je však velice závislá na dodavateli dealera a tím tedy na jeho postavení v žebříčku a kvalitě celé horní části sítě zajišťující dovoz ze zahraničí a pro uživatele samotného je tedy klíčové získat co nejlepší kontakt (tedy mobilní číslo na kvalitního dealera). Kvalita drogy na ulici je ve většině případů mnohem horší než jak ji popisují někteří oslovení participantů a především v kvalitě drogy na ulici existují propastné rozdíly mezi dealery, zejména v závislosti na množství látky, kterou je heroin nastaven a její kvalitou. Někteří z participantů přirovnávají 0,1g kvalitního pervitinu k pouličnímu množství 0,5g a tvrdí, že to ještě nelze srovnat. Prý mnoho nováčků vaří na velmi nekvalitní a špatné aparatuře a ze špatných surovin.

Pro uživatele tak bylo velmi důležité, zda mají kvalitní a bohaté kontakty na scéně, nebo zda jsou odkázáni na malé pouliční dealery, kde zřejmě docházelo a dochází k výraznějším lokálním výkyvům. Při nákupu přímo od vaříčů bylo možné pervitin nakoupit i za 400-500,-/gram. Ovšem pouze za předpokladu opravdu dobrého napojení a důvěry, čehož někdy byl podmínkou podíl na shánění surovin či zapojení do distribuce drogy dál.

Postupné zhoršení dostupnosti surovin pro výrobu pervitinu zasáhlo všechny regiony stejně. Stejně tak se ale ve všech regionech brzy objevili lidé, kteří nacházejí cestu i ze současného stavu a změnilo se jen to, že např. do roku 1998 velmi běžný a rozšířený Solutan se stal velmi žádaným zbožím a předmětem běžného, komerčního typu prodeje. V neposlední řadě se pak na našem trhu s farmaky našla sice ne plnohodnotná, přesto náhrada za Solutan a to v podobě Modafenu. Se zhoršující se dostupností surovin se zvyšuje napětí s jejich opatřováním. Převís poptávky nad nabídkou tak způsobuje různé křečovitě akce a způsoby, jak suroviny získat. Cena Solutanu na černém trhu se aktuálně pohybuje podle kvality kontaktu od 100-170,-/lahvičku do přibližně 200-300,-/lahvičku.

U zkušenějších uživatelů (a současně dealerů) jsme se setkali s názorem, že přizpůsobování cen heroínu mělo prvoplánový charakter a od samého začátku se jedná o co největší potlačení domácí produkce pervitinu a plošné stimulování přechodu z pervitinu právě na heroin. Zajímavé je toto označení zejména proto, že v podstatě všechna data, která máme k dispozici, dokonce včetně dopadů práce policie, svědčí pro totéž. Ať již se jedná o souhrn okolností, či tyto různé faktory mají více společných rovin než známe dnes, je jisté, že celý průběh vývoje drogové scény v Praze i jinde v ČR během 90. let, lze zarámovat právě tímto trendem.

Využití mobilních telefonů při prodeji zcela ovládlo hlavní trh. Obecně není získání telefonního čísla na dealera příliš snadné a je velmi důležité, jak je který dealer zvyklý na přijímání neznámých nových lidí. Obvykle se kontakty získávají přes jiné uživatele, tedy procesem přirozeného zaučení. Masivní nástup prodeje však zřejmě souvisí především s rozvojem této technologie a tím i její finanční dostupnosti. Na stranu druhou však samozřejmě je tato technologie mnohem výhodnější pro prodejce a skýtá mnohem více bezpečnosti díky pružnosti a rychlosti při prodeji, které jsou klíčové pro současný velmi rychlý způsob prodeje. Právě u prodejců přes mobilní telefony je tlak na odběr většího množství zřejmě nejvýraznější. Tento tlak se

projevuje především zhoršenou kvalitou a nižší váhou u menších odběrů. Někteří dealeři dokonce odmítají vůbec prodat drogu, pokud je množství příliš malé a pro ně nezajímavé. **Zatímco tedy někteří koncoví prodejci na ulici uvádějí, že se snaží u sebe nemít více než 2-3 psaníčka a využívají mrtvých schránek apod., tak zdatnější a výkonnější prodejci naopak preferují co největší odběr naráz. Tito jsou také mnohem více pouze na telefonech nebo jsou i mobilní (v autech, taxících apod.).** Při nákupu přes mobilní telefony je důležitý objem a frekvence odběru (na rozdíl od většiny prodejců na ulici): čím více, tím lepší ceny i kalita. Dealeři tak motivují k co nejčastějším odběrům a v co nejvyšším množství. Pak je kromě jiného dosahováno dodržování hmotnosti a droga je výrazně čistší. Z druhé strany se však také ukazuje, že tato všechna předešlá zjištění neplatí univerzálně, neboť i zkušení dealeři (i když jsou sami výrobci) nemusí získat vždy nejlepší zboží od svých dodavatelů (či kvalitní suroviny u pervitinu) a někdy tak nemohou (či jen omezeně) ovlivnit kvalitu drogy, kterou pak prodávají mezi uživatele či nižší články řetězce. Celý trh je tak jakýmsi „živým organismem“, kdy se boj o co nejlacinější a nejčistší drogu odehrává od nejvyšších pater regionálních dealerů, až po koncové spotřebitele a nikdo z dealerů nechce riskovat stálé větší zákazníky, mají-li výběr. Ti pro změnu pokud výběr nemají, jsou nuceni nakupovat často vysoce nekvalitní drogy za „vyšroubované“ ceny, což je zpětně nutí ke zvýšení aktivity v opatření si peněz – tedy kriminalitě.

Ze zjištěných výsledků je zřejmé, že u diferencovaných distribučních řetězců panují na heroinové scéně složitější vztahy, o kterých toho víme výrazně méně a které mají mnohem výraznější hierarchizaci a tvrdší pravidla nežli řetězce dealerů pervitinu často navázaných na jednoho nebo dva vaříče. Proto jsou tyto skupiny mnohem snadněji odhalitelné. Srovnatelné systémy pak existují zřejmě pouze u organizovaných skupin fungujících na stejné bázi jako je distribuční systém heroínu a kde vaříč (vaříči) vyrábí drogu ve velkém a má přitom zajištěny dodávky kvalitní suroviny a odbytu.

Léky patří stále mezi velmi oblíbený obchodní artikl napříč všemi skupinami (méně pouze ve skupině 1. a 2.). Kromě velmi dobré dostupnosti se ukazují být možnosti kombinací i dalších úprav stále jako velmi zajímavé pro UD. Stále zřejmě zůstává být také hlavním zdrojem těchto léků systém samotný – respektive přímo lékaři podléající se na tomto stavu a předepisující větší množství léků než je

třeba nebo podlehnou naléhání uživatelů, jen aby od nich měli pokoj.

Ve vězení je samozřejmě dostupnost drog ve srovnání se situací na ulici odlišná (horší) a pravidla se dle věznicе různí. Participanti se zkušeností s pobytem ve vězení se s různou mírou shodují na tom, že dostupnost drog ve vězení je však přesto nad očekávání velká. Jsou sice znatelné rozdíly mezi věznicemi navzájem a také rozdíly dle typu drogy, některé jsou ve vězení dostupnější. Jednoznačně nejdostupnější zde kromě alkoholu jsou zneužitelné léky. Ovšem problém není údajně ani pervitin. Ceny odpovídají zhoršeným podmínkám dostupnosti. Spodní hranice se pohybuje okolo 4-5 násobku ceny na ulici, horní hranice 10 násobku. Spektrum drog ve výkonu trestu je dáno především poptávkou.

Z více různých údajů je zřetelné, že zatímco se (podle uživatelů) policii daří odhalovat drobné výrobce pervitinu a vždy i několik dealerů ze sítě okolo takového výrobce, je zcela bez jakýchkoli pochyb, že se jí příliš nedaří zajistit větší, ve skupinách organizované výrobce dodávající pro větší okruh (či do zahraničí) nebo výše postavené dealery. Ještě menší úspěšnost (dle hodnocení uživatelů) je v zásazích do sítě dealerů heroinu. Zcela evidentně z dostupných dat ze získaných interview vyplývá, že dochází pouze k občasnému odhalení pouličních prodejců, nikoli dalších vrstev dealerského žebříčku. Pozornost policie je tak pravděpodobně až na výjimky upírána především k maloproducentům pervitinu a jejich drobným dealerům a k pouličním prodejcům heroinu, neboť obtížnost a nedostupnost informací je příliš vysoká a v podstatě bez spolupracujících UD by policie zřejmě měla jen velmi málo jiných možností, jak se do této scény dostat a získat z ní informace, neboť systém neuniformovaných složek má, jak se zdá, pouze omezené možnosti a policisté jsou poměrně brzy UD identifikováni.

Interview potvrzují již vícekrát zmíněnou výraznou nehomogenitu celé scény. Ta má vždy několik jader s různým stupněm otevřenosti, přitom čím otevřenější skupina je, tím je vyšší riziko odhalení a problémů s policií, neboť tím pravděpodobněji se začnou na takové jádro „nabalovat“ dvě nejrizikovější skupiny (z hlediska odhalení). Jednak mladí a nezkušení uživatelé neznající poměry a pravidla ani ve scéně samotné ani ve vztahu k represivním složkám a jednak nejtěžší uživatelé, kterým je vše úplně jedno a nejsou dostatečně obezřetní a snaží se jen získat co nejvíc z aktuálních nabízejících se možností. Největší šanci na delší způsob fungování tak mají uzavřené

skupiny na bytech, odkud se podařilo získat také několik participantů.

Celkově se ceny drog na trhu jeví jako většinou velmi stabilní a lze obecně říci, že ceny jsou jedna z mála oblastí, která se za poslední 3 roky prakticky nezměnila.

Somatický stav a využívání léčby

Rozdíl mezi těžkými dlouhodobými uživateli a rekreačními uživateli v potřebě a možnostech získání drog a vztahu k nim, se samozřejmě promítá kromě jiného také do somatického stavu. Zatímco u rekreačních UD jsme nezaznamenali prakticky žádné somatické problémy přímo vázané na užívání drog (žádné viditelné a oni samotní je neudávali), u těžkých uživatelů byla situace jiná. Celkově však díky omezením plynoucím z absence dat z kontrolního somatického vyšetření, jež nebylo součástí kontaktu s uživateli v rámci výzkumu, není možné některá zjištění verifikovat. Jednou z nejohroženějších skupin mezi UD (po všech stránkách) ve vztahu k rizikům somatických poškození spojených se získáním čisté látky, její přípravou a aplikací, vč. odhadu dávky, jsou začátečníci.

Zásadním problémem zůstává vztah UD k vlastnímu stavu a zdraví. Obecným znakem se zdá být to, že jedinou brzdou v jejich užívání je, dostanou-li se na úplné dno (což vnímají každý odlišně a jinde). Do té doby se zdá prakticky možné o čemkoli diskutovat a celou otázku svého stavu velmi bagatelizují. Mnohé z nich tak zastavují až různé kolapsy a selhání některých z orgánů. Setkali jsme se však též s případy, kdy ani těžké somatické problémy UD nezastavili v jejich užívání a tyto problémy byly jimi samotnými bagatelizovány, přestože všichni udávali, že ve svém okolí měli někoho, kdo na podobný styl užívání zemřel. Mezi těmito ostřílenějšími uživateli není žádnou výjimkou naprostá lhostejnost k riziku infekčních onemocnění apod. (protokol 317): „...*(kašleš na to úplně?)..no, no, no (neděláš si ani testy na HIV nebo žloutenku?), ne, ne (nikdy jsi je nedělal?) ne...*“ Celkový, prakticky lhostejný postoj k vlastnímu zdraví a rizikům je znatelný nejvýrazněji u mladších a současně těžkých UD a UD ve skupinách 4 a 5. Nejvíce zarážející bylo zjištění, jak **velmi rozšířené napříč všemi regiony je zlehčování tak nebezpečného onemocnění, jakým je hepatitida typu C**. Celkově je somatický stav u participantů v souboru získaném v regionu severní Morava při srovnání zřejmě nejhorší. Přestože je tento závěr třeba

brát s velkou rezervou díky nereprezentativnímu zastoupení uživatelů v souborech a navíc neprovedení řádného lékařského vyšetření (vycházíme z údajů participantů samotných a dále z pozorování a kvalifikovaného odhadu tazatelů). Dále následuje region severních Čech. Naopak nejlepší stav se zdá být u uživatelů na scéně v Praze. Srovnávání byli pouze těžcí dlouhodobí uživatelé.

Z popisu zkušeností UD se ukazuje, že ošetření u lékaře je pro somaticky a sociálně zdevastovanější UD obecně stále větším problémem vždy. U praktických lékařů i u specialistů jsou ve většině případů odmítání a nejčastěji se tak i v oblasti somatických problémů léčí v průběhu pobytu na detoxifikačních jednotkách či v jiných zařízeních nebo jim nízkoprahová centra zařizují ošetření u lékaře, který je ochoten ke spolupráci, těch však nebývá obecně mnoho (protokol 324): *„...když jsem byl tady u doktora, tak mi řekl, že potřebuju tu kartičku, že mě jinak nemůže léčit...“* Sami uživatelé drog však vnímají, že problém není jen ve zdravotním pojištění, ale samozřejmě také v tom, že praktičtí lékaři na ně reagují negativně po několika neúspěšných pokusech o léčbu, kdy špatný výsledek byl způsoben především nezodpovědností a nedodržením postupu ze strany UD. Mnozí UD se tak sami příliš nediví, že mnozí specialisté je velmi neradi většinou vidí ve svých ordinacích – jednak jim odrazují klientelu, vyvolávají často konflikty a problémy jsou také s hygienou (aplikace drogy na záchodech, vši apod. a samozřejmě také riziko infekčních onemocnění). To vše představuje problémy, které často znemožňují ošetření a mnoho z onemocnění a problémů se chronifikují a komplikují. Je třeba také zdůraznit, že kromě ne vždy motivovaného postoje k ošetření ze strany UD se ještě jako přitěžující faktor přidává značná nedisciplinovanost a svérázné jednání UD, což mnoho lékařů zřejmě není schopno překonat a začínají být rychle agresivní a odmítaví. Zřetelná je malá informovanost a stále diagnosticky zavádějící představy o závislostech mezi lékaři, pro které je často neakceptovatelné chování UD, které prostě patří k jejich diagnóze a které má často příčiny kromě samotného užívání v hlubokých osobnostních poškozeních a které od sobe navzájem nelze oddělovat. Důležitým zjištěním bylo, že se 70% UD (ze skupiny těžkých dlouhodobých uživatelů) domnívá, že se za poslední 4 roky odmítavý postoj lékařů rozšířil a setkávají se s ním častěji než dříve.

Celkové hodnocení somatického stavu nelze generalizovat. U starších uživatelů drog se zdá, že se postupně daří stav stabilizovat a

v rámci některých programů dokonce mírně zlepšovat. To potvrzují jak participativní samotní, tak také pracovníci těchto zařízení (viz výsledky ohniskových skupin). Naopak u nových uživatelů na scéně se spíše zdá, že dochází k rychlému zhoršení a že jejich vztah k vlastnímu zdraví je horší a postoj více lhostejný. Někdy se jedná až o extrémní případy vystavování se neuvěřitelnému riziku infekcí apod. U těchto mladších ročníků UD je zřejmě mnohem obtížnější snaha vybudovat nějaké hranice a návyky chránící je před alespoň těmi nejhoršími poškozeními. Jednou ze zaznamenaných a již opakovaně zmíněných odlišností regionů, kde se na scéně začínají zvýšeně objevovat extrémně nízké věkové kohorty (13-17 let) uživatelů (severní Čechy a Morava) je zřejmým rozdílem jejich nesmírně rizikové chování, které je mnohem výraznější, nežli u jejich často o 10 a více let starších kamarádů. Somatický stav u těchto mladých lidí jsme pozorovali, že často odpovídá několikaleté kariéře a přitom se v jejich případech jedná o relativně krátkou drogovou kariéru (2-5 let).

Klasický problém výměnných programů v městech menších než Praha, Brno a Ostrava se projevuje např. také v Olomouci, ale především pak v menších městech - problém se stigmatizací a nechtív vystavovat se jejímu riziku, stejně jako riziku policejního monitoringu. Nejzřetelněji se tyto problémy objevily u KC na malých městech, která často pracují také s rekreačními uživateli a experimentátory. Situace posledních 2 let se v těchto regionech promítá do návštěvnosti těchto KC a násobí jejich handicap (z hlediska poskytovaných služeb) plynoucí z počtu obyvatel a obecně je možné říci, že se novelizace zákona promítá do aktivit policie a negativně se podílí na návštěvnosti těchto programů a zařízení. Ve velkých městech je tento dopad menší či žádný (výjimku tvoří Olomouc, kde byl tento dopad zaznamenán největší ze všech regionů). Prakticky všichni oslovení klienti s různou intenzitou vyjadřují obavu ze stigmatizace a především upozornění na sebe policii, která dle jejich názoru pohyb a kontakty okolo těchto KC v poslední 1-2 letech monitoruje. Rekreační UD a experimentátoři se zachovalým sociálním zázemím a jen malou motivací k návštěvě těchto zařízení prostě mají v případě stíhání či jen jakéhokoli konfliktu s policií ve vztahu k drogám o co přijít a co ztratit."

Ukazuje se, že výměnný program postavený na principu „jehla za jehlu“ je sice ochranou před zneužitím programu a určitým budováním pravidel, ovšem z druhé strany se zdá, že je tento princip

kontraproduktivní u stálých uživatelů, které to tak nutí stále nakupovat v lékárnách, což vzhledem k neochotě některých z nich a dostupnosti (v nočních hodinách apod.) vede k opakovaným aplikacím jednou jehlou nebo sdílení. Mnozí z nich totiž likvidují jehly správným způsobem, ovšem schovávají si delší období použité jehly, nosit jich u sebe větší množství a opakovaně s nimi manipulovat je pro mnohé méně přijatelné a raději si chodí kupovat. Je zřetelné, že z hlediska principu Harm reduction by bylo zřejmě efektivnější u dlouhodobých a stálých účastníků tohoto programu **měnit v poměru jíném - tedy více sterilních na méně použitých** – neboť data ukazují, že UD v tomto směru „vychovatelní“ postupně jsou (co se týká likvidace infekčního materiálu), ale že problém je spíše v tom, aby bylo co nejvíce k dispozici sterilních jehel a paraferálií – obecně totiž UD chápou, že je třeba, aby infekční materiál likvidovali s co nejmenším rizikem.

Trestná činnost

Rekreační uživatelé drog se prakticky na trestné činnosti podílejí minimálně a je zřetelné, že se jedná o jednotlivce, u nichž není spojitost mezi užíváním drog a trestnou činností a kteří by trestnou činností provozovali pravděpodobně i kdyby drogy neužívali. V každém případě zde není vztah mezi nutností opatřovat si peníze na drogy a vyhnout se tím abstinčním příznakům, neboť tito uživatelé nejsou na drogách v tomto smyslu závislí.

Kromě sítě bazarů a zastaváren, která jsou pravděpodobně největším odbytištěm kradeného zboží, je velmi rozšířená a obvyklá krádež na zakázku. U přímého prodeje kradeného zboží na zakázku (např. v hospodě se s někým dohodnou, co by chtěl dotýčný ukrást, co potřebuje) se ukazuje být „výkupní cena“ výhodnější a to někdy až o polovinu či $\frac{3}{4}$ proti prodeji v zastavárně a podobným podnikům. 70% ceny byla nejvyšší udaná „výkupní cena“, jakou který participant uvedl a jednalo se ale o dobře vybraná nová autorádia vyšší cenové kategorie a díky takto úzce profilovanému obchodu (se zřejmě dobře zajištěným dalším odbytem a návazností) bylo možné být na tak vysoké „výkupní ceně“, která je velmi neobvyklá. Díky obrovskému nárůstu tohoto typu krádeží s následným prodejem je trh zřejmě velmi přesycen a nabídka mírně předbíhá poptávku. To musí zákonitě způsobit devaluaci „výkupních cen“. Ve světle těchto jednotlivých údajů se mnohem více **reálný stav výkupních cen**

pohybuje u nových věcí mezi 30-40% (u straších věcí samozřejmě méně), někdy však překupníci dají i u nové věci méně, když je trh příliš přesycen a je problém s odbytem. Nejběžnější artikl pro krádeže kromě elektroniky (od fotoaparátů, přes mobilní telefony a diáře, až po televize a magnetofony) jsou dražší hygienické potřeby (krémy apod.), dále kapesní krádeže, knihy, CD, šperky, hodinky, kola, motorky, a dále drobné podvody. Velmi zajímavé jsou krádeže oblečení a obuvi (probíhající např. tak, že UD přijdou do obchodu ve starých botách a odejdou v nových nebo si nové kalhoty natáhnou na staré - či totéž s bundou apod. Velmi zajímavým artiklem jsou zahradní potřeby (různé dražší nářadí a pomůcky) a stroje (sekačky atd.). Speciální nářadí a vybavení dílen bývá ceněným zbožím (vrtačky, brusky, speciální nářadí atd.). Dále autodoplňky a díly, které lze výhodně a rychle prodat a je o ně zájem. Velmi překvapivé bylo rozšíření krádeží potravin, které se dokonce také vykupují na stánkový prodej, ačkoli zde je zajímavost pro UD díky nižším cenám zboží menší. Mezi potravinami se kromě alkoholu a cigaret k našemu překvapení objevilo také např. mražené maso, které se díky své ceně začalo zřejmě stávat také zajímavým zbožím. Navíc např. u alkoholu se obchodníci chrání lepším dozorem a ukládáním ve skříňkách na klíč a krádež je mnohem složitější.

Zmíněný trend snižování věku u nových UD na scéně patrný nejvýrazněji v regionech severní Moravy a Čech s sebou přináší mnoho problémů spojených zejména právě s věkem pachatelů. Nejmladší ročníky UD mají samozřejmě velmi omezené možnosti výdělku či jiných způsobů opatření peněz na drogy, a tak je drobná kriminalita jedním z hlavních způsobů. Přitom část těchto uživatelů není ani na hranici trestní odpovědnosti, neboť nedovršili ani 15 let. Nejedná se přitom právě pouze přímo o paragrafy spojené s distribucí či dokonce výrobou drog, ale zmíněnou doprovodnou trestnou činnost, především drobné krádeže, podvody apod. (protokol 205): „...*(Ty krádeže byly jakého druhu?) ...Elektronika nebo kasa.....(Z aut nebo odkud?)...Mm, z obchodu....(Elektronika z obchodu. Tvoji kámoši kradli taky z obchodu nebo)...Jako jak myslíte jinde než z obchodu nebo nevím, co myslíte...(Třeba z auta nevykrádali?..)...Z auta ne, právě to ne, vůbec jako ne!...(A kolik vás bylo, když jste vykrádali?)...Jsme se střídali, jako takhle. Vždycky někdo něco dones nebo takhle..(Jistě, ale kolik vás bylo?)....To začalo tak, ze začátku to začalo nevinně, že jsme byli třeba tři nebo tak a prostě kámošů přibývalo, mě se to jako vůbec nelíbilo bylo se mnou*

jako hodně lidí a ptali se na tohleto. No jich prostě přibývalo. ... (Chytli vás tedy policajti za ty krádeže?)... Pak nás jako chytli, ale prostě nic z toho nakonec nebylo... (Kolik vám bylo let?)... Já jsem byl právě pod 15 lety, takže ...“

V souvislosti s novým zákonným opatřením jsme neshledali v této oblasti další změny, které by s ním mohly mít nějakou souvislost s výjimkou toho (ovšem tento jev byl rozšířen i před novelizací), že policie při neúspěchu v prokázání trestné činnosti u těžkých dlouhodobých uživatelů sahá k tomu, že jim snadněji dokáže drobnou trestnou činnost a stíhání je tak zahájeno v souvislosti s ní a nikoli užíváním či distribucí drog a to i přesto, že užívání drog je u obžalovaných zcela evidentní a policie o něm má i dostatek informací (ovšem nikoli na úrovni důkazu použitelného u soudu).

Změna zákona a její dopad z pohledu uživatelů

Znalost nové legislativní úpravy je z hlediska interpretace spornou oblastí, a to jak po stránce znalosti znění zákona, tak především schopnosti interpretovat praktický dopad tohoto znění. V souboru existují značně extrémní rozdíly mezi UD navzájem i mezi skupinami uživatelů navzájem. Zřejmě nejdůkladnější přehled (ačkoli ne vždy) mají rekreační a dlouhodobí uživatelé s vyšším vzděláním. Přibližně polovina z nich má základní představu o tom, co se vlastně novou úpravou změnilo. Naopak zřejmě nejhorší znalost byla shledána mezi těžkými UD se zcela narušeným sociálním zázemím (bezdomovci), kteří mají většinou již velmi narušený kontakt se svým okolím a jevy okolo sebe interpretují velmi svérázným způsobem. Někde uprostřed zůstává zbytek souboru, který většinou zůstává u znalosti medializované věty: „množství větší než malé“ a není schopen vysvětlit, co vlastně toto kritérium přesně znamená. Uživatelé produktů konopí jsou k novele stejně kategoričtí ve všech regionech napříč a současně tvoří skupinu, která má o změně zákona alespoň hrubou představu.

Podle výroků většiny částí skupiny uživatelů produktů konopí nedošlo k příliš závažným změnám chování, ale pouze se přidal strach a obezřetnost. Přitom jsme zjistili paradoxně s těmito prohlášeními, že zřejmě minimálně polovina samopěstitelů přestala v posledních dvou letech s pěstováním konopí. Druhou zásadní změnou je to, že okolo 50-60% uživatelů této skupiny se snaží, aby u sebe nikdy neměli více než jeden nebo dva jointy. Řeší to tak, že nosí u sebe

maximálně jednu „filmovku“ či jiné podobné množství a když potřebují, chodí si koupit. Jednoznačně se zde tedy objevila **souvislost mezi tlakem ze strany zákona** způsobující menší množství drogy, které u sebe nebo doma uživatel má a co ho zpětně nutí mít nějakého svého „dodavatele“ z řad kamarádů (který tak zákonitě u sebe či doma větší množství než několik gramů či dokonce desítek či stovek gramů mít musí), nebo (a to je častější) si **drogu chodí nakupovat**. Tedy, když potřebuje a má chuť, jde si drogu koupit k někomu, o kom ví, že prodává. To znamená jednoznačné posílení pozice dealera na trhu a zvýšení rizika, že při kontaktu s dealerem dojde k nabídce jiné drogy, na úkor dříve mnohem rozšířenějšího samopěstitelství a cenu drogy devalvované na nulu. Poslední dva roky (po znovu objevení prodeje marihuany) jsme naopak svědky **postupného nárůstu ceny** této drogy na černém trhu. Obecně jsou mezi uživateli konopí známé kauzy týkající se pěstování a distribuce. Uživatelé produktů konopí patří do skupiny, která „drogové kauzy“ většinou ve sdělovacích prostředcích sleduje. Zdá se však, že tyto (často medializované) případy **působí odstrašujícím způsobem, nikoli však ve smyslu zanechání pěstování či užívání, ale ve smyslu větší obezřetnosti a důmyslnějších způsobů, jak eliminovat či snížit riziko odhalení.**

Životní styl a přístup jak k zákonům, tak k jakýmkoli jiným omezením a nepříjemným věcem zásadním způsobem formují přístup uživatelů drog i k novému zákonu. Zřejmě nejmýstižněji svůj názor za skupinu těžkých a dlouhodobých UD shrnul jeden z participantů (protokol 338): „...nějaký zákony mě nezajímají, já si dělám, co chcu, úplně na to seru...mě zajímá akorát pes, mačky, ty drogy, ten debilní chlast a cigáro si zapálím, trávu a to je všechno...já jenom tak jezdím...Brno, Praha, Plzeň.....(...)...do Ostravy moc né, tam jsem byl jenom párkrát, tam je chudej kraj a blbě se tam žebrá...na žebrání je nejlepší ta Plzeň a Praha a nejhorší policajti jsou v Brně...hlavně městská (policie), státní ani ne, a ti, co jsou na nádraží, protože maj malý okruh...Ale to vždycky záleží, co to je za člověka...“

Co bylo velmi paradoxní, byl postoj části těžkých dlouhodobých uživatelů UD, kteří novelizaci zákona zásadně odsoudili, ale přitom dodávali, že si myslí, že vůči nim samotným (uživatelům) je velmi diskriminující a že by měl mnohem více a tvrději postihovat dealery. Je až nepochopitelné, jak výrazně tato póza a spíše celospolečensky rozšířený postoj začínají přebírat i samotní uživatelé. Nejenže velká část z nich je nucena sama drogy prodávat a je tím pádem v kategorii

dealerů také, ale především bez dealerů se v podstatě nemohou obejít, neboť dnešní trh již není samozásobitelný tak, jak jej známe za minulého režimu, kdy mu nic jiného ani nezbývalo, neboť jiné kanály pro drogy nebyly. V této souvislosti se však ale nabízí jedno spíše psychologizující vysvětlení. Se vstupem heroínu a zahraničních skupin na trh a rozbitím starých vazeb, part a sítě vaříčů pervitinu – došlo ve vnímání a diferenciaci trhu k posunu a jednotlivé skupiny se od sebe začaly odlišovat. Navíc se vztahy uvnitř scény při pouličním prodeji výrazně odosobnily a vstupem kapitálu, vůbec do té doby nevídaného ekonomického rozměru, také vyostřily. Oddálily se tak od sebe zájmy a cíle jednotlivých skupin. Tím mohlo také dojít k tomu, že tyto skupiny se začínají vzájemně vnímat rivalitně nebo dokonce mezi nimi docházet k velkému napětí. Tím by bylo možné vysvětlit i to, že zcela proti logice věci by tyto skupiny mohly navenek stát proti sobě. Obecně prakticky naprostá většina z této skupiny uživatelů uvádí, že mají více obavu z problémů s policií a dávají si mnohem větší pozor než dříve. Přesné znění a význam tohoto znění z hlediska trestních postihů však věděla jen přibližně třetina oslovených uživatelů, ostatní se od výkladu různě (spíše více) odchýlovali.

UD v souborech nezávisle na sobě potvrzují, že agresivněji se k nim chovají příslušníci městské policie a že fyzické napadení je nejčastěji právě od nich (ačkoli někteří mají i opačné zkušenosti) a v posledních dvou letech se tento jev spíše stupňuje. Ačkoli některé z popisů při ověření a srovnání nejsou zcela věrohodné, přesto zůstává dostatek dat vedoucích k podezření, že k fyzickému napadání pravděpodobně ze strany strážníků dochází. Zkušenost s fyzickým napadením ze strany policistů však v nějaké podobě uvádějí prakticky všichni zkušení UD, kteří mají opakované a bohatější zkušenosti s policií. Fyzické donucovací prostředky při výsleších a jiných konfliktních situacích UD vnímají jako zcela normální a nepozastavují se nad tím. V RT severní Čechy jsme se setkávali u těžkých uživatelů ve srovnání s jinými RT nejčastěji s případy popisování fyzického napadení ze strany policisty. Z výpovědí se zdá, že k incidentům dochází především z řad nejmladších policistů, kteří nejsou dlouho činní ve službě a kterým je většinou méně než 30let.

Přímo ve spojitosti s problémy se svědectvími UD se ukazuje novelizace jako přítěž, neboť mnohá ze svědectví proti někomu jsou současně svědectvím proti sobě – ve vztahu k držení a užívání a tak jsou pochopitelně odmítána a UD mají o důvod více k odmítnutí

již na základě této jednoduché skutečnosti, že by se jejich vlastní výpověď (svědectví) obracela také proti nim samotným.

Několikrát se objevily poznámky uživatelů k existenci záznamů o nich u policie. Uživatelé (dokonce i rekreační) tvrdí, že policie o nich má podrobné záznamy a **dokumentaci. Ta je prý vedena i o těch, kteří nebyli a nejsou vyšetřováni a nebylo zahájeno trestní stíhání.**

Uživatelé tvrdí (asi 50% z těch, kteří mají zkušenost s výslechy), že na ně byl vyvíjen nátlak tím, že o nich policie již měla spoustu utříděných informací a vyhrožovala jim, že když jim neřeknou co potřebují, že jim to stačí k zahájení stíhání. Nejen na základě těchto svědectví, ale také množství různých dohadů a fám, se UD domnívají, že policie o nich má o všech vedenou dokumentaci a pouze vyčkává na vhodnou příležitost: *„...ví o všech lidech..tam spíš šlo o to, aby oni udeřili v tu pravou chvíli..když vijou, že třeba někde je, že třeba někde vaří..a tam jde spíše o to, kdo to nabonzoval, že se něco zrovna v tu chvíli děje...“* UD tak v podstatě nejsou schopni odlišit, co policie ví díky tomu, že někdo z nich udal další, od prostého blafování při výslechu. U některých UD (zejména z řad těžkých uživatelů) jsme se setkali až s paranoidními konstrukty živené pravděpodobně již vlivem drogy, nežli reálnými skutečnostmi. Z popisů průběhů výslechů a způsobů, jakým policie vytváří nátlak a jakými materiály disponuje, že existuje nějaká systematická databáze informací o UD v regionu.

Praktiky využívání „informací“ (udání a různě kvalitních materiálů z výslechů) policií při dalším získávání informací se objevuje ve více interview. Jedná se především o mladší dlouhodobé uživatele produktů konopí popisujících podobné zkušenosti vlastní, nebo kamarádů. Určitá souvislost zde může být směrem k hypotéze o množství nestíhání trestných činů, kdy **participanti poukazují na to, že vědí, že na ně policie má mnoho různých důkazů a podkladů, ale není zahájeno trestní stíhání a tyto informace jsou dle nich používány především jako nátlakových prostředků při výsleších. Podobně jako v ostatních regionech, i zde lze díky počtu nezávislých zdrojů a možnostem tyto zdroje vzájemně triangulovat říci, že policie má v mnoha případech s velkou pravděpodobností k dispozici i průkazní materiály dostačující k zahájení a pravděpodobně též úspěšnému zakončení trestního stíhání, avšak mnoho trestních činů není z různých důvodů stíháno.**

Významnou otázkou je rozlišování UD od dealerů a různé skupiny dealerů od sebe. Opakovaně zazníval názor, že vše je ponecháno na rozhodnutí kriminalisty a ten pokud se rozhodne odstíhat „malé

ryby“, k nimž se dostane snadno a rychle a vykáže mnoho „vyřešených“ případů (hodnoceny jsou čárkovým způsobem), pak se dostane do značné výhody ve srovnání s kolegy, kteří pracují na velkém případě dlouho a přes množství malých dealerů se propracují k jednomu většímu – ovšem na konci budou mít jednu čárku za takovýto případ – na rozdíl od někoho, kdo čárky „dosáhne“ rychle přes malodealera. **Uživatelé drog, kteří o tomto hodnotícím systému policistů vědí (uvedlo celkem 8 participantů v souboru) vyslovili obavu, že uvedený systém je svádívý zejména pro mladší policisty a zneužíváný při honbě za rychlými čárkami a tím dobrými výsledky.**

Nezávislé údaje od více uživatelů (které se vzájemně doplňují a potvrzují) dokládají, že využívání nelegálních forem nátlaku (násilí při výslechu), stejně jako nabízení spolupráce (informace za nevšimavost policie k užívání a prodeji), až po prodej zabavených drog, které nebyly řádně zničeny, jsou realitou.

Zkrácený souhrn výsledků

substudie s UD

Výzkumná studie zaměřená na analýzu změn na drogové scéně mezi uživateli nelegálních psychoaktivních látek tvořila jednu ze tří substudií výzkumného projektu PAD: projekt analýzy dopadu nové drogové legislativy v ČR. Projekt vznikl jako zakázka vlády ČR, mající za úkol zhodnotit dopad přijatých změn zákona o výrobě, užívání a distribuci omamných a psychotropních látek. Tři z realizovaných substudií byly realizovány za využití převážně kvalitativních metod, které doposud nejsou v českém prostředí zejména v oblasti medicínských oborů příliš rozšířeny a známy.

Dvě substudie byly zaměřeny na osoby užívající nelegální psychoaktivní látky a pracovníky zdravotnických i nezdravotnických zařízení a poskytovatelů služeb těmto uživatelům. Jejich cílem bylo identifikovat u obou těchto skupin změny rizikového chování různých částí populace uživatelů drog a způsob, jakým využívají nabízených služeb. Důraz byl kladen na oblast změn na drogovém trhu, změny v chování policie a jiných státních institucí a složek. Cílem uvedených dvou substudií bylo potvrdit, eventuálně vyvrátit vztah identifikovaných změn k novému zákonu. Jak bylo poznamenáno, v obou substudiích dominovaly především kvalitativní metody a techniky. Pro získání dat bylo využito metod semistrukturovaného interview, ohniskových skupin, zúčastněného pozorování a kvalifikovaného odhadu. Tyto metody, včetně základních způsobů vyhodnocení získaných výsledků, jsme použili v rámci metodiky Rapid Assessment, kterou několik let pro podobné

účely rozvíjí WHO a která dosáhla v Evropě velké oblíbenosti a rozšíření.

Hlavní přehled výsledků lze rozdělit do dvou základních kategorií: jednak na **dopady novelizace drogové legislativy přímé**, tedy takové, které se bezprostředně promítly do změn v chování uživatelů drog, vzorců užívání drog, změn v distribučních řetězcích atd., jednak na tzv. **nepřímé dopady**, tedy takové, jejichž příčinou není zákon samotný, nýbrž zvýšená medializace drogové problematiky v době předložení novelizace, během jejího projednávání a po ní. Přestože obě roviny nelze od sebe jednoznačně oddělovat a hranice mezi nimi je neostrá, je třeba vnímat rozdílnou příčinnou souvislost a vztahy spojené s každou z nich ve vztahu k novelizaci trestního zákona. Hlavní výsledky v rámci jednotlivých sledovaných okruhů (definovaných v souladu s cíly substudie) problémů lze shrnout do čtyř základních oblastí. U změn identifikovaných v těchto oblastech pak byly hledány přímé i nepřímé vztahy k novelizovaným paragrafům trestního zákona:

- Změny v rizikovém chování a změny na drogovém trhu
- Somatický stav a využívání léčby
- Trestná činnost
- Změna zákona a její dopad z pohledu uživatelů

V rovině přímých dopadů (tedy konkrétního uplatňování předmětného ustanovení) nebyl v kvalitativní analýze PAD v substudii s uživateli drog zjištěn žádný významný dopad, který by byl verifikován více než jednou skupinou uživatelů. V jejich chování a vzorcích užívání nebylo možné identifikovat žádný dopad mající přímou spojitost s novelizací zákona. Věkově starší uživatelé udávají nižší návštěvnost nízkoprahových zařízení mladšími ročníky uživatelů, je ale otázkou, zda nejde o výraz rivality mezi „veterány“ scény a „nováčky“, kteří ohrožují jejich sociální status v této subkultuře; nováčci jsou totiž „veterány“ považováni za nositele vyšší komercializace drogové scény, kterou „veteráni“ vnímají jednoznačně negativně.

Rovina nepřímých dopadů je **mnohem efemérnější oblastí, neboť hybatelem změn je nikoliv vlastní zákon, ale zvýšená medializace drogové problematiky v době předložení**

novelizací a diskuse o nich. Důkazem kromě jiného je, že „nastartování“ všech zjištěných a popsanych změn vztahují participanti ve všech skupinách do let 1997-98. Příkladem mohou být skupiny uživatelů konopných drog masivně zanechávajících z venkovního pěstování marihuany pro vlastní potřebu event. pro úzkou skupinu přátel (tedy jednání, které bylo trestné již před zavedením novelizace !) a přecházejí z menší části k „indoor“ pěstování v improvizovaných bytových podmínkách. Ve větší míře se však z těchto uživatelů-samozásobitelů stávají zákazníci černého trhu, který neustále nabývá na objemu. U prodávanych produktů (konopných drog) se plošně zvyšuje obsah účinné látky. Tím mj. dochází ke všem skupinami identifikovanému jevu prolínání trhů s jednotlivými drogami – především konopných s více rizikovými drogami. Nepodstatný není také postoj dlouhodobých uživatelů tvrdých drog, kteří vnímají zavedení zákona jednoznačně negativně a přejí si, aby dopadal nikoliv na uživatele, ale na dealery, aniž by si připustili, že při distribuci menších množství drog se z pohledu zákona sami dealery stávají; tak velmi nekonzistentně přejímají postoj většinové společnosti.

Pozitivní dopady trestnosti držení drog ve smyslu signifikantní změny chování v kterékoliv z participantských skupin nebyly prokázány. Identifikované dopady jsou interpretovatelné především v kontextu posunu ve společenském vědomí, který předcházel zavedení trestnosti držení nelegálních drog pro vlastní potřebu do praxe a dokonce i schválení příslušného návrhu (duben 1998). Projevily se zejména prohloubením sociální stigmatizace všech zkoumaných skupin uživatelů drog (od experimentátorů s konopnými drogami po veterány scény tzv. „tvrdých“ drog) a stále se stupňujícím prolínáním trhů se všemi typy drog.

Substudie Copernicus CZ

Substudie Copernicus CZ tvoří v disertační práci část, v níž autor představuje možnosti metodiky RAP v kombinaci s dokonalejšími analytickými nástroji. Takovým nástrojem je např. metoda Zakotvené teorie (Grounded Theory). Tyto nástroje mohou zásadním způsobem obohatit možnosti metodiky RAP a rozšířit zásadním způsobem spektrum práce s daty (viz část 5 disertační práce).

Návrh výzkumného designu substudie Copernicus CZ vycházel z požadavků pracovních materiálů projektu Copernicus¹³ a jeho cílem bylo přizpůsobit tyto požadavky ekonomickým, personálním a technickým možnostem substudie. Náročnost substudie si vyžádala některé drobné redukce, proti původnímu návrhu designu.¹⁴ Projekt *Copernicus: Global Approach on Drug* byl mezinárodním výzkumným projektem podpořeným Evropskou komisí.¹⁵ Kvalitativní přístup, který byl v substudii užíván, navazuje na práci profesora Rogera Palma *Globální protidrogová politika*¹⁶ a hlavním cílem

---

¹³ Copernicus Project Seminar II – 14.-15.April 2000. Memo.

Palm, R.(2000): Theoretical Hypothesis (...). Working Paper Number 1.

Palm, R. (2000): Copernicus Project Seminar II: Working Paper Number 2.

Palm, R.(2000): Copernicus Project Seminar II: Working Paper Number 3.

Palm, R.(2000): Copernicus Project Seminar II: Working Paper Number 5.

¹⁴ Mioviský, M. (2000): Copernicus CZ: Návrh designu kvalitativní části substudie. Pracovní text.

¹⁵ European Commission: Directorate-General XII: Science, research and development.

Contract No. ERBBIC15CT981014.

¹⁶ Palm, R.(1996): *Globální přístup k drogové problematice*. Krátké shrnutí semináře, Praha 25.-27.9.1996

substudie je vytvoření interpretační báze vývoje a vlivu nejvýznamnějších rizikových faktorů z hlediska užívání nealkoholových drog, která je vsazena právě do rámce globálního přístupu. Tento neskromný cíl odpovídal naší představě o těchto rizikových faktorech jako určitém dále nedělitelném otevřeném systému vzájemně se ovlivňujících jevů, který je nutné zkoumat nejdříve jako celek. Tedy nalézt nejvýznamnější vlastnosti a vztahy uvnitř tohoto složitého komplexu dříve, než bude možné tyto vztahy podrobit detailnějším analýzám a pokusit se je zkoumat s jistým, již soustředěným focusem na identifikovaná specifická místa a vztahy. Jsme toho názoru, že bez předchozího zmapování celé sítě uvažovaných jevů a vztahů mezi nimi, není možný takový fokus vůbec možný, neboť při úzkém zaměření na některou ze specifických oblastí, není možné vynechat a zcela opomenout právě to, že tato oblast neexistuje vytrženě a nezávisle na ostatních, ale že je s nimi v neustálé interakci. Tedy to, že významnost těchto vztahů a směr jejich působení musí být nutně součástí každého úzce zaměřeného výzkumu a zahrnuty mezi sledované proměnné. Případné opomenutí této skutečnosti musí zákonitě zásadním způsobem snížit validitu výsledků takového zkoumání.

Snaha o získání poznatků na individuální, případové úrovni je zasazena do celkového kontextu hlavního cíle projektu, kterým je pokus o navržení diagnostického nástroje pro lokální posouzení rozsahu a závažnosti zneužívání drog. Model zachycující zjednodušený náčrt designu studie (viz obr.č.26) znázorňuje proces výzkumu v celé šíři, včetně kvantitativních substudií a studie Rapid Assessment, která byla představena ve 3.části disertační práce. V této části se tedy budeme věnovat výhradně původní části kvalitativní studie na případové úrovni zaměřené na sledování a monitorování faktorů zvyšujících vulnerabilitu vůči zkušenosti s drogou. Důvody k této selekci byli především dva. Kromě technických možností, daných rozsahem, jsem přihlédl zejména k faktu, že díky substudii prezentované ve třetí části, byly k dispozici základní data, která byla pouze doplněna o údaje vztahující se k vývoji drogové kariéry a rekonstrukci Life story. V disertační práci je navíc uveden pouze základní přehled a souhrn výsledků studie - tedy

---

Palm, R.(2000): A global approach to drugs phenomenon (...). Working Paper Number 2.

pouze ta část, představující originální vklad výzkumného týmu za ČR do celého projektu a současně představující velmi zajímavý inspirativní materiál pro pokračující výzkum, jehož aplikace v oblasti pedagogiky a psychologie se zdá z hlediska včasné diagnostiky a intervence velmi slibná.

Nekladli jsme si za cíl přinést odpovědi, které budou mít potenciál zobecnitelnosti a přinášet statisticky významné odpovědi platné pro celé skupiny různých úrovní populace uživatelů OPL. Naším cílem bylo pro další výzkum nalézt nástroj, který bude schopen generovat smysluplné hypotézy a předpoklady o vztazích, jež je možné následně zkoumat a ověřovat na reprezentativních vzorcích populace uživatelů OPL. Smysluplnost měla spočívat v určité zakotvenosti celého nástroje v množství provedených případových studií a vytvoření modelu na základě dat právě z těchto analýz.

Závěrečná zpráva je pojata více zešíroka, než bývá v oboru zvykem. Důvodem byla snaha jasně, srozumitelně a explicitně nastínit teoretická východiska a předpoklady s nimiž byl výzkum prováděn. Druhým důvodem pak byla stále přetrvávající relativně malá rozšířenost užitých metod mezi výzkumníky v ČR a tak text do jisté míry supluje uvedený nedostatek a autor se v něm v omezené míře snaží vysvětlit některé, pro tuto studii významné, teoretické aspekty kvalitativního přístupu a konkrétních zvolených metod. Některé obecněji pojaté pasáže ve zprávě tak mohou působit jako mírně zavádějící.

Design studie Copernicus CZ

Cíl kvalitativní substudie

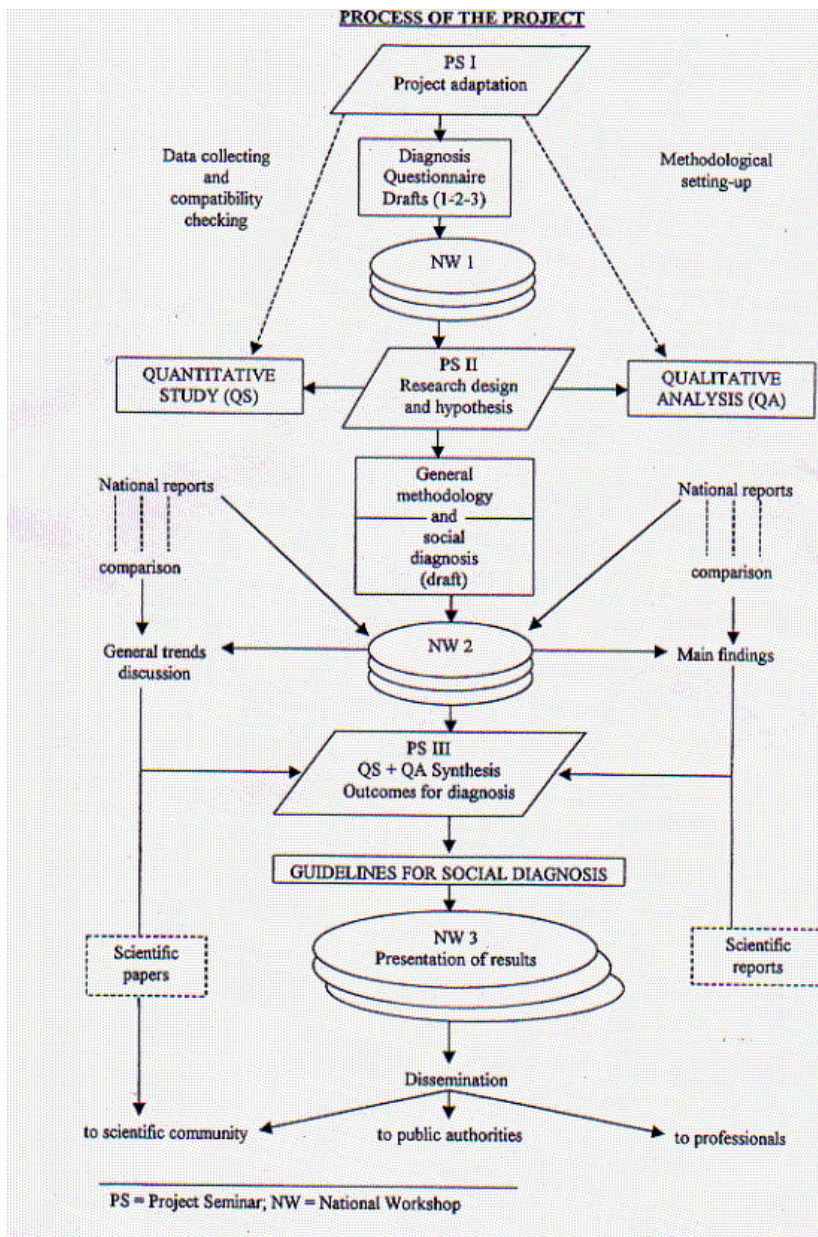
V rámci globálního přístupu k protidrogové politice se zaměřit na úrovni případových studií na otázku nejvýznamnějších rizikových faktorů a jejich kombinací na vznik a rozvoj rizikového chování ve vztahu k užívání OPL a dalších souvisejících sociálně patologických jevů. Rizikovým faktorem je kontextu studie míněna taková událost v životě jednotlivce, která se jako potenciálně významný činitel může podílet na objevení a rozvoji jeho rizikového chování ve vztahu k užívání OPL. V širším pojetí

Na úrovni práce s případovými studiemi ověřit čtyři základní okruhy možných zdrojů vysoce rizikových faktorů: oblast primární rodiny a

vztahů v ní, oblast školy a vrstevnických skupin ve školách, oblast volného času a oblast širšího sociálního prostředí

V rámci analýzy drogové kariéry se zaměřit na identifikace nejvýznamnějších faktorů, majících potenciál ovlivnit průběh této kariéry a to v jak negativním, tak pozitivním významu

Při konfrontaci výsledků jednotlivých kvalitativních analýz budou do hodnocení zapracovány výsledky provedených studií vztahujících se k tématu (školní studie a různé další specifické výzkumy). Pokusit o vytvoření využití výsledků pro tvorbu *manuálů pro lokální diagnostiku rozsahu zneužívání drog*, tedy materiálů obsahujících metodiku pro výzkum a zhodnocení rozsahu a závažnosti zneužívání drog v regionu.

Obr.č.26: Schéma procesu projektu¹⁷

¹⁷ Palm, R.(2000): Theoretical Hypothesis (...). Working Paper Number 1.
 Palm, R.(2000): A global approach to drugs phenomenon (...). Working Paper Number 2.

Teoretická východiska substudie

V rámci metodologického zakotvení substudie jsme se při vytváření designu inspirovali fenomenologickým přístupem v klinicky pojatém výzkumu¹⁸, který je aplikován v širším rámci ZT¹⁹. Zakotvená teroeie v tomto kontextu představuje aplikaci blížíící se obecným principům jakéhokoli hermeneuticky vedeného výzkumu a vynechává se z ní větší část sporných a specifickým částí tak, aby její užití odpovídalo běžnému postupu při jakékoli kvalitativní analýze s ambicí širšího, než pouze deskriptivního a klasifikačního záběru. V rámci procesu tvorby dat byla užita metodika RAP.²⁰

V rámci *globálního přístupu* jsme se na úrovni případových studií zaměřili, na otázku nejvýznamnějších rizikových faktorů a jejich kombinací a kontextuálnosti na vznik a rozvoj závislosti a dalších

---

¹⁸ Crossley, N. (1996): Intersubjectivity. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Moustakas, C. (1994): Phenomenological Research Methods. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi..

Valle, R., Halling, S. (ed.): Existential-Phenomenological Perspectives in Psychology. Plenum Press,

Polák, A.: Gestalt terapie - fenomenologický přístup. Nепublikované písemné materiály pro frekventanty výcviku v Gestalt terapii. 1991-2.

Spinelli, E. (1997): The inpterpretative world. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (ed.) (1998): Strategies of Qualitative Inquiry. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Marschal, C., Rossman, G.B. (1999): Designing Qualitative Research. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

¹⁹ Glaser and Strauss (1967): The discovery of grounded theory. Chicago: Aldine.

Corbin and Strass (1990): Basic of qualitative research. Sage. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

²⁰ Barker, G. (2000): Použití kvalitativních výzkumných metod při postupech rychlého posuzování

(Rapid Assessment) zneužívání drog ve společnosti. Albert, Boskovice.

Rapid Assessment (1998): IDU-RAR. WHO.

Rapid Assessment (1998): SEX-RAR. WHO.

souvisejících sociálně-patologických jevů. Rizikovým faktorem je kontextu studie v **užším pojetí** míněna taková událost v životě jednotlivce, která se jako potenciálně významný činitel může podílet na objevení a rozvoji rizikového chování ve vztahu k užívání OPL. V **širším pojetí** se pak rizikovým faktorem míní konstelace několika událostí na různých úrovních (individuální zkušenost, rodina, škola, práce apod.), které vytvářejí vysoce rizikové prostředí pro objevení se a rozvoj rizikového chování.

Na úrovni práce s případovými studii ověřujeme čtyři základní okruhy možných zdrojů vysoce rizikových faktorů jak v hlediska širšího, tak užšího pojetí:

- a) oblast primární rodiny a vztahů v ní,
- b) oblast školy a vrstevnických skupin ve školách,
- c) oblast volného času,
- d) oblast širšího sociálního prostředí a komunity

Ačkoli práce s případovými studii jasně ukázala, že určitá „vulnerabilita“ mladých lidí vzhledem k užívání OPL je dána **vzájemnou interakcí** mezi intrapsychickými procesy a osobními predispozicemi (samozřejmě že také biologickými), prokázala také, že faktory zkoumané ve vnějším prostředí s fokusem na uvedené čtyři oblasti nemají vždy stejnou váhu. Znamená to tedy, že **míra rizikivosti vnějších faktorů není v žádném případě stejná** pro všechny mladé lidi a dokonce že za různých okolností může pro téhož jednotlivce být v různých životních etapách odlišná. Což současně přináší některé nové pohledy na možnosti včasné intervence a kompenzace některých rizikových faktorů.

Pro potřeby výzkumu, který nedisponoval příliš velkým rozpočtem, ani časovým prostorem, bylo nakonec rozhodnuto užším vedením týmu, že psychologická rovina bude ve výzkumu zohledněna méně. Znamená to tedy, že jednotlivé skupiny faktorů a jejich vzájemné konstelace byly zkoumány na úrovni sociálně-psychologické, sociální a sociologické, s přihlédnutím ke kulturně-společenskému kontextu. Potlačen byl výzkum zaměřený více na individuální psychologické charakteristiky a více se zaměřil na interaktivní složku jednání a komunikace.

Hlavní fokus byl na:

- a) oblast primární rodiny a vztahů v ní:

- rodinná konstelace
  - styl výchovy
  - sociálně-psychologický a společenský statut rodiny
  - ekonomický statut rodiny
  - užívání OPL rodiči či jiné rizikové chování v rodině
  - vnímání a reakce na výchovu
  - vážná onemocnění v rodině
  - kvalita vztahů v rodině
  - emoční podpora
- b) oblast školy a vrstevnických skupin ve školách,**
- vztah k učiteli (autoritě) a jeho vývoj
  - podíl rodiny na přípravě a podpora ve školní práci
  - stimulující podněty
  - vztahy se spolužáky a jejich vývoj
  - postavení v kolektivu
  - sexuální orientace a problémy s ní ve školním kolektivu
  - poruch učení a chování ve vztahu ke schopnosti adaptace ve škole
  - oblast školních zájmů a jejich podpory
  - vliv hodnocení na postavení v kolektivu a vztah k další přípravě
- c) oblast volného času,**
- vývoj zájmů
  - interakce s rodinným a školním prostředím
  - vrstevnické skupiny a začlenění do nich
  - dětské gangy
  - kriminalita ve skupině
  - konflikty s dospělými, policií, školou
  - vliv vrstevnické skupiny na postoje k OPL
- d) oblast širšího sociálního prostředí a komunity**
- vliv komunity na formování zájmů
  - postavení rodiny v komunitě
  - kulturní a náboženský kontext
  - etnická příslušnost apod.

Zcela samostatnou oblastí zájmu pak zůstala analýza drogové kariéry, v jejímž rámci se hlavní fokus soustředil na identifikace nejvýznamnějších faktorů, majících potenciál ovlivnit průběh této

kariéry a to v jak negativním, tak pozitivním významu. Zvláště pak na faktory zvyšující či snižující rizikovost chování ve vztahu k užívání OPL.

Organizační, materiální a finanční zajištění

Substudie Copernicus CZ byla kvalitativní částí výzkumného projektu Copernicus pro Českou republiku. Obě samostatné studie prováděné v České republice jsou součástí mezinárodní výzkumného projektu Copernicus, jehož koordinátorem je Roger Palm (viz Úvod). V návaznosti na subtidii QA PAD s uživateli drog za využití základní podoby metodiky RAP bylo pro potřeby studie Copernicus CZ využito dat od 49 účastníků s nimiž byla data doplněna o další údaje vztahující se k drogové kariéře a celkovému životnímu příběhu (Life story), která byla analyzována prostřednictvím ZT.

Veškerá organizační a ekonomická pravidla podléhají pravidlům pro celý výzkumný projekt Copernicus.²¹ Za ekonomickou stránku projektu a jeho vyúčtování odpovídalo o.s.Sananim jako hlavní kontraktor pro ČR. Odborným koordinátorem projektu pro Českou republiku Copernicus CZ je MUDr.Tomáš Zábranský. Výzkumný tým využíval technického (hardwarového i softwarového) zázemí domovských organizací jednotlivých pracovníků zapojených do projektu.

Technický a časový harmonogram

- I. I.fáze: Návrh designu studie duben 2000
  - návrh designu
  - rozvržení technického plánu a první schůzka realizačního týmu
  - příprava metod

- II. II.fáze: Pilotní studie CZ duben-červen 2000
  - ověření zvolených metod na několika případech
  - návrh konečné podoby a korekce technického plánu
  - návrh a schválení rozsahu studie
  - schválení rozpočtu

---

²¹ In.: Palm, R. (2000): Working Paper Number 5.

- návrh teoretických východisek
- III. III. fáze Hlavního výzkumu červen-září 2000
- získání potřebného datového souboru
  - základní rychlé vyhodnocení (deskripce a klasifikace)
  - provedení základních analýz
- v případě potřeby dosběr dat
  - ukončení výzkumu v terénu
- IV. IV.fáze: Analýza dat srpen-říjen 2000
- dokončení analýz
  - technické a programové zvládnutí návrhu závěrečných zpráv
  - navržení hlavních výstupů a jejich úrovní dle spotřebitele
- V. V.fáze: Závěrečné zprávy říjen 2000 – březen 2001
- dokončení závěrečných zpráv a jejich odevzdání
  - vyúčtování a uzavření studie

Popis souboru

Naším cílem bylo sestavit soubor, který bude obsahovat zastoupení všech nám známých skupin uživatelů drog (v duchu použité modifikované Simonovi klasifikace uživatelů drog) pro něž lze definovat určité společné či naopak rozdílné znaky a ke každé této skupině se pokusit sestavit podsoubor ze 80% složený z typických reprezentantů těchto skupin dle definovaných znaků a 20% antitypů, kteří hlavními znaky do dané skupiny náležejí, ale z jiných hledisek představují výjimky narušující kohezi skupiny. Konečný výběr ukázal, že se nám podařilo pro výzkum zajistit větší počet tzv. antitypů, než bylo původně plánováno. To na jedné straně přineslo větší bohatost dat. Na straně druhé však tato skutečnost vnesla jisté narušení do běžného pojetí společných znaků jednotlivých skupin uživatelů, definovaných prostřednictvím „typických“ zástupců. Při tak nízkém počtu v jednotlivých skupinách nelze uspokojivě odpovědět na otázku, jaké jsou hlavní a typické znaky zástupců těchto skupin.

Pro potřeby substudie Copenicus CZ bylo vybráno 49 participantů ze 165 členého souboru studie QA PAD z řad uživatelů nelegálních drog.

Struktura výběrového souboru s počty participantů pro hlavní výzkum:

Skrytá populace celkem:	... 24 participantů
Experimentátoři a krátkodobí uživatelé	... 2 participantů
Rekreační uživatelé	... 3 participantů
Dlouhodobí uživatelé	... 8 participantů
Dlouhodobí vysoce rizikovní uživatelé	... 11 participantů
Klienti streetworku	... 6 participantů
Klienti K-center	... 15 participantů
Celkový počet:	... 49 participantů

Při výběru zástupců za jednotlivé skupiny bylo přihlédnuto zejména k obtížnosti kontaktování se s nimi a dále obtížnosti pro získávání informací a vedení samotného interview. Proto byly voleny spíše obtížnější skupiny, aby na nich bylo možné mj. kriticky zhodnotit výzkumné nástroje pro případný další pokračující výzkum. Skupina dlouhodobých uživatelů OPL, kteří současně patří do skryté populace (tedy nikdy v životě nevyhledali žádnou specializovanou pomoc spojenou s užíváním drogy), je zastoupena celkem 24 participanty. Tato skupina je složena ze dvou podskupin. Experimentátoři a rekreační uživatelé (uživatelé bez rizikových vzorců chování a aplikace drogy, užívající výhradně z rekreačních účelů, majících užívání aktuálně pod kontrolou) je tvořena 5 participanty. Druhá skupina tvořená dlouhodobými, většinou pravidelnými uživateli, u nichž stupeň závislosti není klasifikovatelný na úrovni rekreačního užívání a u nichž se ve větší části případů objevují (či jsou pravidelné) projevy rizikového chování, včetně rizikových způsobů aplikací atd. Ti tvoří velmi početnou část souboru svým počtem 19 participantů z výběrového souboru.

Skupina klientů streetworku a K-center, tedy dlouhodobí uživatelé drog, kteří občas nebo pravidelně vyhledávají servis poskytovaný na této úrovni, je zastoupena 21 participanty. Jedná se současně o nejpočetnější část celého souboru. Jeden zástupce skupiny participantů z drogových bytů a 3 tzv. key informants (klíčoví informátoři), tedy lidé velmi znalí prostředí s rozsáhlou zkušeností. *Nad původní očekávání se tak podařilo získat a kontaktovat participanty z vysoce rizikové klientely z řad dlouhodobých velmi těžkých uživatelů nealkoholových drog.*

Typ skupiny	Četnost	Muž (četnost)	Žena (četnost)
Skrytá / experiménátoři u.	5	3	2
Skrytá / dlouhodobí u.	19	13	6
K-centra a Streetwork	20	16	4
Drogové byty	1	0	1
Key informants	3	2	1
Celkem	49	35	14

Tabulka 27: Zastoupené skupiny participantů

Pohlaví participantů

Z celkového počtu 49 participantů bylo 35 mužů a 14 žen. Tato vysoká nevyváženost souboru byla dána jednak tím, že tazatelé byly většinou muži a ti si (jak se ukázalo při zpětném přehodnocení) vybírali pro rozhovor spíše muže (snadnější nominace a tím i kontakt v terénu) a dále také tím, že ženská část participantů jak se opakovaně ukazuje je skutečně hůře kontaktovatelná a méně početná.

Pohlaví	Četnost
Muž	35
Žena	14
Celkem	49

Tabulka 28: Pohlaví participantů

Analýza dat

Procedurální průběh analýzy dat

Pro jasnější a srozumitelnější výklad, jsme před průběhem vlastní analýzy vytvořili následující popis jednotlivých procedur, z nichž se analýza skládala. Druhým důvodem je značný rozsah, který by v opačném případě text měl a současně též ztráta nezanedbatelného prvku jasnosti a jednoduchosti. Jednotlivé kroky, tak jak jsou prováděny dle zásad jednotlivých typů kódování dle ZT, se více méně doplňují, či zcela překrývají ze způsobem hermeneutické analýzy, jak ji například použili autoři Čermák a Lindenová ve svém velmi zajímavém výzkumu herců.²²

Jak již bylo opakovaně zmíněno, neobsahuje tato závěrečná zpráva výsledky celé studie Rapid Assessment III, kterou jsou připravovány pro publikaci zvlášť. Tato zpráva obsahuje pouze výsledky analýz případových studií se zaměřením na sledování faktorů ovlivňujících vulnerabilitu vzhledem ke zkušenosti s drogou a rizikovým užíváním. Veškeré informace ke vzorcům užívání, distribučnímu systému a dalším okruhům jsou obsaženy v připravované publikaci Rapid Assessment III a do této zprávy nebyly zahrnuty.

Proces analýzy probíhal v následujících několika fázích:

- a) Třídění zdrojů dat (výstupy z Rapid Assessmentu)
- b) Práce s 1 (5) kazuiatikami
- c) **Otevřené kódování**

---

²² Čermák, I., Lidénová, J. (2000): Povolání: Herec. Větrné mlýny, AVČR. Brno.

- d) Identifikace významových jednotek
- e) Určení kategorií a subkategorií a jejich dimenzí
- f) Konceptualizace údajů
  - přepis a práce s přepisem
  - identifikace významové jednotky
  - kontrola VJ
  - redukce I. řádu
  - kontrola
- g) Kontrola identifikace významových jednotek (VJ)
- h) Axiální kódování**
- i) Identifikace příčinných a intervenujících podmínek a kontextu
- j) Uvádění kategorií do vztahů
- k) Zapracování výsledků analýzy do celkového schématu sítě identifikovaných významných faktorů a vztahů mezi nimi
- l) Selektivní kódování**
- m) Analýza okruhů, dle částí Life story prostřednictvím VJ
- n) Rekonstrukce celého Life story prostřednictvím VJ
- o) Matice podmiňujících vlivů
  - sestavení 2D diagramu analyzované oblasti případové studie
  - redukce II. řádu
  - sestavení 2D diagramu analyzované případové studie jako celku
  - redukce III. řádu

Třídění a popis dat a jejich zdrojů

Soubor participantů zařazených do závěrečné analýzy je popsán ve svých základních charakteristikách v předchozí kapitole. V III.části disertační práce (str.26-36) jsou podrobněji popsány jednotlivé metody použité v rámci metodiky Rapid Assessment v souladu s verzí této metodiky připravenou WHO²³ z roku 1998. Pro hlavní analýzu tak jsou užity následující zdroje dat:

- a) Plná transkripce záznamu I. interview s participantem (doslovný přepis každého provedeného interview)

---

²³ Rapid Assessment (1998): IDU-RAR. WHO.
Rapid Assessment (1998): SEX-RAR. WHO.

- b) Vyplněný protokol (tazatelem) (formulář protokolu viz příloha č.1)
- c) Plná transkripce II.interview obsahující „Life story“ (doslovný přepis II. interview obsahujícího rekonstrukci Life story)
- d) Poznámky tazatele (za použití pozorování a kvalifikovaného odhadu)

Poznámka k práci s kasuistikami

U prvních pět kasuistik bylo postupováno v souladu se všemi základními kroky popsány v procedurálním schématu průběhu analýzy (viz 4.3.2.). Pro další kasuistiky již byla zvolena práce poněkud odlišná, vynechávající některé z procedur a sledující již pouze cíl identifikace nových kategorií nevyskytujících s prvních pěti kasuistikách. V případě nalezení takovéto nové kategorie je tato zařazena do vytvářené sítě vztahů a jsou zkoumány kontextuální vztahy a vazby této kategorie na ostatní. Tímto způsobem je zajištěn efektivní a časově únosný podíl analytické práce, která by v případě detailní práce a rozboru každé z 50 kasuistik znamenala příliš velké časové a finanční zatížení, které navíc není smysluplné vzhledem k potřebám a cíli analýzy.

Otevřené kódování

Podrobný teoretický popis fáze výzkumu nazývané *otevřené kódování* je popsán v kapitole 2.1.2. Zde se budeme věnovat již pouze praktické ukázce, demonstrující průběh jednotlivých fází otevřeného kódování. Z technických důvodů jsme vybrali krátkou ukázkou ilustrující způsob práce s materiálem. Na této ukázce jsou demonstrovány jednotlivé kroky a operace tak, aby o nich měl čtenář co nejpřesnější představu.

a) Identifikace významových jednotek

Významové jednotky jsou prvkem, bez něhož práce s textem v dalších stupních analýzy prakticky nemožná. Zajímavé však je, že v procesu vývoje ZT došlo k tomu, že zatímco Glaser se Straussem při prvním uceleném vydání ZT v roce 1967²⁴ o VJ hovořili, ve vydání z

---

²⁴ Glaser, B., Strauss, A. (1967): The discovery of grounded theory. Chicago: Aldine.

roku 1990²⁵ (v českém jazyce 1999²⁶) autorů Corbinové a Strausse se již o VJ nehovoří. Je třeba však kriticky poznamenat, že tato změna vedla spíše ke snížení srozumitelnosti a setření hranic mezi úvodními fázemi analýzy a že toto vynechání logicky nevyhnutelné operace znesnadňuje aplikaci ZT v kontextu obsahové analýzy. Uvedenou domněnku potvrzují též poznatky z výuky této metody, neboť poté co je studentům vysvětlen princip identifikace VJ, spontánně obvykle sami sdělují, že "už to do sebe zapadá a je srozumitelné."

1 Ukázka pasáže textu plné transkripce (T.: tazatel, P.: participant)

T: ...A jinak ta situace, víš jako odmalička...třeba otec kdy zemřel?..

P: Asi před sedmi lety... ve věku mojich 20 let, ve věku jednasedmdesáti let, mě zplodil v jednapadesáti s o dvacet let mladší matkou...

T: ...jo, jo, jo...

P: ...a v jistém ohledu mě to osvobozovalo...nějak jsem se vysral na nějakou vazbu takovou...přece jenom...jeho smrt výrazně zkvalitnila náš vztah, jako vždycky říkám...

Pozn.T: opakovaný smích

P: ...s otcem...ale jako teoreticko, když ho tak hodnotím, tak jako myslím, že měl dobrý kvality jako, ale handicapoval mě na té zevní úrovni...určitě bych se nemohl vyvíjet tak, jak se vyvíjím, že jako...

2. Identifikované významové jednotky z této pasáže (podtrženo v textu):

T: ...A jinak ta situace, víš jako odmalička...třeba otec kdy zemřel?..

P: Asi před sedmi lety... ve věku mojich 20 let, ve věku jednasedmdesáti let, mě zplodil v jednapadesáti s o dvacet let mladší matkou...

---

²⁵ Strass, A., Corbin, J. (1990): Basic of qualitative research. Sage. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

²⁶ Straus, A., Corbinová, J. (1999): Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody Zakotvená teorie. Albert, Boskovice.

- T:** ...jo, jo, jo...
- P:** ...a v jistém ohledu mě to osvobozovalo...nějak jsem se vysral na nějakou vazbu takovou...přece jenom...jeho smrt výrazně zkvalitnila náš vztah, jako vždycky říkám...
- Pozn.T:** opakovaný smích
- P:** ...s otcem...ale jako teoreticko, když ho tak hodnotím, tak jako myslím, že měl dobrý kvality jako, ale handicapoval mě na té zevní úrovni...určitě bych se nemohl vyvíjet tak, jak se vyvíjím, že jako...

3. Výpis identifikovaných významových jednotek v pasáži:

- Otec zemřel před sedmi lety
- Otec zemřel ve věku 71 let
- Pavlovi bylo 20 let v době úmrtí otce
- Pavla měl otec ve svých 51 letech
- Matka měla Pavla ve svých 31 letech
- Smrt otce byla pro Pavla v určitém ohledu osvobozující
- V žertu Pavel říká, že smrt otce zkvalitnila jejich vzájemný vztah
- Celkově Pavel svůj vztah s otcem prezentuje jako kladný
- Pavel vnímá otce (za života) jako zdroj určitého vnějšího omezení
- Pavel je rád, že otec nezasahuje do jeho dnešního vývoje

Těchto 10 významových jednotek, bylo následně zapracováno do celkové postupně budované struktury Life story spolu s ostatními významovými jednotkami – vznikla tím **I.verze „Life story“**(dále jen LS). Ta byla následně podrobena **I.kolu kontroly a validizace přes tazatele**, který se k ní vyjádřil na základě své znalosti participanta a navrhl korekce. Po diskusi a korekcích vznikla **II.verze LS** (součást okruhu Rodina: viz kapitola 4.4.1.) Po této kontrole VJ mohlo být přikročeno k následujícímu kroku, který byl pracovně nazván **redukce I. řádu**.

Redukcí I. řádu rozumíme proces transformace údajů obsažených ve významových jednotkách do podoby vhodnější pro další analytickou práci. Jak poznamenávají autoři Čermák a Lindénová: „*Transkribovaná verze rozhovoru je méně přehledná. Nejen vzhledem*

ke svému značnému rozsahu, ale také proto, že jde o obtížně čitelný text. Příčinou jsou rozdíly mezi mluveným a psaným jazykem. Některé jevy, jichž si v živém rozhovoru nejsme vědomi, např. nečekaná přerušení, nedokončené věty atd., rozdělují text na kratší úseky, které na sebe plynule nenavazují a znesnadňují tak čtenáři, jenž není s materiálem důkladně obeznámen, sledovat základní linii rozhovoru.²⁷ Na rozdíl od autorů citované studie, jsme však zvolili jiný systém provádění redukce tak, aby byl více v souladu s procesem analýzy dle GT a vystihoval potřeby vzniklé tímto procesem. V podstatě tak s daty z plné transkripce činíme pouze to, že jsou vynechávány všechny části vět, nesdělující identifikovatelnou informaci, tvořící často tzv. slovní vatu a dále je text očištěn o výrazy, jejichž přítomnost text spíše narušuje a které samy opět netvoří podstatnou součást nositele informace, tedy VJ. Ačkoli se může zdát, že tento proces je závislý na libovůli výzkumníka, praxe ukazuje, že po velmi krátké době dochází mezi členy týmu ke shodě ve způsobu provádění tohoto procesu a odlišná identifikace stejné pasáže je velkou výjimkou. V případě že k ní došlo, byla opět východiskem validizace přes tazatele a následně výzkumný tým. Výsledek redukce I.řádu je právě shora vypsanych 10 významových jednotek demonstrační pasáže interview.

Určení kategorií a subkategorií a jejich dimenzí

Následující proces je třeba vnímat z perspektivy tzv. hermeneutické spirály (či kruhu), neboť neprobíhá pouze jednou, ale stále dokola a přitom je stále obohacován o nové a nové skutečnosti, kterou nalazáme s každým dalším cyklem v nových souvislostech. Tento styl je velmi časově náročný, ovšem přináší mnohem širší interpretační možnosti a velmi dobře umožňuje výzkumníkovi "monitorovat prostředí" v němž se pohybuje. Jinými slovy usnadňuje nalézat nové vztahy v nových souvislostech s menším rizikem, že bude něco podstatného vynecháno, přehlédnuto, zapomenuto či nebudou nalezeny reálné souvislosti zkoumaného jevu.

Na základě uvedených 10 významových jednotek je třeba vytvořit kategorie a subkategorie, k nimž může být následně definován dimenzionální vztah. Jedná se o kreativní proces, při kterém je nutná velká obezřetnost. Při vytváření subkategorií a následně vyšších

---

²⁷ Čermák, I., Lidénová, J. (2000): Povolání: Herec. Větrné mlýny, AVČR. Brno, str. 18.

jednotek: kategorií, již do procesu vstupuje nezanedbatelnou mírou též interpretativní práce. To je současně při této krátké ukázce nejvíce omezující, neboť reálně následně vytvořené subkategorie a kategorie byly konfrontovány se zbývajícími údaji o participantovi a pouze z ukázky by tato práce prakticky možná vůbec nebyla. Uvedený proces je současně nejchoulostivější z hlediska vzniku možných chyb v důsledky nepřesné či přímo chybné interpretace. Nanejvýš nutná je zde triangulace údajů a zdrojů údajů o participantovi a dvě kola validizace přes tazatele i ostatní členy týmu. VJ lze rozdělit na dvě skupiny. První jsou tzv. "deskriptivní údaje (či jednotky)" a druhé jsou "interpretativní údaje (či jednotky)". Jak již název napovídá, jedná se v případě první skupiny o údaje jasně sdělující svým obsahem určitý význam, který je relativně jednoznačně interpretovatelný o od kterého se lze jen velmi málo odchýlit. Naopak případě druhé skupiny se naopak jedná o údaje (jednotky), jejichž význam není možné často definovat bez kontextu v jakém byly participantem použity a i přesto je možné interpretovat jejich význam velmi různorodým, často nejednoznačným způsobem a riziko desinterpretace je relativně vyšší.

Jednotlivé významové jednotky se spojují a vytvářejí subkategorie a kategorie (jak je naznačeno dále). Proto je vhodné číslovat VJ podle těchto subkategorií a kategorií, neboť to činí práci snadněji kontrolovatelnou a výsledný model je přehlednější.

1) Údaje v ukázce jsou roztrženy do těchto skupin:

- a) *Deskriptivní údaje (obsahují často tzv. tvrdá data apod.)*
  - Otec zemřel před sedmi lety
  - Otec zemřel ve věku 71 let
  - Pavlovi bylo 20 let v době úmrtí otce
  - Pavla měl otec ve svých 51 letech
  - Matka měla Pavla ve svých 31 letech
- b) *Interpretativní údaje (obsahující často vztahová témata, děje, pocity apod.)*
  - Smrt otce byla pro Pavla v určitém ohledu osvobozující
  - V žertu Pavel říká, že smrt otce zkvalitnila jejich vzájemný vztah
  - Celkově Pavel svůj vztah s otcem hodnotí kladně
  - Otce Pavel vnímal jako určité vnější omezení

- Pavle je rád, že otec nemůže zasahovat do jeho dnešního vývoje

2) Konečný seznam subkategorií (číslo v závorce současně označuje kategorii):

- (1) Věk otce při narození Pavla
- (1) Věk matky při narození Pavla
- (2) Úplná rodina
- (2) Úmrtí otce
- (2) Věk Pavla při úmrtí otce
- (3-4) Pocit osvobození po úmrtí otce
- (3) Hodnocení vztahu k otci
- (3) Omezující a kontrolující styl výchovy

Prvním krokem analýzy je *konceptualizace údajů*. Nejde zde o pokračování práce s daty v deskriptivní rovině, ale o skutečné nacházení toho, co je skryto pod deskripcí nějakého jevu. Např. když na začátku terap. skupiny se její členové sem tam uchechtávají, je napjaté ticho a smích je jediný zlehčující prostředek, pak bychom takové jednání označili pojmem *deflektování* nebo zlehčování situace (unikání psychickému tlaku, který vytváří) ačkoli je jasné, že tyto naše interpretace a nápady je třeba ověřit a zjistit skutečné vztahy mezi pozorovanými jevy, nikoli setrvávat na úrovni kontaktu s vlastními fantaziemi a představou o vztazích mezi pozorovanými jevy.

Celkově tedy bylo v ukázce identifikováno 8 subkategorií. Je samozřejmě, že v průběhu tohoto procesu dochází ke ztrátě některých informací, ostatně stejně tak jako již při jakékoli úpravě textu. Tento nedostatek je vyvážen tím, že postupná selekce informací napomáhá krystalizaci jednotlivých významných informací ve srozumitelné a analyzovatelné podobě a současně zatím stále ponechává posouzení míry významu na další fázi výzkumu. Tím dochází k další praktické aplikaci fenomenologického pravidla horizontalizace a žádné ze subkategorií či kategorií není přisuzován větší či menší význam. Díky tomu, mají všechny stejnou úroveň při výběru, čímž je snížen vliv potenciálního zkreslení hrozícího při předčasné evaluaci významu jednotlivých subkategorií a kategorií. Určitou zajímavostí je subkategorie *Pocit osvobození po úmrtí otce*, která zasahuje (vztahuje se) dvě kategorie *Vztah Pavla k rodičům* i

Výchovný styl. Tento přesah je způsoben skutečností, že slovním komentářem jevu *pocitu uvolnění*, Pavel vyjádřil hned dvě skutečnosti najednou. Otec jako určitý omezující faktor je vyjádřením v rámci kategorie výchovného stylu, tedy způsobu, jakým Pavel vnímá svoji výchovu ze strany rodičů (zde konkrétně otce). Současně s tím, však dal také najevo, že taková tragická věc, jako je úmrtí otce, je pro něj z určité části spojena také s pozitivním nábojem, což bezpochyby vyjadřuje také určitý významný aspekt vztahu k otci a jeho role v životě Pavla.

Konečný seznam kategorií:

- (1) Věk rodičů
- (2) Konstelace rodiny
- (3) Vztah Pavla k rodičům
- (4) Výchovný styl

Kontrola identifikace významových jednotek (VJ). V této fázi dochází opět k užití metod kontroly validity.

Axiální kódování

V průběhu axiálního kódování narážíme při demonstraci krátké ukázky na zásadní problém toho, že se jedná o materiál vytržený z kontextu celého rozhovoru. Vnímáme tedy, že tato skutečnost může pro čtenáře představovat určitý problém při sledování linie demonstrační analýzy, neboť při ní jsou zohledněny také informace a skutečnosti z ostatních částí případové studie. Jak však bylo již poznamenáno výše, bylo naší snahou zjednodušit části ukázek na co nejúnosnější míru a ukázat především styl práce, bez ambice být v ukázce vyčerpávající.

Identifikace příčinných a intervenujících podmínek a kontextu

a) Kontext rodinné situace:

Pavel se narodil do relativně věkově méně vyváženého manželství, kdy věkový rozdíl mezi oběma rodiči činí rovných 20 let. Současně

s tím je třeba také zohlednit relativně vysoký věk otce (51 let), který je tak generačně Pavlovi vzdálen více, než je obvyklé.

(1) Věk otce při narození Pavla

(1) Věk matky při narození Pavla

Pavel se narodil do úplné rodiny, poměrně velmi dobře sociálně zabezpečené.

(2) Úplná rodina

(2) Dobré sociální zázemí

V Pavlových 20 letech otec zemřel, což pro Pavla znamenalo několik zásadních změn v životě.

(2) Úmrtí otce

(3) Věk Pavla při úmrtí otce

b) Kontext výchovného a vztahového pozadí rodiny:

Úmrtím otce došlo ve výchově Pavla k několika změnám. On sám to vnímá jako uvolnění a osvobození. Otcův vliv na Pavla působil jako omezování a v určitém smyslu jeho chápání též bránění v rozvoji směrem, kterým si Pavel přál a chtěl.

(3-4) Pocit osvobození po úmrtí otce

Ačkoli se to Pavel v rozhovoru zdráhal pojmenovat a při globálním hodnocení použil opakovaně únikové formulace, je z jeho poznámek velmi výrazně zřetelný fakt, že vztah s otcem byl výrazněji narušený a že mu otec neposkytoval příliš kvalitní emoční podporu a kontakt mezi nimi byl omezen víceméně pouze na organizační úroveň fungování rodiny.

(4) Hodnocení vztahu k otci

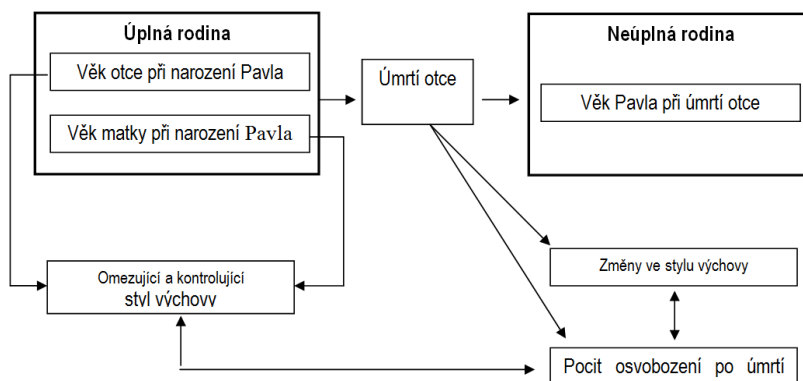
Společným jmenovatelem výchovného stylu obou rodičů byl výrazný, omezující a kontrolující prvek. Po smrti otce došlo pravděpodobně k tomu, že ubylo formálních omezujících pravidel a norem, nicméně došlo k zesílení matčiných hyperprotektivních projevů a rozvoji různých strategií emočního vydírání a manipulace.

(3) Omezující a kontrolující styl výchovy

Uvádění kategorií do vztahů (miniframeworks)

Uvádění kategorií do vzájemných vztahů je tvůrčím procesem, při kterém se uplatňuje kvalitní znalost kontextu případové studie a

participanta. Je tedy nevyhnutelná úzká spolupráce s tazatelem, který poskytuje další potřebná a upřesňující data od participanta z následných interview, ale také data z vlastního pozorování atd. Výsledkem práce bývá mnoho desítek různých modelů, v nichž se graficky snažíme zachytit nalezené vztahy, směr jejich působení a podmínky jejich působení.

Obr.č.29: Diagram identifikovaných vztahů mezi kategoriemi

Jak je z diagramu patrné, ne všechny kategorie jsou zohledněny. Příčinou je, že v této fázi se pracuje pouze s tzv. primárními kategoriemi, tedy kategoriemi o nichž klient přímo hovoří. Kategorie Hodnocení vztahu k otci je kategorií vytvořenou sekundárně na základě různých výroků, které lze výstižně zastřešit právě touto kategorií – Pavel však během rozhovoru samozřejmě o žádném hodnocení vztahu s otcem explicitně nehovoří, tedy nepoužije takové označení pro své výroky. To je již naším označením. Hranice mezi primárními a sekundárními kategoriemi není vždy zcela ostrá, nicméně platí, že v případě primárních kategorií pracujeme výroky či skupinami výroků, pro něž lze přímo vytvořit subkategorii či kategorii, aniž bychom tyto výroky museli interpretovat a dávat do vzájemných složitých vztahů. Naopak sekundární kategorie jsou takové kategorie, které již vyžadují určitý vhled do problému a které vytváříme až na základě dobré znalosti kontextu a schopnosti spojovat různé významy a dávat je do vzájemných vztahů. Jde tedy o takové výroky či skupiny výroků, které označují činnost či jev, o nichž participant explicitně nehovoří, ale které lze na základě této znalosti identifikovat. Jisté riziko však opět samozřejmě představuje míra desinterpretace či riziko projekce vlastního materiálu (představ,

fantazií a významů vyvěrajících z vlastních zkušeností, prožitků atd.) či procesu²⁸ výzkumníka do této práce.

Zpracování výsledků analýzy do celkového schématu sítě identifikovaných významných faktorů a vztahů mezi nimi

Při každé analýze další případové studie jsou její výsledky zařazovány a včleňovány do celkového diagramu. Před tímto krokem však ještě dochází k úpravě dat v rámci redukce II, řádu.

Selektivní kódování

Analýza okruhů, dle částí Life story prostřednictvím VJ

Analýza jednotlivých okruhů je provedena v kapitolách 4.3.1. – 4.3.5. Demonstrace práce v této oblasti již není možná na základě takto malého úseku textu a postup v těchto kapitolách je dle našeho názoru dostatečně názorný a ilustrativní pro pochopení jednotlivých částí dalšího průběhu výzkumu.

Rekonstrukce celého Life story prostřednictvím VJ

Celý životní příběh (LS) participanta byl rekonstruován po celcích – analyzovaných okruzích, které lze najít v kapitolách 4.3.1.-4.3.4. Podobně bylo postupováno i u dalších kasuistik až do 10 rekonstruovaných LS. Dále již byla zohledňována jen taková LS, která

---

²⁸ Termín proces je v tomto kontextu použit ve stejném smyslu jako je užíván při aplikaci fenomenologické metody, tedy vlastní prožitkový (experienciální) proud který se aktuálně ve výzkumníkovi odehrává a který je výzkumníkem prožíván a který může uvědomován a reflektován, ovšem čím menší je míra výzkumníkovi sebereflexe tohoto procesu, tím vyšší je riziko, že analyzovaný materiál bude obsahovat různé intruze ze strany výzkumníka.

obsahovala nové informace do budovaného 2D diagramu v rámci jednotlivých vznikajících profilů.

Matice podmiňujících vlivů

Výsledky analýzy případové studie Pavla jsou obsaženy v kapitole 4.5., včetně ukázky sestavení 2D diagramu analyzované oblasti případové studie.

Redukce II. řádu, která je následně užita má za úkol selektivně, na základě hlavních výsledků analýzy případové studie, zvolit všechny identifikované hlavní kategorie a vzájemně je spojit do smysluplného celku s kategoriemi identifikovanými v rámci analýzy ostatních případových studií. Výsledkem je vytvoření modelu sítě vztahů mezi těmito hlavními kategoriemi. Při nasycení a úspěšné rekonstrukci sítě vztahů je na základě vytvořeného modelu sítě vztahů možné zpětně vysvětlit a interpretovat jakoukoli analyzovanou případovou studii a vysvětlit na modelu proč a jak probíhaly určité jevy, čím byly ovlivněny a k čemu to v konkrétním případě u participanta vedlo. Naopak při nenasycenosti dat, dochází ke vzniku „trhlin“ při výkladu a interpretaci, což je obvykle objeveno při zpětné kontrole či uplatnění některé z metod kontroly validity.

Analýza jednotlivých okruhů

Jednotlivé okruhy uvedené v kapitole 4.2.2. (str.174), jsou analyzovány jeden po druhém samostatně a až ve druhém kroku jsou jednotlivé dílčí výsledky analýzy spojovány do celku za celou případovou studii a dále za vzniklý profil.

Rodina

Případová studie Pavla: okruh „Rodina“

Pavlovi je 27 let a se narodil v úplné rodině. Otcí bylo 52 let, matce 32. Z dětství si nevybavuje příliš mnoho vzpomínek. Svůj prostor v pokojíku měl oddělený závěsem, což mu brzy začalo vadit. Několikrát se zmiňuje, že ho matka bere pořád jako děcko, jako by mu bránila dospět. Hodnotí ji jako velmi neurotickou, a prý „to“ na něj dle jeho názoru přenášela („...iritace mé matky by mě trvale handicapovala...“ – iritací myslí, její projev vůči němu). Od dětství údajně trpěl LMD.

Zjistil, že má dva straší sourozence (bratry - jeden o 10 a druhý o 20 let starší). S oběma nedokázal navázat vztah. To že má nevlastní sourozence zjistil až na pohřbu svého otce (ve dvaceti), to znamená, že se spolu zřejmě jejich rodiny nestýkaly a že mu o nich ani neřekli a jsou to tedy jsou pro něj v podstatě cizí lidé ...chová se k nim jako k ostatním cizím lidem. Jeden zemřel na epilepsii („...už zdechl na nějakou epilepsii nebo co..“). Se druhým bratrem se seznámil po telefonu před 4 lety. Údajně se oboustranně dohodli že se budou kontaktovat jednou za 2 roky. Naposledy mu Pavel volal na záznamník „...volám v rámci smluvené konfrontační periodicity (...) to je asi vše, co jsem chtěl, za dva roky zase zavolám..“. Podobně bizarní vztahy měl také s babičkou, „...já to беру aji naopak, že tohle

je nejvyšší bytost, ten strom (*ukazuje na strom*), rostlina a tak, protože vlastně už nic nemusí řešit, prostě jenom přijímá a je - jinak konopí je nejvyšší rostlina samozřejmě...nejvyšší vůbec bytost, co může být - no a člověk je zas nejvíc v prdeli, protože už musí přemýšlet a musí se z něčeho vyhrabávat,(zvíře má ještě instinkty - a to není primitivita, to je inteligence - že je, jak kdyby nebylo...

...to právě co se četl, že indiáni a různí primitivové, jak se tak říká, ty primitivní kultury, tak oni když nic nedělaj, tak nad ničím nepřemýšlí, oni prostě jenom sedí a klímbají a pak když mají něco udělat, tak jenom něco dělají...jakože nic neřeší, oni neřeší jak my tady v Evropě pořád jako...(....)Jenomže moje babička taky ne, ona si čichne ke gulášu prostě a jí nic nechybí...nevím...ona stresuje, ale jako ona jak kdyby tam byla...ona je jak to zvířátko"

Sám má dojem, že asi nejsilnější vztah, jaký kdy zažil, měl s malým kocourem, u jehož porodu asistoval. Pavel v hovoru používá zdobněliny pro zvířata (snad jako vyjádření určitého emočního náboje)...mezi porodem a smrtí tohoto kocoura uplynulo několik let....když kocour umíral, tak Pavel neváhal zavolat a zaplatit veterinární záchranku...skutečně asi nejvýznamější (nebo nejspokojivější) vztahy prožívá se zvířaty.

Vztah s otcem byl pravděpodobně značně narušený, ačkoli Pavel se sám zdráhá jej jako problematický označit. Nicméně jeho v žertu míněný výrok je zřejmě velmi výstižný: „jeho smrt výrazně zkvalitnila náš vztah...“ Otec zemřel když bylo Pavlovi 20 let.

S matkou má problémy od dětství. Ve škole (viz) řešila většinu problémů za něj, později stále Pavla směřovala dle „svých“ představ: „...potřebovala, abych se nějak realizoval (...) tak mi zařídila ten obchůdek ve městě (...) jako by řídila a mě, když někdo chytá řízení, tak já přestanu řídit...“. U Pavla se postupně objevila velmi silná potřeba soukromí a osamostatnění se. Začal se ve svém pokoji zamykat. Jeho matka v pokoji nebyla od smrti otce (kromě jeho odjezdu do zahraničí). Dokonce prý strávil půl roku životem ve stromě na zahradě. Paradoxně však nikdy nebyl sám mimo domov v přírodě přes noc. "...No, já jsem se zavřel v takové bývalé kádi na řepu..(smích)..dal jsem si tam kamínka v zimě a sedačky z trabanta a tam jsem stále hulil v soukromí..." Poslední dobou se zavírá ve svém pokoji a styk ze světem chápe jako nutné zlo: „...doma si prostě odbudu tu konfrontaci, zevní nezbytnou, než proběhnu do toho pokojíčka nebo než si něco uvařím...“. V pokojíčku: močí do kbelíku a kálí na noviny, které posléze dává za okno...snad, aby se nemusel

konfrontovat s ostatními členy domácnosti...on asi vůbec neopouští svůj pokoj.

Udává že občas trpí depresi. Jejich zdroj dává do souvislosti tím, že: „... prvopočátek je asi deprimace z konečné existence, možná kterou jsem si uvědomil v 8 letech poprvé.. to je asi zdroj takové...“ (otázka tazatele: „Jakože smrti?“) „Jo, smrt.. prostě konec existence bytí.... Teď už jako intelektem si to umím prohrnout, že nezastresuju, ale já vím, že nakonec asi stejně zastresuju...to každé...jsme zvířátka, který začaly a skončíjou (...) každé svatej muž nakonec stejně musí zastresnout...v hodině smrti...“

Nikdy neměl žádný bližší sexuální vztah nebo zkušenost. Ve vztahu k matce se opět objevuje velice zvláštní konstelace, kdy Pavel udává, že matka před ním občas chodívala nahá. V této souvislosti dodává jednu příhodu, že mu jeden kamarád v žertu řekl, že by „...měl svoji matku ošukat, ať už to s ní nějak vyřeší...“ Pavel pak v průběhu další debaty dodává, že matka na svůj věk (téměř šedesát – pozn.) vypadá velice zachovalé, „...že má hezkou postavu a pěkný pevná prsa, na svůj věk...“

Na sexuální vztah se ženami se ve svých 27 letech cítí nezralý: „...jsem nevyzrálý k tomuto...napsal jsem si někdy „nakonec poprvé zamrdám“...(...) teďka, že záměrně do toho nejdu...(...) já su dítě, mentální, v dost značných aspektech...“

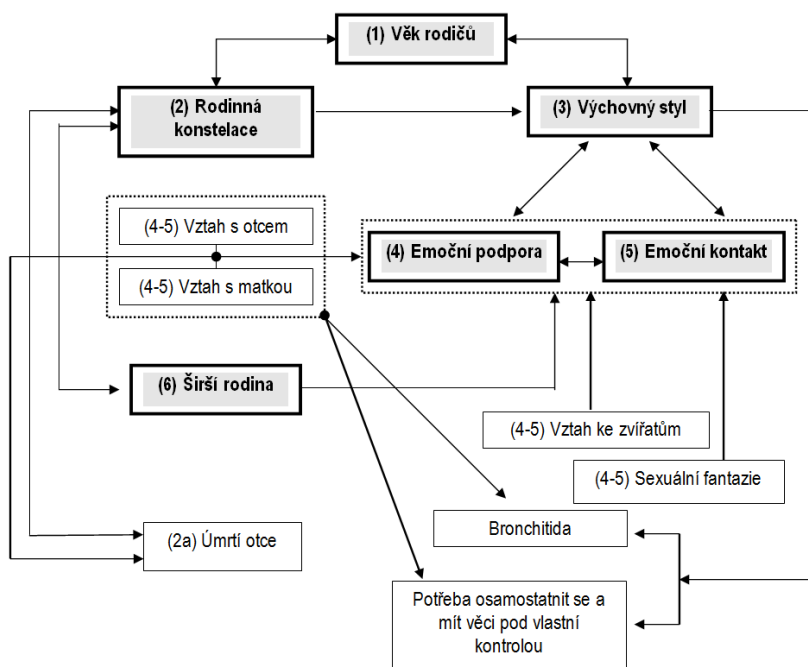
Matka ví, že kouří marihuanu, nicméně vůbec nemá představu, jak často ji Pavel užívá (tj. že kouří denně) a kdyby to zjistila, mohl by to být, dle jeho názoru, dost velký problém....

Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi

V tabulce č.30 je uveden seznam hlavních identifikovaných kategorií v analyzovaném okruhu „Rodina“. Do vztahu jsou zde uvedeny také významné subkategorie těchto kategorií.

(1) Konstelace
(2) Věk rodičů
(3) Schopnost emočního kontaktu
(4) Schopnost emoční podpory
(5) Širší rodina
(6) Výchova

Obr.č.30: Seznam identifikovaných vztahů mezi kategoriemi

Obr.č.31: Diagram identifikovaných vztahů mezi kategoriemi okruhu „Rodina“

Výrazněji označené kategorie (silný rámeček a šedé pozadí) jsou kategoriemi, které se ukázaly být jako hlavní v okruhu Rodina. Tedy kategorie se kterými bylo dále pracováno a jejichž konstelace se ukázala být pro tento okruh klíčová.

Kategorie identifikované v ostatních případových studiích

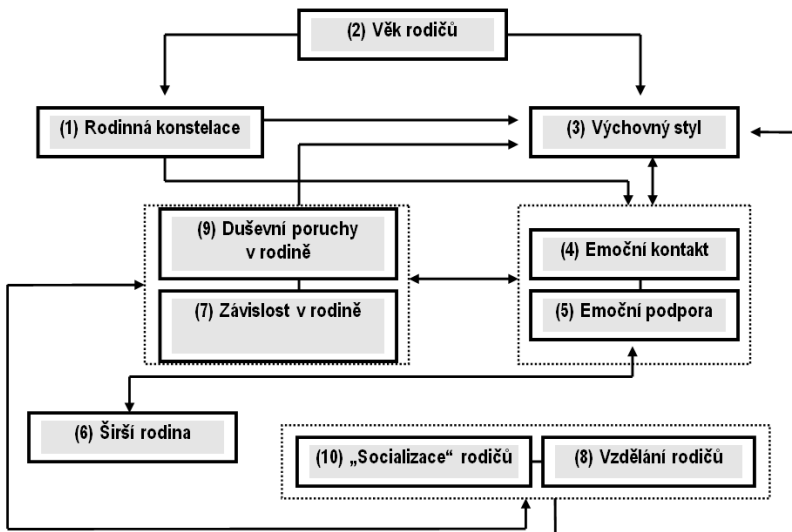
V rámci analýzy zbývajících počtu kasuistik byly dále identifikovány tyto kategorie:

- (7) Výskyt závislosti v rodině
- (8) Vzdělání rodičů
- (9) Výskyt duševních poruch v rodině
- (10) Socializace rodičů

Obr.č.32: Seznam identifikovaných kategoriemi okruhu „Rodina“ u ostatních kasuistik zařazených do analýzy

Celkový seznam hlavních kategorií:

- (1) Rodinná konstelace
- (2) Věk rodičů
- (3) Výchova (výchovní styl)
- (4) Emoční kontakt
- (5) Emoční podpora
- (6) Širší rodina
- (7) Závislosti v rodině
- (8) Vzdělání rodičů
- (9) Výskyt duševních poruch v rodině
- (10) „Socializace“ rodičů

Obr.č.33: Diagram identifikovaných vztahů mezi hlavními kategoriemi okruhu „Rodina“

Model vztahů mezi identifikovanými kategoriemi a subkategoriemi okruhu Rodina již navazuje na výchozí záměr výzkumu, kterým je hledání souvislostí mezi vulnerabilitou mladých lidí ke zkušenosti s drogou a navazujícím rizikovým, dlouhodobým užíváním drogy. Záměrně bylo upuštěno od obecně různými skupinami sdílených poznatků typu, že v rodině je klíč k problémům s drogou či že biologické předpoklady jsou rozhodující pro drogovou kariéru. Model zachycuje pouze to, co nominovali účastníci sami nebo co na

základě vztahů mezi nominovanými kategoriemi identifikovali výzkumníci.

Model okruhu „Rodina“

Věk rodičů se ukazuje být nesmírně podceněnou kategorií, která přímo ovlivňuje výchovný styl rodiny, neboť je úzce provázána se subkategoriemi různých dobových a kulturních vlivů, sdílených názorů a společenských postojů. Pravděpodobně nejužší souvislost v této části modelu je mezi subkategorií postojů a přesvědčení rodičů, věkem rodičů a jejich společným vlivem na výchovný styl. Významný vliv na výchovný styl v němž participant vyrůstal má *Konstelace rodiny*. Jeví se jako velmi významně formující zda jde o jedináčka, či v jakém pořadí narození a v jaké kombinaci pohlaví sourozenců se participant nalézá. Opět však platí pravidlo vyvracející rozšířenou představu o determinaci vlivem této konstelace. Jasně se ukázalo, že není rozhodující samotná konstelace, ale širší síť vztahů s ostatními kategoriemi, aby bylo možné hovořit o negativním ovlivnění směrem ke zkušenosti drog (horší sociální zázemí, narušené vztahy mezi sourozenci, horší emoční kontakt s rodiči, autoritářský styl výchovy, místo bydliště atd.). Nelze tak na základě výsledků analýzy 50 případových studií říci, zda některé z rodinných konstelací přinášejí zvýšené riziko směrem k užívání drog. Zcela jednoznačným determinantem ve vztahu k užívání drog (ve smyslu zvýšení vulnerability) však je výskyt vážných duševních poruch v rodině a závislosti. Ty mohou při nedostatečné kompenzaci a zvládnutí vytvářet vhodné "zázemí" pro vznik různých radikálních postojů, které mohou být pro mladého člověka ohrožující. Nejde tedy jen o variantu sníženého prahu směrem k užívání návykových látek, ale také o variantu opačnou, tedy radikální odmítání těchto látek, které často později způsobuje vznik různých komunikačních problémů s vrstevníky a často dochází k tomu, že se tento postoj stává kontraproduktivním a může za určitých okolností (životní krize, selhání podpůrných mechanismů atd.) vést snadněji k přesmyku a začátku velmi rizikového užívání návykové látky. Oba jmenované faktory mají velmi úzký vliv na Emoční kontakt a Emoční podporu. Ty se jeví ve vztahu participanta k rodičům téměř jako klíčové. Duševní poruchy i nadužívání návykových látek většinou vede k problémům v emočním prožívání a životě člověka. Rodina je nejcitlivějším indikátorem těchto změn. Čím horší (hůře vnímaný a hodnocený) byl emoční kontakt s rodiči, tím horší byla též jejich Emoční podpora a

tím celkově více zasaženy byly velmi jemné a citlivé oblasti jako je sebevědomí účastníka, často se v rozhovorech objevující pocity viny, vlastní nepatřičnosti, bezvýznamnosti (nebo naopak projevy hyperkompenzace těchto pocitů) atd. Velmi úzká souvislost je zde na okruhu Škola a Vrstevníci. Zdá se, že se jedná o velice úzké a výrazné souvislosti mezi těmito kategoriemi a jejich přímým vlivu na projev účastníka ve škole a mezi vrstevníky. Širší rodina zde může sehrát velmi významnou kompenzační roli. Znamená to tedy, že i případech kdy oba rodiče (či rodič s nimž účastník žije v neúplné rodině) selhávají jako opora a účastník k nim nemá důvěru a blízký vztah, může tuto roli velmi dobře zastat někdo z širší rodiny (zajímavé je, že se často jednalo o dědečka či babičku - tedy nejstarší generace v rodině, kde i přes očekávatelnou bariéru v postojích a názorech se ukazuje být prostor pro podporu a porozumění). Velmi významnou skupinou vztahů se ukazuje vzdělání rodičů, významně ovlivňující jejich schopnost uplatnění na trhu práce. Ovšem které také má výpovědní schopnost spolu s pracovním uplatněním o celkové schopnosti socializace rodičů. Ta může být negativně ovlivněna kromě jiného právě výskytem duševních poruch a závislosti. Zajímavým poznatkem je, že i u rodičů, kteří se ve všech vnějších znacích jeví jako velmi dobře socializovaní, se mohou uvnitř rodiny vyskytovat některé projevy sociopatie. Tato situace pak pro děti v takové rodině je obdobou "double vazby" a analýza ukázala, že tato rozštěpenost ve vnější a vnitřní "politice" (chování, postoje, názory, hodnocení atd.) rodičů, velmi negativně ovlivňuje formování postojů účastníka. Je třeba dodat, že tento proces má úzký vztah k proměnné věku (tedy že uvedené výrazně negativní ovlivnění je vystopovatelné pouze v nižším věku).

Diskuse

Mezi základními identifikovatelnými vztahy uvnitř okruhu „Rodina“ existuje samozřejmě velké množství dalších vazeb. Diagram zohledňuje ty, které se při analýze kasuistik ukázaly být jako nejvýznamnější a nejčastěji se vyskytující. Samozřejmě, že díky omezenému počtu analyzovaných případů není bohatost v datech příliš velká a ani vzájemná konfrontace s analýzou antitypů (tedy účastníků, kteří se jeví v některých ohledech jako zcela výjimeční a nezařaditelní), nemůže být vyčerpávající. Při zpětné kontrole se však podařilo okruh rodiny na uvedeném schématu vyložit u všech účastníků. Tím bylo ověřeno, že uvedené kategorie, jako součást

identifikační sítě rizikových faktorů a jejich konstelací v rodině, skutečně odpovídají výsledkům analýzy zařazených 50 případových studií z hlediska možného objevení či prognosticky negativnímu průběhu dalšího zneužívání OPL participantem. Dále, že tyto kategorie jsou schopny poskytnout dostatečný základ pro vysvětlení a základní interpretaci pro vyložení vztahů a poslušnosti jevů (v rámci okruhu „Rodina“), které u jednotlivých participantů vedly ke zneužívání OPL.

Okruh „Škola“

V průběhu analýz se ukázalo, že okruh „Škola“ je velmi obtížně oddělitelný od okruhu „Vrstevnické skupiny“ a to zejména díky skutečnosti, že díky socio-kulturnímu kontextu a historickému pozadí je v naší zemi doposud málo obvyklé navštěvování škol (týká se základních škol), které jsou vzdálenější od místa bydliště. Naopak je běžnou normou, že dítě navštěvuje základní školu spádově ke svému bydlišti, nikoli jak je obvyklé v mnoha zahraničních zemích, kde si rodiče často vybírají typ a zaměření školy pro své dítě apod. Tato skutečně se významně podílí na tom, že dítě tak často vyrůstá mezi stejnými vrstevníky, s nimiž navštěvuje tutéž základní školu a dochází tak ke vzájemnému "personálnímu" prolnutí vrstevnických skupin. To s sebou přináší množství ojedinělých jevů a má také samozřejmě možný jak negativní, tak pozitivní potenciál z hlediska zneužívání OPL.

Druhou, podobně se překrývající oblastí je okruh „Volný čas“. Je samozřejmé, že mnoho jevů, týkajících se zájmů, koníčků a zálib, má velice úzký vztah k motivaci pro školní práci a může přímo či nepřímo, nesmírně významně ovlivňovat jevy týkající se okruhu „Škola“. Z toho krátkého výčtu je patrné jak omezená je interpretace jednotlivých okruhů samostatně, nezávisle jeden na druhém.

Případová studie Pavla: okruh „Škola“

Pavel uvádí vzpomínku na předškolní přípravu a období první třídy. Má dojem že většinou vůbec nechápal co po něm okolí chce „...tam jsem vůbec nechápal co po mě chcou, pamatuju tu strašnou dezorientaci...“. Celkově svoji školní docházku hodnotí: „...jako umírání jsem vnímal veškerou školu...“

První třídu chápe jako velmi problémovou, což dokládá i výrok: „...ve škole jsem občas poplakával, chvílku, (...) pak jsem začal postupně vyrušovat, postupně v reakci na to vnitřní utrpení...“ Ve druhé třídě se to dle názoru Pavla zlepšilo, ovšem sám do souvislosti dává aklimatizaci na školu a paralelní objeví se bronchitis. Od lékaře měl na bronchitis dlouhodobě předepsán efedrin (!). Až během nástupu adolescentního věku se záchvaty kašle trochu umírnily. Efedrin však užíval dále celkově po dobu asi 12 let. Sám o dalším období hovoří v žertu jako o „proumírávání“. V páté třídě dostal Pavel dvojku z chování, později už jej prý spíše chválili za to že má „jen“ ředitelské důtky. Většinu problémů řešila maminka a výrazné vyrušování bylo omlouváno efedrinovými kapkami. Současně však Pavel uvádí, že při ježdění na kole, neměl a nemá žádné problémy s dechem: „...bronchitis se neprojevoval při fyzické zátěži na kole, protože tam asi byl ten klad, nebyla tam ta negace...“

Se spolužáka neměl problémy: „...vycházel jsem i s velkými, hrubými, silnými žáky (...) nikdy jsem se vážně nepral. Protože jsem z toho vždycky udělal pičovinu...“ Svoji roli v kolektivu označuje tak, že „...vždycky jsem byl šašek...to byla moje obrana...“

Učebním oborem prošel jak sám hodnotí opět s odřeny ušima a s velkou pomocí a zapojením rodičů: „...oni mě ti rodiče vlastně prokopali...( ) já jsem to dělal bez chuti, motivace...“. Trochu byl zaskočen otázkou po oblíbených předmětech: „...hmm, oblíbený předměty v tomhle pekle...( )... my jsme měli dobrého třídního učitele, kterej byl přírodovědec... ( ) tak ten přírodák se mi celkem líbil, protože, tam... spíš osoba toho člověka...“.

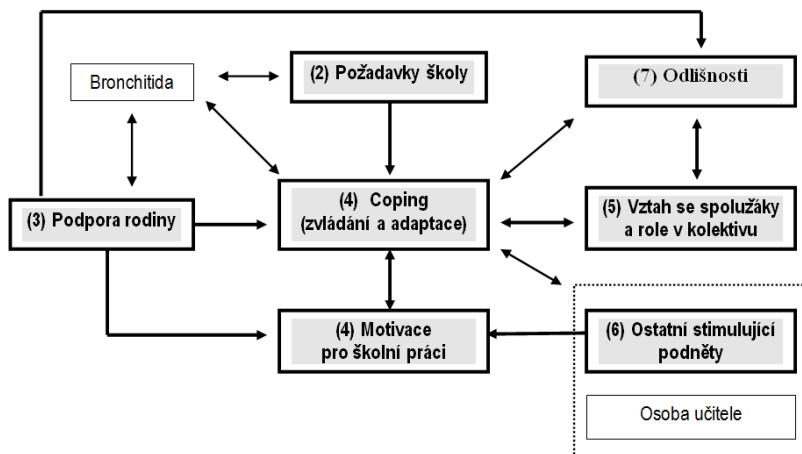
I přes to, že po delší čas má dojem výraznějšího zlepšení, vrací se k nedávné vzpomínce na autoškolu, kde se mu psychické potíže „...okamžitě vrátí v tom kontextu...“.

Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi

V tabulce č.34 je uveden seznam hlavních identifikovaných kategorií v analyzovaném okruhu „Škola“. Do vztahu jsou zde uvedeny také významné subkategorie těchto kategorií.

- 1) Coping (zvládání a adaptace)
- 2) Požadavky školy
- 3) Podpora rodiny
- 4) Motivace pro školní práci
- 5) Vztah se spolužáky a role v kolektivu
- 6) Ostatní stimulační podněty
- 7) Odlišnosti

Obr.č.34: Seznam identifikovaných vztahů mezi kategoriemi

Obr.č.35: Diagram identifikovaných vztahů mezi kategoriemi okruhu „Škola“

Tučně jsou opět zvýrazněny kategorie, které se objevují při dalších analýzách. U názvů některých kategorií jsme zvolili termíny, které by co nejvíce vystihovaly obsah kategorie a jevy zastřešené touto kategorií. Např. u Kategorie č.1 Coping, jsme zvolili termín proto, že dle našeho názoru nejlépe vystihoval podstatu této kategorie, tedy dovednosti a schopnosti zvládat požadavky a úkoly spojené se školní docházkou. Jsme si vědomi jisté nepřesnosti v tom, že tento termín je v psychologii na určité teoretické zázemí a jeho definice se může rozcházet s šířkou kontextu v jakém jsme jej použili. Pokud není explicitně uvedeno jinak, nevztahujeme použité názvy a termíny

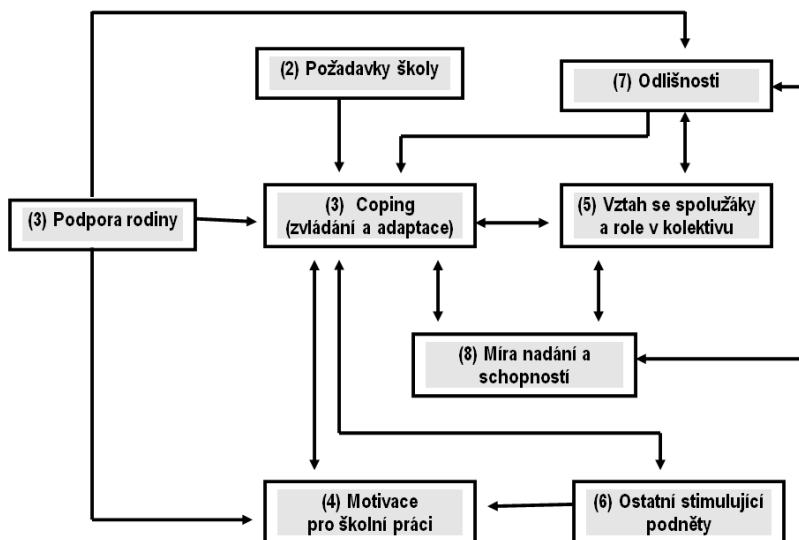
kategorií k žádné specifické teorii a chápeme je v šířce v jaké jej používá běžný hovorový jazyk.

Kategorie identifikované v ostatních případových studiích

Při analýze zbývajících případových studií již byla nalezena pouze jedna kategorie:

(1) Míra nadání a schopností

Někteří účastníci explicitně hovořili o svých schopnostech a nadání, u jiných bylo možné z jejich projevů na ně s určitým omezením usuzovat. Pro jakýkoli validní závěr, by samozřejmě bylo v tomto případě třeba mít k dispozici závěr z korektního vyšetření. Mnohé z hlavních směrů však u nápadnějších případů můžeme tušit i bez takového vyšetření. Je například evidentní, že je-li účastník znevýhodněn svým původem izolovaně žijící romské rodiny, poskytující mu malou či vůbec žádnou podporu a který je přesto schopen odvést ve škole pouze mírně podprůměrný výkon, že jeho motivace nebo schopnosti (nebo obojí) jsou nadprůměrné.

Obr.č.36: Diagram identifikovaných vztahů mezi hlavními kategoriemi okruhu „Škola“

MODEL okruhu "Škola"

Jako jeden ze základních faktorů ovlivňujících postoj ke škole a s tím související motivaci ke školní práci je podpora rodiny. Postoj rodičů (a členů širší rodiny) ke vzdělání je velmi výrazně formující ranné postoje, než začne převládat vliv vrstevníků v pozdějším věku. Dítě ovlivněné určitým výchovným stylem, hodnotami a vývojem vlastních osobnostních rysů přicházející do školy do kolektivu (pokud před tím nenavštěvovalo školku, kde již podobnou zkušenost mohlo zažít) kde proti předškolním zařízením jsou na něj kladeny mnohem výraznější nároky a požadavky. Kromě jiného však také v mnohem větší míře začíná být významná soutěživost a srovnání. Zde vstupují významné faktory jako je skupina charakteristik, jimiž se dítě od ostatních odlišuje. Jak ukázaly analýzy, je tato skupina faktorů (pojmenovaná jako *Odlišnosti*) velmi zásadní v zařazení do kolektivu. Zajímavý je poznatek, že vnitřně osobnostně velmi silné děti (mající v drtivé většině případů velmi dobrou podporu a zázemí v rodině) dokáží tlaku kolektivu vzdorovat a uhájit si svoji autonomii. Pro větší část dětí se však odlišnosti stávají handicapem který je v kolektivu degraduje a znesnadňuje jim pozici. Nemusí tomu však být vždy. Výsledky ukázaly, že některé kreativní děti dokáží své odlišnosti využít a založit si na ní "business". Velmi zajímavým byl poznatek, že se většinou jedná o děti které v některých dalších projevech vykazovaly výraznější prvky dominance v kombinaci s vysokou internalitou (ve smyslu teorie Locus of control). Naopak participanti, kteří označovaly jevy že "se jim dějí, bylo to tak, byl jsem bezmocný, nešlo s tím nic dělat, oni se mnou vláčely atd." - tedy výrazně externalizované vnímání, byly většinou v dětských kolektivech (pokud byly "příliš odlišní") stigmatizováni a minimálně izolováni (pokud nedocházelo přímo k šikaně mezi dětmi atd.). Dalším zajímavým poznatkem (známým z klinické praxe) pak bylo časté velmi ranné objevení asociálních projevů ke slabším či mladším dětem u participantů, kteří byli takto svými vrstevníky šikanováni či jinak vystavováni zraňujícím zkušenostem. Je samozřejmě že *copingové strategie* v nejširším smyslu slova jsou ovlivněny *motivací ke školní práci a mírou schopností a nadání*. I zde stále vzniká velký prostor umožňující kompenzaci. Nejen že se může nalézt blízký kamarád/ka poskytující emoční podporu, nebo pedagog, který se dítěti věnuje nad rámec běžné výuky (to je však obvyklé spíše u dětí projevujících o předmět zájem nebo naopak kdy u pedagoga vyvolají lítost apod.). Málokdy ze strany pedagogy dojde k něčemu

podobnému u dětí s horším chováním, které je u skupiny o níž jde především velmi časté a právě děti s výchovnými problémy jsou v ústředí našeho zájmu. Zcela zanedbatelná (zejména po revoluci v roce 89) není ani oblast, kterou označujeme jako "sociální atraktivita". Ta se ve školním prostředí může negativně projevit v obou směrech. Rozmazlené děti ze sociálně lépe situovaných rodin často v kolektivech dominují a díky své drzosti a "odbržděnosti" často strhávají ostatní děti na svoji stranu - tyto ostatní děti však nemívají na své straně výhody planoucí s vyššího sociálního statutu a doplácí na to. Naopak děti z výrazně sociálně slabších rodin jsou již díky tomuto handicapu ohroženy, že je kolektiv hůře přijme či nepřijme vůbec (nemají mobilní telefon, správné tričko, boty, tašku atd.). Jedním z možných kompenzačních mechanismů je nabídnout ostatním něco, čím je ohromí, získají. Něco co zvýší jejich prestiž a sociální přitažlivost. Něčím takovým může droga již u nízkých věkových skupin rozhodně být a tento způsob patří mezi relativně rozšířené. Podobně destruktivní může být kompenzační mechanismus určité degradace dítěte, kdy se snaží s ostatními za každou cenu "vyjít" a doslova jim nadbíhá kde může až dochází k dobrovolně přijímané šikaně vedoucí k patologické diferenciaci vrstevnické skupiny.

Diskuse

Při validizaci přes tazatele se vynořilo několik zajímavých námětů k diskusi. Například jazykový handicap některých romských dětí při vstupu na základní školu má přímou souvislost nejen s tím, že mají problémy s chápáním požadavků a instrukcí učitele, ale samozřejmě ale také ve vztahu ke spolužákům pocházejícím z odlišného kulturního a často sociálního prostředí. Jakákoli odlišnost s sebou přináší jak pozitivní, tak negativní potenciál. Děti se silným zázemím a výraznou osobní dispozicí často dokáží svoji odlišnost „prodat“ ve smyslu pozitivního zužitkování v kolektivu ostatních dětí (nadprůměrné nadání pro hru na hudební nástroj či dominantní, avšak konstruktivní způsob chování v kolektivu apod.), naopak část dětí i přes jasný pozitivní potenciál své odlišnosti mohou být tvrdě handicapovány. Například méně komunikativní samotářské dítě, s výrazným nadáním k literární tvorbě a zálibou v četbě se může stát velmi snadno terčem útoku spolužáků a být vyloučeno z kolektivu. Tím se také mj. potvrzuje platnost výsledků kvantitativních studií, které vyvrátily škodlivý a nebezpečný mýtus, že užívání OPL má

přímou souvislost s nadáním a intelektem dětí. Realita výsledků případových studií jasně dokázala, že záleží na vzájemné konstelaci těchto faktorů a že potenciál jednotlivých významných faktorů, může být obojí. Tedy sehrát klíčovou roli ve vztahu k užívání OPL jak v negativním, tak pozitivním smyslu slova.

Okruh „Sociální prostředí“

Sociální prostředí je v kontextu studie chápáno v širším smyslu slova jako kulturně-sociální kontext v němž existuje rodina jako polootevřený systém, jehož součástí je i vyvíjející se jedinec. Nejde tedy pouze o ekonomické zázemí rodiny, ale také místa, kde rodina žije, demografických ukazatelů příslušné oblasti (nezaměstnanost, velikost města ap.) a faktorů jako je dopravní obslužnost atd., ale také širší souvislosti dané lokalitou. Tedy místní zvyky, nářečí atd.

Případová studie Pavla: Okruh Sociální prostředí

Původní rodina je sociálně velmi dobře zajištěna (finančně, nemovitostmi apod.). Pavla však tato stránka nikdy příliš nezajímala. Po ukončení učení nastoupil do sladovny, kde se pracoval jako technik. Odešel sám. Tři dny zkusil prodávat popcorn, pak 4 měsíce pracoval jako hlídač. Po těchto 4 měsících se ujala akce maminka: „...mě nahnali do nějaké samostatně-výdělečné činnosti, maminka, protože potřebovala, abych se nějak realizoval.. (...).tak mi zařídila ten obchůdek ve městě...“ Po roce a půl obchod zkrachoval, na čemž se bezesporu podílel naprostý nedostatek Pavlovy motivace ..." tak jsem tam zavíral, kdy jsem chtěl, já jsem to měl prostě na háku, já jsem nechtěl vydělávat, mě to nezajímalo...". Po tomto neúspěchu Pavel střídavě pracoval jako hlídač, střídavě byl v evidenci PÚ. Po asi půl roce nastoupil do dělnické profese, kde pracoval 5 měsíců. Našetřil si na výlet do zahraničí a po návratu zpět je opět v evidenci PÚ: „...no a teďka půl roku na pracáku...(...).. to jako se mi líbí, ještě neumírám...“ Aktuálně (doplněno po několika týdnech po provedení interview) pracuje u Technických služeb - jezdí na motorové tříkolce, na které má přidělaný vysavač a sbírá psí výkaly.

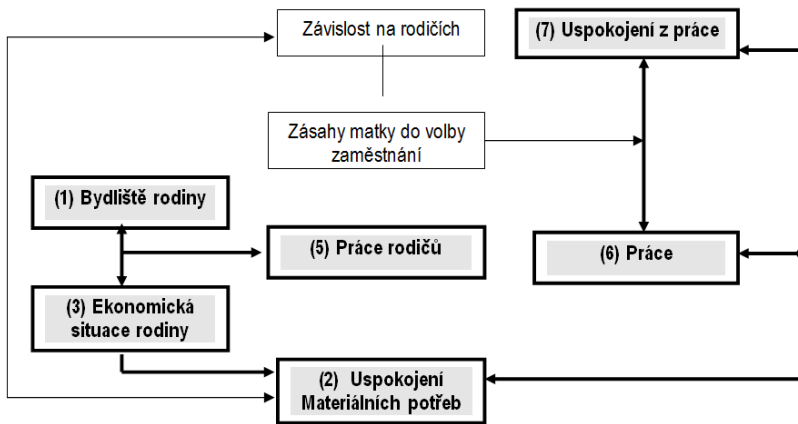

Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi

V tabulce č.37 je uveden seznam hlavních identifikovaných kategorií v analyzovaném okruhu „Sociální prostředí“. Do vztahu jsou zde uvedeny také významné subkategorie těchto kategorií.

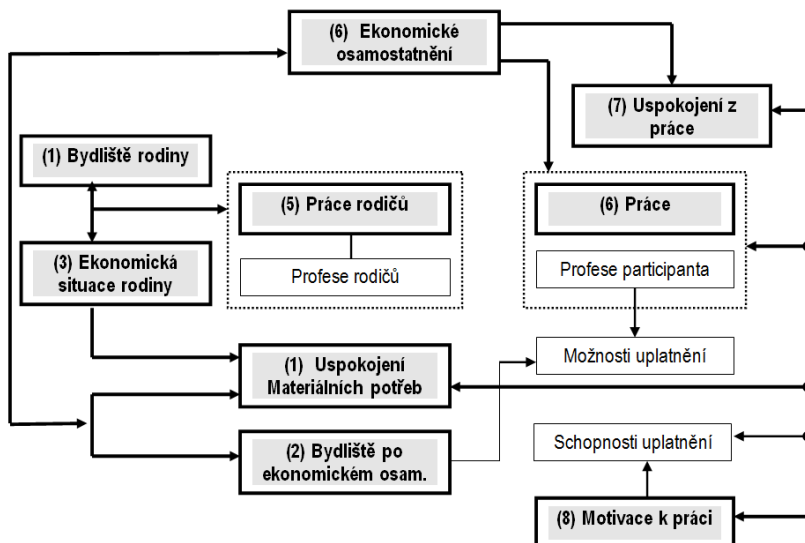
- (1) Bydliště rodiny
- (2) Ekonomické zázemí rodiny
- (3) Uspokojení materiálních potřeb participanta
- (4) Práce
- (5) Uspokojení z práce
- (6) Motivace k práci

Obr.č.37: Seznam identifikovaných kategorií

Obr.č.38: Diagram identifikovaných vztahů mezi kategoriemi okruhu „Sociální prostředí“

Kategorie identifikované v ostatních případových studiích

Obr.č.39: Diagram identifikovaných vztahů mezi hlavními kategoriemi okruhu „Sociální prostředí“

Okruh Sociální prostředí je poměrně velmi složitým systémem vztahů. Model musí zachytit několik různých variant připadajících v úvahu. Přitom počet kombinací je velmi vysoký. Některé z názvů kategorií mohou být bez vysvětlení (viz model) zavádějící (např. rozdíl mezi schopností a možnostmi uplatnění atd.). Dodatečně byly nalezeny ještě kategorie 7-9 zachycené v tabulce:

- (7) Profese rodičů
- (8) Ekonomická samostatnost
- (9) Bydliště po ekonomickém osamostatnění

Obr.č.40: Seznam identifikovaných kategorií

MODEL okruhu "Sociální zázemí"

V návaznosti na okruh Rodina můžeme vysvětlení modelu začít *vzděláním rodičů, profesí rodičů a jejich socializovaností*. Ty společně ovlivňují, spolu s *místem bydliště, jakou práci* (a s jakým výdělkem) rodiče (či rodič u neúplné rodiny) mají. Celková ekonomická situace rodiny určuje jak uspokojené mohou být *materiální požadavky* jejich členů (samozřejmě že uspokojení je dáno splnitelností požadavků a ty nemusí být reálné ani při velmi vysokých příjmech). Vztah rodičů k

práci do značné míry spoluformuje postoj potomka k práci a povinností. Spolu se vzděláním rodičů a jejich socializovaností pak spoluurčuje (v návaznosti na nadání a schopnosti dítěte) jakého vzdělání (profese) participant dosáhl. Profese je však opět pouze předpoklad. Záleží zda v regionu je poptávka po profesi (*možnost uplatnění* - poptávka) a jak je profese finančně hodnocena. Na tom je závislá možnost *ekonomického osamostatnění*. Samotné *uspokojení z práce* má několik rovin. Kromě možnosti najít a ekonomicky zvládnout *vlastní bydlení*, uspokojit ostatní materiální požadavky, jde také o samotný pocit naplnění ve vztahu k profesi a práci. Již zde opět narážíme na několik kombinací faktorů s možným negativním vlivem. Čím méně kvalifikovaný je participant, čím vyšší jsou jeho požadavky a představy o materiálním zajištění a současně menší možnosti uplatnění, narůstá riziko řešení ústíciho do sociální patologie. Motivace k práci se může snížit na minimum či přerůst až v odpor k práci. Spolu s tím má blízkou souvislost schopnost uplatnění, tedy obecně dovednost a šikovnost jedince uplatnit se na trhu práce. I v místě s vysokou nezaměstnaností není pro lidi s vysokou mírou této schopnosti problém získat práci. Již např. jen tím, že dočasně vědomě vezmou méně kvalifikovanou práci, "rozkoukají se" a vypracují, či stále hledají dál, až získají nové, požadované místo. Nebo se prostě z regionu odstěhují za prací jinam. Zde však vstupuje výrazně do hry volná aktivita spojená s motivací k práci a potřebě autonomie.

Diskuse

Subkategorie „Profese rodičů“ a „Profese participanta“ jsou mírně zavádějící tím, že není samozřejmě výhradně souvislost mezi *prací* a *profesí*, jako tomu bylo za minulého režimu. Tato zásadní změna a oblasti trhu práce má hluboké dopady, na které se některé skupiny obyvatel, zejména s nižším vzděláním hůře adaptují. Souvislost s okruhem „Škola“ je tak poněkud volnější. Mnoho participantů má jinou práci, než odpovídá jejich původní profesi (častěji měli vyšší profesi, než vykonávanou práci - což evokuje domněnku o tom, že se jedná právě o skupinu která má obecně nižší ambice a motivaci k práci a slabší vůli). Samozřejmě a mnohokrát ověřená souvislost mezi úrovní vzdělání a možností uplatnění se potvrdila i u našich participantů. Z druhé strany se však také jasně ukazuje, že *možnost uplatnění* není totéž co *schopnost uplatnění*, úzce související

s *motivací k práci*. Každá z těchto subkategorii je naplněna jiným významem a má odlišné kontextuální souvislosti a vztahy.

Okruh „Vrstevnícké skupiny“

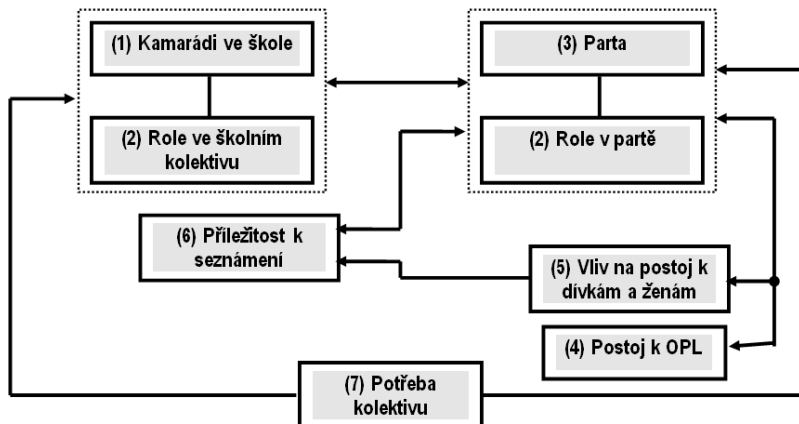
Jak již bylo zmíněno v kapitole okruhu „Škola“, má vrstevnícká skupina nejbližší právě tomuto okruhu. Po rozčlenění identifikovaných kategorií však byl okruh analyzován zvlášť, díky svému obrovskému významu vzhledem k užívání OPL.

Případová studie Pavla: okruh Vrstevnícká skupina

Pavel se nikdy moc s nikým nekamarádil. Ve škole (viz) neměl nikdy bližší kamarády, ale se všemi nějak vyšel. Svoji roli v kolektivu popisuje jako: „...vždycky jsem byl šašek.“ Pouze jednou v životě zažil to, že si k někomu cizímu přisedl v hospodě, po dlouhé době kdy chodil na pivo do jedné hospody a z vidění se znal se štamgasty, tak s nimi začal sedávat více, on pil piva, oni kouřili trávu. Začal s nimi občas kouřit také. Když pracoval v obchodě (viz práce) scházeli se kamarádi u něj: „...jako byla tam pohoda...(...)...jsme tam hulili..ideální coffee-shop...“. I dnes se mezi kamarády vnímá podobně jako ve škole: „...pořád su ten šašek..to bylo základní stanovisko...“ a to paradoxně ke svému věku vzhledem k ostatním: „...no já většinou jsem byl starší, ale vypadal jsem mladší...“ Stýká se prakticky pouze se známými uživateli: „...tak jsou to asi vazby výhradně s těma zhulencama...(...)...já už to neberu jako jednoho člověka, ale jako spektrum...“ čímž pravděpodobně chápe to, že se nejedná o vnímání party, ale vnímání „...člověka jako spektra různých "já" v protikladu ke vnímání člověka jako jednoho "já".." vysvětluje své dnešní vnímání party. S lidmi se ale celkově stýká minimálně, včetně party. Většinu času tráví sám.

Nikdy neměl žádný bližší sexuální vztah nebo zkušenost. Na sexuální vztah se ženami se ve svých 27 letech cítí nezralý: „...jsem nevyzrálý k tomuto...napsal jsem si někdy „nakonec poprvé zamrdám“...(...) teďka, že záměrně do toho nejdu...(...) já su dítě, mentální, v dost značných aspektech...“

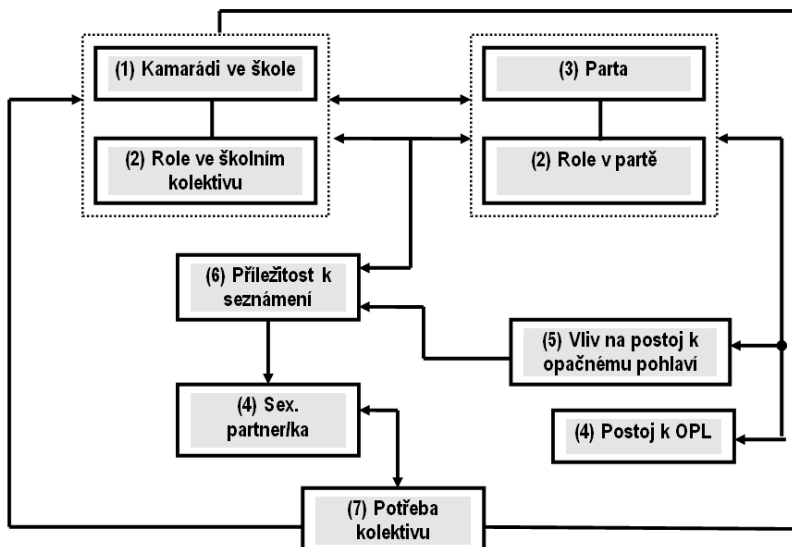
Identifikované hlavní kategorie a vztahy mezi nimi

Obr.č.41: Diagram identifikovaných vztahů mezi hlavními kategoriemi okruhu „Vrstevníková skupina“

Kategorie identifikované v ostatních případových studiích

Po doplnění kategoriemi z ostatních případových studií, byl sestaven pro okruh Vrstevníková skupina následující diagram:

Obr.č.42: Diagram identifikovaných vztahů mezi hlavními kategoriemi okruhu „Vrstevníková skupina“

MODEL okruhu Vrstevnická skupina

Model tohoto okruhu patří mezi nejsložitější. To je dáno velkým množstvím možných variant a relativně velkou nestálostí kategorií a vztahů mezi nimi. Určitým (již zmíněným) specifickým ČR proti např. zemím západní Evropy je značná blízkost dvou okruhů kategorií týkajících se školního kolektivu a vrstevnické skupiny či party v místě bydliště. Obvyklé je docházení do škol v blízkosti bydliště, zatímco běžnou praxí ve zemích EU (zejména u středních s vysokých škol) je vybírání si školy a dojíždění i do velmi vzdálených míst od místa bydliště. Velmi často se tak vzájemně prolíná a mísí školní kolektiv s dětskou partou či skupinou v místě bydliště. To má své důsledky pro pozici a chování členů těchto skupin.

U okruhu Škola jsme zmínily významnost faktoru *odlišnosti* od vrstevníků a jednotlivé faktory mající zásadní vliv na komunikační vzorce s vrstevníky. Zde tedy volně navazujeme již důsledky interakcí mezi těmito kategoriemi, kterými jsou *pozice a role v partě a ve školním kolektivu*. Tyto kategorie jsou prakticky ústředními z hlediska námi sledovaných oblastí. Nejen proto, že mají nesmírně úzkou přímou i nepřímou spojitost s formováním názorů a postojů k OPL, ale především proto, že z hlediska rizikovosti se ukazuje, že u mladých lidí vykazujících rizikové vlastnosti vzhledem k OPL je tato spojitost významně větší a dominuje nad vlivem rodiny a školy. Zajímavým zjištěním podpořeným i klinickou praxí je to, že tento vliv bývá krátkodobějšího rázu a že u dětí z vyvážených rodinných poměrů a kvalitním zázemím je pravděpodobnost úspěšnosti včasné intervence vysoká.

Samozřejmě že kromě vlivu na postoje a názory k OPL má vrstevnická skupina významný podíl na vlivu na oblast hodnotové orientace, postojů ke koníčkům a zálibám a samozřejmě že také k opačnému pohlaví. Vyšší vulnerabilitu je možné rozeznávat zejména u jedinců se silnou potřebou kolektivu a skupiny v kombinaci s vyšší mírou ovlivnitelnosti a nestálosti ve vlastních názorech a postojích. Pro zkušenost s OPL se charakteristická sociální komponenta. Tedy že součástí settingu je skupina přátel, vrstevníků, spolužáků apod. Pokud dojde u užívání drogy o samotě, bývá to prakticky vždy spojeny s vysokým rizikem (jedná se však o výjimečné případy). První experimenty tak u většiny participantů měly nejsilnější právě sociální komponentu a vrstevnická skupina či parta sehrály klíčovou roli i v pokračování a vývoji směrem k rekreačnímu užívání. Velmi zajímavou kategorií se ukázal být vztah k opačnému pohlaví. Role a pozice v

kolektivu určuje do značné míry možnosti a hranice pro seznámení. Velmi zajímavá je diference přes pohlaví. Zatímco u dívek a žen se ukazovalo být nejrizikovější navazování vztahů s dominantními vůdčími osobnostmi skupin a part (většinou starší a zkušenější) ve vztahu k užívání OPL, u chlapců se takto vyhraněné vztahy objevují zřídka. Jedná se buďto o vztahy které jsou mezi dvěma rekreačními uživateli bez významnějšího vlivu na setting a typ drogy. Nebo o vztah s neuživatelkou přinášející tlak ne redukci či zastavení užívání OPL. Při zaměření u jednotlivých případů na tento zajímavý vztah se ukázalo, jak významná je konstelace vnitřních motivačních faktorů pro případnou korekci rizikového chování a jak nesmírně jemná a složitá je tato interakce. Ukázalo se, že u analyzovaných případových studií sehrála vnitřní nastavenost a motivace ke změně významnější roli, než vnější tlak partnerky. Pokud tomu tak nebylo, docházelo spíše ke konfliktům a rozchodům - to vyvrací relativně tradovanou představu žen o tom "jak změni partnera k obrazu svému." U případových studií se jasně ukázalo, že pouze vnější tlak vedl spíše k destruktivním změnám. Dalším zajímavým a logicky očekávatelným vztahem je vliv partnerského vztahu na *potřebu a zájem* vyhledávat partu. U participantů bez výraznějších klinických patologických znaků se jako přirozený důsledek partnerského vztahu ukázalo být omezení vztahu s partou či zásadní proměna tohoto vztahu. Čím patrnější byly klinické projevy patologie, tím větší rozptyl v této oblasti byl. Od na jedné straně vtažení partnera/ky do vlivu party a do užívání OPL, přes vyhledávání sexuálních objektů výhradně mezi uživateli OPL, až po "kvartální" pokusy o normální partnerský vztah přerušované či zakončované dramatickými relapsy plnými hysterických scénou destruuujícími vztah.

Diskuse

V rámci diskuse je třeba zmínit určité omezení, které vyplývá z dodržování zásad identifikace. Toto omezení je dáno tím, že se je v praxi velmi obtížné setkat s tím, že by participant explicitně či jinak poskytl data k jevu, k němuž však jak víme z jiných výzkumů dochází, tedy k ovlivnění hodnotové orientace a zájmů vrstevnickou skupinou. Tyto kategorie se nám sice objevují v okruhu „Volný čas a zájmy“ a samozřejmě že spolu úzce souvisejí, ovšem obě tyto kategorie, respektive změny v nich, jsou prakticky na hranici identifikovatelnosti a zdroje těchto změn, pokud se nejedná o skutečně dramatické změny, nejsou téměř zjištělné. Drtivá většina

participantů není schopna tak důkladného vhledu a nelze od nich očekávat takto rozvinutou introspektivní dovednost.

Okruh „Volný čas“

Případová studie Pavla: okruh Volný čas

„...jsem prakticky neměl žádný koníčky...(…)..veškerej volnej čas věděli rodiče, že do mě musí lít nějakým způsobem tu školu...“ Bavila jej jízda na kole, při které se paradoxně bronchitis neprojevovala. Vzpomíná že jej chvíli bavilo pracovat s elektronickými věcmi „...elektronický součástky jsem oživoval... (..) ale většinou to nefungovalo, z 80%... ale bylo to milé, byl to substituent, snad toho konopí, pěstování...(..) teď už jenom to konopí převládilo...“ Na televizi se Pavel nedívá vůbec. Pouze občas čte noviny - nechodí na záchod, ale močí do kbelíku a kálí do novin u sebe v pokoji. Čte „...výhradně při kálení – článek přeruším, když dokálím, nečtu dál...(…)...když je tam třeba někdo velice slušnej tak do nich nekálím, ale když je tam Severa, tak do nich seru nadšeně...myslím, že to má nějakou magickou funkci částečně...“

Zbytek času tráví rozjímáním a zahloubáním ve svém pokoji, většinou pod vlivem konopí. Hudba není pro Pavla příliš významná a když už něco poslouchá, tak spíše alternativu. Knih také moc nepřečte, zaujal jej Osho, a nějaká další produkce Votobii apod.

Identifikované hlavní kategorie a vztah mezi nimi

Při pokusu o samostatnou analýzu okruhu „Volný čas“ se ukázalo, že jednotlivé identifikovatelné kategorie není možné dát do vzájemného vztahu bez ostatních okruhů. Znamená to tedy, že vztahy mezi kategoriemi okruhu „Volný čas“ jsou natolik „transokruhové“, že samy o sobě jsou nesmyslné a vyžadují již celistvý pohled. I přes nemožnost vytvořit model tohoto okruhu je však třeba zmínit, že pokud má něco majoritní skupina participantů společného, je to zajímavě nízká motivace a hlubší zájem o nějaké koníčky, hobby atd. Často nacházíme až sekundární zájmy ovlivněné prostředím - hudba, oblečení, výjimečně i knihy (ovšem spíše povrchního, více módního charakteru spotřeby) atd. Tato oblast je jedním ze společných jmenovatelů pro největší část participantů v souboru. Výjimky tvořily především zástupci profilu později nazvaného "výkonné dítě" u kterých to byl právě koníček či škola (práce) které se podílely na motivaci k první zkušenosti či

pravidelnému užívání OPL (obvykle se pochopitelně jednalo o stimulanty). Zmíněné sekundární zájmy a koníčky bývají úzce spojeny s užíváním OPL a zpětně udržují vazbu na ně.

Diskuse

Při pokusu o samostatnou analýzu bylo velice zajímavé, že významnost vztahů uvnitř okruhu samotného byla skutečně relativně velmi nízká a že se kategorie vztahovaly nejvýznamněji ke kategoriím jiných okruhů. U předchozích analýz tato skutečnost nikdy nenarušila práci takto výrazně. Jak však ukázala analýza, podobný problém nastal při analýze okruhu „Drogová kariéra“.

Analýza užívání drog

Případová studie Pavla: okruh Užívání drog

Ačkoli je to z jistého úhlu přístupu sporné a vyvolává množství otázek, první zkušeností Pavla s drogou bylo pravidelné a dlouhodobé užívání efedrinových kapek na předpis (12 let !). V 16 letech si dal poprvé pivo. Pravidelně pivo pil během práce sladovně: „...přestože jsem ještě furt nehulil, pil jsem piva, těch pět,...“ V prostředí hospody se postupně seznámil s kluky z party (viz 3 – vrstevnické skupiny). Poprvé se opil v 18 letech. Až do 20 let pil pravidelně 3-5 piv denně. Cigarety nekouří. Poprvé si dal trávu v 19 letech s kamarádem: „...líbilo se mi to, ten stav vědomí...“ Pak po půl roce začal kouřit pravidelně. Sám si pěstuje. Kouří s občasnými přestávkami 7 let ve frekvenci téměř každodenní. Nikdy neprodával. LSD asi 4 krát v životě s kamarádama. Podobně s lysohlávkou. Nenachází žádné zápory na kouření marihuany: „...ani zdravotní ani jiný...důsledky bronchitis 100% zmizely, prostě, nevím co je hlen už tak 4 roky...“ Svůj postoj ke konopí vyjadřuje jednoduše: „...konopí je nejvyšší rostlina samozřejmě...nejvyšší vůbec bytost, co může být ...(...)... to je prostě chleba to konopí...“ je velmi pečlivý v tom, aby nekouřil v prostředí, kterému nevyhovuje, či lidmi s kterými nechce: „...já hulím téměř výhradně když si předem připravím ideální sterilitní podmínky...“. Naopak, vnímá významný klad na užívání marihuany a tím je možnost podívat se na věci z jiného úhlu nebo usmířit se sám se sebou ..."prohrnout to".."konopí je na resuscitaci".....Když ještě nekouřil marihuanu, cítil se "...100x hůř..." a teď už jsem na „...90ti procentech normálního způsobu konfrontace, díky těm brkům...")

Pouze výjimečně kouří nepřípravený v situaci náhodného setkání s někým známým.

S policií nikdy konflikt neměl.

Diskuse

Případová studie Pavla není právě typickou ukázkou dlouhodobého uživatele cannabis. Kromě osobnostních anomálií projevujících se na zvláštním vztahu k droze, se projevují i ostatní skupiny faktorů, poznamenávajících drogovou kariéru. Při tvorbě 2D diagramu bylo snahou zohlednit tyto ostatní vlivy a správně je zasadit do sítě vztahů. Podobných habituálních uživatelů cannabis není mnoho a Pavel svým vzorce užívání poskytl velmi zajímavý obrázek o určitém extrémnějším stylu užívání této drogy v zajímavé spojitosti s automedikační motivací k užívání OPL. Jeho popis účinku látky a vztahu k ní, se téměř překrývá se vztahem k dlouhodobě užívaného léku s postupným plynulým účinkem.

Rekonstrukce „Life story“ Pavla

Na základě informací které máme k dispozici z jednotlivých analýz okruhů je následně proveden pokus o rekonstrukci LS jako celku, tedy propojení všech okruhů. Do závěrečné rekonstrukce LS včetně následné analýzy vstupují tři zdroje dat:

- a) plná transkripce záznamu série dvou interview
- b) pozorování tazatele a jeho kvalifikovaný odhad
- c) výsledky redukce a analýzy jednotlivých okruhů

Rekonstruované LS prošlo při redukci a analýze dvěma koly validizace přes tazatele, který participanta důvěrně zná několik let. Z ukázek je zřetelné, že marihuana pro Pavla má v jeho životě klíčový význam a vše nasvědčuje tomu, že její užívání je spojeno s nevědomím motivem automedikace, tak jak je tento vzorec užívání popsán v odborné literatuře. Ačkoli není zcela možné bez dalších vyšetření diagnosticky uzavřít celou případovou studii, jsou zřetelné výrazné známky osobností patologie s výrazným podílem vlivu rodiny, stejně jako poznamenání intenzívním užíváním cannabis. Za tímto účelem jsme se rozhodli v práci s Pavlem pokračovat a podrobit jej psychologickému vyšetření (se kterým souhlasí a má o něj výrazný zájem). Současně byl Pavel nominován do souboru pro longitudinální pokračující studii sledující uživatele cannabis. Mezi různými styly a pojetími LS²⁹ byl vybrán styl odpovídající narativnímu

---

²⁹ Valle, R., Halling, S. (ed.): *Existential-Phenomenological Perspectives in Psychology*. Plenum Press,

Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (ed.) (1998): *Strategies of Qualitative Inquiry*. Sage, Thousand Oaks, London,

přístupu a jedná se tedy vlastně o určitou formu „příběhu“ – ten je však sestaven na základě identifikovaných významových jednotek, nikoli vyfabulovaný výzkumníkem. Tento způsob práce se jevil jako nejvýhodnější z hlediska vyhovují úrovně zachování autenticity použitých výroků a jejich spojení a současně při stále vysoké srozumitelnosti a jasnosti ponechává prostor pro zapracování pozorování a výsledků prvních analýz. V neposlední řadě byl tento styl zvolen také proto, že nejvíce vyhovuje našemu způsobu uvažování a práci s daty.

„Life story“ Pavla

Pavlovi je 27 let a se narodil v úplné rodině. Otci bylo 52 let, matce 32. Z dětství si nevybavuje příliš mnoho vzpomínek. Původní rodina je sociálně velmi dobře zajištěna (finančně, nemovitostmi apod.). Pavla však tato stránka nikdy příliš nezajímala.

Svůj prostor v pokojíku měl oddělený závěsem, což mu brzy začalo vadit. Několikrát se zmiňuje, že ho matka bere pořád jako děcko, jako by mu bránila dospět. Hodnotí ji jako velmi neurotickou, a prý „to“ na něj dle jeho názoru přenášela („...iritace mé matky by mě trvale handicapovala...“ – iritací myslí, její projev vůči němu). Od dětství údajně trpěl LMD.

Zjistil, že má dva starší sourozence (bratry - jeden o 10 a druhý o 20 let starší). S oběma nedokázal navázat vztah. To že má nevlastní sourozence zjistil až na pohřbu svého otce (ve dvaceti), to znamená, že se spolu zřejmě jejich rodiny nestýkaly a že mu o nich ani neřekli. Jsou to tedy pro něj v podstatě cizí lidé... a on se k nim chová jako k ostatním cizím lidem. Jeden zemřel na epilepsii („...už zdechl na nějakou epilepsii nebo co..“). Se druhým bratrem se seznámil po telefonu před 4 lety. Údajně se oboustranně dohodli že se budou kontaktovat jednou za 2 roky. Naposledy mu Pavel volal na záznamník „...volám v rámci smluvené konfrontační periodicity (...) to je asi vše, co jsem chtěl, za dva roky zase zavolám..“.

New Delhi.

Marschal, C., Rossman, G.B. (1999): Designing Qualitative Research. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Podobně bizarní vztahy měl také s babičkou, „...já to беру аji naopak, že tohle je nejvyšší bytost, ten strom (ukazuje na strom), rostlina a tak, protože vlastně už nic nemusí řešit, prostě jenom přijímá a je - jinak konopí je nejvyšší rostlina samozřejmě...nejvyšší vůbec bytost, co může být - no a člověk je zas nejvíc v prdeli, protože už musí přemýšlet a musí se z něčeho vyhrabávat,(zvíře má ještě instinkty - a to není primitivita, to je inteligence - že je, jak kdyby nebylo...aji brácha od Havla říkal, že jeden kmen přírodní to tak uctívá ...opačně...“ (tazatel upřesňuje: mluví o tom co právě čet - že indiáni a různí primitivové, jak se jim říká, ty primitivní kultury, tak oni když nic nedělají, tak nad ničím nepřemýšlí, oni prostě jenom sedí a klimbají a pak když mají něco udělat, tak jenom něco dělají...jakože nic neřeší, oni neřeší jak my tady v Evropě pořád jako)...(...)...*"Jenomže moje babička taky ne, ona si cichne ke gulášu prostě a jí nic nechybí...nevím...ona stresuje, ale jako ona jak kdyby tam byla...ona je jak to zvířátko"*

Vztah s otcem byl pravděpodobně značně narušený, ačkoli Pavel se sám zdráhá jej jako problematický označit. Nicméně jeho v žertu míněný výrok je zřejmě velmi výstižný: „jeho smrt výrazně zkvalitnila náš vztah...“ Otec zemřel když bylo Pavlovi 20 let.

S matkou má problémy od dětství. Ve škole (viz) řešila většinu problémů za něj, později stále Pavla směřovala dle „svých“ představ: „...potřebovala, abych se nějak realizoval (...) tak mi zařídila ten obchůdek ve městě (...) jako by řídila a mě, když někdo chytá řízení, tak já přestanu řídit...“. Ve vztahu k matce se opět objevuje velice zvláštní konstelace, kdy Pavel udává, že matka před ním občas chodívala nahá. V této souvislosti dodává jednu příhodu, že mu jeden kamarád v žertu řekl, že by „...měl svoji matku ošukat, ať už to s ní nějak vyřeší...“ Pavel pak v průběhu další debaty dodává, že matka na svůj věk (téměř šedesát – pozn.) vypadá velice zachovale, „...že má hezkou postavu a pěkný pevná prsa, na svůj věk...“ U Pavla se postupně objevila velmi silná potřeba soukromí a osamostatnění se. Začal se ve svém pokoji zamykat. Jeho matka v pokoji nebyla od smrti otce (kromě jeho odjezdu do zahraničí). Dokonce prý strávil půl roku životem ve stromě na zahradě. V zimě přebýval v obří kádi na řepu...*"...No, já jsem se zavřel v takové bývalé kádi na řepu..(smích)..dal jsem si tam kamínka v zimě a sedačky z trabanta a tam jsem stále hulil v soukromí..."* Paradoxně však nikdy nebyl sám mimo domov v přírodě přes noc.

Pavel uvádí vzpomínku na předškolní přípravu a období první třídy. Má dojem že většinou vůbec nechápal co po něm okolí chce „...*tam jsem vůbec nechápal co po mě chcou, pamatuju tu strašnou dezorientaci...*“. Celkově svoji školní docházku hodnotí: „...jako umírání jsem vnímal veškerou školu...“

První třídu chápe jako velmi problémovou, což dokládá i výrok: „...*ve škole jsem občas poplakával, chvílku, (...) pak jsem začal postupně vyrušovat, postupně v reakci na to vnitřní utrpení...*“ Ve druhé třídě se to dle názoru Pavla zlepšilo, ovšem sám do souvislosti dává aklimatizaci na školu a paralelní objevní se bronchitis. Od lékaře měl na bronchitis dlouhodobě předepsán efedrin (!). Až během nástupu adolescentního věku se záchvaty kašle trochu umírnily. Efedrin však užíval dále celkově po dobu asi 12 let. Sám o dalším období hovoří v žertu jako o „proumírávání“. V páté třídě dostal Pavel dvojku z chování, později už jej prý spíše chválili za to že má „jen“ ředitelské důtky. Většinu problémů řešila maminka a výrazné vyrušování bylo omlouváno efedrinovými kapkami. Současně všal Pavel uvádí, že při ježdění na kole, neměl a nemá žádné problémy s dechem: „...*bronchitis se neprojevoval při fyzické zátěži na kole, protože tam asi byl ten klad, nebyla tam ta negace...*“

Se spolužákem neměl problémy: „...*vycházel jsem i s velkými, hrubými, silnými žáky (...) nikdy jsem se vážně nepral. Protože jsem z toho vždycky udělal pičovinu...*“ Svoji roli v kolektivu označuje tak, že „...*vždycky jsem byl šašek...to byla moje obrana...*“ Nikdy však moc s nikým nekamarádil.

Sám má dojem, že asi nejsilnější vztahy má s domácími zvířaty....., *vlastně nejhlubší vztah, který jsem v životě navázal, byl s kocourkem černým, u jehož porodu jsem asistoval...(...)...já jedu přes intelekt, já nejedu srdcem...(...)...jenom s těma zvířátkama snad trošičku, protože ony jsou takový nejrozumější* ". V hovoru užívá pro zvířata zdvojnásobení, snad jako vyjádření určitého emočního náboje.

Učebním oborem prošel jak sám hodnotí opět s odřeny ušima a s velkou pomocí a zapojením rodičů: „...*oni mě ti rodiče vlastně prokopali...(..) já jsem to dělal bez chuti, motivace...*“. Trochu byl zaskočen otázkou po oblíbených předmětech: „...*hmm, oblíbený předměty v tomhle peklu...(..)... my jsme měli dobrého třídního učitele, kterej byl přírodovědec... (...) tak ten přírodák se mi celkem líbil, protože, tam... spíš osoba toho člověka...*“.

I přes to, že po delší čas má dojem výraznějšího zlepšení, vrací se k nedávné vzpomínce na autoškolu, kde se mu psychické potíže „...okamžitě vrátí v tom kontextu...“.

Po ukončení učení nastoupil do sladovny, kde se pracoval jako technik. Odešel sám. Tři dny zkusil prodávat popcorn, pak 4 měsíce pracoval jako hlídač. Po těchto 4 měsících se ujala akce maminka: „...mě nahnali do nějaké samostatně-výdělečné činnosti, maminka, protože potřebovala, abych se nějak realizoval.. (...)..tak mi zařídila ten obchůdek ve městě...“ Po roce a půl obchod zkrachoval, an čemž se bezesporu podílel naprostý nedostatek Pavlovi motivace ...“ tak jsem tam zavíral, kdy jsem chtěl, já jsem to měl prostě na háku, já jsem nechtěl vydělávat, mě to nezajímalo...“. Po tomto neúspěchu Pavel střídavě pracoval jako hlídač, střídavě byl v evidenci PÚ. Po asi půl roce nastoupil do dělnické profese, kde pracoval 5 měsíců. Našetřil si na výlet do zahraničí a po návratu zpět byl opět v evidenci PÚ: „...no a teďka půl roku na pracáku...(..).. to jako se mi líbí, ještě neumírám...“ V současnosti pracuje jako elektrikář.

Pouze jednou v životě zažil to, že si k někomu cizímu přisedl v hospodě, po dlouhé době kdy chodil na pivo do jedné hospody a z vidění se znal se štamgasty, tak s nimi začal sedávat více, on pil piva, oni kouřili trávu. Začal s nimi občas kouřit také. Když pracoval v obchodě (viz práce) scházeli se kamarádi u něj: „...jako byla tam pohoda...(..)jste tam hulili..ideální coffee-shop...“. I dnes se mezi kamarády vnímá podobně jako ve škole: „...pořád su ten šašek..to bylo základní stanovisko...“ a to paradoxně ke svému věku vzhledem k ostatním: „...no já většinou jsem byl starší, ale vypadal jsem mladší...“ Stýká se prakticky pouze se známými uživateli: „...tak jsou to asi vazby výhradně s těma zhulencama...(..)....,to už je velice úzké spektrum...asi tak pěti až šesti lidí...“

S lidmi se ale celkově stýká minimálně, včetně party. Většinu času tráví sám. „...jsem prakticky neměl žádný koníčky...(..)veškerej volnej čas věděli rodiče, že do mě musí lít nějakým způsobem tu školu...“ Bavila jej jízda na kole, při které se paradoxně bronchitis neprojevovala. Vzpomíná že její chvíli bavilo pracovat s elektronickými věcmi „...elektronický součástky jsem oživoval... (...) ale většinou to nefungovalo, z 80%... ale bylo to milé, byl to substituent, snad toho konopí, pěstování...(..) ted' už jenom to konopí převážilo...“

V 16 letech si dal poprvé pivo. Pravidelně pivo pil během práce sladovně: „...přestože jsem ještě furt nehulil, pil jsem piva, těch pět,...“ V prostředí hospody se postupně seznámil s kluky z party (viz 3 – vrstevnické skupiny). Poprvé se opil v 18 letech. Až do 20 let pil pravidelně 3-5 piv denně.

Cigarety nekouří. Poprvé si dal trávu v 19 letech s kamarádem: „...líbilo se mi to, ten stav vědomí...“ Pak po půl roce začal kouřit pravidelně. Sám si pěstuje. Kouří s občasnými přestávkami 7 let ve frekvenci téměř každodenní. Nikdy neprodával. LSD asi 4 krát v životě s kamarádama. Podobně s lysohlávkou. Nenachází žádné záporné zkušenosti na kouření marihuany: „...ani zdravotní ani jiný...důsledky bronchitis 100% zmizely, prostě, nevím co je hlen už tak 4 roky...“ Svůj postoj ke konopí vyjadřuje jednoduše: „...konopí je nejvyšší rostlina samozřejmě...nejvyšší vůbec bytost, co může být ...(...)... to je prostě chleba to konopí...“ je velmi pečlivý v tom, aby nekouřil v prostředí, kterému nevyhovuje, či lidmi s kterými nechce: „...já hulím téměř výhradně když si předem připravím ideální sterilní podmínky...“. Naopak, vnímá významný klad na užívání marihuany a tím je možnost podívat se na věci z jiného úhlu nebo usmířit se sám se sebou ..."prohrnout to".."konopí je na resuscitaci".....Když ještě nekouřil marihuanu, cítil se "...100x hůř..." a teď už jsem na „...90ti procentech normálního způsobu konfrontace, díky těm brkům...")

Pouze výjimečně kouří nepřipravený v situaci náhodného setkání s někým známým. S policií nikdy konflikt neměl (ve vztahu k droze).

Matka ví, že kouří marihuanu, nicméně vůbec nemá představu, jak často ji Pavel užívá (tj. že kouří denně) a kdyby to zjistila, mohl by to být, dle jeho názoru, dost velký problém....

Poslední dobou se zavírá ve svém pokoji a styk ze světem chápe jako nutné zlo: „...doma si prostě odbudu tu konfrontaci, zevní nezbytnou, než proběhnu do toho pokojíčka nebo než si něco uvařím...“. Na televizi se Pavel nedívá vůbec. Pouze občas čte noviny - nechodí na záchod, ale močí do kbelíku a kálí do novin u sebe v pokoji. Čte „...výhradně při kálení – článek přeruším, když dokálím, nečtu dál...(...)...když je tam třeba někdo velice slušnej tak do nich nekálím, ale když je tam Severa, tak do nich seru nadšeně...myslím, že to má nějakou magickou funkci částečně...“ říká žertem. Zbytek času tráví rozjímáním a zahloubáním ve svém pokoji, většinou pod vlivem konopí. Hudba není pro Pavla příliš významná a když už něco

poslouchá, tak spíše alternativu. Kniha také moc nepřečte, zaujal jej Osho, a nějaká další produkce Votobii apod.

Nikdy neměl žádný bližší sexuální vztah nebo zkušenost. Na sexuální vztah se ženami se ve svých 27 letech cítí nezralý: „...jsem nevyzrálý k tomu...napsal jsem si někdy „nakonec poprvé zamrdám“...(…) teďka, že záměrně do toho nejdu...(…) já su dítě, mentální, v dost značných aspektech...“

Udává že občas trpí depresemi. Jejich zdroj dává do souvislostí tím, že: „... prvopočátek je asi deprimace z konečné existence, možná kterou jsem si uvědomil v 8 letech poprvé.. to je asi zdroj takové...“ (otázka tazatele: „Jakože smrti?“) „Jo, smrt.. prostě konec existence bytí.... Teď už jako intelektem si to umím prohrnout, že nezastresuju, ale já vím, že nakonec asi stejně zastresuju...to každé...jsme zvířátka, který začaly a skončíjou (...) každé svatej muž nakonec stejně musí zastresnout...v hodině smrti...“

Aktuálně (doplněno po několika týdnech po provedení interview) pracuje u Technických služeb - jezdí na motorové tříkolce, na které má přidělaný vysavač a sbírá psí výkaly. Během zpracování Závěrečné zprávy došlo k další změně a u nyní pracuje jako elektrikář v tomtéž podniku.

Z rekonstruovaného LS je zřejmé, že určité bizarní projevy a skutečnosti by nikdy nemohly nastat nezávisle na sobě bez vnějších podmínek, které je umožnily. Z této interakce je zcela bez jakýchkoli pochybností zřejmá úzká souvislost psychologických a sociálních faktorů. LS Pavla odpovídá v hlavních znacích profilu, který byl pojmenován jako "automedikace," tedy profil v jehož ústředních vztazích dominují kategorie vědomé či nevědomé kompenzace duševních či somatických poruch a problémů a kde droga sehrává roli ústředního prostředku těchto kompenzačních mechanismů.

„2D model“ vztahů mezi identifikovanými proměnnými

Během zpracování všech 49 případových studií byly postupně vytvářeny modely vztahů jednotlivých okruhů (viz jednotlivé analyzované okruhy). Podobný postup jako při redukci byl zvolen také při tvorbě celkového 2D diagramu. Nejdříve po dokončení

prvních 10 případových studií byl vytvořen první návrh 2D modelu a postupně k němu byly přidávány a doplňovány nové kategorie z nových a analýz zbývajících případových studií.

Postup analýzy přísně dodržoval pravidlo horizontalizace. Žádná z kategorií v 2D diagramu nebyla favorizována a všem vztahům byl v této fázi přisouzen stejný potenciál vlivu. Tak vznikla první verze 2D modelu, který byl sestaven jako celkový model všech identifikovaných kategorií a vztahů mezi nimi. Díky tomu, že se jedná o všechny kategorie je přehlednost v 2D technice velmi omezená a je třeba pro případný pokračující výzkum převést tento model do 3D zobrazení.

Matice podmiňujících vlivů

V další fázi analýzy je třeba přikročit k identifikaci „vrstev“ celkového 2D diagramu. Tato analýza je nesmírně náročná, neboť vyžaduje naprosto mravenčí práci se všemi kategoriemi jednotlivě a jejich třídění dle vybraných znaků vzhledem ke zvolené vztažné soustavě. Vzhledem k cíli výzkumu a technický možnostem byl zvolen pouze jednodušší model práce s maticí. **Tento model byl přizpůsoben požadavkům a jeho hlavním úkolem bylo z celkového 2D modelu připravit dílčí modely, které na pozadí všech identifikovaných vztahů zvýrazní a graficky ztvární vztah mezi klíčovými (ústředními) kategoriemi zastupujícími (tvořícími) faktory podílející charakteristickým a jedinečným způsobem pro jednotlivé popsané profily (viz dále) na zvýšené vulnerabilitě vůči zkušenosti s drogou a rizikovému užívání.** 2D diagramy by tedy bylo třeba sestavit pro jednotlivé profily. Celkový (prezentovaný) 2D diagram je prakticky užít především pro ilustraci a zachycení celé šíře uvažovaného pole. Jeho prostřednictvím lze popsat všechny profily, ale pro každý popisovaný profil je pro vyložení vztahů zapotřebí jiných kategorií a vztahů a některé jsou naopak navíc a nevztahují se k danému profilu.

Je samozřejmé, že se zde již pohybujeme na úrovni konstruování našich představ o funkci a podílu jednotlivých faktorů (jejichž samotné pojmenování a označení je samozřejmě určitým konstruktem - přestože vychází z termínů a obrátů samotných participantů). Celkový 2D model je prostřednictvím popisované procedury rozvrstven na dvě základní roviny z nichž jedna poskytuje

základní představu o šíři a rozmanitosti uvažovaného pole a druhá na pozadí tohoto pole zvýrazňuje pro každý profil určitou specifickou konstelaci kategorií a vztahů mezi nimi, které se podílejí na zvýšení rizikivosti a vulnerability.

Je možné namítnout, že prezentovaný výsledek práce s maticí podmiňujících vlivů nabízí velmi zjednodušený konstrukt vztahů mezi kategoriemi, který není schopný zohlednit potřebnou hloubku nalezených vztahů a již vůbec neodpovídá potřebě zohlednit dynamiku procesu vývoje těchto vztahů. Podobné námítky jsou zcela na místě, ovšem nebylo v rámci možností této substudie v analýzách dále pokračovat z časových a finančních důvodů a také ze souvisejících personálních důvodů. Náročnost pokračující analýzy je neúměrná daným možnostem, neboť limity dané softwarovým vybavením neumožňují ani např. pracovat se složitým 3D grafickým modelováním, do kterého je třeba navíc vnést prvky různých měnících se podmínek platnosti určitých vztahů - tedy možnost zachycení procesuálního charakteru těchto vztahů.

Dalším limitem je také počet případových studií, který je třeba pro takový pokračující výzkum vhodně a cíleně rozšířit. Při zadání dostatečného počtu a kvality vlastností kategorií a vztahů mezi nimi, by v budoucnu mohlo být možné graficky celý diagram „rozvíbat“ a modelovat tak vývoj jednotlivých vztahů nejen v určitém věkovém období a zjistit nové informace např. o možnostech včasné intervence, ale ve druhém kroku je možné celkový diagram zasadit do kontextu teorie Globálního přístupu – tedy jednotlivé profily zasadit do společenského časo-prostorového kontextu a tím začít modelovat vzájemné ovlivnění jednotlivých vazeb na vyšších úrovních, nežli jen profilů. To ovšem předpokládá, aby do takového velmi složitého modelu bylo možné (v případě úspěchu) začít dosazovat a vkládat výsledky různých typů studií – tedy ověřovat postupně jednotlivé vztahy na větším vzorku a případně opravovat a korigovat jednotlivé vazby mezi kategoriemi na základě těchto výsledků. Tím by bylo možné relativně velmi exaktně (přitom v duchu skutečně kvalitativního uvažování) začít pracovat se strukturálním modelem vztahů na různých úrovních a přitom stále „zakotveně“ vzhledem ke společensko-ekonomickým poměrům a v reálném čase. To by samo o sobě znamenalo zcela nové možnosti a směr pro moderní výzkum závislostí.

Malá propracovanost matice podmiňujících vlivů tak zůstává určitým nedostatkem celé substudie, který představuje omezení zejména v oblasti interpretace závažnosti jednotlivých faktorů v rámci jejich dále popsaných konstelací u jednotlivých profilů.

Práce s antitypy a doplnění modelu

Pro práci s **antitypy**³⁰ (případovými studiemi vymykajícími se v určitých aspektech ostatním případům, především tzv. typickým zástupcům určité části souboru zastupující specifickou skupinu uživatelů ve skryté populaci) byly v terénu cíleně vyhledávání a vybrání jedinci, kteří se vyznačovali výrazně odlišnými vlastnostmi či pocházeli z výrazně nestandardních rodinných či sociálních podmínek. Po zpracování těchto případových studií byl na základě výsledků analýzy jejich LS vystavěn konfrontační model, který sloužil k ověření výsledků (vztahů) zobrazených v hlavním 2D modelu. V případě že nebylo možné konfrontační model zasadit (interpretovat odlišnosti) do hlavního modelu, byl hlavní model podroben revizi a na základě nově zjištěných poznatků byl následně přepracován. Hlavním cílem tedy bylo rozšířit interpretační bázi tak, aby bylo na jeho základě možné interpretovat a vyložit i netypický případ a vysvětlit v čem spočívá jeho atypičnost a v jakých souvislostech má tato konstelace negativní či pozitivní vliv na sledované konstelace faktorů zvyšujících vulnerabilitu mladých lidí směrem k užívání drog. Jedním z dílčích cílů pak bylo dosáhnout co nejlepší deskripce jednotlivých profilů (v kontrastu k antitypům) pro dosažení jejich didakticky co možná nejsrozumitelnější prezentace prostřednictvím charakteristických znaků. Kontrast s antitypy umožňuje přesnější odlišností profilu (jako určité zjednodušující deskripce specifické skupiny uživatelů) od výjimečných projevů a individuálních zvláštností jedinců výrazně narušujících homogenitu majoritního proudu.

---

³⁰ Práce s antitypy patří mezi nejvýznamnější nástroje kontroly validity dat a kontroly "nasycenosti" dat z výběrového souboru. Kromě jiného je to účinný prostředek k prověření explikačního (vysvětlujícího) potenciálu vytvořeného konstruktů

Profily

Při analýze LS se postupně začaly objevovat zajímavé souvislosti. Analyzované případové studie vytvořily několik skupin, které vykazovaly podobnost v kombinaci ústředních kategorií vzhledem k tématu vulnerability k užívání OPL. Pokusili jsme se na tyto podobnosti zaměřit a vytvořit typologické jednotky, ty jsme pracovní nazvali "profily".

Při tvorbě tzv. profilů jsme se snažili držet určité šablony, tedy souboru charakteristik, které popisují co **největší část** takové (dodatečně vytvářené) skupiny uživatelů. Úroveň případových studií je však zatížena takovým **množstvím individuálních odlišností a specifických konstelací faktorů**, že podobnou práci dovoluje pouze do určité míry. Míra zobecnění s níž pracujeme je tak do jisté míry zavádějící jednak **malým počtem zohledněných případů** a dále **nemožností ověřovat** vztahy prostřednictvím standardizovaných metod a postupů. Je proto nutná velká zdrženlivost k závěrům k nimž analýza dospěla a výsledek stále považovat za spíše pracovní verzi připravenou pro další pokračování ve výzkumu.

Identifikované faktory ovlivňující **vulnerabilitu jsou pojímány indiferentně**. Tedy jako faktory, které při za různých konstelací nabývají různých kvalit. Stejně jako v jednom případě **mohou působit pozitivně** a jako podpůrné mechanismy, za jiné konstelace se mohou jevit jako výrazně **komplikuující faktory** zhoršující pravděpodobnost dobré prognózy při terapeutické zásahu atd.

Dále prezentovaný model profilů nemůže být samozřejmě vyčerpávající a představuje určitý soubor charakteristik, dle něhož lze na základě klinických projevů konkrétní profil identifikovat. Reálným omezením však samozřejmě je určitá míra idealizace těchto profilů, neboť ty se u reálných případů mohou **vzájemně kombinovat** (a většinou také vzájemně kombinují) a samozřejmě, že jedná-li se o jevy **procesuálního charakteru**, je každý statický model a popis omezující a nepřesný. Tyto nedostatky jsme se pokusili řešit při popisu průběhu (tedy zjednodušené a schematizované formě zachycení procesu), kde nám šlo o zachycení typického **scénáře** vývoje spolu se zvýrazněním míst v nichž riziko začátku a pokračování užívání drog je nejvyšší.

V celkovém 2D modelu vztahů jsme se pro každý profil pokusily zvýraznit konstelaci ústředních kategorií (reprezentujících hledané faktory) typické pro ten který profil. Je důležité zopakovat a zdůraznit, že **hledané faktory zvyšující vulnerabilitu vzhledem ke užívání OPL mohou být reprezentovány i větším počtem kategorií nebo dokonce pouze jejich vztahem (či vzájemnou konstelací kategorií a vztahů)**. Tato skutečnost je nesmírně důležitá pro jakoukoli interpretaci závěrů a úvah nad jejich využitím, neboť na takové úrovni analýzy, je již nutné ověření standardními nástroji a větším počtem případových studií.

Při popisu každého profilu jsme zvolili následující strukturu:

- a) Základní charakteristika: má vystihnout podstatné znaky celé skupiny participantů (profilu) a vysvětlit v čem se domníváme že spočívá jádrový vztah mezi kategoriemi typický pro daný profil. Jde tedy o popis spíše typických znaků spojujících participanty, ačkoli v případě že sejevilo jako podstatné zmínit určité významné odlišnosti (které by mohly vytvořit podskupinu), pokusily jsme se je vymezit
- b) Obvyklý průběh: má zachytit scénář který vystihuje tuto skupinu a ve formě příběhu složeného z typických znaků a situací pomoci vytvořit základní představu o průběhu vývoje vztahů mezi významnými kategoriemi s akcentem na oblast užívání drogy. Obvyklý průběh v něčem může připomínat spíše Základní charakteristiky (a obráceně), cílem je dát Základním charakteristikám dynamický rozměr.
- c) Faktory zvyšující vulnerabilitu: jsou cíleně zvýrazněné kategorie, které (či jejichž konstelace) se pro daný profil jeví jako tzv. komplikující, tedy jejichž výskyt (respektive v případě jejich většího vlivu) se zvyšuje riziko zkušenosti s drogou a potenciál přejít k rizikovým vzorcům užívání.
- d) Možnosti včasné identifikace: z rekonstruovaných LS jsme se pokusili identifikovat takové symptomy, které se nám jeví jako zaznamatelné (tedy diagnostikovatelné) již před plnou manifestací problémů a v době kdy efekt intervence může být velmi vysoký a předejít případným problémům díky jejich včasnému řešení.
- e) Možné komplikace při intervenci: jsou faktory, které mohou znesnadnit pokus o včasné řešení začínajících problémů a

kteře se nám jeví jako velmi významně přispívající též k tomu, že ani nedojde k rozpoznání a diagnostice problémů, nebo mohou pedagogovi či psychologovi zcela znepřístupnit možnost intervence (či snížit její účinek).

U posledních dvou jmenovaných (d, e) se jedná o pokus rekonstruovat průběh vývoje symptomů a možnosti práce s nimi. Zde tedy vědomě do jisté míry překračujeme možnosti samotných dat a vkládáme do nich své představy a zkušenosti z práce z terénu. Samozřejmým rizikem takového kroku je, že se materiál odchýlí od reálných dat a stane se více vypovídajícím o výzkumníkovi a jeho konstruktech. I přes toto zmíněné riziko jsme se i z tak relativně malého množství dat pokusili zformulovat naši představu o možnostech včasné identifikace a intervence opřenu o data z výzkumu. V případě pokračujícího výzkumu pak může být jistě velmi zajímavé vzájemně konfrontovat výsledky.

Profil „průměrné dítě“

Základní charakteristika

„Průměrné dítě“ je jako profil uživatele (dále jen PDF) charakteristické tím, že není ničím zvlášť nápadné. Rodinné zázemí bývá průměrné, nijak zvláštní, stejně jako sociální zázemí rodiny (v rámci širších norem společnosti). Výsledky ve škole mívá průměrné, s kamarády ve škole i v partě vychází obvykle dobře, bez dalších zvláštností. Nemívá nijak odlišné názory na život, na sebe, na společnost - vše součást majoritního proudu ve stejně staré populaci vrstevníků atd. Mívá podobné problémy obtíže jako většina ostatních dětí. Právě vlastnost, že takové dítě není ničím nápadné dala jméno i celému profilu. Ke zkušenosti s drogou přichází obvykle ve věku, kdy tuto zkušenost učiní největší část populace v jeho věku. Charakteristické je, že v drtivé většině případů tuto učiní v partě či při nějaké společenské události. Velmi častým projevem je, že takové dítě chce (samo) být stejné jako ostatní a nijak moc se neodlišovat a projevy jinakosti vnímá indiferentně, spíše však negativně. Největší vliv na opakování zkušenosti s drogou, druh drogy i způsob aplikace má parta (velmi výrazný je podíl a vliv settingu). Typické a charakteristické pro tento profil je spojitost s partou, tedy okolnostmi spojenými s místem bydlení, školy atd. Velmi časté jsou pouze spíše povrchní zájmy, převládají spíše příjemné a „pohodové“

aktivity nevyžadující velké nasazení a oběti. Trávení volného času bývá spojené s hedonistickým přístupem pobavit se, uvolnit se, odreagovat se, nenamáhat se atd. Nízká výkonová motivace, nízká cílevědomost a úroveň aspirace. To souvisí s poměrně výrazně pasivním přístupem. Ten bývá narušen především tehdy, kdy se ocitne v nesouladu s ostatními (jiné oblečení, účes, nevlastnění určité věci jako odznaku atd.). V takových situacích se pak může objevit nečekaně velká motivace změnit nežádoucí stav (jít na brigádu a vydělat potřebné peníze, podstoupit nějakou zkoušku atd.). Dochází-li ke změnám, neděje se tak obvykle na základě vlastní aktivity PDF, ale v důsledku vnějších změn a tlaku.

Obvyklý průběh

V případě, že se PDF dostane do party či kolektivu kde se objeví drogy, nechává se často unést největším „proudem“, tedy přidá se k převládajícímu názorovému poli. Vliv vrstevníků se tak pro tento profil ukazuje jako naprosto klíčový. V případě, že v partě pozvolna začne docházet k častějšímu kontaktu s drogou a ze strany PDF nenastane nic neobvyklého, začne užívat drogy tak jak se konstituuje kontext užívání v dané partě. V případě, že nedojde k výskytu zdravotních problémů u někoho v partě, není často po dlouhou dobu možnost tuto skutečnost objevit, neboť výskyt zvláštností je spíše výjimkou. Často jediným problémem který nastává, jsou problémy spojené s tím, že se užívání „prozradí“ – tedy že se na ně přijde ve škole či u některého z dětí v rodině. Kategorii takových vlivů můžeme jednoduše označit jako sociální – neboť vycházejí z okolí, nikoli ze členů party samotných. Na dalším průběhu (tedy negativní či pozitivní prognóze) se nejvíce podílejí faktory zvyšující vulnerabilitu (viz).

Nejčastější konstelace faktorů zvyšujících vulnerabilitu

Mezi nejvýznamnější faktory ovlivňující individuální vulnerabilitu patří v případě PDF jednoznačně rodina či partner/ka u starších. Čím kvalitnější (vřelejší, stálejší, důvěrnější) je vztah mezi rodiči či partnery PDF je podpora největší. Se snižující se kvalitou podpory a kontaktu, se prodlužuje doba, kdy se o zneužívání u dítěte někdo dozví a současně se zvyšuje pravděpodobnost, že nebude možné využít podpory rodiny pro terapii, což u mladších dětí je výrazně negativním faktorem. Násobit se tento vliv může uplatněným výchovným stylem, který u dítěte může zformovat velmi negativní

postoj ve smyslu důvěry a sebedůvěry, tedy dvou velmi významných kvalit podílejících se na případném terapeutickém procesu. Dalšími negativními faktory jsou nižší sociální statut rodiny (nižší příjem, míra izolace rodiny, vzdělání rodičů a celkové nadání a inteligence dítěte).

Podstatnou je však charakteristická kombinace malé motivace k aktivní činnosti a vytváření vlastního prostoru. Tedy velmi malé nasazení a motivace k vyhledávání zájmů, koníčků apod. Typické je pasivní očekávání od okolí, malá schopnost zorganizovat si vlastní čas. Výrazně přitěžující je pak komplementární nezáměr rodičů a jejich pocit že není nutné v dítěti podporovat cokoli co by je odlišovalo od kamarádů. Naopak jsme se zde setkali v několika výrazně rizikovými kombinacemi, kterými jsou silnější potřeba uniformity u rodičů či dokonce přímo strach a úzkost z jinakosti a odlišení se od ostatních. To v konečném důsledku také výrazně strhává dítě zpět a ubírá na síle jakýmkoli kreativním projevům.

Možnosti včasné identifikace

PDF je charakteristický tím, že případné zneužívání se nijak zvláště neprojevuje. PDF je typický svojí průměrností, neodlišováním se a právě to činí případnou možnost včasné identifikace velmi komplikovanou. Většinou dochází k tomu, že se stane „chyba“ – tedy situace kdy například někdo z party má nenadále potíže s játry či krevním tlakem po požití lysohlávek a nikdo není schopen stav zvládnout a dotyčný skončí na JIP. Tam dochází k „prozrazení“ toho, že parta dlouhodobě užívá různé látky včetně lysohlávek. Jinou situací může být kdy nedopatřením objeví rodiče či učitel drogu přímo u dítěte. Vzhledem k tomu, že délka užívání může u těchto part být i několik let, může být drogová anamnéza velmi obsáhlá.

Možnosti včasné intervence

U PDF je velmi důležité zvážit všechny okolnosti a při návrhu strategie raději kombinovat více možností. Je třeba si uvědomit, že stejně tak jako mírně indiferentní postoj měl PDF ke světu i sobě v době kdy začal koketovat s drogou, má jej s vysokou pravděpodobností i nyní. Motivace bývá velmi nízká a bez spolupráce rodiny se účinnost terapie výrazně snižuje. Čím dříve intervence přijde, tím větší na naději na úspěch. Ze všech ostatních profilů, je včasná identifikace PDF užívajícího drogy nejvíce náročná a nejobtížnější pro absenci či obtížnou „čitelnost“ vnějších projevů takové činnosti.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Komplikací je především nezáměr rodiny a horší vztahy (emoční kontakt a podpora dítěte). Samozřejmě v kombinaci s nízkým vzděláním a příjmem rodičů. Dalším výrazným problémem může být silná vůdčí osobnost party (v kombinaci s výrazně psychopatickými rysy) a naopak tendence či sklon k výrazně submisivním vzorcům chování na straně PDF. Paralela pak je u starších PDF jejich partner. Dalším negativním vlivem u PDF bývá při sníženém sebehodnocení, současné odsouzení a devalvace kolektivem ve škole (po „prozrazení“ užívání drog).

Profil „výkonné dítě“

Základní charakteristika

Profil „výkonné dítě“ (dále jen PVD) je velmi zajímavým a specifickým profilem. PDV odráží z největší části nenaplněné či necitlivě přenášené ambice rodičů (či rodiče) a očekávání od dítěte. Pěstování velmi vysoké výkonové motivace a často i extrémně vysokých nároků a cílů, vedou u dítěte často k postupnému vyčlenění z kolektivu – ovšem na rozdíl od jiných profilů, PDV je schopen s tímto handicapem existovat a často si svoji osamělost umí „racionálně“ zdůvodnit. Postupná izolace pak svádí k ještě vyšší metám. Postupem času dochází ke vzniku introjektu a čím silnější je tento vnitřní rodičovský introjekt, tím usilovnější a výraznější bývá snaha naplnit jeho poslání. Nejrizikovějším obdobím je střední a případně vysoká škola. Oblast není rozhodující. U několika participantů této skupiny se bylo možné setkat s velkým nasazením až posedlostí v oblasti práce. Ovšem stejně tak možné je uplatnění např. ve fitcentrech (kde se může jednat o propojení s problémy s přijetím vlastního těla apod.), u koníčků kterým je obětováno naprosto vše atd. Podstatným rysem je, že droga je prostředkem k ještě lepšímu a dokonalejšímu výkonu. Je tedy v roli prostředku umožňujícího lépe a snadněji dosáhnout požadovaných met. Proto se v drtivé převaze jedná o stimulanty či směsy obsahující stimulancia. Kromě toho pak samozřejmě anabolika a steroidy atd.

Obvyklý průběh

Čím více začíná PDV chápat poslání rodičů více jako své poslání, tím začíná být usilovnější ve svém nasazení. Velká touha po dobrém výsledku a rychlém a výkonném zvládnutí (někdy může být negativní

průběh naopak posílen snahou dosáhnout výsledků s co nejmenším nasazením – to však u tohoto profilu není obvyklé), pokud nestačí tělo (např. u sportovců) nebo mozek (u studentů) začíná PDV hledat jiné řešení, protože další zvýšení úsilí již nevede ke zlepšení výkonu. Je tak otázkou informací a možností PDV kdy přijde na možnost řešit problém přes nějakou látku. U sportovců se jedná u tohoto profilu o dopingové látky (většinou záleží na mnoha dalších faktorech zda a kdy sáhne i po nelegálních), u studentů se jedná v drtivé většině případů o speed (amfetamin, metamfetamin atd.).

Konstelace faktorů nejčastěji zvyšujících vulnerabilitu

Jak bylo poznamenáno, opět klíčovým mechanismem v konstelaci k vulnerabilitě jsou u PDV rodiče. Čím větší důraz a nereálnost v požadavcích rodiče od dítěte mají, tím patologičtější vzorce se obvykle vyvíjí. Kolektiv může u PDV paradoxně sehrát spíše korektivní úlohu, díky tomu, že dítě má možnost srovnání – problém může být při současném výskytu pocitů méněcennosti (který není u PDV ničím neobvyklým) nebo skutečně nižší výkonnost (tedy reálně horší výsledky než u vrstevníků), což může zvýšit napětí a vybičovat k dalšímu úsilí. Podobnou roli může sehrát případný partner či partnerka, kteří mohou za určitých okolností sehrát kompenzační roli, stejně tak jako prohloubit maladaptivní, v tomto případě především sebedestruktivní vzorec chování. Sociální sankce bývají výjimečné, neboť PDV si většinou dobře uvědomuje, že droga není ideálním řešením a je si často (min. z počátku) vědom možných následků. Největší rizika jsou spojena se sebepoškozením a ublížením si na zdraví. PDV často mívá v pracovní kariéře sklon k workoholismu spíše v negativním smyslu slova.

Možnosti včasné identifikace

Ačkoli by se mohlo na první pohled zdát, že PDV je snadno rozeznatelný a identifikovatelný v kolektivu, opak je pravdou. Tito jedinci jsou často relativně velmi nenápadní, dokud u nich vnitřní puzení k výkonu nepřekročí určitou hranici. Mezi dětmi se PDV projevuje jako velmi socializované, cílevědomé, zralé a „dospělejší“. V tom tkví současně jistá záludnost, neboť za to vše je okolím (dospělými) spíše oceňováno a naopak vrstevníky izolováno. U dítěte to často vede k potvrzení, že tato cesta je správná. Skutečně rozeznat tento profil lze jen velmi citlivými pozorováními kolektivu dětí (či pracovního kolektivu) se snahou získat informaci kolik úsilí a

snahy musí děti vynaložit aby dosáhly výsledku (a srovnat úroveň jejich aspirace vzhledem k výkonu). Obvykle k identifikaci dochází v situaci, kdy jedinec začne opakovaně selhávat za současného prudkého nárůstu ambicí a nereálných cílů. Častou situací je úplné vysílení organismu a jeho selhání – obvykle se až zde objeví souvislosti s enormním vybičováním a stimulací nějakou látkou.

Možnosti včasné intervence

Možnosti včasné intervence jsou dány především mírou sebereflexe a zachování dostatečně kvalitního kontaktu s okolím. Bohužel častěji dochází k tomu, že PDV není ochoten do poslední chvíle připustit, že něco není v pořádku a dokud nedojde k velmi závažným pochybením či dokonce zdravotním a sociálním selháním, není ochoten k dialogu (někdy ani potom ne). Práce je velmi náročná a obecně lze říci, že čím inteligentnější PDV je, tím je práce často těžší.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Jednou z největších komplikací bývají velmi sofistikované a propracované racionalizace, kterými se PDV brání jakýmkoli narušením jak ze své strany, tak ze strany okolí. K tomu se často přidává velmi zatěžující skutečnost společenského schválení a ocenění nadměrné práce a úsilí. U dětí bývá komplikací postoj rodičů, kteří často naprosto nechápou v čem by mohl být problém, když jejich dítě je tak skvělé a dělá nejen to co se po něm chce, ale ještě tolik navíc. Jak bylo poznamenáno, party či vrstevnická jiná skupina může mít i pozitivní kompenzační funkci, ovšem častější je určitá izolace, kterou lze v tomto kontextu považovat za spíše komplikující faktor.

Profil „sociálka“

Základní charakteristika

Profil „sociálka“ (dále jen PS) je pravděpodobně v rámci populace relativně novou typologickou jednotkou, početněji se vyskytující až po roce 1989 – díky změně socioekonomických podmínek. Děti zařaditelné do tohoto profilu se vyznačují několika charakteristikami (a přestože lze zřetelně rozeznat minimálně dvě podskupiny, budeme se držet jednoho dělení). Především se jedná o děti z rodin, které jsou ze sociálně slabších rodin (nezaměstnaný rodič či rodiče, malý příjem rodičů, bydlení v laciném bytě – často u prarodičů či

nájmu v malých či jinak nevhodných prostorách, jinak handicapovaných rodin – zdravotní postižení, příslušnost k etnické minoritě atd.). To však samo o sobě je pouze předpokladem – nejdůležitějším znakem je to, že toto vše si dítě velmi palčivě uvědomuje a představuje to pro něj určitou blokadu směrem k vrstevníkům či autoritám či institucím. V kolektivu často PS nacházejí odezvu – jejich horší oblečení, účes, doplňky, nemožnost mít mobilní telefon, nedostatek peněz na zábavu a utrácení, u etnických minorit pak odlišnost v jazyce, chování, chápání určitých kulturně daných kontextuálních informací apod. jsou vším, co těmto dětem velmi komplikuje velmi navazování vztahu s vrstevníky a často je přímo žene z kolektivu ven. U osobnostně disponovanějších PS to vede k určité izolaci, kterou dokáží zvládnout adaptivními mechanismy (větší úsilí, nacházení náhradních kompenzujících vztahů apod.). Část dětí však není schopna situaci adaptivně řešit (obvyklé zejména u autoritativních rodičů, vyskytujících se silnějších pocitů méněcennosti atd.) a dochází k hluboké frustraci, kdy všechny hodnoty, které jsou dítěti odepřeny, se stávají stále významnějšími a dítě jim přikládá stále větší úlohu.

Obvyklý průběh

V rámci PS lze identifikovat minimálně **dva možné scénáře**: (1) podstoupení „zkoušky“ a sehrání podřadné role v kolektivu kde může droga být výrazně kompenzačním nástrojem a dokonce se může stát něčím, co konečně PS v očích vrstevníků „zvýhodní“ a dá mu váhu.

(2) Druhým scénářem je pokoutné a v ústraní probíhající užívání s výrazně posíleným pocitem křivdy a beznadějí. Snaha uniknout těmto pocitům a nemuset se konfrontovat s bolestivou realitou okolo, vhnání PS do stále častějších a hlubších raušů.

Oba scénáře jsou vysoce rizikové a představují velmi závažný problém pro případnou intervenci. Rizikovost je dána především nevyváženým postavením vzhledem k vrstevnické skupině. Přitom se nemusí jednat o reálný nepoměr, ale o nevyváženost prožívanou především na straně PS – právě tato **prožívaná nevyváženost** je klíčovým handicapem.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Jak bylo řečeno, profil PS vzniká nejčastěji v rodinách s určitým sociálním handicapem. Pokud však hovoříme o určité prožívané

nevyváženosti, je třeba zdůraznit, že tento jev je generačně přenášen výchovou a že je to právě rodina, která takové prožívání posiluje (výroky typu: „necpi se mezi ostatní a dopředu, budeš z toho mít jen problémy“ nebo „pamatuj jsi že jsi pro ně vždycky jen pól a budou tě využívat a nikdy s nimi nebudeš na stejné úrovni“ atd.). Tato rodinou sdílená „křivda“ a maladaptivní vzorce se pak mohou stát jádrem generujícím uvedené postoje v dětech pocházejících z podobných podmínek. Průměrnost pro PS znamená hlubokou podprůměrnost a důkaz o vlastní neschopnosti potvrzující jeho status. Málokteré dítě PS má však sílu tomu odolat a vyrovnat se s tím, proto častěji dochází ke kompenzaci prostřednictvím jiných mechanismů. Celkově tedy vzdělání rodičů, profese rodičů, příjem rodičů, místo bydlení apod. jsou nejčastějšími faktory zvyšujícími vulnerabilitu. Samozřejmě že takové faktory jako výskyt alkoholismu v rodně (za který se tyto děti hluboce často stydí) jsou násobiteli předchozích. Velmi vysoce rizikovým faktorem u žen, násobícím celkovou vulnerabilitu je situace kdy mladá žena (přítěžující faktory: nižší intelekt a výrazné vztahové problémy v rodině) naváže nevyvážený vztah se starším partnerem užívajícím drogy.

Možnosti včasné identifikace

Profil PS poskytuje relativně spoustu možností včasné identifikace ze strany především pedagoga či školního psychologa spolupracujícího s pedagogem. Samotné sociální poměry rodiny jsou první výzvou k pozornosti. Posměšky, častá šikana, „vystrčenost“ z kolektivu, uzavřenost či naopak rušení, projevy zlomyslnosti a zloby nebo naopak naprostá neschopnost se bránit vrstevníkům apod. Často nezájem rodičů, zanedbanost atd. – to vše jsou naprosto jasnými vodítky. Zdánlivý obrat k lepšímu, může v tomto případě být právě známkou začátku užívání – respektive zapojení nového kompenzačního mechanismu. Není neobvyklé, že právě tyto děti mohou být těmi, kdo do školy přinesou drogu – právě droga přístup k ní může být dlouho hledaným nástrojem jak se dostat do kolektivu a mít v něm nějakou váhu. Bohužel většinou v těchto případech dojde k naplnění „scénáře“ a učitelé či ředitelé v případě nálezu drogy naprosto do posledního písmene splní očekávání: vše se hodí na PS, které nese zodpovědnost i za ostatní (tento scénář pak obvykle ústí do velmi rizikového užívání a úplného drop out efektu).

Možnosti včasné intervence

Z možností včasné identifikace vyplývá současně možnost včasné intervence. Při včasné identifikaci je na místě zvážit pečlivě další strategii, neboť psychoterapie je příliš zužující a je třeba zapojit též speciálního pedagoga a případně sociálního pracovníka. Bez spolupráce všech těchto složek je naděje na úspěch velmi malá. Právě zohlednění více rovin problému a přihlídnutí k tomu, že PS z těchto rodin mívají velmi malou podporu a naopak se rodina často staví tak, že působí jako negativní faktor, je nezbytné aby intervence byla jemná a citlivá a přitom dokázala vyjít vstříct potřebám PS. U straších jedinců může být výhodou jejich relativní samostatnost, ovšem na druhou stranu se potýkáme z nevýhodou toho, že postoj charakteristický pro tento profil bývá velmi zažitý a internalizovaný.

Možné komplikace při intervenci

Jak bylo opakovaně zmíněno, jde především znovu o rodinu. Ovšem ani škola není právě za současných podmínek pozitivním faktorem. Naopak se lze často setkat s obrovskou necitlivostí a „slepotou“ ze strany zejména ženské části pedagogických sborů, které bohužel často svých chování pouze podporují maladaptivní vzorce chování dítěte. Především tím, že reagují podobně jako vrstevníci či cizí lidé okolo – svojí vysokou konformitou dítěti potvrzují očekávané vzorce. Jak již pak bylo popsáno v průběhu klinického obrazu, je škola jako celek institucí, která se dosti obvykle podílí negativně na tom, že PS bude mít svoje očekávání z rodiny pouze potvrzeno nejen na úrovni interpersonálních vztahů, ale také ve vztahu ke státním institucím.

Profil „gráží“

Základní charakteristika

U participantů zařazených do této skupiny bylo z analýzy LS patrné, že specifické projevy chování kterými si tato skupina "vysloužila" svůj název, se prakticky vždy vztahují k již velmi ranným obdobím a že s nimi bylo možné pracovat - charakteristické je, že místo toho se tyto projevy setkaly s nepochopením a neschopností adekvátního řešení. Velmi často jsme nacházeli mezi těmito participanty nedagnostikované LMD nebo diagnostikované, avšak bez adekvátních opatření. Vedlo toho se zde objevovaly případy s problémy evidentně mající souvislost se vztahovými problémy

v rodině (často velmi náročné a dramatické rozvodové řízení rodičů v ranném věku či patologické vztahy mezi rodiči).

V souboru objevily tři základní scénáře kam vývoj participantů v této skupině vyústil a které lze dělit na:

- a) impulzivní jednání, podřízené okamžitým potřebám a chtění (s malou či žádnou mírou schopnosti korekce a sebereflexe), časté agresivní projevy k okolí, neschopnost uvažovat v kontextuálních společenských souvislostech (velmi blízké popisu klinických projevů asociálního psychopata). Zajímavé je, že i užívání OPL je pro okolí velmi zatěžující (spojeno s předváděním, obtěžováním, často se jedná o stimulační látky).
- b) mírně pasivní jednání projevující se nezájmem o okolí, určitou "zahleděností" do sebe a svých problémů, nejsou tak výrazné projevy vnější ale vysoká míra bezohlednosti zůstává (např. u jednoho z "vaříčů" se bylo možné setkat s postojem, že i špatný (ve smyslu výrazně znečištěný) "var" je třeba prodat za co nejvíc a na námitku že to někomu může ublížit či zabít odpovídá že je to úplně jedno, zase se najdou noví, důležité je mít pro sebe a na nové suroviny). Výrazné únikové projevy a snaha "nic neřešit a nechat to tak - vždyť je to jedno."
- c) sekundárně neurotický projevující se bázlivostí a neschopností rovnocenného dialogu. Vše se řídí vnějšími hranicemi, kritérii, normami. Ty lze libovolně měnit a porušovat - pokud je to umožněno - hlavní je se vyhnout konfliktům a postihům.

Všem třem scénářům je společná vysoký sklon k manipulativnímu a "využívajícímu" způsobu jednání a zacházení se svým okolím, které vnímají spíše jako prostředek k dosažení a uspokojení svých potřeb. Přestože popis odpovídá velmi maladaptivním formám projevů, v souboru jsme se nesetkali s více "socializovanými formami" jednání odpovídajícími právě tomuto profilu, ačkoli takové rozhodně jsou. Velmi charakteristickou skutečností byl vždy velmi špatný emoční kontakt a podpora ze strany rodičů (či rodiče u neúplných původních

rodin) a současná absence jiné vztahové osoby dostatečně kompenzující tento stav.

Obvyklý průběh

Pomineme-li oblast rodiny (neboť do ní až do manifestace problému nikdo nemůže pochopitelně zvenčí nezasáhnout ani ji ovlivnit), pak již na úrovni předškolních zařízení participantů spontánně udávají a popisují své problémy s okolím. Nadměrná živost a pohyblivost, obtížná zvladatelnost a neposednost vzbuzující u okolí nevoli, časté drobné i větší úrazy, rozbité věci atd. Sami si vzpomínají na to, že se chovali agresivně k ostatním dětem, brali jim hračky a jinak provokovali. Přítomné jsou též různé méně obvyklé projevy neodpovídající věku dítěte. Při přechodu na základní školu jsou charakteristické obrovské problémy s adaptací na nové prostředí a lidi. Velké problémy s disciplínou, velká nepozornost a roztěkanost. Velmi často již v nejnižších třídách ZŠ se začínají objevovat první známky sociálně patologického jednání - agrese k ostatním dětem, drobné krádeže, opakované lhaní, drobné podvody, záměrně provokují učitele, kouření, někdy též čichání těkavých látek apod. Nesmírně zajímavé je, že téměř všichni participanté této skupiny mají společný prožitek toho, že okolí místo zvýšené pozornosti (o kterou tyto děti často přímo těmito prostředky bojují) reagovalo velmi agresivně, nechápajícím způsobem a vše se řešilo kázeňskými postihy a omezeními - což zákonitě vedlo eskalaci problémů. Velmi zajímavým (v praxi známým) je poměr chlapců a dívek - tato skupina byla v souboru tvořena drtivou převahou chlapců. Jejich zkušenost s prvním stupněm základní školy je zkušeností kterou lze shrnout a popsat jako sekundární patologizaci vlivem zcela neadekvátního chování většinou ženských postav mezi pedagogy. Nátlakové řešení (zákazy, příkazy, různé formy a intenzita trestů) jsou těmito lidem důvěrně známy.

Záměrně se zde nepouštíme do diskuse nad problémy biologických (dědičných) predispozic k určitým formám a projevům psychopatických osobností, ani různému podílu a míře tzv. "sekundární psychopatizace" vlivem rodiny (vzor a výchovné scénáře), včetně vlivů širšího okolí (školy, party atd.). K těmto diskusím není tento výzkum schopen na této úrovni přinést žádné relevantní výsledky - naším cílem stále je vyhledávat a prozatím bez určování váhy identifikovat všechny potenciální faktory a vlivy, které

se mohou podílet na rychlejším a hlubším rozvoji maladaptivních projevů spojených s užíváním OPL k nimž může být (za různého uvažovaného potenciálu) biologická dispozice (či nemusí být a jedná se o sociálně-psychologicky podmíněné vzorce chování).

První zkušenost s OPL se objevuje ve velmi nízkém věku a má od samého začátku charakter spíše škodlivého užívání, nežli dlouhé přechodové formy rekreačních užívání a vzorců - typické jsou problémy s kontrolou a sebekontrolou. S tím souvisí i výrazně rizikovější vzorce užívání a horší ovlivnitelnost těchto projevů.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Nižší vzdělání rodičů, horší sociální podmínky (není podmínkou), malá podpora rodiny a kvalitní vztah k rodičům, neúplná či konfliktní rodina, nevhodný výchovný styl, styl trestů, málo podnětné prostředí, zanedbaná diagnostika, protipřenos učitele/ky, Dítě vyžaduje mnohem větší pozornost a čas trávený s ním, obvyklá je určitá emoční nezralost

Možnosti včasné identifikace

Děti, které lze na základě popsaných charakteristik zařadit k tomuto profilu přiřadit je mezi ostatními dětmi obvykle snadné identifikovat. Upozorňují na sebe svým chováním, kterým se nápadně liší od vrstevníků. Kromě nadměrné živosti, pohyblivosti a nevladatelnosti se obvykle projevují i různé asociální reakce jako např. extrémní trápení zvířat (např. i usmrcování koček, psů atd.) nebo bezohlednost vůči vrstevníkům (opět většinou velmi výrazná a nápadně odlišná od chování ostatních dětí). Výjimkou nejsou ani podobné neobvyklosti jako sexuální projevy ve velmi nízkém věku často spojené s agresí, brzká zkušenost s cigaretami atd. Jak ukázala analýza, velmi spolehlivým indikátorem jsou reakce okolí, zejména pedagogů. Okolí většinou reaguje velmi negativně, nechápavě a podniká protiopatření která se nejčastěji zcela míjí účinkem a roztáčí se tak spirála bez řešení na konci. Čím později se začne s problémy pracovat, tím horší je prognóza a z výsledků analýzy LS se zdá, že značná část této skupiny je poznamenána něčím co nazýváme sekundární psychopatizací, tedy že vliv prostředí sehrál na formování chování a postojů vyznačujících se psychopatickými rysy zcela zásadní roli.

Možnosti včasné intervence

Možnost intervence není u tohoto profilu tak zásadně poznamenána problémy s identifikací jako je tomu u některých jiných profilů. Naopak, relativně snadná identifikace umožňuje velmi včasné zachycení a identifikování. Zásadní problém pro možnost intervence však představuje její realizace. Jak ukazuje zkušenost participantů, byli svým okolím prakticky téměř až stigmatizováni a odsuzováni, ovšem prakticky ani v jednom případě se nenašel nikdo (kombinace s disfunkčními rodinami), kdo by se takto zvláštním dětem dokázal věnovat s potřebnou trpělivostí a péčí. Nejčastější reakce pedagogů ženského pohlaví a vyššího věku na prvním stupni ZŠ působí naopak jako katalyzátor v procesu zhoršení a prohloubení maladaptivity popisovaných projevů. Z terapeutického hlediska lze hovořit o nezvládnutém protipřenosu ze strany pedagoga, jinými slovy že obvykle pedagog přistoupí na scénář rodiny a začne se k dítěti chovat stejně nebo se naopak zcela oddělí a začne chovat opačně. V obou případech reaguje více sám na sebe než na dítě které v něm tyto reakce provokuje.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Výrazně disfunkční rodinné prostředí vytvářející podmínky pro formování tohoto profilu je současně také faktorem výrazně komplikující možnost intervence. Rodiče nemají zájem k jakoukoli pomoc, odmítají ji a naopak v nich podobná snaha vyvolává agresi. Často díky obviňují z toho, že je rodině věnována přílišná nežádoucí pozornost a trestají je za to. V mnoha případech se jedná u minimálně jednoho z rodičů o psychopatii. Druhým rodič se často jeví jako selhávající v ochraně a podpoře dítěte. U starších participantů byl zřetelný vypěstovaný popisovaný postoj uzavřenosti, neochoty vstoupit do kontaktu a odmítání pomoci. Další výraznou komplikací mohou být často extrémní projevy násilí různých dalších nepřípustných forem jednání, které dříve, než může přijít jakákoli pomoc, v podstatě takovéto dítě či mladého člověka zcela diskvalifikuje z kolektivu či přímo školy atd. Dále se může jednat o nekooperující kolektiv pedagogů ve škole, který se násilným normativním způsobem pokouší řešit takové chování. Tedy situace selhávající podpory pedagoga který se snaží pomoci školou (ředitelem či ostatními pedagogy) a který nakonec zůstává osamocen. V neposlední řadě je pak velmi závažným nedostatkem špatná a příliš pozdní diagnostika. Pro část participantů bylo shodné

určité počáteční nastavení ke spolupráci a otevřenost, které se však velmi rychle ztrácely a každá další negativní zkušenost již handicap jen prohlubovala za současné absence mechanismů kteréby naopak popisované problémy mohly alespoň do určité míry kompenzovat.

Profil „za každou cenu šťastný“

Základní charakteristika

Tento profil reprezentuje relativně velmi nesourodou skupinu participantů, jejichž společným znakem, je velmi výrazná tendence a touha zažívat jen příjemné pocity, stavy, být šťastný, spojený, nezažívat nic nepříjemného atd. V některých projevech se může překrývat s jinými bližšími profily ("prázdnost a peníze" nebo "automedikace"). Na jedné straně spektra skupiny (profilu) tyto participanty nic nápadného od jejich vrstevníků neodlišuje - tedy relativní nenápadnost mezi vrstevníky a absence výraznějších sociálně-patologických či psychiatricko-psychologických projevů. Na opačném konci spektra jsme se u našich participantů setkali s nápadně pasivním životním postojem, absencí koníčků, zálib, neschopnosti řešit a vyhýbání se konfliktům, únikové reakce a vyhýbání se povinností apod. Celková lhostejnost k věcem a lidem okolo působí až demonstrativním dojmem.

Velmi silná touha vyhýbat se nepříjemným věcem a zažívat stále stav vysoké příjemnosti, blaženosti a excitovanosti nenarušuje destruktivně běžný princip reality života ve společnosti (škola, práce atd.), nedojde-li k rozvoji silné závislosti. Z dat získaných prostřednictvím interview se nepodařilo ujednotit představu o etiologii tohoto profilu. Zdá se, že se jedná o velmi různorodé důvody k úniku od běžného života bez OPL. Větší část této skupiny tvoří participanté v kategorii dlouhodobých rekreačních uživatelů OPL. Přání být ve stavu pod vlivem drogy je silné a jsou ochotni obětovat velmi mnoho a mezi ostatními potřebami je staví velmi vysoko, ne-li nejvýše. Zřejmě jediným dalším společným znakem této skupiny participantů je to, že nemají jiný způsob, který by považovali za plnohodnotný a srovnatelný s účinkem drogy a kterým by dosáhli uspokojení a příjemný prožitek (např. sport, četba, koníčky atd.). Takové činnosti sice mohou přinášet určité uspokojení a mohou být vyhledávány, avšak participanté je nevnímají jako plnohodnotné "*není to ono, není to takové jako když si dám trávu*".

Obvyklý průběh

Velmi obtížná komunikace o citlivých tématech nepřinesla mnoho dat potřebných ke kvalitnější rekonstrukci zejména předškolního a ranně školního (1.-4.třída) období v rámci LS. Z dostupných údajů se zdá, že rodiče sehrávají klíčovou roli ve dvou různých smyslech. Sami jako vzor a zdroj podobného postoje k životu, který je tak silný a prodchnutý celou rodinou, že ovlivňuje veškerý její vnitřní i vnější život. Spojitost (nepotvrzená) se objevila v tom, že se často jednalo o nezaměstnané rodiče. Ovšem významnější se zdá skutečnost, že obdobný životní postoj může vzniknout i jinými událostmi a důležitá je především ona poměrně silná hořkost, rezignace, odmítání pomoci, nechuť cokoli dělat, někdy téměř až nenávisť k celému světu atd. Setkali jsme se spíše s mírnějšími formami pro které bylo charakteristické spíše velmi nenápadné, velmi obtížně ovlivnitelné, uzavřené chování a malá ochota diskutovat o podobných tématech. Druhou variantou pak je revoltující postoj dospívajícího člověka v rodině, která je extrémně výkonově zaměřená. Tedy opačná situace, kdy se uvedený pasivní postoj stává nástrojem revolty a vyhraničení se vůči rodičům a jejich životnímu stylu ve spojení s postojem, že "to" stejně nejde ovlivnit a že se nedá nic dělat, než se snažit si alespoň co nejvíce užít.

Droga má při vstupu do života u této skupiny velmi pozitivní atributy. Rekreační vzorce užívání mohou spíše ve výjimečných případech přecházet v závislost a rizikovější vzorce - volba drog bývá totiž obvykle ze skupiny halucinogenů, kanabis či extáze. Nicméně u některých participantů byla zaznamenatelná tak velká naruživost, že předpokládané riziko vývoje do rizikovějších forem užívání se jeví být reálné. Je velmi obtížné popsat obvyklý scénář průběhu, neboť z naznačené skladby drog nejčastější volby je zřejmé, že přechod k rizikovým vzorcům užívání či nebezpečnějším typům drog je spojen především s faktory na straně uživatele, nežli faktory spojenými s farmakologickým účinkem drogy. Dlouhodobé užívání drog u participantů tohoto profilu postupně vedlo spíše k prohloubení popisovaných mechanismů, ústících ve větší a větší nechuť s někým komunikovat i něčem jiném, než sami chtějí, cokoli "řešit" a stahují se více do svého vnitřního světa. Omezují styk s okolím na nejnižší možnou míru a je jim nepříjemné natom cokoli měnit. Tomu přizpůsobují i své prostředí - bydlení, hudba, přátelé, práce, zábava (stejná místa, stejné vzorce, minimální obměna). Při tomto průběhu

se droga stává ústředním prostředkem uvolnění a příjemných zážitků, nebo minimálně přijatelných zážitků.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Nedostatek či žádné koníčky a záliby, špatný vztah k tělu i sobě, pocity méněcennosti, únikové reakce, neschopnost řešit konflikty, vnější "lhostejnost" (až demonstrativní), projevuje se obecnou tendencí uhýbat a vyhýbat se úkolům, povinnostem atd. Partner užívající drogy

Možnosti včasné identifikace

Možnost včasné identifikace je velmi nízká, či téměř nulová. Důvodem je především volba skupiny drog, kterou jsou především halucinogenní látky, kanabis, extáze apod. U dalších drog je situace samozřejmě odlišná vzhledem ke možným komplikacím. Podstatným znakem je neochota a nezáměr o nějakou pomoc a přesvědčení že žádná není třeba. Důležité je třeba podotknout, že se u mírnějších projevů skutečně setkáváme s lidmi, jejichž problémy jsou spíše v rovině psychologické a které je možné řešit spíše v rámci psychoterapeutické léčby k níž chybí motivace. U vyhraněných forem se pak jednalo o participanty s velmi silnou vůlí a tendencí unikat za každou cenu do stavů vyvolaných drogou a kteří normální (střízlivý stav bez drogy) stav považují za nesnesitelný, nepříjemný, nekvalitní atd. Příležitostí identifikace problému tak u tohoto profilu může být např. nápadné nahromadění nezvládnutých úkolů a neschopnost je řešit a stále "lavírování" a úniky před jejich řešením.

Možnosti včasné intervence

Možnost včasné intervence je nejvíce podmíněna důsledky (vlivem) užívání drogy, tedy sociálními, trestními, zdravotními či psychickými komplikacemi. Jejich množství a intenzita úzce ovlivňují postoj k přijetí nabízené pomoci. V čím nižším věku je participant, tím se zdála celková nastavenost být spíše otevřenější a spontánnější. Bohužel při nezachycení ve škole se s tímto profilem setkáváme až při výskytu vážných komplikací, což je již zbytečně velmi pozdě.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Za pravděpodobně nejzávažnější komplikující faktory lze jednoznačně označit často se vyskytující nedůvěru k okolí a s tím spojené odmítání nových kontaktů a podnětů. To samo o sobě prohlubuje izolaci nebo podněcuje k různým intenzivnějším snahám

směrem k partě (většinou s výsledkem dalšího zhoršení stavu). Menší znalost, předpojatost špatný kontakt, odmítání

Profil „prázdná a peníze“

Základní charakteristika

Název "prázdná a peníze" sám o sobě napovídá, že se jedná o participanty pocházející většinou z relativně dobrých až výborných sociálních podmínek. Popisují-li své dětství a rodiny, většinou nehovoří o nějakém nedostatku. Sami vnímají že se jim dostávalo všeho co "si umanuli" a že po materiální stránce byli (či jsou) dobře zabezpečeni. Pouze v některých případech se bylo možné navzdory vysokému standardu setkat s nespokojeností s tímto stavem, to se však v širších souvislostech jeví jako náhradní zástupný problém (participant si nedostatek v jiné oblasti pojmenoval jako hmotný nedostatek, neboť uvažování v této rovině pro něj bylo snazší, bližší a méně konfrontační). Velmi zajímavým znakem byl častý kontrast mezi prvním dojmem a tím, když participant začal hovořit o svých prožitcích a pocitech. Na první dojem působí velmi spokojeně, společensky, bezproblémově, umí se bavit a je okolo nich veselo, někdy až příliš. Někdy se snaží obklopot lidmi, hodně pořádat večírky, párty, chodit do zábavných podniků a bavit se velmi dlouho. "Obklopují se lidmi" tak, jako se někdo může obklopot starým nábytkem, či věcmi. Vedle toho však při přiblížení je znatelný určitý moment prázdnoty, vyprahlosti, někdy povrchnosti a intenzivního pocitu nespokojenosti. Relativně výrazný byl malý zájem o ostatní, o jejich problémy a snaha chápat je a naopak větší "zahleděnost" do svých problémů, svého světa, svého "vidění" věcí atd. Tato menší citlivost a horší kontakt s okolím však opět nebyl patrný ihned - spíše při první dojmu byla patrná velká sociální obratnost. Ta se však zdá být pouze nástrojem k dosažení vlastních cílů - pobavit se, či něco získat, něčeho u druhých dosáhnout. Jistě nezajímavá je skutečnost, že díky tomuto dobrému vystupování a sociálnímu zázemí se často jedná o v kolektivu oblíbené či respektované osoby požívající vysoký neformální sociální status. Ve vrstevnických skupinách bývají často označováni jako ti "kterým vždycky všechno projde" a "rodiče je z toho vysekají". Zřejmě nejzásadnějším rozdílem od stejné sociální skupiny ale bez zkušenosti s drogou je, že se u původní rodiny jedná často o podnikatelské rodiny a skupiny tzv. "rychlozbohatlíků". Jedním s typických znaků je, že možnosti které dává ekonomický

status jsou využívány velice úzkoprofilově se zaměřením na hmotné věci. Tedy obklopování se věcmi atd. Lidský vztah je nahrazován vztahem k věci. Absence doma a času stráveného s dětmi překrývají bohaté a nesmyslné dary (nejdražší hračky, auta atd.). Naopak děti z lépe situovaných rodin, které dokáží "žít" se svým majetkem bývají od útlého věku vedeny např. k hudbě, vzdělání, divadlu, setkávají se s jinými vysoce postavenými lidmi a jejich dětmi atd. Volný čas bývá strukturován a spíše zde hrozí opačný extrém. U dětí z této skupiny se zdá být užívání drog mnohem méně pravděpodobné.

Obvyklý průběh

V nižším věku se tyto děti projevují ve vyhrocených formách v duchu přibližně dvou scénářů. První variantou je podobný obraz jako je tomu u profilu "grázl". Velká živost až živelnost, bezhraničnost a drzé výpady k okolí. Setkat se je možné se již u velmi nízkého věku se zneužíváním své pozice vůči ostatním dětem. Co však tento profil od profilu "grázl" jednoznačně odlišuje je skutečnost, že participanti tohoto profilu dokázali odlišit kde si "to mohou" dovolit a kde nikoli. Tedy selektivně prezentovat a jednat dle své potřeby, což je činí mnohem více sociálně přijatelné pro okolí a nevystavuje takovému tlaku. Určitý stupeň vypočítavosti a někdy i zlomyslnosti a manipulace s okolím je pro tento scénář charakteristický. Druhý scénář má poněkud méně vyhraněnou podobu. Lze jej popsat spíše jako klidné dítě, ne příliš nápadné, avšak se všemi atributy patřící ke sociální skupině. Tedy oblečení, věci denní potřeby atd. Děti řazené k tomuto profilu často vyžadují větší pozornost a jsou ochotny "si ji koupit" - právě proto že je jejich motivační aparát obvykle nevybičuje k nijak výjimečným činnostem či výkonům, snaží se tento stav kompenzovat právě prostřednictvím věcí a lidí kterými se obklopují. Společný oběma scénářům je relativně nízký práh tolerance a adaptability, hůře snáší nové situace, lidi atd. kteří jim nesedí či které jsou pro ně něčím nepříjemné nebo nevyhovující.

Droga se může stát jak prostředkem sociální zajímavosti a přitažlivosti, tak manipulace s okolím. S drogou je vždy spojen ekonomický limit pro uživatele, právě ten se stává ústředním nástrojem, neboť finanční prostředky rozhodují o možnosti, typu, množství a čistotě drogy. Navíc samotná sociální atraktivita participantů tohoto profilu prakticky vždy znamená výjimečné postavení v kolektivu a snadnější přístup k droze. Zdá se, že u děvčat nejsou popisované jevy tak často takto vyhraněné. Jistě ne zcela

zanedbatelným faktem je též skutečnost, že v případě problémů ve škole ve spojitosti s drogou ("průšvih") nebývají tyto děti postiženy stejně jako ostatní. Tresty po zásahu rodičů mohou být mírněny či jejich dopad rodina snadno sníží (přechod na jinou soukromou školu atd.). Jejich vnímání trestu a možných následků je tak velmi odlišné od ostatních participantů. Co je velmi důležité, je že podobně jako se u těchto participantů objevily určité výhody spojené s tresty na škole apod., tak lze nalézt obdobnou paralelu i při užívání drog. Dobré advokáty, zasahující rodina, vlivné přátele - to jsou samozřejmě velké výhody při kontaktu s policií a soudy. Dalším zajímavým poznatkem je potvrzení očekávání, že tato skupina bude přitahovat participanty profilu "sociálka" výrazně více, než jiné profily. Vzájemná interakce participantů obou těchto profilů v rámci party uživatelů drog přináší zajímavé poznatky o dynamice vztahů v těchto skupinách a vlivu drogy na ni.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Špatný emoční kontakt a podpora rodičů, lhostejnost rodičů, příliš volný výchovný styl, uhýbání učitele (špatné hranice), vysoká finanční hotovost, málo či žádné koníčky, povrchní a klouzavé vztahy, dominantní postavení v partě, častý dominantní nezájem o školu apod. revolty a frázovitá hesla (často právě bez obsahu, porozumění a skutečného zájmu - např. četbou dovolávaných autorů, knih, myšlenek).

Možnosti včasné identifikace

Obtížnost v deskripci možností pro včasnou identifikaci lze bezpochyby spatřovat již v tom, že jakékoli simplifikující a generalizující výroky vyznívají jako sociální diskriminace. Je nutné zdůraznit mnohá omezení a úskalí při zacházení s nimi. Již při popisu tohoto profilu byly vyřčeny nejdůležitější znaky jichž se je možné pro potřeby identifikace přidržet. Kromě nadprůměrného materiálního zabezpečení (oblečení, boty, sportovní vybavení, taška, mobilní telefon atd.) je podstatný vztah k těmto věcem. Pro participanty tohoto profilu bylo charakteristické určité upnutí a velký význam těchto věcí v kontextu vztahu k vrstevníkům. Tedy že se tyto věci stávají jakýmsi komunikačním prostředkem modelujícím a ovlivňujícím komunikační vzorce a směr komunikace a podílejí se na definování a vnímání pozic a rolí v kolektivu atd. Čím mohou být tyto participanté nápadní pro okolí je zejména jejich chování odlišující se

od ostatních a především i samotné výroky kterými často přímo a explicitně dávají najevo uvedené skutečnosti za kterými si stojí. Je to současně pravděpodobně nejslabší místo umožňující včasné rozpoznání a diagnostiku: čím sebejistější a bez vnějších hranic jsou, tím rychlejší je průběh a nápadnější projevy a současně snadnější identifikace. To platí zejména pro vůdčí osobnosti kolektivu. U druhé skupiny se zdá být naopak nápadným právě určité stažení, neochota komunikovat, demonstrativně projevované odmítání čehokoli a někdy téměř až opovrhování. Opět však podstatným znakem je, že ani v této druhé poloze nezůstávají obvykle participantí osamocenými "jezdci" ale mají odezvu a podporu v kolektivu či minimálně v části kolektivu.

Možnosti včasné intervence

Pro možnost včasné intervence mající nějaký úspěch není u participantů tohoto profilu možné uvést mnoho faktorů. Pomoci lze tomu kdo o pomoc stojí. Motivace a pocit potřeby pomoci je největší překážkou a problémem. Pro participanty tohoto profilu byl charakteristický pocit a postoj že žádnou pomoc nepotřebují a ani o žádnou nestojí. Naopak, veškeré takové pokusy vnímají většinou nelibě a jako určité omezení. Zjednodušeně lze říci, že participantí tohoto profilu mají většinou problémy se svým okolím s nímž přicházejí do konfliktu a které je zdrojem jimi vnímaných problémů. Oni samotní pocit že problémy které mají jsou způsobeny okolními faktory a nikoli jimi samotnými a že problém je v jejich okolí a ne v nich.

Očekávatelné komplikace při intervenci

Zásadní komplikací pro možnost včasné intervence je již zmíněná nízká motivace a postoj k event. vzniklým problémům, za jejichž původce (či minimálně podíl na nich) se participantí rozhodně nepovažují. V nižším věku je postoj rodiny velmi podobný a víceméně formuje uvedený scénář. Setkat se je možné s výroky "náš syn (dcera) se k tomu celému dostala náhodně a způsobili to jeho (její) kamarádi, vždyť je to přece jasné, podívejte se na to takhle, copak to nechápete? On (ona) by něčeho takového ani nebyl (a) schopný (á)." Takto zjednodušit lze jistě pouze část postoje rodiny, neboť obvyklejší by zřejmě bylo přímé či nepřímé zneužití postavení a vlivu někoho z rodičů apod. Ne náhodou se zdá být koncentrace participantů tohoto profilu vyšší na soukromých školách kde jsou

případné excesy lépe zvládnutelné a řešitelné pro uvedenou sociální skupinu a kde díky právě ekonomickým souvislostem nalzáme vhodné podmínky pro rozvoj užívání především rekreačních tanečních drog, případně výjimečně i takových drog jako kokain apod. Důležitým komplikujícím faktorem je jistě i výrazná a pochopitelná motivace rodiny případný exces potomka skrýt před okolím a tak jsou ochotni zaplatit horentní sumy i za naprosto neefektivní léčbu s soukromých sanatoriích apod. kde je skrytí identity snadnější, ovšem potvrzuje klientům jejich pocit výjimečnosti což se vzhledem k léčbě jeví jako velmi kontraproduktivní proces. Možnosti školy i terapeuta jsou v případě participantů tohoto profilu velmi omezené a rodina často sehrává klíčovou roli v tom, že se proces dostává do patových situací bez východiska spojeného s adekvátním léčebným plánem majícím naději na úspěch.

Profil „automedikace“

Základní charakteristika

Profil "automedikace" popisuje skupinu participantů, u kterých byl motiv k užívání drog řešit své problémy. Tento motiv převyšuje všechny ostatní je ústředním tématem scénáře. Spektrum je opět velmi široké. Na jednom konci tohoto spektra nalzáme participanty u nichž nalzáme velmi podobné prvky a klinické projevy jako u profilu "za každou cenu šťastný". Jejich schopnost snášet frustraci a neúspěchy je velmi nízká a při nahromadění podobných problémů sáhnou k droze (častá volba u celé skupiny je na tlumivé látky - léky, větší množství alkoholu, opiáty atd.). Zde se jedná o méně rizikové jedince a vzorce užívání nemusí nabýt příliš rizikových forem. Na opačném konci spektra jsme se však setkali s participanty, kteří vykazují klinické projevy odpovídající konceptu predisponovaných osob k určitým typům poruch. Hlubší deprese či osobní problémy (nezvládnuté vztahové problémy atd.) v kombinaci se špatnými výsledky práce, problémy v rodině atd. se mohou stát startovacím mechanismem. Popsány jsou minimálně dva případy, které se jeví jako velmi podobné (ačkoli se jedná také o oblast psychotických onemocnění se kterými jsme se u našich participantů neseťkali a pro tuto oblast nám chybí data):

- a) nevědomý motiv automedikace před propuknutím symptomů a zahájení užívání drogy (často s následkem provokace a propuknutí poruchy)
- b) již při probíhající duševní poruše jiné, než ve spojitosti s návykovými látkami se objeví velmi silný motiv tyto látky užívat, což často komplikuje proběh a terapii takových poruch (deprese, psychotická onemocnění atd).

S oběma variantami jsme se u našich participantů setkali ve spojitosti s manifestními projevy deprese. Jak ukázala rekonstrukce LS, u jednoho z participantů se jednalo o zahájení drogové kariéry před manifestací symptomů a u dvou se jednalo o snahu řešit nepříjemný stav spojený s probíhající depresí. Demonstrační LS použité v předešlých kapitolách pak popisuje participanta, pro něhož se kanabisové látky staly prostředkem ke zlepšení psychických stavů, které popisuje jako neúnosné. Scénář průběhu Pavlova LS zcela odpovídá intencím profilu "automedikace".

Pro praxi velmi zajímavým (a jistě i očekávatelným) zjištěním je, že část participantů díky velmi narušené schopnosti sebereflexe, si mnoha svých potíží není přímo vědoma a hledají náhradní vysvětlení pro pocity nepohody a nepříjemnosti. U těchto participantů tak nedochází ani k pojmenování problémů, natož potom možnosti využít odbornou pomoc. Klinický obraz je dán charakterem problémů jimiž participant trpí a na které "nasedá" užívání drogy. U některých z nich pak užívání drogy dokonce překrylo původní problémy, které bylo jen velmi obtížné rozeznávat. Tím by bylo možné otevřít diskusi nad diferenciální diagnostikou u těchto typů poruch a jako významný moment se jeví délka, intenzita a typ drogy na jedné straně, a závažnost a stádium rozvoje symptomů poruchy na straně druhé. To vše ve vzájemné interakci za přispění rekonstruovaného LS přináší zajímavé poznatky pro oblast diferenciální diagnostiky.

Obvyklý průběh

Obvyklý průběh je dán oblastí problémů které ústí do zkušenosti s drogou a později k pravidelnému užívání až závislosti. V případě již existující a vyvíjejícího se onemocnění je velmi vysoké riziko výrazných komplikací a celkové zhoršení stavu v krátkém časovém úseku. Je třeba poznamenat, že nejde jen o vysoké riziko rychlého vzniku a rozvoje závislosti, ale že pro tuto skupinu lidí je vysoce riziková i jednorázová aplikace. V souboru jsme měli pouze dva

participanty popisující projevy hlubších typů depresí před tím, než zkusili drog kterou se je pokoušeli řešit, v literatuře je však popsáno mnoho případů u psychotických onemocnění a afektivních poruch. Pro tyto skupiny mohou být velice nebezpečné i drogy ze skupiny halucinogenů a kanabis.

Druhá skupina participantů, kteří dříve užívali drog, než u nich došlo k projevům nějaké poruchy za sebou měli různě dlouhou drogovou anamnézu a obtížně lze určit míru podílu drogy jako etiologického faktoru. Společným znakem je výrazné a rychlé zkomplikování celkového stavu v případě že je droga užívána dál. Naopak velmi nejednotný je vývoj po přerušení užívání drogy, který je velmi individuální.

Faktory zvyšující vulnerabilitu

Více či méně uvědomované somatické či tělesné problémy. Tendence užít látku v podobných intencích jako lék (tlumit velkou tenzi či naopak povzbudit při velkém útlumu a slabosti). Nevšímavost rodiny i učitele, náznaky volání "o pomoc" bez odezvy, často odlišné chování od vrstevníků (někdy se snahou maskovat). Patologické komunikační vzorce v rodině a rodinná zátěž (výskyt užívání OPL v rodině či dalších duševních poruch a poruch chování). Problémy v psycho-sexuálním vývoji, zejména s navázáním zralého partnerského vztahu.

Možnosti včasné identifikace

Pro každou z identifikovaných skupin existuje odlišná konstelace identifikačních znaků. První skupina participantů ("nevědomý motiv automedikace před propuknutím symptomů a zahájení užívání drogy často s následkem provokace a propuknutí poruchy") je velmi obtížně identifikovatelné a zdá se, že v mnoha případech prakticky není možné z dostupných znalostí vůbec popsat znaky, jimiž by se tito jedinci nějak odlišovali ve specifických a relevantních oblastech od svých vrstevníků. Velmi povšechné konstatování, že se často jedná o děti které jsou velmi (až extrémně) citlivé, špatně snášejí frustraci, obtížně se začleňují do kolektivu, trpí často různými problémy (častější počůrávání do pozdějšího věku, fobie atd.), bývají velmi úzkostné a občas i velmi somatizují - to vše nepřináší mnoho charakteristických znaků o něž by se bylo možné spolehlivěji opřít. Lépe jsme na tom s možnostmi včasné identifikace u druhé skupiny participantů tohoto profilu (při již probíhající duševní poruše jiné,

než ve spojitosti s návykovými látkami se objeví velmi silný motiv tyto látky užívat, což často komplikuje proběh a terapii takových poruch - deprese, psychotická onemocnění atd.). Již z naznačené etiologie ve vztahu k užívání OPL je zřejmé, že diagnostické možnosti se zde opírají o včasnou a kvalitní diagnostiku preexistujících problémů dřív, než dojde je komplikovanému kombinovanému výskytu spolu s užíváním OPL. Jakékoli adekvátní diagnostika a volba intervence je závislá právě na kvalitě diagnostiky těchto preexistujících problémů a nalezení vhodné cesty pro jejich řešení - to současně také efektivně snižuje možnost výskytu kombinace s užíváním OPL.

Možné komplikace při intervenci

Jako největší oblast zdroje potenciálních komplikací se jeví kromě postoje rodiny a přitěžujících faktorů (málo kvalitních a trvalejších koníčků a zájmů, problémy v kamarádských či partnerských vztazích apod.) se jeví nepříjemné symptomy preexistující poruchy (poruch). Ať již se může jednat o larvanou depresi či plíživě se rozvíjejí psychotickou symptomatologii - vždy se zdá být zásadním problémem zvládnutí a přijetí těchto projevů jako klíčové na cestě k pochopení a především přijetí tzv. "nasedajících" problémů. Roviny neuvědomovaných problémů a obranná snaha nepřipouštět si je velmi ztěžuje jakýkoli zásah, neboť ten v takovém případě reaguje až na sekundární projevy a není schopen adekvátně pracovat se skutečným zdrojem problémů.

Závěr

Omezení využití výsledků analýzy

Výrazné omezení v oblasti zobecnitelnosti dat získaných v substudii Copernicus CZ je dáno jednak samotným počtem případových studií a jednak tím, že výsledků bylo dosaženo sekundární analýzou dat z výzkumu (QA PAD), který byl zaměřen primárně na jinou oblast, nežli práci s Life story. Nevyváženost, malá teoretická nescynost dat a z hlediska práce s Life story povrchnost, jsou nejvýznamějšími zdroji omezení. V rámci studie nebylo z ekonomicko-organizačních důvodů možné provést tak rozsáhlé šetření, aby splňovalo požadavky výběru souboru potřebného pro hlubší analýzu cílenou na rekonstrukci životní dráhy a drogové kariéry v jejím kontextu. To však ani nebylo cílem a ani postrádalo by to smyslu právě vzhledem k ambici na zpracování několika velmi rozsáhlých celků, které vzájemně interagují.

Dalším limitujícím faktorem je relativně výrazná nevyváženost mezi zástupci obou pohlaví. Při práci s některými faktory bylo zřejmé, že více žen v souboru by velmi obohatilo a pravděpodobně i změnilo některé části popisu. Pro další práci je třeba maximálně dbát právě o rovnoměrné zastoupení přes pohlaví, které naši práci významně omezilo.

V rámci studie nebylo možné z časových a ekonomických důvodů provést jednu z klíčových fází analýzy, kterou je matice podmiňujících vlivů. Výsledky zachycené v modelu vztahů tak zůstaly v rámci fáze horizontalizace bez rozlišení svého významu a rozvrstvení. Není tedy možné na jejich podkladě provést detailnější výklad identifikovaných vztahů a určit v potřebné přesnosti jejich

významnost. Pro tento krok je kromě již uvedených důvodů také potřebný větší počet případových studií. Ze stejného důvodu se nepodařilo v rámci 2D modelu zohlednit časovou dimenzi a model zůstal ve velmi statické podobě, přestože mnoho identifikovaný faktorů má procesuální charakter. To přináší opět omezení v jeho použitelnosti a dalšího rozvoje bez dalšího výzkumu.

V návaznosti na komentář 2D diagramu se je třeba zmínit o několika problémech, které jeho konstrukci doprovázely. V průběhu práce se ukázalo, že diagram je třeba sestavit pouze pro jednotlivé profily a nikoli celkově, tak jak je prezentován. Při využití pouze dílčích částí celkového 2D diagramu pro jednotlivé profily je schéma mnohem srozumitelnější. Ještě významnějším momentem by pak mohla být možnost (a současně podmínka další práce) vnést do diagramu časovou osu. Při zadání vlastností kategorií a vztahů mezi nimi, by pak byla možnost graficky celý diagram „rozhýbat“ a modelovat tak vývoj jednotlivých vztahů nejen v určitém věkovém období a zjistit nové informace např. o možnostech včasné intervence. Spíše teoreticky se nabízí také možnost zasadit schéma do kontextu Globálního přístupu – tedy jednotlivé profily zasadit do společenského časo-prostorového kontextu a tím začít modelovat vzájemné ovlivnění jednotlivých vazeb na vyšších úrovních (při početně obsaženějším souboru). Do takto složitého rámce by v případě technického zvládnutí bylo možné začít dosazovat výsledky dalších studií a hledat vzájemné vztahy – tedy ověřovat postupně jednotlivé vztahy na větším vzorku a postupně opravovat a korigovat jednotlivé vazby mezi kategoriemi. Tím by bylo možné začít pracovat se strukturálním modelem vztahů na různých úrovních a přitom stále „zakotveně“ s respektem k interindividuálnímu odlišnostem, společensko-ekonomickým poměrům a v reálném čase.

Souhrn výsledků

Kvalitativní část studie Copernicus CZ byla zaměřená na identifikaci různých kombinací psychosociálních faktorů významně ovlivňujících vulnerabilitu mládeže vzhledem ke zkušenosti s drogou a souvisejícím rizikovým chováním. Cílem a hlavním fokusem studie bylo nalézt a vytvořit model otevřeného systému vzájemně se ovlivňujících rizikových faktorů a jejich konstelací, podílejících se etiologii vzniku a vývoje fenoménu zneužívání návykových látek.

Klíčové jsou z tohoto hlediska ty faktory, které zvyšují potenciál rizika zneužívání návykových látek mezi mladými lidmi a rozvoj rizikových vzorců užívání a chování. Bez požadavku na možné širší zobecnitelnosti výsledků bylo cílem přinést nové poznatky a znalosti o jevech, které jsou z hlediska etiologie vzniku a rozvoje závislosti na návykových látkách a rizikových vzorců užívání u mladých lidí klíčové. Tyto jevy popsat a interpretovat na pozadí konkrétních životních příběhů (Life story) zapojených participantů a hledat mezi nimi další případné souvislosti. Tedy rekonstruovat životní dráhu zapojených uživatelů drog a vývoj jejich drogové kariéry v jejím kontextu.

Projekt Copernicus CZ byl výzkumným týmem ve své kvalitativní substudii rozdělena na dvě menší části. První, z hlediska diagnostiky regionu významnější část, zahrnující modifikovanou metodiku RAP byla z časových a ekonomických důvodů zredukována. Díky prostoru vzniklému zúžením výzkumného cíle, se výzkumný tým zaměřil na zkoumání možností individuální psychosociální diagnostiky na klinicko-fenomenologické úrovni práce. Jedním z cílů výzkumné práce bylo přinést nový pohled na možnosti v oblasti včasné diagnostiky a intervence zejména v pedagogické a terapeutické praxi.

Participantů byli do souboru nominováni prostřednictvím metody Sněhové koule tak, aby 2/3 každého podsouboru (identifikované skupiny uživatelů) byly tvořeny tzv. typickými zástupci (tedy nositeli větší části znaků charakterizujících skupinu) a 1/3 tzv. antitipů (tedy případů patřících do skupiny avšak vymykajících se v určité míře hlavnímu proudu). Podrobněji viz popis souboru. Data byla tříděna a popsána v duchu metodiky RAP. Hlavní analytickou metodou byla ZT, prostřednictvím které byla provedena obsahová analýza plné transkripce všech získaných interview, poznámek tazatelů a dalších materiálů, které byly k dispozici (zdravotnická dokumentace, trestní spis apod.). V rámci procesu analýzy dat se kromě různých sekundárních výstupů v podobě množství generovaných hypotéz (na základě zjištěných poznatků) využitelných pro další výzkum, podařilo získat nové informace o životním stylu a vzorcích užívání v jednotlivých skupinách a vrstvách uživatelů, pomáhajících lépe tyto skupiny rozlišovat a definovat.

Studie proběhla v rozmezí 8 měsíců roku 2000 v pěti záměrně vybraných regionech ČR. Regiony byly vybírána s ohledem na specifické sociodemografické a ekonomické ukazatele, představující zástupce škály od velkoměstských aglomerací, až po malé obce s venkovským rázem. Kromě Prahy, Brna a Olomouce, jako zástupců regionů s vysokou hustotou zalidnění, byla data získávána v regionu Karvinska a Ústí nad Labem, tedy regionů s výrazně rizikovými sociálními ukazateli a současně specifickým charakterem místní drogové scény. Studie proběhla v souladu s designem navrženým a vytvořeným před jejím spuštěním. Do studie bylo zařazeno 49 případových studií, tvořících dle požadavků relativně nehomogenní soubor složený ze zástupců identifikovaných základních vrstev populace uživatelů drog. Zohledněno bylo jak časové hledisko, tedy od krátkodobých uživatelů drog a experimentátorů, tak hledisko typu užívané substance (substancí). Spektrum tak pokrývá oblast rekreačního užívání různých skupin drog, přes dlouhodobé rekreační uživatele a rekreační uživatele s rizikovými vzorci užívání, až po osoby dlouhodobě závislé na určité substanci, s výraznými rizikovými vzorci užívání. 2/3 souboru jsou tvořeny uživateli na otevřené i uzavřené scéně v tzv. skryté populaci (tedy nenavštěvujícími žádné léčebné zařízení). 1/3 pak jsou uživatelé drog navštěvující především K-centra (Drop-in centers) nebo klienti různých léčebných zařízení a institucí.

Soubor tvořilo 35 mužů a 14 žen ve věku od 16-35 let. 43 participantů bylo bezdětných, 6 má jedno či více dětí. 22 žije zcela bez partnerů, 17 jen krátkodobé známosti. Obě skupiny vykazují vysokou míru sexuálně-rizikového chování. Pouze 6 participantů má dlouhodobé známosti a 4 žijí v manželském svazku. 21 jich je nezaměstnaných. Charakteristická je v celém souboru nízká vzdělanostní úroveň, s výjimkou 8 participantů, kteří jsou studenty SŠ nebo VŠ. 3 participanti jsou pozitivní na hepatitidu typu C, jeden typ A. Délka užívání hlavní drogy se pohybovala od několika měsíců u 5 participantů, do 7 let u 4 participantů. Mezi hlavními drogami převládá pervitin (16 participantů), dále cannabis (9), heroin (7), toluen (6), halucinogen (5) a další drogy. Pouze 7 participantů uvedlo, že nikdy nebyli dealeri. 25 se někdy podílelo na výrobě drog. 10 jich bylo někdy v životě trestáno a byli ve vězení.

Při analýze dat z jednotlivých případových studií se podařilo nalézt na individuální úrovni určité konstelace faktorů, které se ve vybraných základních charakteristikách vzájemně podobaly a vytvořily typologické jednotky pro tyto skupiny. Identifikované faktory a jejich různé kombinace typické pro tyto skupiny nakonec v souboru vytvořily 7 různých variant, později nazvaných "profily". U těchto 7 profilů se ve druhém kole cílené analýzy podařilo provést relativně přesnou deskripci jednotlivých identifikovaných konstelací rizikových faktorů a vzájemně je ohraničit a rozlišit. Při zpětné validizaci výsledků zpět na úrovni případových studií bylo dále prokázáno, že pro každý ze 7 uvažovaných profilů, je konstelace identifikovaných rizikových psychosociálních faktorů (zvyšujících vulnerabilitu mládých lidí vůči rizikovému chování ve vztahu k užívání drog) odlišná a charakteristická a v určitém definovaném kontextu nezaměnitelná. Tedy zjednodušeně řečeno bylo prokázáno, že pro mladé lidi pocházející z různých sociálních vrstev a rodinných podmínek mají tyto konstelace odlišný potenciál rizikivosti a dále že tentýž vztah existuje pro určité specifické skupiny psychosociálních charakteristik, diagnostikovatelných již na úrovni pedagogického či speciálně-pedagogického šetření. 7 identifikovaných profilů, které se podařilo popsat, tvoří základní výchozí představu pro možný budoucí diagnostický nástroj použitelný v pedagogické a terapeutické praxi, pomáhající na úrovni screeningové metody efektivně nalézat nejvíce ohrožené jednotlivce. Výsledek by tak v případě pokračujícího výzkumu, při ověření na větším počtu případových studií a vytvoření standardní metodiky, mohl být využit jako účinný screeningový nástroj včasné diagnostiky a identifikovat nejvíce ohrožené jedince dříve, než dojde k rozvoji problémů do výrazně patologického klinického obrazu. Navíc se potenciální nový diagnostický nástroj jeví jako využitelný i pro pedagogy a další školní pracovníky, schopné efektivně se na včasné diagnostice podílet.